STUDII ȘI CERCETĂRI DE
ISTORIE VECHE

2

TOMUL 17

1966

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

În țară, abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente) se face prin : CARTIMEX, Căsuța poștală 134–135, București Republica Socialistă România sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite Comitetului de redacție pe adresa : str. I. C. Frimu nr. 11, București.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ŞI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE

Tomul 17 **Nr. 2** **1966**

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

TOME 17 Nº 2 1966

SOMMAIRE

DATE PRELIMINARE PRIVIND CULTURA CU CERAMICĂ LINIARĂ DIN TERITORIUL DE LA SUD DE CARPAŢI AL ROMÂNIEI

DE

VICTOR TEODORESCU

Cultura cu ceramică liniară de pe teritoriul Republicii Socialiste România a fost în ultima vreme bine studiată.

S-a precizat masiva ei răspîndire în partea centrală şi nordică a Moldovei [1], precum şi prezenţa sa în diferite puncte din Transilvania [2]; s-a stabilit stratigrafic posterioritatea sa faţă de cultura Criş [3] şi s-au dezbătut problemele mai importante, potrivit stadiului cercetărilor, fie pe baza materialelor dintr-o anumită provincie [4], fie pe a celor din întreaga ţară [5].

Pe hărţile recente privind răspîndirea complexelor cu ceramică liniară în ţara noastră [6], punctele cele mai avansate spre sud erau reprezentate de localităţile Sălceni, r. Tecuci (Moldova) şi Rupea, r. Rupea (Transilvania), în ultima provincie identificîndu-se de curînd un obiectiv şi mai sudic, la Hărman, lîngă Braşov [7]. Vestigiile liniar-ceramice lipseau însă din spaţiul dintre Dunăre şi Carpaţi.

---

[1] Ion Nestor, în *SCIV*, II, 1951, 2, p.18–19. Eugen Comşa, *Consideraţii cu privire la cultura cu ceramică liniară de pe teritoriul R.P.R.*, în *SCIV*, XI, 1960, 2, p. 222, 224–227 (= Eugen Comşa, *Consideraţii*...).

[2] Vladimir Dumitrescu, în *Dacia*, N. S., II., 1958, p. 402–405. N. Vlassa, în *SCIV*, X 1959, 2, p. 239–241. Eugen Comşa, *Consideraţii* ..., p. 223–224. Încă două fragmente de la Turdaş par a fi liniare želizoide : N. Vlassa, *op. cit.*, p. 239, fig. 1/3,5, ultimul cf. cu al nostru din text, fig. 2/4. Vezi şi, mai jos, nota 17.

[3] M. Petrescu-Dîmboviţa, în *Materiale*, III, 1957, p. 67–69.

[4] Ion Nestor, *op. cit.*, p. 19–26 (Moldova). N. Vlassa, *op. cit.*, p. 242–245 (Transilvania).

[5] Eugen Comşa, *Consideraţii*..., p. 227–242. V. şi *infra*, nota 6.

[6] D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti, 1961, Pl. I (= D. Berciu, *Contribuţii*...). Eugen Comşa, *Consideraţii*..., p. 227, pl. I. Bibliografia descoperirilor mai recente la notele 7, 10 şi 14.

[7] Informaţii Ion Pop (Muzeul regional Braşov). Alt punct din Transilvania la Bancu (informaţii N. Vlassa), ambele indicînd clar calea de pătrundere a ceramicii liniare cu „note" din Moldova în Transilvania, cum postulase I. Nestor (v. nota 1). Acum, şi din NE Munteniei (vezi nota 10).

Se atrăgea totuşi atenţia [8] asupra unor mici fragmente de aspect liniar descoperite la Vădastra, în sud-estul Olteniei, dar distanţa apreciabilă care izola acest punct de celelalte descoperiri asemănătoare i-a obligat pe cercetători să adopte o atitudine de rezervă în ceea ce priveşte atribuirea resturilor respective culturii cu ceramică liniară [9].

În vara anului 1961, prin explorările arheologice întreprinse de Academia Republicii Socialiste România în colaborare cu Muzeul regional de istorie din Ploieşti, s-au adus noi dovezi, de astă dată *certe*, ale răspîndirii ceramicii liniare la sud de Carpaţi, descoperindu-se primele două puncte de acest fel din Muntenia [10]: în satul *Ghinoaica*, com. Vadu Săpat, (la 7 km NNV de oraşul Mizil) şi în satul *Sudiţi*, com. Gherăseni, (la 16 km S de Buzău). Doi ani mai tîrziu, în 1963, prof. Ion Nestor şi Eugenia Zaharia identificau un fragment liniar la *Coşereni* (r. Urziceni), la 40 km NE de Bucureşti. Mai recent, (noiembrie 1964), din satul *Lacul Turcului*, com. Balta Doamnei, (r. Ploieşti), Muzeul regional de istorie din Ploieşti a recuperat un lot de materiale prin grija jurist-consultului Constantin Pascu.

Aşadar, în teritoriul dintre Dunăre şi Carpaţi se cunosc astăzi următoarele descoperiri aparţinînd culturii cu ceramică liniară cu „capete de note muzicale" (fig. 1):

1. *Sudiţi* (com Gherăseni, r. Buzău, reg. Ploieşti);
2. *Ghinoaica* (com. Vadu Săpat, r. Mizil, reg. Ploieşti);
3. *Lacul Turcului* (com. Balta Doamnei, r. Ploieşti, reg. Ploieşti);
4. *Coşereni* (r. Urziceni, reg. Bucureşti);
5. *Vădastra* (r. Corabia, reg. Oltenia).

În momentul de faţă ele reprezintă *cel mai înaintat front spre SE din întreaga arie europeană* a culturii cu ceramica liniară.

Pentru descoperirea de la Vădastra se cunosc condiţiile de contact cu solul şi relaţia stratigrafică în raport cu alte culturi, ceramica liniară fiind descoperită acolo în cel mai de jos *strat* al culturii Vădastra de la Măgura Fetelor, corespunzător nivelului Dudeşti tîrziu de la E de Olt, iar nu în vreun *complex arheologic* [11].

De la Sudiţi, Ghinoaica şi Coşereni provin şi fragmente ceramice de tip Boian I şi II (Bolintineanu şi Giuleşti), iar de la Sudiţi şi Ghinoaica, şi de tip Dudeşti, fapt care complică situaţia. Marea apropiere în timp între

[8] Eugen Comşa, *Consideraţii*..., p. 227. Corneliu N. Mateescu, în *Materiale*, VII, 1961, p. 58 şi fig. 1/2.

[9] Prof. I. Nestor le consideră „un reflex al culturii cu ceramică liniară" (informaţie orală). D. Berciu şi Eugen Comşa, în lucrările citate, şi recent Sebastian Morintz (în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 46, fig. 15; Ghemoaica = corect, Ghinoaica; Gherăseni = Sudiţi) nu carlează Vădastra.

[10] Victor Teodorescu, *Contribuţii la cunoaşterea răspîndirii culturii cu ceramică liniară pe teritoriul României*, comunicare la sesiunea de comunicări din 27—29 decembrie 1964 a Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă, Bucureşti.

[11] Corneliu N. Mateescu, *loc. cit.* Pentru corespondenţa stratului de la Vădastra cu Dudeştiul tîrziu vezi Sebastian Morintz în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 44—52, cu fig. 16 şi Al. Păunescu, Gh. Rădulescu şi M. Ionescu, în *Revista Muzeelor*, anul I, 1964, nr. 2, p. 114. Adevărata fază Vădastra I este de fapt cultura Dudeşti. Ceea ce corespunde în timp Vinčei A (cf. Sebastian Morintz, *op. cit.*, fig. 16) nu este, în sensul nostru, cultură Vădastra care să se lege de faza Vădastra II.

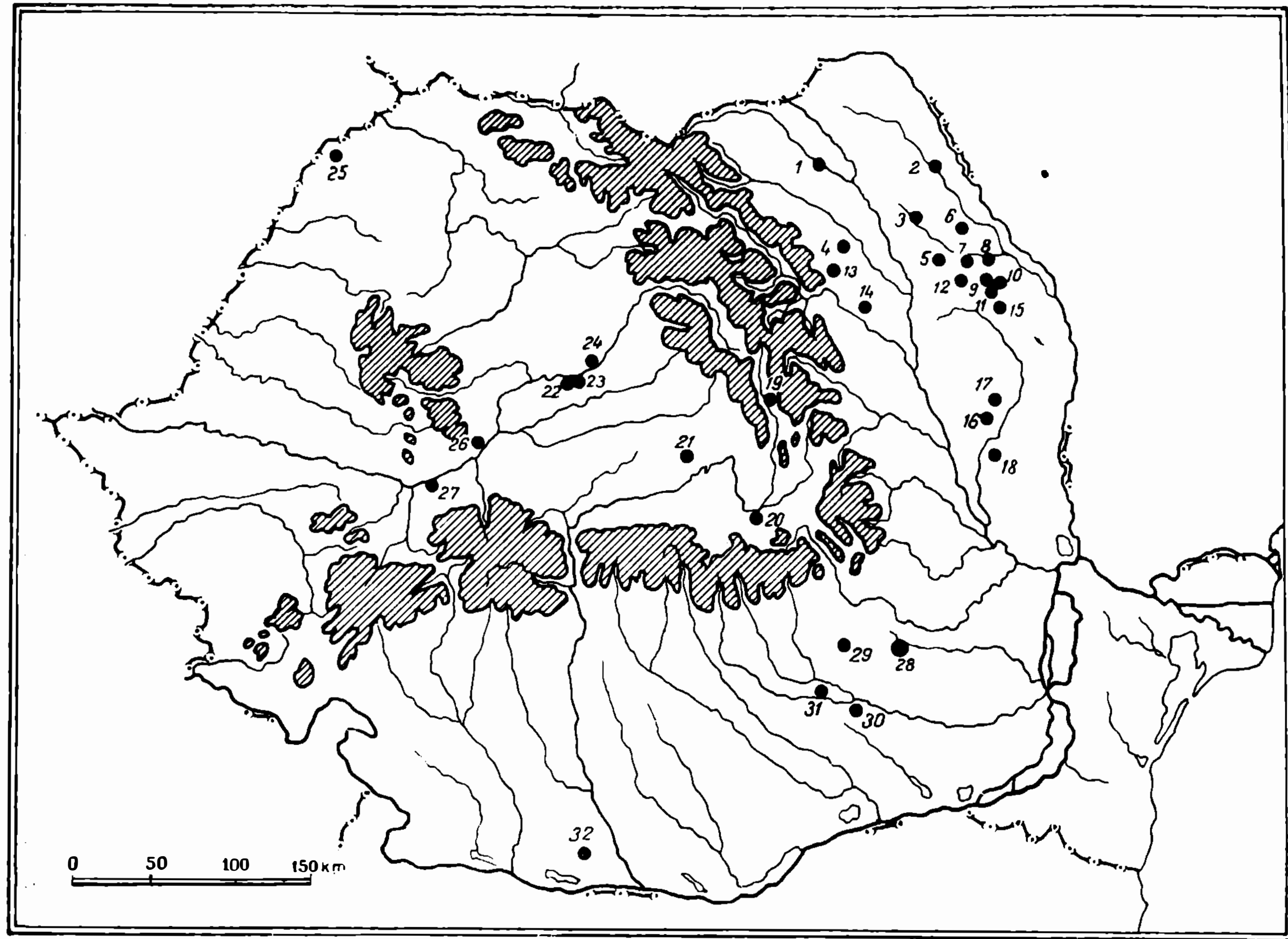

Fig. 1. — *Harta de răspîndire a ceramicii liniare pe teritoriul Republicii Socialiste România.* ***1—23, 26, 28—31***, ceramică împodobită cu „capete de note" ; ***27***, ceramică de tip Želizovce ; ***24—25***, ceramică liniară est-slovacă. ***1***, Suceava ; ***2***, Glăvăneştii Vechi ; ***3***, Bădeni ; ***4***, Tîrpeşti ; ***5***, Criveşti ; ***6***, Larga-Jijia ; ***7***, Leţcani ; ***8***, Valea Lupului ; ***9***, Ciurbeşti ; ***10***, Zane ; ***11***, Dumbrava ; ***12***, Păuşeşti ; ***13***, Negreşti ; ***14***, Traian ; ***15***, Dăneşti ; ***16***, Pietriş ; ***17***, Perieni ; ***18***, Sălceni ; ***19***, Bancu ; ***20***, Hărman ; ***21***, Rupea ; ***22***, Cipău 1 (gară) ; ***23***, Cipău 2 (I.C.I.A.) ; ***24***, Moreşti ; ***25***, Ciumeşti ; ***26***, Lumea Nouă (Alba Iulia) ; ***27***, Turdaş ; ***28***, Sudiţi ; ***29***, Ghinoaica ; ***30***, Coşereni ; ***31***, Lacul Turcului ; ***32***, Vădastra.

culturile amintite şi cultura cu ceramică liniară, putea permite supoziţia că materialele de la S de Carpaţi ale acesteia din urmă se datorează unui eventual „import" în mediul local, iar nu unei reale răspîndiri a triburilor cu ceramică liniară în spaţiul dat.

Problema nu putea fi rezolvată decît prin săpături sistematice.

La Ghinoaica, în 1963, îndreptîndu-se malul abrupt ce se prăbuşise, distrugînd staţiunea, s-a constatat că stratigrafia este răvăşită, datorită deopotrivă eroziunii solului încă din vechime şi desfundării terenului pentru viţa de vie pînă la adîncimea de 0,60—0,65 m. Cercetarea noastră a surprins doar fundul cîtorva gropi Boian II (Giuleşti), fragmentele liniare neivindu-se decît foarte rar, atît în gropi, cît şi în stratul desfundat.

La Sudiţi însă, rezultatul sondajelor sumare executate în toamna anului 1964, au fost întru totul îmbucurătoare. Acolo unde terenul era plan, sub arătura adîncă de 0,20—0,25 m apare un strat negricios puternic humizat, gros în medie de 0,30 m, cu materiale din secolele III—IV e. n.; el suprapune un alt strat, cafeniu slab violaceu, în jur de 0,25 m grosime, care conţine extrem de rare fragmente ceramice liniare şi Dudeşti şi ceva-ceva mai multe (foarte rare totuşi) de tip Boian (fazele I, II, III; sporadic chiar şi mai tîrziu, dar tot neolitice), fără să permită însă o discriminare stratigrafică a materialelor ce ne interesează (adică Dudeşti, liniare şi Boian). Important este însă faptul că o uşoară alveolare cu inventar *doar* liniar („complexul L_1", probabil colibă-semibordei) este tăiată de o groapă Boian III (Vidra), care se adînceşte pînă la —1,53 m de la suprafaţa actuală, indicînd astfel raportul în timp dintre cele două complexe. În alt, loc, de astă dată în pantă uşoară, direct sub stratul arabil apare stratul cafeniu-violaceu, care însă nu depăşeşte grosimea de 5 cm, fiind evident spălat. Aici, o groapă cu materiale Bolintineanu (Boian I) coboară direct de sub stratul arabil, perforînd deci rămăşiţa stratului cafeniu-violaceu amintit, la baza căruia (la o distanţă de 5 m spre vale) a fost descoperit un fragment mare liniar, fapt care probează stratigrafic anterioritatea ceramicii liniare şi faţă de faza Bolintineanu (Boian I) a culturii Boian. Semnificativ că în aceeaşi zonă, mai multe gropi Dudeşti (unele de bordeie) în mod repetat *nu conţin* nici un fragment ceramic liniar.

Conţinutul culturii cu ceramică liniară de la S de Carpaţi este încă foarte slab documentat. Semnalăm un toporaş în formă de calapod (piesă absolut tipică) descoperit în „complexul L_1" de la Sudiţi, cîteva lame mărunte de silex, precum şi ceramică. Frecvent, se întîlnesc şi oase de animale mari (mai ales) şi mici.

Trebuie spus că din cele cinci puncte de la S de Carpaţi nu cunoaştem şi ceramică de uz curent care să poată fi atribuită neîndoios culturii cu ceramică liniară decît la Lacul Turcului şi Sudiţi, din celelalte localităţi provenind doar ceramică fină, din lut bine curăţat, săpunos, cu ardere primară bună, care a dat suprafeţei vaselor culori diferite: cenuşiu-deschis, cenuşiu-închis, gălbuie-cafenie sau chiar neagră, miezul fiind cenuşiu-negricios sau cafeniu. La această ceramică fină ne şi referim mai jos.

În privinţa formelor, unele vase au forma „clasică" de bol (fig. 5/1; într-o oarecare măsură şi fig. 5/2), cu grosimea peretelui invariabilă; cele mai multe însă tind spre un contur bitronconic (fig. 5/3) *însoţit mereu de*

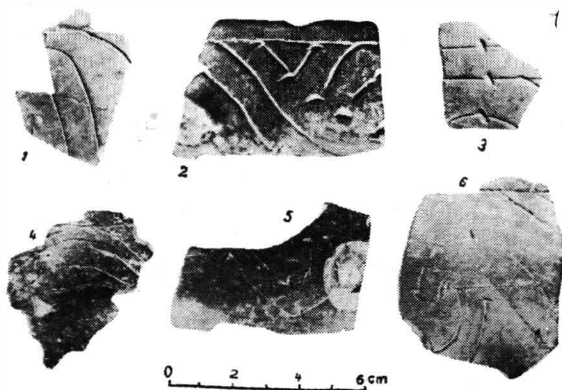

Fig. 2. — *Ghinoaica*. *1—6*, ceramică liniară ; *1—3*, *5—6*, cu „capete de note" ; *4*, fără „capete de note".

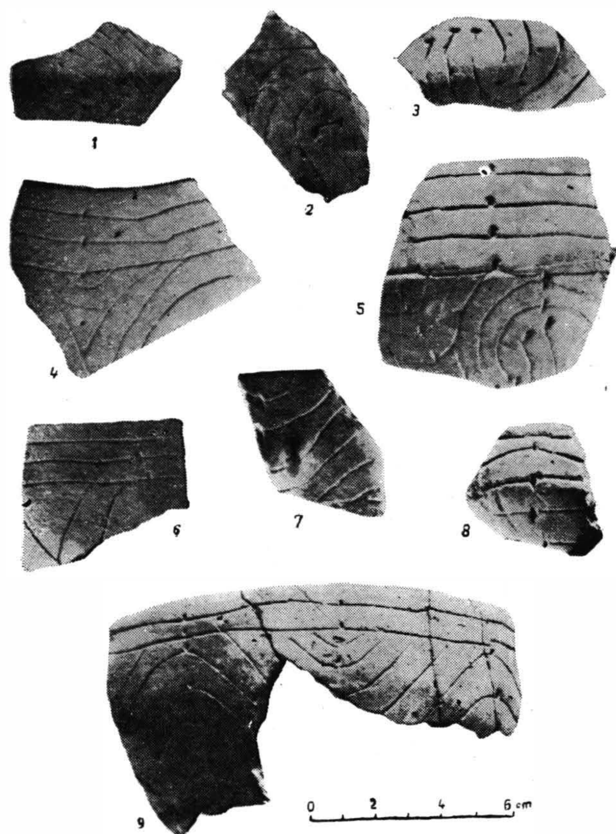

Fig. 3. — *Sudiți*. *1—9*, ceramică liniară cu „capete de note" (*5—9*, fragmente descoperite în „complexul L_1").

îngroșarea peretelui pe linia de maximă curbură, sau spre un început de umăr (fig. 5/4), de asemenea cu îngroșarea peretelui.

Decorul e făcut în genere cu destulă atenție, liniile inciziilor fiind ordonate, prevăzute cu mici adîncituri în formă de „note muzicale" (fig. 2/3,6 ; 3/1,4), în timp ce uneori se preferă o incizie mai adîncă și neîngrijită, deși nu și lată (fig. 2/5 ; 3/2,9), sau o scrijilitură superficială ceva mai lată, ori o slabă zgîrietură nesigură. Cîteva cioburi au inciziile adînci și late, cu aspect de canal, „notele" mari, adînci, în formă de linte, fiind excizate (fig. 2/1—2 ; 3/7) sau realizate prin împungere (fig. 3/5,8).

Motivul ornamental folosit (plasat sub liniile orizontale care înconjură gura vaselor) este cel derivat din spirală (fig. 2/1,3 5—6 ; 3/1—6 ; 4/7), dar uneori se observă tendințe de decurbare (fig. 2/2) sau de înghesuire a liniilor (fig. 3/1), nemaipăstrîndu-se din grația involtă și echilibrată a decorului liniar clasic decît motivul ornamental în sine (S-ul îmbucat). În cîteva cazuri decorul evidențiază conturul bitronconic al vaselor, fie împodobindu-se numai umerii cu o friză de linii în val sau de curbe cu aspect de arcade ori de ghirlande (fig. 2/4 ; 3/7 ; 4/5), fie aplicîndu-li-se doar lor ornamentul ce amintește „portativul muzical", sub care se desfășoară apoi decorul spiralic obișnuit (fig. 3/5). În cîteva cazuri se poate observa că notele și inciziile au fost încrustate cu o materie albă.

Vasele sînt lustruite mecanic, adeseori deosebit de intens, pînă la un luciu metalic.

Fragmentele liniare descrise aparțin unei faze tîrzii, caracterizată prin decorul cu „capete de note muzicale". Tipologic, conform periodizării propuse de Evžen Neustupný [12], față de care s-au exprimat însă și rezerve [13], ele se pot încadra în fazele IV—V ale culturii liniare, fără să știm dacă treptele evoluției ceramicii liniare din Europa centrală sînt valabile și pentru teritoriul nostru. Putem în schimb afirma că, între descoperirile noastre și cele din restul țării [14] sau al continentului [15], există unele deo-

---

[12] În AR, VIII, 1956, s. 3, p. 396—397 și 399, fig. 177.

[13] B. Soudský (*ibidem*, p. 408—412 și în *PA*, XLV, 1954, p. 75—105) ; Hans Quitta, n *PZ*, XXXVIII, 1960, 1/2, p. 1—38 și 3/4, p. 160—188 ; Edith Hoffmann, *Die Bandkeramik in Sachsen, Teil I, Die Keramik*, în *Forschungen zur Vor-und Frühgeschichte*, Band 5, Berlin, i1963, p. 67.

[14] V. bibliografia la Eugen Comșa, *Considerații...*, p. 223—227 : cf. și pl. II—III. Mai recent, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 49—50 și fig. 2 (Dănești) ; Hortensia și Vladimir Dumitrescu, *ibidem*, p. 255—257 și fig. 7—8 (Traian-Dealul Fîntînilor) ; Al. Păunescu, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 467—522 (Ciumești).

[15] Pentru Cehoslovacia, v. Albin Stocký, *La Bohème préhistorique*, I, *L'âge de pierre*, Praga, 1929, pl. VIII și urm. ; B. Soudský în *Pa*, XLV, 1954, p. 75 și urm ; E. F. Neustupný în *AR*, VIII, 1956, p. 386 și urm. ; B. Novotný, *Slovensko v mladšej dobe kamenej*, Bratislava, 1958, pl. I/1—3 ; II/1—6 ; III/1—4 ; IV/3—6 etc. Hans Quitta, *op. cit.*, fig. 1, p. 6. Pentru Polonia, v. Józef Kostrzewski, Waldemar Chmielewski, Konrad Jazdżiewski, *Pradzeje Polski*, Wydanie II, Wroclaw-Warszawa-Kraków, 1965, p. 62, fig. 17/1—3 ; Anna Uzarowiczowa, în *WiadArch*, tom. XXX, 1963, z. 3—4, p. 431, fig. 3/a-c, e, h-1 etc. ; A. Kulczicka, în *Materialy Arheologiczne*, III, Kraków, 1961, p. 19—28 ; I. K. Kozlowski — A. Kulczicka, *ibidem*. p. 29—50. Pentru Germania, v. Werner Buttler, *Der donauländische und der westische Kulturkreis der jüngeren Steinzeit* (Handbuch der Urgeschichte Deutschlands, Band II), Berlin, 1938. N. Schumacher, *Siedlungs und Kulturgeschichte der Rheinländer, II. Die vorrömische Zeit*, Meinz, 1922, p. 58, fig. 18/28—32, 33, 35 (Spiralkeramik). Edith Hoffmann, *op. cit.*, Taf. 1—37 ; Hans Quitta *op. cit.*, p. 165, fig. 4. Pentru Austria v. R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Viena, 1954. Pentru Franța și Belgia, v. G. Bailloud et P. Mieg

Fig. 4.—*Sudiți. 1—6*. ceramică „liniară" de *aspect Sudiți*; *7*, fragment fără „capete de note". (*1—6*, fragmente descoperite în „complexul L_1").

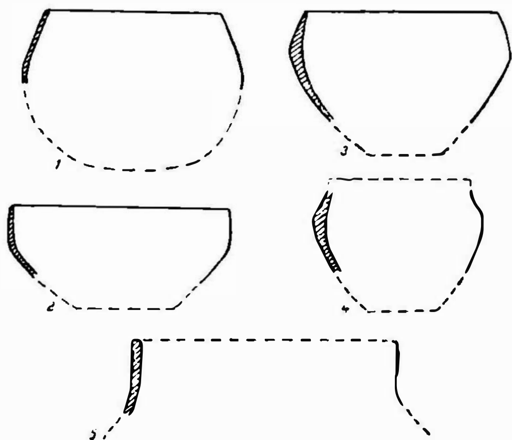

Fig. 5. — *Formele și profilele ceramicii liniare la S de Carpați. Formei 1* îi aparțin fragmentele de la fig. 2/1, 3; fig. 3/2, 4; fig. 4/7. *Formei 2*, fragmentele de la fig. 3/6—7, 9. *Formei 3*, fragmentele de la fig. 2/2, 4—6; fig. 3/5, 8; fig. 4/4—5 (întrucîtva și 4/6). *Formei 4*, fragmentele de la fig. 3/1, 3. *Formei 5*, fragmentele de la fig. 4/2—3 (*1, 2, 4* = 1/3 mărime naturală; *3* = 1/4; *5* = 1/6).

sebiri care, nedepășind cadrul culturii ce ne interesează, au desigur semnificația lor. Avem în vedere, în primul rînd, predilecția pentru formele bitronconice și apariția umărului, în ambele cazuri *cu îngroșarea vădită a peretelui pe linia de maximă curbură a vaselor*, fenomene cu totul străine olăriei din cultura cu ceramică liniară și care marchează de fapt apariția unor noi forme : străchioara bitronconică (fig. 5/3) și văsciorul-pahar cu umăr și cu același contur (fig. 5/4). Ne gîndim apoi la organizarea decorului în funcție de forma vaselor și la înghesuirea lui, ceea ce denotă evitarea premeditată a spațiului gol — *horror vacui*. Și, în sfîrșit, la tendința spre excizie și spre decurbarea liniilor decorului (spre meandru), la incrustarea cu alb și la lustruirea excesivă a suprafeței unor vase.

Aceste elemente noi, pe care ceramica liniară ni le înfățișează în sectorul răsăritean al teritoriului de la sud de Carpați, le regăsim curent în olăria culturilor de caracter sudic [16] și le putem considera ca fiind preluate de la purtătorii culturii Dudești, a căror existență o curmă infuzia liniară.

Ipoteza pare a fi susținută și de alte dovezi. La Sudiți, în alveolarea cu material liniar („complexul L_1"), s-au descoperit mai multe fragmente ceramice fine (fig. 4/1, 4—6) sau cu pleavă în pastă (fig. 4/2—3), intens lustruite, al căror decor se caracterizează prin prezența, pe același vas, a ornamentului plisat și a celui incizat, prevăzut sau nu cu „capete de note" (fig. 4/1—3), ca și prin redarea prin incizii a motivelor specifice pliseurilor (fig. 4/4—5), sau, invers, prin înlocuirea inciziilor cu pliseuri a căror muchie despărțitoare (interpretată ca linie) poartă „capete de note" (fig. 4/2—3). Unele cioburi au „notele" și inciziile incrustate cu o materie albă. Formele vaselor din care provin aceste fragmente (cf. fig. 5) sînt identice formelor bitronconice și celor cu umăr (ambele *cu peretele îngroșat pe linia de maximă curbură*) care au doar decor liniar, amintind direct și formele întîlnite în faza Bolintineanu a culturii Boian. Aceste materiale de un aspect inedit precizat la Sudiți pentru prima dată în țara noastră [17] — aspect căruia

de Boofzheim, *Les civilisations néolithiques de la France, dans leurs context européen*, Paris, 1955, pl. XVIII/7-9 și XVI/1-3. Pentru U. R. S. S., v. I. K. Sveșnikov, în *SA*, XX, 1954, p. 100 și urm.; T. S. Passek, în *SA*, 1958, 1, p. 38 și urm. și în *MIA-Chișinău*, 1960, p. 49 și urm.; E. K. Cerniș, în *MIA*, 102, 1962, p. 5 și urm. (v. și *KS*, 63, 1956, p. 48 și urm.).

[16] Cf. *Dacia*, III-IV, 1927—1932, p. 192 și urm., fig. 34/7, 38/1, 41/7 și, mai ales, 42/2. V. și vestigiile de la Vădastra și Crușovu, publicate de Corneliu N. Mateescu, în *Materiale*, III—VIII, 1957—1962. Cf. și Gh. Cantacuzino, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 69, fig. 26/1-2. Necropola de la Cernica aparține mai probabil *aspectului Sudiți*, decît culturii Boian, faza Bolintineanu, acuzînd totuși unele analogii cu Hamangia și cu „Vădastra I". Pentru topoare, v. depozitul de la Bratovoești (D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 41, fig. 37) atribuit Vădastrei I. La Cernica e și așezare Dudești, iar un fragment ceramic (*Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 43, fig. 12/2 și fig. 13) este probabil de *aspect Sudiți*.

[17] Îmbinarea elementului sudic (reprezentat de pliseuri) cu cel nordic-central european (de factură liniară) conferă acestui aspect un caracter „precucutenian", în timp ce *lipsa exciziei* îi asigură o datare pre-precucuteniană, probînd existența (sesizată de D. Berciu, *Contribuții*... p. 67 și urm.) și *vechimea* unui *fenomen precuculeni*, aparte de adevărata cultură Precucuteni. În acest sens vor trebui revizuite unele materiale de la Traian-Dealul Viei (Zănești) (*SCIV*, V, 1954, 1—2, p. 60, pl. II/11). *Aspectul Sudiți* prin anumite forme și elemente decorative, ca și prin incrustația cu alb, denotă analogii evidente cu ceramica de tip Želizovce din Slovacia, dovedindu-se astfel atît originea sudică a unor influențe asimilate de aspectul Želizovce (B. Novotný, *op. cit.*, la nota 15 și 22) cît și poziția lui cronologică tîrzie, în raport cu restul culturii cu ceramică liniară (Evžen Neustupný, *The linear pottery and Vinča*, în *Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie*, Praga, 1956, p. 41).

îi propunem, pînă la clarificarea situației sale (nivel independent, cum s-ar crede, sau doar elemente asociate ceramicii liniare de la S de Carpați), denumirea de *aspect Sudiți* — reușesc să ilustreze convingător evoluția ceramicii liniare în spațiul dat și aportul ei la formarea culturii Boian [18]. Se vădește astfel că, deși nu lipsită de vigoare, cultura cu ceramică liniară sfîrșește prin a-și pierde tot mai mult din caracterele sale primare, în urma procesului de înglobare treptată dar consecventă a elementelor de cultură sudică (Dudești), pe care apoi le dezvoltă independent. În consecință, faza Boian I (Bolintineanu) nu se naște *direct* nici din elemente Dudești, nici din cele liniare „clasice", ci din *aspectul Sudiți*, care îi transmite fondul de bază al patrimoniului său : 1) forme de vase (preluate la rîndul lor din cultura Dudești) cu tehnica lor (atît specia fină, cît și cea cu pleavă) ; 2) motive ornamentale și tehnica lor (*pliseurile*, preluate din cultura Dudești, ca și obiceiul incrustării cu alb ; *inciziile*, de origină liniară). Cînd și cum anume se ivește decorul de linii-incizii cu mici crestături perpendiculare de-a lungul lor, decor caracteristic ceramicii Bolintineanu [19], este o altă problemă, dar se poate considera că și organizarea în „romburi" a acestui decor meandric este tot de tradiție liniară tîrzie [20].

Judecînd astfel originea culturii Boian, faptul că aria sa de răspîndire se limitează doar la Muntenia (în timp ce în SE Olteniei continuă să evolueze cultura Vădastra, prin faza sa II, care derivă direct din fondul anterior Dudești [21]) pare să precizeze că triburile liniare înaintînd către S și SV nu au depășit (poate nici nu au atins) Oltul, fragmentele liniare de la Vădastra reprezentînd un „import" din mediul liniar (probabil deja afectat de factorul sudic) de la E de Olt.

Ajungînd să se învecineze un timp cu purtătorii (și mai apoi cu descendenții) culturii Dudești, aceste triburi mai mult sau mai puțin încă liniare (iar mai tîrziu, de *aspect Sudiți*) din Muntenia au putut să transmită mai departe spre N și NV, de-a lungul arcului (extra-) carpatic unele elemente de factură sudică, fie din propriul lor inventar, fie din cel al cultu-

---

[18] Referitor la originea acestei culturi, există două teze fundamentale. Prima, acordă întiietate factorului liniar, din a cărui fuziune cu unele elemente sudice („balcanice", „vinčiene") ia naștere cultura Boian (E. Iu. Kricevski, în *KS*, VIII, 1948, p. 54 ; Ion Nestor, în *SCIV*, II, 1951, 2, p. 24 ; Sebastian Morintz în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 49—50). Cea de-a doua teză susține că Boianul se dezvoltă dintr-un trunchi local (Dudești sau Vinča), considerat mai puternic care a asimilat doar unele elemente liniare (Eugen Comșa, *Considerații*..., p. 238 ; idem, în *Dacia*, N. S., VI, 1962, p. 61 ; D. Berciu, *Contribuții*..., p. 61). Privitor la zona de formare a culturii Boian, Eugen Comșa, pe baza descoperirilor mai vechi, opinase pentru sud-estul Munteniei (*SCIV*, V, 1954, 3—4, p. 389). Mai recent, Sebastian Morintz cunoscînd deja descoperirile noastre liniare de la Ghinoaica și Sudiți, ajunge la concluzia justă că locul de formare al culturii Boian este NE Munteniei, de unde s-a răspîndit apoi spre sud și sud-vest (*Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 50).

[19] Eugen Comșa, *Considerații*..., p. 239, îl consideră derivat din decorul „scăriță de papagal" al ceramicii liniare, ipoteză care este plauzibilă.

[20] Cf. organizarea decorului pe vasele liniare de la Nezvisko (E.K. Cerniș, în *MIA*, 102, 1962, p. 5—85, fig. 10/11 și 7/14) a căror datare mai timpurie este neîntemeiată (cf. T. S. Passek, *op. cit.*, în *SA*, 1958, 1, p. 37). Materiale asemănătoare se află și în Moldova (Perieni, Traian, Dănești etc.). În faza Bolintineanu se folosește și spirala (la Sudiți, Cernica etc.).

[21] Vezi Sebastian Morintz, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 44—52 ; Al. Păunescu, Gh. Rădulescu, M. Ionescu, în *Revista Muzeelor*, I, 2, 1964, p. 114 Cf. și *supra*, nota 11.

rilor cu care au venit în contact. E de presupus așadar că măcar o parte din „influențele Vinča” sesizate în mediul liniar central european [22] sînt de un caracter sudic mai larg, folosind căi de pătrundere variate.

Prezența ceramicii liniare și a *aspectului Sudiți* într-o zonă imediat învecinată cu aria culturii Hamangia vor îngădui să se clarifice în viitor și raporturile dintre aceste două culturi de origini atît de diferite, cu atît mai mult cu cît unele elemente „tisoide” au și fost mai de mult sesizate în cuprinsul culturii Hamangia din Dobrogea [23].

DONNÉES PRÉLIMINAIRES CONCERNANT LA CIVILISATION À CÉRAMIQUE LINÉAIRE SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE, AU SUD DES CARPATES

RÉSUMÉ

L'auteur présente les premières découvertes appartenant à la civilisation à céramique linéaire sur le territoire de la Roumanie, au sud des Carpates (fig. 1). Ce sont elles, pour l'instant, qui représentent le front le plus avancé vers le SE de toute l'aire européenne de cette civilisation.

A Ghinoaïca et à Sudiţi on a effectué seulement quelques sondages sommaires en établissant pour Ghinoaïca que la stratigraphie était en désordre et pour Sudiţi une légère dépression à céramique linéaire (« complexe L_1 »), probablement une hutte à demi-enfouie, qui a été dérangée par une fosse plus tardive appartenant à la civilisation de Boïan III (phase Vidra). C'est toujours là qu'une fosse de la phase Bolintineanu (Boïan I) avait coupé une couche où l'on a trouvé un fragment linéaire. Dans les huttes à demi-enfouies de type Dudeşti, du même endroit, on n'a trouvé aucun fragment linéaire.

Les vestiges ne sont pas nombreux : une hache-embauchoir, des menues lames en silex, des os d'animaux petits, et grands surtout, et de la céramique.

La céramique linéaire du sud des Carpates est, d'ailleurs comme dans le reste de son aire, fine, savonneuse, grise, parfois jaunâtre ou brune, à laquelle s'ajoute une autre espèce céramique avec la pâte mêlée de bale.

---

[22] Vezi discuțiile privind relațiile dintre Vinča și liniar, la Evžen Neustupný, în volumul *Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie*, Praga, 1956, p. 40—42. Bohuslav Novotný, *ibidem* p. 45), semnala unele „influențe Boian” (desigur mai vechi și de altă natură) sesizate în complexele de tip Želizovce de la Šárovce III. Hans Quitta, *op. cit.*, în *PZ*, XXXVIII, 3/4, 1960, p. 162 fig. 2, publică un ciob cu pliseuri de la Hurbanovo (R. S. Cehoslovacă),

[23] D. Berciu, în *Nouvelles études d'histoire présentées au Xe Congrès des Sciences Historiques, Rome, 1955*, București, 1955, p. 44—45. Recent, un topor—calapod la Techirghiol (Eugen Comșa, Doina Galbenu, Andrei Aricescu, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 167). Prof. D. Berciu ne informează că și în cultura Hamangia există decor cu „capete de note”, dar *nu* pe vasele fine. Nu este exclus ca originea acestui ornament să se afle aici, dat fiind faptul că „notele” sînt constant prezente în zona circumpontică în timp ce în apus, în Saxonia de exemplu (Edith Hoffmann, *op. cit.*, p. 67), se întîlnesc foarte rar.

A côté des formes « classiques » (fig. 5/1—2 d'autres apparaissent aussi, parfois au contour bitronconique à épaule, et à parois épaisses sur la ligne de jonction (fig. 5/3—4), ainsi que des formes empruntées aux civilisations à caractère méridional (civilisation de Dudești).

Le décor des vases est linéaire à tête de notes de musique (« Notenkopf »), mais certains traits (la décoration serrée, son application en fonction de la forme des vases, la tendance vers l'excision et vers l'applatissement des lignes, les cas d'incrustation eu matière blanche) ainsi que le polissage intense, dénotent l'influence du milieu méridional.

L'assimilation intense de ces éléments culturels méridionaux par les porteurs de la céramique linéaire est démontrée aussi par l'apparition d'une céramique linéaire dégénérée (*l'aspect Sudiți*, où l'on trouve encore des matériaux à décor typiquement linéaire à notes de musique), où, sur les mêmes vases, il y a à la fois décor plissé et décor linéaire à notes musicales (l'excision est absente, mais l'incrustation eu matière blanche est souvent présente). En accumulant de plus en plus des éléments de facture méridionale et *en les développant ensuite indépendamment*, le fond linéaire s'oriente vers la civilisation de Boïan qui a ses origines dans *l'aspect Sudiți*. C'est toujours par cet aspect, qui présente certaines correspondances avec la céramique de Zélizovce en Slovaquie, que se sont transmises à la civilisation à céramique linéaire de l'Europe Centrale, au long de l'arc (extra-) carpatique quelques influences à caractère méridional plus large (voir les découvertes de Hurbanovo et Sarovce III en Tchécoslovaquie).

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *La carte de la diffusion de la céramique linéaire sur le territoire de la République Socialiste de Roumanie.* 1—23, 26, 28—31, céramique à têtes de notes de musique ; 27, céramique de type Želizovce ; 24—25, céramique linéaire est-slovaque. 1, Succava ; 2, Glăvăneștii Vechi ; 3, Bădeni ; 4, Tîrpești ; 5, Crivești ; 6, Larga Jijia ; 7, Lețcani ; 8, Valea Lupului ; 9, Ciurbești ; 10, Zane ; 11, Dumbrava ; 12, Păușești ; 13, Negrești ; 14, Traian ; 15, Dănești ; 16, Pietriș ; 17, Perieni ; 18, Sălceni ; 19, Bancu ; 20, Hărman ; 21, Rupea, 22, Cipău 1 (gare de) ; 23, Cipău 2 (I.C.I.A.) 24, Morești ; 25, Ciumești ; 26, Lumea Nouă (Alba Iulia) ; 27, Turdaș ; 28, Sudiți ; 29, Ghinoaica ; 30, Coșereni ; 31, Lacul Turcului ; 32, Vădastra.

Fig. 2. — *Ghinoaica* 1—6, céramique linéaire : 1—3, 5—6, à têtes de notes de musique ; 4, sans têtes de notes de musique.

Fig. 3. — *Sudiți.* 1—9, céramique linéaire à têtes de notes de musique (5—9, fragments découverts dans le « complexe L_1 »).

Fig. 4.—*Sudiți.* 1—6, céramique « linéaire » d'*aspect Sudiți* ; 7, fragment sans têtes de notes de musique ; (1—6, fragments découverts dans le « complexe L_1 »).

Fig.—5. *Les formes et les profils de la céramique linéaire au sud des Carpates.* Les fragments de la fig. 2/1, 3 ; 3/2, 4 ; 4/7, appartiennent à *la forme 1.* Les fragments de la fig. 3/6—7, 9, à *la forme 2.* Les fragments de la fig. 2/2, 4—6 ; 3/5, 8 ; 4/4—5 (dans une certaine mesure et 4/6), à *la forme 3.* Les fragments de la fig. 3/1, 3, à *la forme 4.* Les fragments de la fig. 4/2—3, à *la forme 5.* (1, 2, 4 = 1/3) grandeur nature ; 3 = 1/4 ; 5 = 1/6).

UN DEPOZIT DE MONEDE ROMANE REPUBLICANE DESCOPERIT ÎN MUNTENIA

DE

MARIA CHIŢESCU

Descoperirile de monede romane republicane în regiunea cuprinsă între stînga Oltului, Dunăre şi Carpaţi au fost adunate şi studiate [1]. Numărul lor s-a mai îmbogăţit în ultima vreme cu încă un depozit, descoperit întîmplător în vara anului 1961 pe teritoriul comunei Călineşti, r. Alexandria.

Ştirea descoperirii a fost primită mai întîi de Muzeul raional din Alexandria [2], care, printr-un delegat al său, a făcut şi primele cercetări la faţa locului. Pe baza informaţiilor primite la Institutul de arheologie, ne-am deplasat acolo [3], la scurtă vreme după descoperire, spre a face cercetările ştiinţifice asupra condiţiilor în care a fost aflat tezaurul.

Depozitul monetar amintit a fost descoperit la 3 iunie 1961, de către locuitorul Ilie Cotulbea din Călineşti. Punctul în care a fost găsit tezaurul se află situat pe terenul grădinii de zarzavat al cooperativei de producţie, în partea de nord a satului, la circa 150 m vest de drumul principal ce duce spre Ştefăneşti şi la circa 250—300 m spre est de Valea Cîinelui (fig.1.)

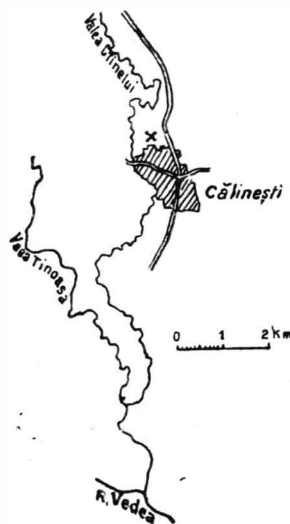

Fig. 1. — *Călineşti.* Schiţă cu localitatea şi locul unde s-a descoperit tezaurul.

Monedele au fost găsite într-un vas de lut, la o adîncime de 0,30 m.

Una din problemele principale pe care le-a ridicat cercetarea noastră pe teren a constat în studierea atentă a locului şi zonei imediat înconjurătoare, pentru a se vedea dacă tezaurul a fost sau nu îngropat într-o aşezare

[1] B. Mitrea, *Legături comerciale ale geto-dacilor din Muntenia cu republica romană, reflectate în descoperiri monetare*, în *SCN*, II, 1958, p. 123—238.

[2] Alex. Marinescu, directorul Muzeului din Alexandria, atunci profesor la şcoala elementară din localitate.

[3] Cercetările au fost făcute de M. Chiţescu şi C. Preda. Cf. şi raportul din 15 decembrie 1961, dosar Institutul de Arheologie ; cf. şi B. Mitrea, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p, 219.

S C I V, tomul 17, nr. 2, p. 235—254, Bucureşti, 1966

geto-dacă. Resturile ceramice aflate și adunate de noi de pe teren sînt cu totul insuficiente ca număr și în stare foarte fragmentară pentru a înlesni o concluzie sigură. O asemenea încercare este cu atît mai mult îngreunată de împrejurarea că, din tot materialul recoltat de noi la fața locului, numai un singur fragment poate fi atribuit perioadei Latène, celelalte aparținînd epocii feudale timpurii (în general secolului al X-lea). Este de la sine înțeles că un singur fragment ceramic nu poate constitui o dovadă satisfăcătoare, care să îngăduie afirmația că acest tezaur a fost îngropat în cuprinsul unei așezări geto-dace [4].

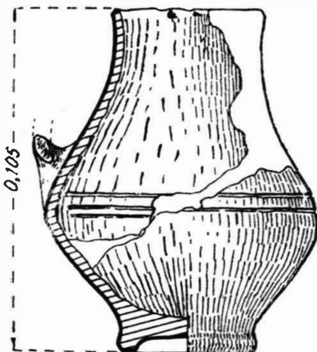

Fig. 2. — Cănița în care a fost descoperit tezaurul monetar.

Vasul [5] care conținea monedele a fost spart în timpul descoperirii și restaurat după aceea. El are forma unei cănițe, înalte de 0,105 m, cu corpul bitronconic, gîtul cilindric și buza dreaptă verticală. Cănița era prevăzută inițial cu o mănușă, dreptunghiulară în secțiune, din care s-a păstrat numai partea ei inferioară de legătură cu vasul, deasupra regiunii de maximă rotunjime. Este lucrată la roată, din pastă fină de culoare cenușie; corpul este ornamentat cu două linii simple, incizate, care înconjură de jur împrejur vasul. Partea superioară a vasului are urme de lustruire (fig. 2).

Tezaurul este format de 101 monede din care 92 sînt denari romani republicani, șase imitații și trei tetradrahme imitații ale orașului Thasos.

Dăm mai jos catalogul cronologic al monedelor; deși în studiul de față am folosit și lucrarea lui Grueber, noi am adoptat cronologia lui Sydenham [6].

1. *Fără nume de magistrat* [7]
Denar; ↓ greut. 3,38 g; tocit.
Sydenham, Roma, sec. II î.e.n.;
BMC, Roma, 353, tip. gen. a. 217—197 î.e.n.
Contramarcat.

2. *Același*
Denar; ↘ greut. 3,36 g; tocit.
Sydenham, Roma, sec. II î.e.n.;
BMC, Roma, 353, tip. gen. a. 217—197.

[4] Avînd în vedere că tezaurul s-a descoperit pe un teren folosit în prezent ca grădină de zarzavat și care este curățit periodic, nu excludem cu totul nici această posibilitate.

[5] După studiere atît vasul cît și monedele au fost restituite Muzeului din Alexandria.

[6] E. A. Sydenham, *The Coinage of the Roman Republic*, Londra, 1952.

[7] Întrucît tipurile monetare sînt cunoscute și descrise în cataloagele de specialitate, n-am mai dat descrierea fiecărei monede în parte, ci ne-am rezumat să trimitem la tipurile din lucrările de bază. Numărul monedei din descriere corespunde cu numărul de pe planșe.

3. *Tampilus*
Denar ; ↓ greut. 3,76 g ; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 334, a. 155—150 ;
BMC, Roma, 5570, a. 196—197.

4. *Natta*
Denar ; ↖ greut. 3,79 g ; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 382, a. 145—138 ;
BMC, Roma, 844, a. 172—151.

5. *Q. Marcius Libo*
Denar ; ← greut. 3,24 g ; puţin tocit.
Sydenham, Roma, 395, a. 145—138 ;
BMC, Roma, 700, a. 172—151.

6. *L. Cupiennius*
Denar ; ↙ greut. 3,45 g ; foarte tocit.
Sydenham, Roma, a. 404 ;
BMC, Roma, a. 850.

7. *C. Antestius*
Denar ; ↘ greut. 3,68 g ; tocit.
Sydenham, Italia, 411, a. 137—134 ;
BMC, Roma, 859, a. 172—151.

8. *Acelaşi*
Denar ; ↙ greut. 3,28 g ; foarte tocit.
Ca mai sus.

9. *C. Porcius Cato*
Denar ; ↓ greut. 3,75 ; foarte tocit.
Sydenham, Italia, 417, a. 137—134 ;
BMC, Italia, 461, a. 150—125.

10. *C. Curiatius Trigeminus*
Denar ; ← greut. 3,83 g ; tocit.
Sydenham, Roma, 436, a. 135—126 ;
BMC, Roma, 891, a. 150—125.

11. *Cn. Lucretius Trio*
Denar ; ↓ greut. 3,66 g ; tocit.
Sydenham, Roma, 450, a. 133—126 ;
BMC, Roma, 929, a. 150—125.

12. *P. Paetus*
Denar ; ↗ greut. 3,74 g ; tocit.
Sydenham, Italia, 436, a. 135—126 ;
BMC, Roma, 877, a. 150—125.

13. *L. Trebanius*
Denar ; ↖ greut. 3,85 g ; puţin tocit.
Sydenham, Italia, 456, a. 133—126 ;
BMC, Roma, 957, a. 150—125.

14. *Marcius Pilipus*
Denar ; → greut. 3,47 g ; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 477, a. 125—120 ;
BMC, Roma, 1143, a. 99—95.
Contramarcat.

15. *M. Baebius Tampilus*
Denar ; ↖ greut. 3,72 g ; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 489, a. 120 ;
BMC, Roma, 935, a. 150—125.
Contramarcat.

16. *P. Maenius Antiaticus*
Denar ; ↙ greut. 3,79 g ; tocit.
Sydenham, Roma, 492, a. 119—110.
BMC, Roma, 988, a. 124—103.
Contramarcat.

17. *Acelaşi*
Denar ; ↘ greut. 3,75 g ; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 492, a. 119—110 ;
BMC, Roma, 988, a. 124—103.

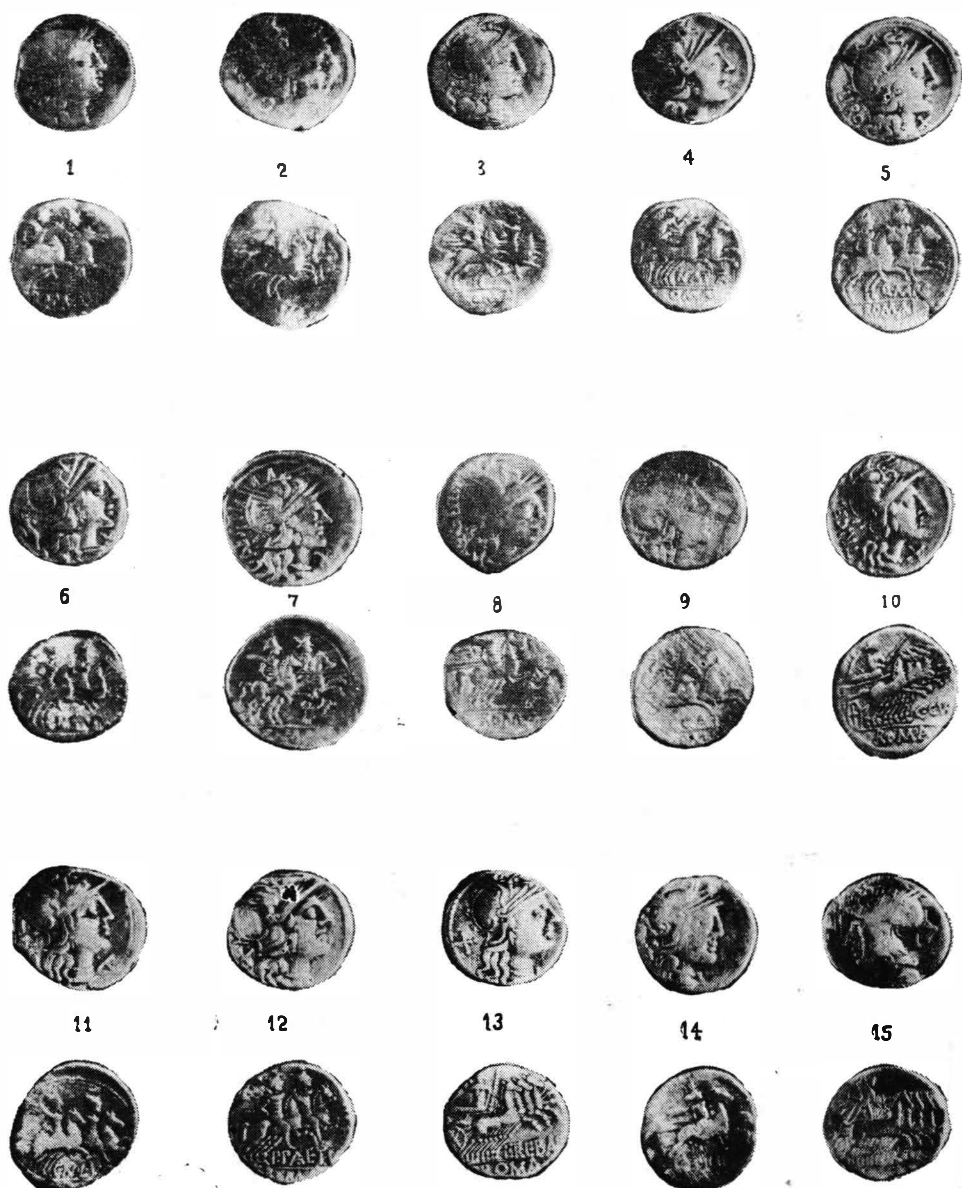
18. *M. Vargunteius*
Denar ; ↑ greut. 3,73 g ; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 507, a. 119—110.
BMC, Roma, 1068, a. 102.

19. *Acelaşi*
Denar ; ↓ greut. 3,81 g ; puţin tocit.
Ca mai sus.

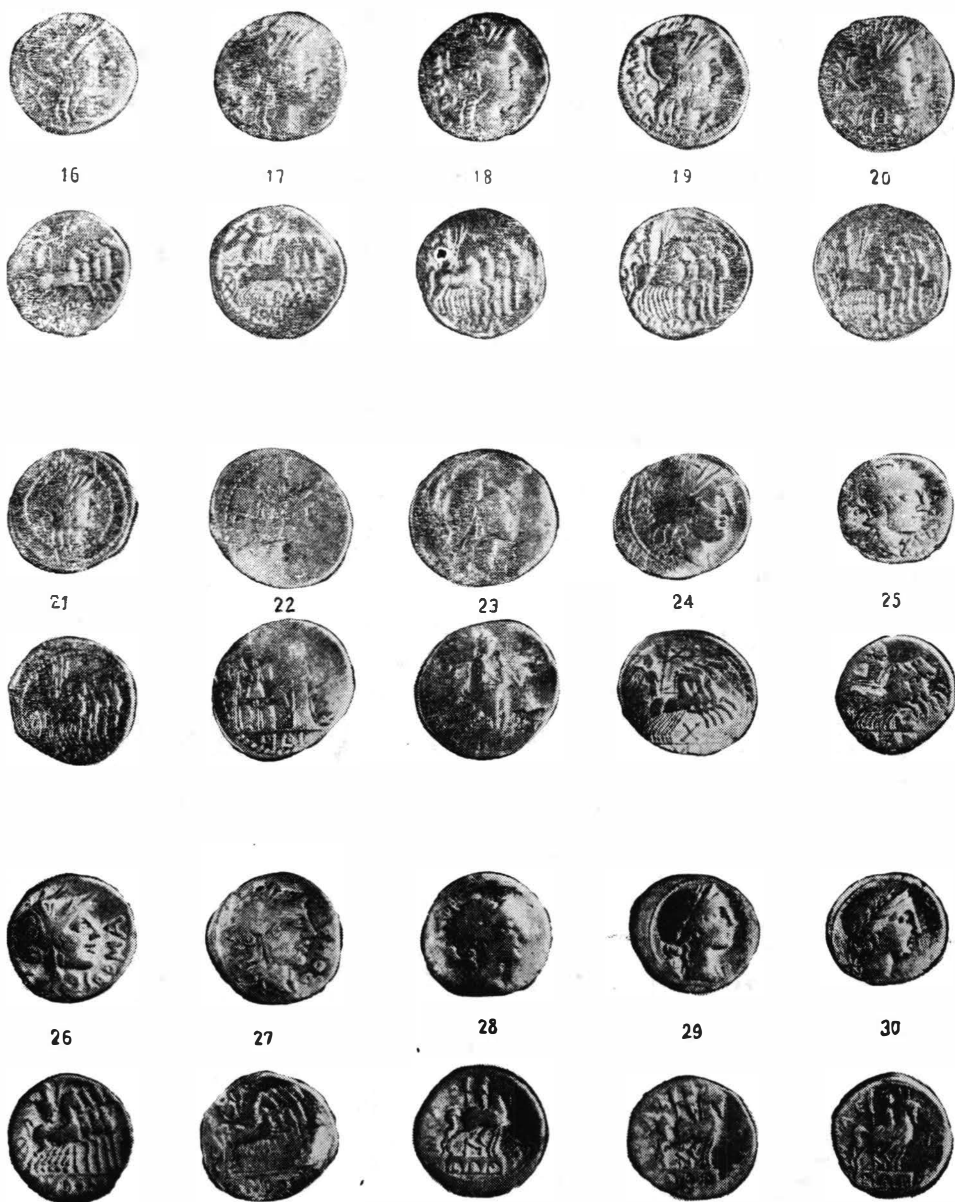
20. *Acelaşi*
Denar ; ↓ greut. 3,81 g ; tocit.
Ca mai sus.

21. *M. Acilius*
Denar ; ↑ greut. 3,69 g ; tocit.
Sydenham, Roma, 511, a. 119—110 ;
BMC, Roma, 1118, a. 100.

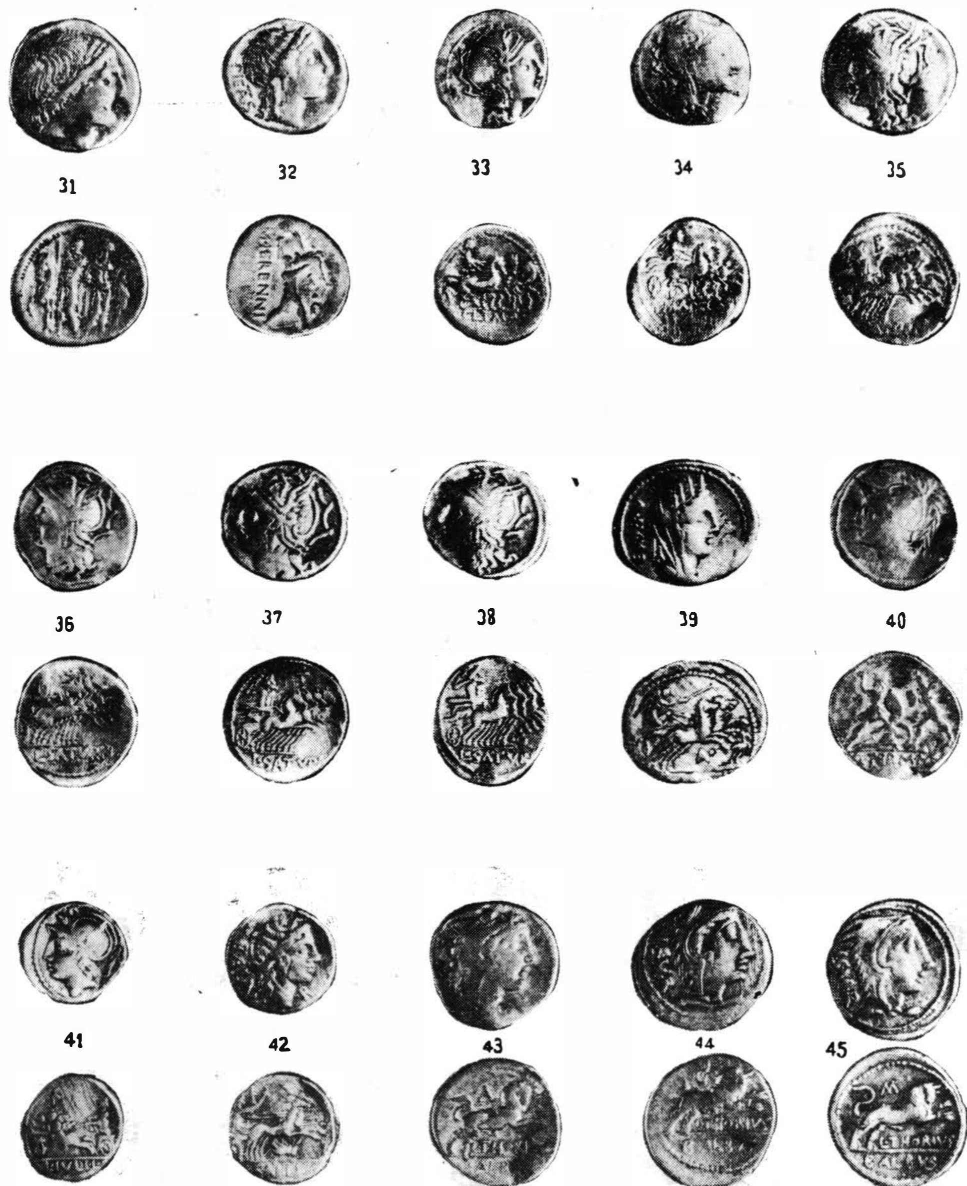
22. *M. Fourii Phili*
Denar ; ↘ greut. 3,73 g ; foarte tocit.
Sydenham, Italia, 529, a. 110—108 ;
BMC, Italia, 555, a. 93—92.
Contramarcat.

Pl. I. — Denari romani republicani din tezaurul de la Călinești.

Pl. II. — Denari romani republicani din tezaurul de la Călinești.

Pl. III. — Denari romani republicani din tezaurul de la Călinești.

23. *Fără nume de magistrat*
Denar; ↗ greut. 3,73 g; foarte tocit.
Sydenham, Italia, 530, a. 110–108;
BMC, Italia, 562, a. 93–92.

24. *M. Tullius*
Denar; ↙ greut. 3,69 g; tocit.
Sydenham, Italia, 531, a. 109;
BMC, Italia, 502, a. 102–100.

25. *Q. Fabius Labeo*
Denar; ↗ greut. 3,76 g; tocit.
Sydenham, Italia, 532, a. 109;
BMC, Italia, 494, a. 102–100.

26. *Cn. Domitius Ahenobarbus*
Denar; ↙ greut. 3,76 g; foarte tocit.
Sydenham, Italia, 535, a. 108–107;
BMC, Italia, 490, a. 124–103.

27. *Acelaşi*
Denar; ↖ greut. 3,64; tocit.
Ca mai sus.

28. *Man. Aemilius Lepidus*
Denar; ↙ greut. 3,74 g; tocit.
Sydenham, Italia, 554, a. 109;
BMC, Italia, 590, a. 91.
Contramarcat.

29. *Acelaşi*
Denar; ↘ greut. 3,78 g; foarte tocit.
Ca mai sus.

30. *Acelaşi*
Denar; ↖ greut. 3,69 g; foarte tocit.
Ca mai sus.

31. *L. Memmius*
Denar; greut. 3,83 g; tocit.
Sydenham, Italia, 558, a. 109;
BMC, Italia, 643, a. 90.

32. *M. Herennius*
Denar; ↖ greut. 3,75 g; tocit.
Sydenham, Italia, 567, a. 101;
BMC, Roma, 1261, a. 91.

33. *A. Claudius, T. Mallius*
Denar; ← greut. 3,76 g; tocit.
Sydenham, Roma, 570, a. 106;
BMC, Roma, 1290, a. 91.

34. *Acelaşi*
Denar; ↙ greut. 3,84 g; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 570, a. 106;
BMC, Roma, 1293, a. 91.

35. *L. Saturninus*
Denar; ↓ greut. 3,74 g; tocit.
Sydenham, Roma, 578, a. 100–97;
BMC, Roma, 1495, a. 90.

36. *Acelaşi*
Denar; → greut. 3,77 g; tocit.
Sydenham, Roma, 578, a. 100–97;
BMC, Roma, 1497, a. 90.

37. *Acelaşi*
Denar; ↗ greut. 3,89 g; puţin tocit.
Sydenham, Roma, 578, a. 100–97;
BMC, Roma, 1517, a. 90.

38. *Acelaşi*
Denar; ↗ greut. 3,76 g; tocit.
Sydenham, Roma, 578, a. 100–97.
BMC, Roma, 1535, a. 90.

39. *C. Fabius*
Denar; greut. 3,67 g; tocit.
Sydenham, Roma, 590, a. 96–95;
BMC, Roma, 1592, a. 90.
Contramarcat.

40. *Q. Minucius Thermus*
Denar; ↗ greut. 3,80 g; tocit.
Sydenham, Italia, 502, a. 96–95;
BMC, Italia, 653, a. 90.

41. *L. Iulius Caesar*
Denar; → greut. 3,84 g; tocit.
Sydenham, Roma, 593, a. 94;
BMC, Roma, 1425, a. 90.

42. *C. Allius Bala*
Denar; ↙ greut. 3,50 g; tocit.
Sydenham, Roma, 595, a. 93;
BMC, Roma, 1770, a. 89.

43. *L. Thorius Balbus*
Denar; ↙ greut. 3,91 g; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 598, a. 100–95;
BMC, Roma, 1615, a. 90.

44. *Acelaşi*
Denar; ↖ greut. 3,77 g; tocit.
Sydenham, Roma, 598, a. 100–95;
BMC, Roma, 1622, a. 90.

45. *Acelaşi*
Denar; ↗ greut. 3,75 g; tocit.
Sydenham, Roma, 598, a. 100–95;
BMC Roma, 1629, a. 90.

46. *A. Postumius Albinus*
Denar; ← greut. 3,64 g; tocit.
Sydenham, Italia, 612, a. 92–91;
BMC, Italia, 718, a. 89.

47. *D. Iunius Silanus*
Denar; ↗ greut. 3,87 g; tocit.
Sydenham, Roma, 646, a. 90–89;
BMC, Roma, 1775, a. 88.

48. *Acelaşi*
Denar; ↖ greut. 3,90 g; tocit.
Sydenham, Roma, 646, a. 90–89;
BMC, Roma, 1776, a. 88.
Contramarcat.

49. *Acelaşi*
Denar; ↑ greut. 3,88 g; tocit
Sydenham, Roma, 646, a. 90–89;
BMC, Roma, 1811, a. 88.

50. *L. Calpurnius Piso Frugi*
Denar; ↗ greut. 3,96; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 665, a. 90–89;
BMC, Roma, 2095, a. 88.

51. *C. Vibius Pansa*
Denar; ↗ greut. 4,00 g; tocit.
Sydenham, Italia, 684, a. 89–88;
BMC, Roma, 2244, a. 87.

52. *Acelaşi*
Denar; ↙ greut. 3,76 g; tocit.
Sydenham, Italia, 684, a. 89–88;
BMC,Roma, 2244, a. 87.
Contramarcat.

53. *Acelaşi*
Denar; ↗ greut. 3,74 g; tocit.
Sydenham, Italia, 684, a. 89–88;
BMC, Roma, 2273.

54. *Q. Titius*
Denar; ↙ greut. 3,77 g; foarte tocit.
Sydenham, Italia, 692, a. 89–88;
BMC, Roma, 2225, a. 87.

55. *L. Titurius Sabinus*
Denar; ← greut. 3,80 g; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 700, a. 88;
BMC, Roma, 2326, a. 87.

56. *Acelaşi*
Denar; ↗ greut. 3,60 g; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 700, a. 88;
BMC, Roma, 2330, a. 87.
Contramarcat.

57. *L. Rubrius Dossenus*
Denar; ↑ greut. 3,72 g; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 706, a. 87–86;
BMC, Roma, 2452, a. 86.

58. *L. C. Memies Gal*
Denar; ← greut. 3,91 g; tocit.
Sydenham, Roma, 712, a. 86–85;
BMC, Roma, 2421, a. 87.

59. *C. Marcius Censorinus*
Denar; ↗ greut. 3,82 g; tocit.
Sydenham, Roma, 714, a. 86;
BMC, Roma, 2394, a. 87.

60. *Fără nume de magistrat*
Denar; ↘ greut. 3,67 g; tocit.
Sydenham, Roma, 723, a. 85–84.
BMC, Roma, 2622, a. 84.

61. *Fără nume de magistrat*
Denar; ↙ greut. 3,57 g; tocit.
Sydenham, Roma, 723, a. 85–84.
BMC, Roma, 2622, a. 84.

62. *Acelaşi*
Denar; ↓ greut. 3,85 g; tocit.
Ca mai sus.

63. *Acelaşi*
Denar; ↗ greut. 3,91 g; tocit.
Ca mai sus.
Contramarcat.

64. *Acelaşi*
Denar; ↘ greut. 3,92 g; tocit.
Ca mai sus.

46 47 48 49 50

51 52 53 54 55

56 57 58 59 60

Pl. IV. — Denari romani republicani din tezaurul de la Călinești.

65. *M. Fonteius*
Denar; ↗ greut. 3,80 g; tocit.
Sydenham, Italia, 724, a. 84;
BMC, Roma, 2476, a. 85.

66. *Același*
Denar; ↙ greut. 3,69; puțin tocit.
Sydenham, Italia, 724, a. 84;
BMC, Roma, 2478, a. 85.

67. *L. Iulius Bursio*
Denar; ↗ greut. 3,64 g; tocit.
Sydenham, Italia, 728, a. 83;
BMC, Roma, 2517, a. 85.

68. *Același*
Denar; ↙ greut. 3,98 g; tocit.
Sydenham, Italia, 728, a. 83;
BMC, Roma, 2521, a. 85.

69. *Același*
Denar; ← greut. 3,91 g; puțin tocit.
Sydenham, Italia, 728, a. 83;
BMC, Roma, 2549, a. 85.

70. *Același* [8]
Denar.
Ca mai sus.

71. *L. Censorinus, P. Crepusius, L. Limetanus*
Denar; ← greut. 4,00 g; puțin tocit.
Sydenham, Roma, 736, a. 82—81;
BMC, Roma, 2643, a. 83.

72. *P. Crepusius*
Denar; ↙ greut. 3,57 g; tocit.
Sydenham, Roma, 738, a. 82—81;
BMC, Roma, 2673, a. 83.

73. *Același*
Denar; ↙ greut. 4,13 g; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 738, a. 82—81;
BMC, Roma, 2673.

74. *C. Norbanus*
Denar; ↙ greut. 3,69 g; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 739, a. 80;
BMC, Roma, 2770, a. 82.
Contramarcat.

75. *Același*
Denar; ↗ greut. 3,76 g; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 739, a. 80;
BMC, Roma, 2776, a. 82.

76. *Q. Antonius Balbus*
Denar; ↘ greut. 3,73 g; tocit.
Sydenham, Roma, 742, a. 81;
BMC, Roma, 2730, a. 82.

77. *Același*
Denar; ↑ greut. 3,84 g; tocit.
Sydenham, Roma, 742, a. 81;
BMC, Roma, 2767, a. 82.

78. *A. Postumius Albinus*
Denar; ← greut. 3,84 g; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 746, a. 79;
MBC, Roma, 2839, a. 82.
Contramarcat.

79. *Același*
Denar; ↖ greut. 3,88 g; tocit.
Ca mai sus.
Contramarcat.

80. *L. Cornelius Sulla, L. Manlius*
Denar; ↑ greut. 3,74 g; tocit.
Sydenham, Est, 759, a. 82—81;
BMC, Est, 12, a. 82—81.

81. *Q. Caecilius Metellus Pius*
Denar: greut. 3,71 g: tocit.
Sydenham, Spania, 750, a. 77;
BMC, Spania, 43, a. 79—77.

82. *C. Poblicius*
Denar; ↖ greut. 3,81 g; tocit.
Sydenham, Italia, 768, a. 78—77;
BMC, Roma, 2896, a. 81.

83. *L. Procilius Filius*
Denar; ↑ greut. 3,89 g; tocit.
Sydenham, Italia, 772, a. 78—77;
BMC, Roma, 3147, a. 79.

84. *L. Papius*
Denar; ↘ greut. 3,98; tocit.
Sydenham, Italia, 773, a. 78—77;
BMC, Roma, 3072, a. 80.

[8] Exemplarul a rămas în colecția școlii elementare din com. Călinești și din această cauză nu are notată greutatea și nici fotografiat.

61 62 63 64 65

66 67 68 69 71

72 73 74 75 76

Pl. V. — Denari romani republicani din tezaurul de la Călinești.

85. *P. Satrienus*
Denar ; → greut. 3,85 g ; tocit.
Sydenham, Roma, 781, a. 75—74 ;
BMC, Roma, 3208, a. 77.

86. *C. Postumius*
Denar ; greut. 3,96 g ; tocit.
Sydenham, Roma, 785, a. 74—73 ;
BMC, Roma, 3238, a. 77.

87. *C. Ignatius Maxsumus*
Denar ; ↘ greut. 3,75 g ; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 788, a. 73 ;
BMC, Roma, 3276, a. 75.

88. *L. Farsuleius Mensor*
Denar ; ↙ greut. 3,84 g ; tocit.
Sydenham, Roma, 789, a. 73 ;
BMC, Roma, 3297, a. 75.

89. *Q. Caepio Brutus*
Denar ; ↘ greut. 3,97 g ; puţin tocit.
Sydenham, Roma, 906, a. 60 ;
BMC, Roma, 3861, a. 59.

90. *M. Aemilius Scaurus, P. Plautius Hypsaeus*
Denar ; greut. 3,69 g ; foarte tocit.
Sydenham, Roma, 913, a. 58 ;
BMC, Roma, 3878, a. 58.

91. *L. Roscius Fabatus*
Denar ; ↙ greut. 3,93 g ; tocit.
Sydenham, Roma, 915, a. 58 ;
BMC, Roma, 3394, a. 70.

92. *A. Plautius*
Denar ; greut. 3,95 g ; tocit.
Sydenham, Roma, 932, a. 54 ;
BMC, Roma, 3916, a. 54.

IMITAŢII DUPĂ MONEDE ROMANE REPUBLICANE

93. *Av*. Capul Romei spre dr., tratare „barbară". Sub bărbie cifra X ; înapoia capului se mai disting două bare paralele unite între ele printr-o altă bară (pl. VII/93).
Rv. Călăreţ cu doi cai în galop spre dr. Sub picioarele cailor se văd litere (pl. VII/93), redate stilizat. În jur, cerc perlat (tip apropiat de denarul cu numele magistratului C. Marcius Censorinus, *BMC*, Roma, 2367, a. 87, pl. XXXVII/12).
AR. ↗ Greut. 3,74 g ; tocit.

94. *Av*. Capul Junonei spre dr., copie fidelă a originalului. În st., literele S·C, cu punct sus între litere (reproduce aversul denarului cu numele magistratului C. Naevius Balbus, *BMC*, Roma, 2926, a. 81, pl. XLI/2).
Rv. Jupiter în quadrigă spre dr., ţine în dr. fulgerul, iar în stînga hăţurile şi sceptrul. Sub picioarele cailor, litere (pl. VII/94), iar în exergă ROMA [9] (imită denarul cu numele magistratului L. Antestius Gragulus, *BMC*, Roma, 976, a. 124—103, pl. XXVII/7).
AR. ↖ Greut. 4,34 g ; tocit.

95. *Av*. Capul Romei, cu coif spre dr., redat mult stilizat ; în st., cifra X.
Rv. Victorie în bigă, galopînd spre st. ; într-o mînă ţine hăţurile, iar în cealaltă un obiect nedistinct. În exergă litere (pl. VII/95), cu capetele globulare (imită reversul denarului cu numele magistratului C. Coilius Caldus, *BMC*, Roma, 1435, a. 90, pl. XXXI/12).
AR. ↗ Greut. 3,65 g ; tocit.

[9] Felul în care sînt tratate efigiile şi legendele de pe avers şi revers nu ne obligă să vedem în această monedă o imitaţie. În acest caz ne-am putea gîndi la o monedă hibridă, confecţionată în atelierele oficiale romane, din tipare monetare diferite ca tip, dar apropiate în timp, încă existente la acea vreme în monetării.

Pl. VI. — Denari romani republicani din tezaurul de la Călineşti.

93 94 95 96 97

98

99 100 101

Pl. VII. — Imitațiile de pe denarii romani republicani și tetradrahmele thasiene din tezaurul de la Călinești.

96. *Av.* Capul Romei spre dr., cu coif şi în stînga cifra X, redată stilizat.
Rv. Călăreţ galopînd spre dr. Sub picioarele calului, legenda redată doar prin 7 linii paralele; în jurul călăreţului, urme de litere şi cifre, nedistincte (tip apropiat de denarul cu numele magistratului P. Crepusius, *BMC*, Roma, 2664, a. 83, pl. XL/7).
AR. ↖ Greut. 3,01 g; tocit.

97. *Av.* Capul zeiţei Roma spre dr., redată foarte stilizat.
Rv. Un personaj nud, în picioare, în faţă. În cîmp st. sus, o frunză de palmier, redată foarte stilizat. Sub mîna dr. un obiect nedistinct, poate un altar. În cîmp st. litere (?) Totul într-un cerc perlat [10].
AR. ↓ Greut. 4,21 g; puţin tocit.

98. *Av.* Capul Romei cu coif spre dr., redat stilizat.
Rv. Quadrigă în galop spre dr.; în exergă, o legendă (pl. VII/98).
Este o eroare de batere dublă şi nu am putut identifica denarul ce i-a servit ca model.
AR. Greut. 3,95 g; tocit.

IMITAŢII DUPĂ MONEDE DE THASIENE

99. *Av.* Capul tînăr al lui Dionysos spre dr., cu cunună de iederă formată din cinci frunze: trei frunze îndreptate în sus, două în jos, iar deasupra frunţii două rozete.
Rv. [HP]AKΛEOΥΣ [Σ]ΩTHPOΣ Θ[A]ΣIΩN. Herakles nud, în picioare, văzut din faţă, cu capul întors spre st., ţine pe braţul sting pielea de leu, iar cu dreapta se sprijină pe măciucă. În cîmpul dintre măciucă şi piciorul drept se află sigla M barat.
Tetradrahmă. ↑ Greut. 16,16 g.

100. Capul lui Dionysos, ca mai sus.
Rv. [HP]AKΛEOΥΣ ΣΩTHP[OΣ] [ΘAΣIΩN]. Herakles, ca mai sus, dar M nebarat.
Tetradrahmă. ↑ Greut. 16,39 g.

101, *Av.* Capul lui Dionysos, ca mai sus, dar stilizat.
Rv. HPAKΛEOΥΣ ΣΩTHPOΣ ΘAΣIΩN. Herakles, ca mai sus, dar stilizat, iar sigla M barat.
Tetradrahmă. ↗ Greut. 14,58 g.

Din analiza atentă a monedelor rezultă că acestea, în majoritate, au fost bătute în monetăriile din Roma (60 monede), aproximativ o treime din numărul lor în Italia (30), una în Spania şi una în părţile răsăritene ale lumii romane.

Dacă în ceea ce priveşte starea lor de conservare putem face afirmaţia că este mulţumitoare, nu acelaşi lucru putem spune şi despre gradul de uzură al acestor monede. Ca urmare a circulaţiei lor, mai mult sau mai puţin îndelungate, urmele de tocire sînt foarte vizibile. Mai mult de un sfert din numărul total al monedelor sînt foarte tocite (27), tocirea dovedindu-se

---

[10] Este o tratare „barbară”a efigiei şi legendei de pe avers şi revers şi nu este exclus ca meşterul să fi fost un localnic, care a luat ca model pentru revers mai multe efigii, neavînd exemplarele monetare în faţă.

a fi, cu mici excepţii, uniformă de la primele emisiuni şi pînă la ultimele exemplare tezaurizate. Acest fapt ne duce la concluzia că toate monedele au fost în circulaţie pînă la data îngropării lor.

De remarcat că majoritatea monedelor au greutatea sub cea considerată normală (3,90 g). Astfel se constată că numai 24 de monede pot fi considerate cu greutate normală (3,80—3,95 g), în timp ce 54 exemplare au greutatea sub cea normală (3,24—3,79 g), pentru ca alte 13 să aibă greutatea peste cea normală (3,96—4,13 g).

Fără a neglija nici un moment contribuţia pe care a adus-o uzura la scăderea greutăţii unor monede, faptul că în cuprinsul tezaurului se întîlnesc unele exemplare care depăşesc greutatea normală ne împiedică să punem această scădere a greutăţii pe seama uzurii de circulaţie. Chiar dacă la exemplarele cu greutatea peste cea normală gradul de tocire este mai mic decît la celelalte, însuşi faptul existenţei unor monede uşor tocite, dar cu greutatea peste cea normală, confirmă pe deplin teza că diferenţele de greutate provin în primul rînd din erorile de cîntărire ce vor fi existat în antichitate şi numai în al doilea rînd de pe urma circulaţiei îndelungate [11].

Este îndeobşte cunoscut faptul că majoritatea tezaurelor monetare republicane descoperite pînă în prezent pe teritoriul ţării noastre au în cuprinsul lor un număr variabil de monede prevăzute pe avers, şi mai rar pe revers [12], cu diferite semne incizate, numite în mod obişnuit contramărci.

Şi în cazul de faţă găsim asemenea contramărci, în tezaurul nostru ele variind ca formă, însă fiind asemănătoare cu semnele de pe monedele din alte descoperiri.

În tezaurul de la Călineşti se întîlneşte un număr de 13 exemplare contramarcate (fig. 3). În general apare un singur semn incizat pe fiecare monedă. Semnele sînt fie simple linii, cercuri sau semicercuri, cum este cazul monedelor (fig. 3) descrise la numerele 31, 55, 63, 77 şi 79; unghiuri ca pe monedele cu numerele 21, 49, 53, 73 şi 89; puncte cum este cazul la piesa cu numărul 39, şi uneori chiar sub forma literei S, ca la monedele cu numerele 16 şi 22.

Cu toate că în alte depozite s-a semnalat prezenţa unor monede cu mai multe semne incizate pe o singură piesă [13], în tezaurul de faţă nu există decît o singură monedă cu două contramărci. Este vorba de exemplarul descris la numărul 39, cu numele magistratului C. Fabius, care are pe avers două contramărci, una redată prin două puncte, iar cealaltă prin două linii întretăiate (fig. 3/39). Cîteodată aceste contramărci sînt foarte evidente,

---

[11] B. Mitrea şi C. S. Nicolăescu-Plopşor, *Monede din timpul republicii romane descoperite la Işalniţa (Dolj)*, în *Materiale*, I, 1953, p. 580; Octavian Floca, *Contribuţii la cunoaşterea tezaurelor de argint dacice*, Bucureşti, 1956, p. 22; C. Preda, *Descoperirea de monede romane republicane de la Locusteni*, în *SCN*, III, 1960, p. 163; Iudita Winkler, *Tezaurul de monede romane republicane de la Satu Nou*, în *SCN*, I, 1957, p. 106.

[12] B. Mitrea şi C. S. Nicolăescu-Plopşor, *op. cit.*, p. 581, fig. 2; B. Mitrea, *op. cit.*, în *SCN*, II, 1958, p. 148.

[13] Iudita Winkler, *op. cit.*, p. 108; B. Mitrea şi C. S. Nicolăescu-Plopşor, *loc. cit.*, p. 581, fig. 2/5, 13, 14; B. Mitrea, *op. cit.*, în *SCN*, II, 1958, p. 148.

imprimarea lor fiind bine conturată, alteori însă ele se disting destul de greu, avînd aspectul unor simple zgîrieturi.

În legătură cu semnificaţia contramărcilor de pe monedele romane republicane s-a emis ipoteza că acestea au fost aplicate în scopul verificării metalului, indiferent dacă se consideră că ele au fost executate în ateliere oficiale [14] sau în afara acestora, de către persoane particulare [15].

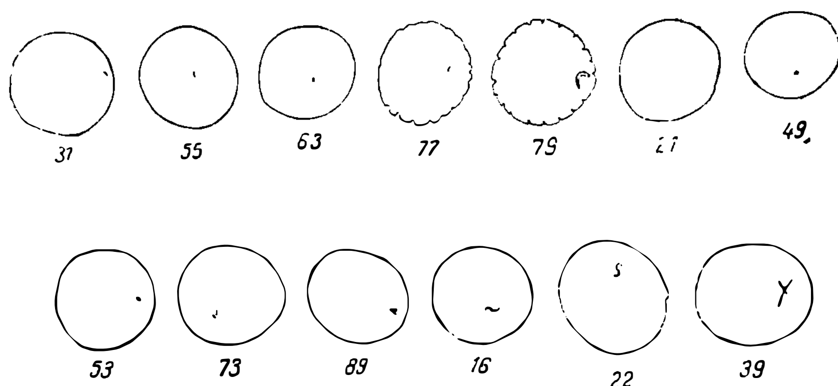

Fig. 3. Contramărcile de pe denarii romani republicani din tezaurul de la Călinești.

Referitor la aceeaşi problemă, ţinem să reamintim părerea mai veche exprimată de Francesco Gnecchi, după care aceste contramărci urmau să facă distincţia mai clară între denar şi moneda subaerată emisă de către statul roman în vremuri de strîmtoare economică [16].

De asemenea socotim necesar să amintim şi ipoteza lui Leon Ruzicka [17], care consideră că aceste contramărci erau executate nu în monetăriile oficiale romane, ci de anumite persoane numai pe monedele ce circulau în provincie. Ipoteza pare interesantă, numai că descoperirile de monede romane de pînă acum scot la iveală prezenţa contramărcilor pe denari în cuprinsul întregii lumi romane. Temeiul acesteia pare să fie sugerat de constatarea că în colecţia numismatică a Muzeului din Milano [18] se află

[14] B. Mitrea, *op. cit.*, în *SCN*, II, 1958, p. 146—149; B. Mitrea şi C. S. Nicolăescu-Plopşor, *op. cit.*, în *Materiale* I, p. 581; Iudita Winkler, *op. cit.*, p. 108.

[15] Octavian Floca, *op. cit.*, p. 22—23.

[16] Francesco Gnecchi consideră că monetăriile romane au fost autorizate, mai ales în vremuri grele pentru economia romană (începînd cu războaiele punice), să emită monede subaerate, care imitau perfect denarii romani republicani. Pentru a se face o deosebire între monedele originale şi monedele subaerate, senatul a dat în anul 84 î.e.n. un edict prin care hotăra ca denarii să fie contramarcaţi. Dar monedele subaerate copiau atît de fidel originalele, încît foarte multe dintre ele au primit contramarcarea (Francesco Gnecchi, *Monete romane*, Milano, 1900, p. 138—140).

[17] Leon Ruzicka, *Einstempelungen auf römischen Konsular-Denaren und auf barbarischen silbermünzen*, Berlin, 1924, p. 13. Pe lîngă tezaurele publicate, am studiat şi unele tezaure aflate la Cabinetul numismatic al Institutului de arheologie.

[18] În lucrarea sa intitulată *Le monete romane dell'Età Republica*, Milano, 1960, Gion Guido Belloni dă două planşe cu contramărcile existente pe monedele romane republicane aflate în colecţia Muzeului din Milano. Studiind aceste planşe, am făcut constatarea că aceste contramărci sînt identice cu cele de pe monedele descoperite pe teritoriul ţării noastre.

mulţi denari romani republicani contramarcaţi avînd semne identice cu cele de pe monedele cercetate de noi.

Pe baza ipotezelor formulate pînă acum de cercetători mai vechi şi în urma datelor obţinute de pe urma studierii contramărcilor atît din tezaurul amintit, cît şi din depozite de monede romane republicane din ţara noastră [19], este probabil ca inciziile în discuţie să fi avut alt scop decît cel de verificare a metalului. În felul acesta noi ne raliem părerii formulate de Francesco Gnecchi.

Astfel s-ar putea explica de ce contramarcarea apare pe monede nu sub forma unei linii adîncite cum ar fi trebuit să existe în cazul verificării metalului [20], ci reprezentînd diferite figuri geometrice sau litere din alfabetul latin, unele dintre ele fiind conturate destul de slab. De asemenea, socotim că pentru această operaţie era suficientă o singură incizie, nu mai multe, cum întîlnim pe numeroşi denari contramarcaţi.

Cercetări viitoare asupra tezaurelor romane republicane din cuprinsul lumii romane vor aduce noi date ce ar putea corecta părerile emise în această problemă.

Printre cele 98 de monede descrise se întîlnesc pe lîngă originale şi şase imitaţii. Acestora le-au servit ca model monedele romane republicane. Unele caută să imite cît mai fidel originalele, iar altele au efigii şi legende redate foarte stilizat, doar prin cîteva linii.

Imitaţiile din tezaurul de la Călineşti sînt destul de tocite, dîndu-ne posibilitatea să afirmăm că au circulat un timp înainte de a fi tezaurizate. Greutatea lor se apropie de cea a denarului roman republican, cu oscilaţiile inerente (3,01—4,34 g).

Rămîne deschisă o problemă foarte importantă, aceea a centrelor de emisiune a imitaţiilor după denarul Romei republicane. În această privinţă studii viitoare, bazate pe analiza metalografică a monedelor, precum şi pe descoperirea de noi materiale, cum sînt tiparele monetare de la Tilişca [21], vor aduce noi contribuţii.

Urmărind înşirarea din punct de vedere cronologic a tuturor monedelor din tezaur, se observă că ele se eşalonează, ca dată de emisiune, între începuturile secolului al II-lea şi anul 54 î.e.n., după cronologia lui Sydenham. Se constată că monedele au avut o lungă perioadă de circulaţie. De aceea se întîlnesc denari din primele emisiuni circulînd alături de emisiuni mult mai recente.

Este mai greu de precizat perioada de acumulare a tezaurului, pentru că într-un timp destul de îndelungat, circa 100 de ani, se eşalonează un

---

[19] Poiana, 1950. Vezi R. Vulpe, *Activitatea şantierului arheologic Poiana-Tecuci 1950*, în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 192 ; B. Mitrea şi C. Preda, dosar *MNA* nota de inventar 296. Au mai fost cercetate alte două tezaure descoperite tot la Poiana-Tecuci (B. Mitrea şi C. Preda, dosar *MNA*, notele de inventar nr. 294, 299, şi tezaurul de la Diaconi-Tecuci, nota de inventar nr. 254).

[20] Tot verificării îi atribuie contramărcile de pe monedele romane republicane şi C. Preda, care atrage însă atenţia asupra împrejurării că „inciziile nu pătrund mult în miezul monedei, cum ar fi fost de aşteptat, dacă s-ar fi urmărit verificarea calităţii metalului" (C. Preda, *Asupra descoperirii monetare de la Stăncuţa*, în *SCN*, II, 1958, p. 246).

[21] N. P. Lupu, *Die Münze in der dakischen Burg von Tilişca*, în *Forschungen zur Volks und Landeskunde*, 7, 1, 1964, Sibiu, p. 3 şi urm.

număr destul de mic de monede. Constatăm că cele mai multe exemplare au fost adăugate depozitului monetar începînd cu ultimele două decenii ale secolului al II-lea şi pînă la primul deceniu al secolului I î.e.n.

La stabilirea datei de îngropare a tezaurului ne ajută ultimul denar din cuprinsul depozitului, emis în timpul magistratului Plautius, în anul 54 î.e.n. Nu putem fixa cu certitudine data ascunderii lui şi din cauză că ultimele monede adăugate au fost alăturate celorlalte exemplare la perioade destul de mari, cinci, şase şi chiar 11 ani. Deoarece după denarul emis în timpul lui A. Plautius nu se mai întîlneşte în depozit altă monedă cu data emiterii mai recentă, putem presupune că depozitul a fost îngropat după anul 54 î.e.n., din cauze care ne rămîn deocamdată necunoscute.

Felul şi căile în care monedele au ajuns în Dacia au constituit subiectul unor studii mai ample [22].

Descoperirilor de monede romane republicane din Muntenia pînă în 1958, cunoscute şi publicate [23], li se adaugă acum altele, aflate ulterior, cum este tezaurul de la Mihai Bravul [24], tezaurul descoperit la Cetăţenii din Deal [25] (r. Muscel) împreună cu obiecte de podoabă dacice şi tezaurul de monede romane republicane şi thasiene de la Călăraşi [26]. De asemenea, mai amintim trei monede descoperite la Călineşti [27] (r. Alexandria), care pare să fi făcut parte dintr-un tezaur, monede din aceeaşi vreme descoperite la Ulmeni [28] (r. Alexandria), monedele descoperite la Peretu [29] (r. Roşiori de Vede). La Novaci [30] (r. Drăgăneşti-Vlaşca) s-au descoperit doi denari romani republicani, iar în satul Movila [31] (com. Poenari-Vulpeşti, r. Răcari) un denar republican.

Descoperirile monetare din cuprinsul raionului Alexandria ne oferă indicaţii preţioase asupra uneia din căile pe care se făcea schimbul de mărfuri dintre populaţia geto-dacă şi romani. Este vorba de drumul „comercial" ce trecea prin preajma Alexandriei [32], venind de la Dunăre şi mergînd în Transilvania.

---

[22] B. Mitrea, *Legăturile comerciale...*, în *SCN*, II, 1958, p. 175—187; C. Preda, *Descoperirea de monede romane republicane la Locusteni*, în *SCN*, III, 1960, p. 166; Octavian Floca, *op. cit.*, p. 25; Iudita Winkler, *Contribuţii numismatice la istoria Daciei*, în *SCŞ Cluj*, 1—2, VI, 1955, p. 13—176: B. Mitrea, *Descoperirea monetară de la Sfinţeşti*, în *Materiale*, I, 1953, p. 521—522; idem, *Le trésor de Fărcaşele*, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 359—382.

[23] B. Mitrea, *Legăturile comerciale ale geto-dacilor din Muntenia*, în *SCN*, II, 1958, p. 175—187.

[24] B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Populară Română*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 219.

[25] *Ibidem*, în *SCIV*, XII, 1961, 1, p. 149; idem, *Descoperiri recente de monede antice pe teritoriul R.P.R.*, în *SCIV*, IX, 1958, 1, p. 154.

[26] *Ibidem.*

[27] I. Spiru, *Descoperiri monetare în r. Alexandria*, în *SCN*, III, 1960, p. 554.

[28] *Ibidem.*

[29] B. Mitrea, *loc. cit.*, în *SCIV*, XII, 1961, 1, p. 149.

[30] B. Mitrea, *Descoperiri recente şi antice pe teritoriul R.P.R.*, în *SCIV*, XI, 1960, 1, 192.

[31] *Ibidem.*

[32] B. Mitrea, *Legături comerciale ale geto-dacilor din Muntenia...*, p. 187, de unde cităm: „Din două puncte diferite — Flăminda şi Zimnicea — porneau la Dunăre două drumuri deosebite ce se uneau spre Alexandria de unde continuau prin Roşiori de Vede, Piteşti, Cîmpulung, pentru ca apoi prin pasul Bran să facă legătura cu teritoriul geto-dacilor din Transilvania".

Tezaurul de la Călineşti nu ridică din punct de vedere istoric probleme noi, el vine doar să întărească părerile emise în studiile precedente privind schimbul geto-dacilor cu romanii şi contribuie la cunoaşterea gradului de dezvoltare social-economică a populaţiilor geto-dace, precizînd intensitatea schimbului purtat de acestea cu lumea din afara graniţelor Daciei în general [33].

DÉPÔT DE MONNAIES ROMAINES RÉPUBLICAINES DÉCOUVERT EN MUNTÉNIE

RÉSUMÉ

L'auteur présente un trésor de deniers romains républicains découvert sur le territoire de la commune de Călineşti, au S-SO de la Munténie (près de la ville d'Alexandria).

Les 101 pièces composant ce trésor sont décrites en ordre chronologique. L'ouvrage fondamental consulté pour leur datation est celui d'E.A. Sydenham, *The Coinage of the Roman Republic*. Parmi ces pièces, 92 sont des deniers romains républicains pouvant être datés à partir du IIe siècle avant notre ère jusqu'en 54 avant notre ère, 5, des contrefaçons d'après les deniers romains républicains (Pl. VII, 93—98) et 3, des imitations des tétradrachmes thasiennes (Pl. VII, 99—101).

L'auteur constate que 13 deniers sont contremarqués et que leurs contremarques sont similaires à celles constatées sur les deniers composant les autres trésors découverts en Dacie.

Partant du fait que ce type de contremarque se retrouve parfaitement identique sur les deniers romains républicains des collections du Musée de Milan (v. Gion Belloni, *Le monete romane dell'Età Republica*, Milano), l'auteur estime que ces contremarques ont pu avoir un caractère unique pour la totalité du monde romain. Et partant de cette constatation, il suppose qu'elles ont dû être exécutées aux poinçons dans les ateliers officiels.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Călineşti*. La localité et l'endroit de la découverte du trésor.
Fig. 2. — La cruche qui contenait le trésor.
Fig. 3. — Contremarques sur les deniers romains républicains du trésor de Călineşti.
Pl. I. — Deniers romains républicains du trésor de Călineşti.
Pl. II. — Deniers romains républicains du trésor de Călineşti.
Pl. III. — Deniers romains républicains du trésor de Călineşti.
Pl. IV — Deniers romains républicains du trésor de Călineşti.
Pl. V. — Deniers romains républicains du trésor de Călineşti.
Pl. VI. — Deniers romains républicains du trésor de Călineşti.
Pl. VII. — Imitations d'après les deniers romains républicains et les tétradrachmes thasiennes du trésor de Călineşti.

[33] Şi pe această cale mulţumim lui B. Mitrea care ne-a dat îndrumările necesare la redactarea acestui studiu.

CONTRIBUȚIA ATELIERELOR ROMANO-BIZANTINE LA GENEZA UNOR TIPURI DE FIBULE „DIGITATE” DIN VEACURILE VI—VII E.N.

DE

AURELIAN PETRE

Istoria slavilor vechi deși a fost mult cercetată[1] continuă să fie obiect de studiu, iar în urma ultimelor descoperiri arheologice aceste preocupări au căpătat o amploare și mai mare.

Contribuția descoperirilor arheologice la limpezirea unor probleme ale istoriei slavilor vechi nu a fost de mică importanță deoarece în afara unor texte literare, care în foarte puține cazuri sînt clare dînd astfel loc la o largă și controversată interpretare, mărturiile arheologice rămîn deocamdată elementul mai sigur în reconstituirea unui mare proces istoric, acela al așezării slavilor în diverse puncte ale Europei.

Dar și unele descoperiri arheologice au suferit și mai suferă încă interpretări și atribuiri etnice diferite, neajungîndu-se pînă astăzi la un acord general asupra lor, dacă aparțin sau nu slavilor, nelipsind exagerările atît pentru soluția slavă cît și pentru cea neslavă.

Dacă din descoperirile central-europene atribuite slavilor vechi — în afară de ceramică — obiectele de metal (ne referim la catarame și fibule) aproape că lipsesc, în cele est sau sud-est europene, alături de ceramică apar și aceste obiecte. Deși din repertoriul inventarelor de metal s-a reușit să se separe acele obiecte neslave (mai ales catarame și vase de metal) care sînt importuri bizantine, pentru celelalte însă, cercei și mai ales fibule, problema atribuirii etnice a rămas încă pe planul controversei, neajungîndu-se decît la soluții parțial în concordanță cu realitățile istorice obiective.

Dintre toate podoabele ce se găsesc în descoperirile arheologice (morminte sau așezări), în mod cu totul arbitrar fibulele au fost separate de restul obiectelor și declarate ca elementul etnic cel mai semnificativ al complexului cultural respectiv.

Astfel au apărut o serie de teorii, mai vechi sau mai noi, cu privire la atribuirea etnică a acestor obiecte, dintre care două poziții au dominat cadrul discuțiilor și anume : teoria slavistă și cea germanistă.

[1] Parte din bibliografia generală se găsește în studiile lui I. Nestor, printre care cităm : *L'établissement des Slaves en Roumanie à la lumière de quelques découvertes archéologique recentes*, în *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 429—449.

Cel care a împrospătat după al doilea război mondial discuţia, atribuind slavilor o serie de fibule denumite ,,digitate", cu ,,raze" ori cu ,,butoni", este istoricul sovietic Rîbakov, care în două lucrări de bază [2] încearcă să demonstreze netemeinicia ,,teoriei gotice", tendenţioase, ce atribuie goţilor o serie de monumente, mai ales din regiunea Niprului Mijlociu.

Luînd în considerare în primul rînd fibulele ,,cu raze", combate viguros ,,teoria gotică" care pretinde că acolo unde se găsesc aceste fibule sînt şi goţi şi deci că întreaga regiune a Niprului Mijlociu era acoperită în veacul al VI—VII e.n. de către goţi (B.A. Rîbakov foloseşte pentru fibulele ,,cu butoni" termenul de fibule ,,cu raze").

Într-una din lucrări [3] acordă un important spaţiu încercării de a demonstra că fibulele ,,cu raze" din regiunea Niprului nu au nici o legătură cu goţii, ci sînt creaţii slave niproviene încă de la începutul secolului al VI-lea e.n. El afirmă că aceste fibule au luat naştere prin copierea de către slavi a unor fibule ,,cu raze" negotice de tipul ,,Kerci" (din argint, încrustate cu almandine), lucrate în oraşele bosporane. Fibulele de tipul ,,Kerci" sînt datate în veacul al V-lea e.n., iar în secolul al VI-lea e.n. ele dispar din oraşele bosporane, centrul de creaţie mutîndu-se pe Niprul Mijlociu, unde, încă din secolele III—IV e.n., exista o cultură proprie, stabilă şi precisă, cunoscută sub numele de ,,cultura cîmpurilor de urne funerare", care poate fi legată de existenţa arhaică a venedo-anţilor.

Învăţatul sovietic ajunge la această concluzie deoarece în studiile făcute asupra fibulelor de tip ,,Nipru cu raze" nu a găsit o serie de verigi intermediare, concluzie pe care a formulat-o astfel: ,,. . . deşi *prototipul roman* (sublinierea noastră) al fibulei ,,cu raze" a existat în secolul IV e.n. pe Nipru, noi nu găsim aici verigile intermediare care să-l lege de tipul de fibule ,,cu raze" (din secolul VI e.n.) obişnuit în aceste locuri şi cunoscut în majoritatea descoperirilor. Materialele de la Suuk-Su ne permit să datăm cele mai vechi fibule de pe Nipru; acestea din urmă denotă o apropiere extremă cu fibulele din mormintele nr. 86 şi 28 de la Suuk-Su. Data cea mai timpurie care poate fi admisă pentru cea mai simplă fibulă ,,cu raze" de la Nipru este prima jumătate a secolului VI e.n. Verigile intermediare se găsesc numai în Bospor, în mormintele din catacombele de la Kerci. Tipurile 3 şi 4 care lipsesc pe Nipru sînt bine reprezentate prin exemplarele din secolul IV e.n. şi mai ales din secolul V e.n. Tocmai aceste fibule sînt prototipul atît al fibulelor de pe Nipru cît şi al celor în formă de ,,deget" care au pătruns în Europa occidentală.

Formularea aceasta a prof. B.A. Rîbakov este deosebit de interesantă fiindcă socoteşte că cele mai vechi prototipuri ale fibulelor cu raze ,,slave", niproviene, sînt fibulele de origine romană, incluzînd în acestea atît fibulele cu placa superioară în formă de semidisc specifică culturii cîmpurilor cu urne funerare (Cerneahov-Sîntana de Mureş) din secolul IV e.n., cît şi cele ,,digitate" de tipul ,,Kerci" lucrate în oraşele bosporane.

---

[2] *Ремесло древней Руси*, Moscova, 1948 şi *Древняя Русь*, în SA., XVII, 1953, p. 23—104.

[3] *Ремесло* . . . (cap. I, *Originea meseriilor ruseşti*).

Asupra atribuirii exclusive venedo-anţilor a culturii Cerneahov-Sîntana de Mureş, lucrări de un deosebit prestigiu şi-au spus cuvîntul în mod documentat [4].

Pentru studiul nostru este de reţinut ideea că prototipurile fibulelor slave cu raze de tip „Nipru" nu sînt fibulele gotice, ci romane sau romano-bizantine, iar slavii nu fac decît să preia şi să copieze simplificat aceste modele luate din centrele nord-pontice.

În această formă, spune B.A. Rîbakov, devin creaţii slave, cu centrul principal la Niprul Mijlociu, de unde apoi radiază în toate teritoriile ocupate de slavi. Acolo unde nu au fost slavi (Crimeea) ci lume germanică, fibulele ajung pe calea comerţului.

Pe cei mai mulţi dintre cercetătorii culturii materiale a slavilor vechi care au acceptat „teoria lui Rîbakov" nu i-a interesat decît conceptul atotcuprinzător a ceea ce a denumit el antichitate slavă, mulţumindu-se să vadă populaţie slavă acolo unde s-au găsit fibule cu „raze", denumite de B.A. Rîbakov fibule niproviene, însă nu au căutat antecedentele şi fondul din care s-au născut aceste fibule „slave".

Pe un plan geografic mult mai mare şi cu consecinţe de fond istoric adecvate, a reluat problema fibulelor slave Joachim Werner în lucrarea sa de mare răsunet *Slawische Bügelfibeln des VII. Jahrhunderts*, apărută în 1950 la Mainz.

Ne permitem să folosim acest spaţiu pentru a analiza mai amănunţit această lucrare, deoarece în lumina celor afirmate de autorul citat, mulţi cercetători au folosit teoria lui drept argument principal în demonstraţia lor privind migraţia şi prezenţa slavilor în diverse locuri europene, argument bazat aproape numai pe existenţa fibulelor digitate denumite de J. Werner „slave".

Lucrarea, pe de altă parte, a făcut obiectul şi a unor serioase critici în care, fie că se contesta total caracterul slav al unor întregi serii de fibule, fie numai parţial, privind originea şi centrele de producţie exclusiv niproviene, mai ales pentru fibulele din grupa a II-a.

Deoarece studiul lui J. Werner comportă o discuţie foarte amănunţită, noi nu ne vom opri decît asupra acelor puncte care sînt depăşite de stadiul actual al cercetărilor.

Înainte, credem însă că este foarte necesar să rezumăm succint clasificarea şi concepţiile autorului, fiindcă pînă în prezent lucrarea sa nu a făcut obiectul unei discuţii mai ample în literatura noastră de specialitate.

J. Werner împarte fibulele slave în trei grupe mari şi anume :

Grupa I, divizată în subgrupele I A — I L, cu mască umană pe apendice (planşele 27—31), are ca loc de producţie regiunile dunărene (optînd

[4] M. A. Tihanova, *О локальных вариантах черняховской культуры*, în *SA*. 4, 1957, p. 193 şi Gh. Diaconu, *Tîrgşor. Necropola din sec. III—IV e.*, Bucureşti, 1965, p. 123—126.

mai mult pentru Transilvania, iar mai recent pentru regiunea dintre Mureş şi Dunăre).

Grupa a II-a, divizată în subgrupele II A — II D (planşele 36—40), poartă pe apendice figura zoomorfă.

Grupa specială „niproviană” (planşele 34 şi 35), cu fibule plate ce au reprezentări antropozoomorfe; ultimele două grupe sînt create pe Niprul Mijlociu (grupa a II-a şi cele „niproviene”).

Căile de răspîndire a fibulelor slave sînt explicate astfel: din *Prusia Orientală* se cunosc 7 exemplare certe aparţinînd grupei I, aduse prin comerţ din regiunile dunărene; mai exista apoi 8 imitaţii locale ale acestei grupe şi un exemplar din grupa a II-a. Plăcile antropozoomorfe „niproviene” lipsesc (p. 169).

În *Crimeea* există 11 exemplare din grupa a II-a şi 4 fibule „niproviene”, toate aduse prin comerţ din Ucraina. Fibulele din grupa I lipsesc (p. 168).

Pentru *Ungaria* şi ţinuturile învecinate de ea se dă următoarea statistică: 11 exemplare din grupa I şi 7 bucăţi din grupa a II-a. Prezenţa lor în necropolele avare nu este încă lămurită, ele putînd fi aduse fie pe calea comerţului sau pe cea a migraţiei slavilor (p. 168). Însă din toată prezentarea, autorul lasă a se înţelege că este vorba de o populaţie slavă în mijlocul lumii avare (p. 167).

Regiunile *ucrainene* posedă cele mai multe exemplare din grupa a II-a (24 din 49 de piese cunoscute), a cincea parte din grupa I (12 din 60) şi deţin aproape exclusivitatea pentru fibulele „niproviene”. Pentru acea parte din grupa I care nu este producţie locală, se precizează doar că anumite serii nu pot fi făcute în Ucraina.

Peninsula Balcanică nu cunoaşte, după J. Werner, decît răspîndirea celor din grupa I (20 exemplare), grupa a II-a şi cea „niproviană” nefiind reprezentate aici (descoperirile ulterioare au scos la iveală şi fibule din grupa a II-a). În regiunile balcanice, ca şi în Ucraina, fibulele din grupa I au ajuns de la centrele de creaţie fie prin calea comerţului, fie prin migraţia slavilor (p. 170).

Ceea ce reiese clar din lucrare sînt cele două centre de creaţie a fibulelor slave — Transilvania şi Ucraina —, de unde apoi ele s-au răspîndit pe diverse căi. Lăsînd la o parte observaţia că împărţirea în cele două grupe pe baza reprezentărilor de pe apendicele inferior nu corespunde realităţii, vom arăta poziţia lui J. Werner privitor la *originea fibulelor slave*.

Pentru fibulele cu mască ale grupei I, afirmă că spiralele şi capetele de pasăre sînt luate de pe modele gotice, iar celelalte motive (masca umană şi decorul perlat) nu sînt cunoscute pe podoabele gotice.

O explicaţie mai completă dă pentru fibulele din grupa a II-a, la a căror geneză într-o măsură covîrşitoare a contribuit şi tipul al II-lea crimeo-gotic care nu cuprinde altceva decît fibule de tipul Arčar-Artek.

Deci ideea centrală a lui J. Werner este că fibulele slave au luat naştere prin contactul dintre slavi şi goţii din Crimeea, primii preluînd şi copiind simplificat tipuri gotice (deci o teorie total opusă celei emise de B.A. Rîbakov cu privire la originea acestor fibule). Cu toate că lucrarea

lui J. Werner este de o mare valoare documentară, multe din conceptele sale nu au găsit o acceptare unanimă.

Breşa cea mai puternică care sparge unitatea teoriei lui J. Werner o face valorosul studiu [5] al prof. Ion Nestor, apărut nu de mult. Cercetătorul român, care este descoperitorul celei mai mari necropole „slave" de incineraţie din veacul al VII-lea e.n., aflată la Sărata-Monteoru, plecînd de la o serie de fibule cu butoni, descoperite la nordul Dunării de jos, cît şi la sud, în fostele provincii romane (Moesia Inferior şi Scythia Minor), ajunge la unele concluzii şi poziţii cu totul noi şi care în mare parte concordă cu realităţile istorice şi arheologice. Prof. I. Nestor arată că gruparea făcută de J. Werner în fibule cu mască umană pe apendice (grupa I) şi fibule cu cap de animal (grupa a II-a) este inexactă fiindcă multe fibule din grupa I, în special cele miniaturale, nu poartă nici un fel de mască umană. Discutînd apoi pe cele care poartă cu adevărat mască umană, în special subgrupele I A şi I B, deşi le acceptă ca loc de provenienţă teritoriul cuprins între Mureş şi Dunăre, nu le socoteşte fibule slave. Unor fibule miniaturale din grupa I şi unei părţi din grupa a II-a din clasificarea făcută de J. Werner, arheologul român le contestă exclusivitatea creării lor doar în centrul niprovian şi numai în urma contactului dintre slavii şi goţii tetraxiţi, socotind că este necesar să se lărgească frontul de contact al slavilor. Astfel, slavii au putut să preia forme nu numai de la goţii din Crimeea, ci şi de la gepizi şi longobarzi, precum şi din garnizoanele cosmopolite ale provinciilor imperiale de la Dunăre. Din centrele romano-bizantine slavii au preluat unele prototipuri de tradiţie germanică, definindu-le drept gotice, pe care autorul le denumeşte de tip Histria-Arčar (fibulele care după Werner au fost imitate simplificat, de către ceea ce numeşte el grupa a II-a slavă).

Deşi la ambii autori există deosebiri de păreri importante cu privire la originea fibulelor slave, prof. I. Nestor discutînd mai ales originea celor din spaţiul balcano-dunărean, amîndoi cred că la baza a ceea ce numeşte fiecare fibule slave stau prototipurile germanice. De asemenea, atît J. Werner cît şi I. Nestor, primul socotind un repertoriu mai mare de fibule slave, din care al doilea cercetător nu acceptă decît numai o parte din ele, găsesc totuşi şi de data aceasta o poziţie comună şi anume că nu orice fibulă cu buton este germanică, ci, inspirîndu-se din ele, în anumite regiuni şi într-un anumit timp, se detaşează cele specific slave.

Ca o ripostă la atribuirea etnică foarte îndrăzneaţă făcută de J. Werner acelor fibule discutate, ia poziţia vehementă specialistul german H. Kühn [6], care se opune total teoriei slave werneriene.

Lucrarea este deosebit de preţioasă mai ales pentru materialul publicat, din care ne interesează în special o parte din fibulele strînse de acest autor şi care se încadrează în subgrupele I C—I J ale lui Werner,

[5] I. Nestor, *op. cit.*, p. 438—448.

[6] H. Kühn, *Das Problem des Masurgermanischen Fibeln in Ostpreussen*, în *Documenta Archaeologica*, Bonn, 1956, p. 79—108 şi pl. 20—27.

acesta din urmă neluînd în considerație descoperirile comunicate de H. Kühn.

Publicînd un număr impresionant de fibule miniaturale (cele mai multe găsite pînă în prezent) din regiunile mazurice ale R.P. Polone, autorul le împarte în două grupe:

I. grupa ce are legături cu centrele de pe Rinul mijlociu;

II. fibule ce se leagă de sudul Rusiei (Pastîrskoe) și Dunărea de jos, în special România și Bulgaria.

Înainte de a discuta poziția autorului privind aceste fibule, se cer unele observații asupra clasificării tipurilor din grupa a II-a și anume:

Tipul I din Banat nu poate avea cap de serie fibulele de tipul cu „liră" Gîmbaș-Banat, deoarece acestea se leagă de tipul II-Kiev, unei părți a acestei serii putînd să-i servească de prototip. Astfel, fibulele Gîmbaș-Banat (I_1 și I_2) se pot grupa împreună cu tipurile II_1, II_4, II_{12}—II_{14}, II_{16}—II_{33}. Această mare grupă este denumită în lucrările de specialitate *tipul cu „liră"* [7].

Tipul II-Kiev l-am denumi mai curînd „Plenița", din care se exclud cele cu tipul „liră", citate mai sus.

Tipul III din România (la noi Macedonia-Muntenia I) este în general bine grupat, din care însă am separa fibula III_3 de la Kanev, care se leagă mai curînd de exemplul de la Oföldok [8] și de cel de la Monteoru [9].

Tipul VII-Pastîrskoe este bine constituit.

După cum arată autorul, cele două mari grupe de antichități au făcut obiectul unor numeroase și importante studii dar, pînă în momentul cînd scrie el, nu s-au adus decît concluzii parțial mulțumitoare privind mai ales căile de pătrundere a fibulelor cu butoni pe teritoriul, denumit de el, al Prusiei. Ceea ce găsește că s-a exprimat just de către majoritatea cercetătorilor este că această cultură „mazurică" apare ca o cultură — intrusă — *nou venită în Prusia* (sublinierea noastră).

Subiect al unei largi discuții este cel al căilor de pătrundere a fibulelor, adică dacă au ajuns în Mazuria prin comerț sau migrare. H. Kühn se pronunță foarte hotărît pentru ideea că grupa fibulelor de tip central-european (grupa I) a ajuns de la Rinul mijlociu în Mazuria pe calea comerțului, prin Turingia, și a căsătoriilor, iar cele de tipul rusesc de sud și dunărean (grupa a II-a) prin migrarea herulilor. Înainte de a documenta că cultura mazurică aparține herulilor, H. Kühn trece în revistă toate părerile principale cu privire la caracterul etnic al acestei culturi, fiind de acord cu toți acei care o atribuie germanilor, de unde o și denumește cultură mazurgermanică; discuție face numai asupra cărui grup al populațiilor germanice îi aparține această cultură. Totodată combate viguros pe J. Werner, care o atribuie slavilor, susținînd că dovezile aduse de el sînt neîntemeiate. Spune că ceramica din cuprinsul acestei culturi nu este slavă (citînd în acest sens lucrarea lui Albrecht, *Beitrage zur Kentniss*

[7] I. Nestor, *op. cit.*, p. 444.

[8] D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken*, Budapesta, 1961, pl. CCLIX/1.

[9] I. Nestor, *La nécropole slave d'époque ancienne de Sărata Monteoru*, in *Dacia*, N. S., I, p. 291, pl. 1/7.

des slawischen Keramik, Leipzig, 1925), iar argumentul lui Werner că slavii purtau o fibulă şi germanii două este înlăturat de descoperirile de la Daumen şi Kellaren, unde s-au găsit în multe morminte cu cîte două fibule. Mai arată că descoperirile din Prusia Orientală nu pot fi slave, fiindcă fibulele cu arc germanice de aici nu au fost găsite în nici o descoperire slavă, deşi urmele acestora sînt destul de numeroase în părţile estice ale Europei. H. Kühn se pronunţă hotărît pentru migrarea herurilor care au adus din Rusia de sud şi de la Dunăre (Bulgaria şi România) aceste fibule. Îşi fundamentează concluzia pe faptul că cele patru tipuri nefranconice au ca punct de plecare Rusia de sud (Kiev-Pastîrskoe) şi regiunile dunărene (România). Sprijinindu-se apoi pe textul lui Procopius care spune că herulii au plecat din aceste locuri spre Thule, H. Kühn crede că este o concordanţă perfectă între faptele istorice şi arheologice, fiindcă este bine ştiut că herulii şi-au întemeiat după a. 453 e.n. un regat pe teritoriul actual al Bulgariei şi României. După conflictul cu longobarzii, la 505 e.n., în care sînt înfrînţi, o parte din heruli sînt colonizaţi la gepizi, o parte rămîne la nord de Dunăre (România), iar restul porneşte în migrare spre locurile lor natale, dar nu ajunge la Thule ci în Mazuria. Din materialul studiat, H. Kühn trage concluzia (p. 16) „...că este o mişcare a popoarelor cu care migrează şi atelierele de aurari, argintari şi arămari, dar acestora în patria nouă le lipseşte materia primă, matriţele, le lipseşte plata din partea cumpărătorilor, iar contactul cu restul lumii este mai slab (şi de aceea), totul devine mai plat, mai simplu, mai neputincios. Acest proces de sărăcire durează peste 100 de ani, pînă cînd forma şi ornamentul se aplatisează cu totul".

Cel care a combătut primul teoria emigrării herulilor în Prusia Orientală este J. Werner [10], arătînd că pentru a se demonstra caracterul herulic al necropolelor de la Daumen şi Kellaren trebuie să se documenteze foarte amănunţit existenţa unor mase de heruli la Dunăre şi în Ucraina, situaţie pe care el nu o crede cu putinţă, precum şi motivele pentru care ei — herulii — o dată ajunşi în Mazuria au trecut brusc de la ritul înhumaţiei la cel al incineraţiei.

Ne permitem şi noi a face observaţia că deşi construcţia teoriei lui H. Kühn aparent este bine clădită, cîteva fapte vin să-i şubrezească teoria mazurgermanică a acestor antichităţi, unele izvorînd chiar din propriile sale afirmaţii.

Ceea ce recunoaşte este că această cultură — în special fibulele — sînt venite, introduse în Mazuria din Ucraina şi din ţările Dunărene (România—Bulgaria). Tipurile de fibule din Mazuria se găsesc atît în Ucraina cît şi în regiunile balcano-dunărene. J. Werner arată că ele fac parte din grupa I a sa [11] şi sînt venite din ţările dunărene pe calea comerţului atît în Ucraina cît şi în Prusia, fiindcă în aceste locuri nu li se pot găsi antecedenţi. Deci eliminînd din discuţie participarea Ucrainei şi a Prusiei la

[10] J. Werner, *Neues zur Frage der slawischen Bügelfibeln aus süd-osteuropaischen Ländern*, în *Germania*, 38, 1—2, 1960, p. 114.

[11] J. Werner, *Slawische Bügelfibeln des VII Jahrhunderts*, în *Reinecke Festschrift*, Mainz, 1950, pl. 29—31.

geneza acestor fibule, singura zonă valabilă rămîne cea a ţărilor balcano-dunărene, de unde şi H. Kühn crede că herulii au plecat cu ele în Mazuria.

O primă obiecţie care se ridică împotriva afirmaţiei sale este aceea că herulii creează şi duc aceste fibule din regiunile dunărene în Mazuria încă de la începutul secolului al VI-lea. Este documentat însă că ele se datează cel mai devreme la sfîrşitul secolului VI e.n., însă din plin ele aparţin veacului VII e.n., deci ele ar apărea în regiunea balcano-dunăreană abia după un secol de cînd presupune H. Kühn că herulii au plecat de aici; în consecinţă aceste fibule ar trebui să vină din Prusia în Balcani.

De asemenea, este de neexplicat cum dintr-un grup aşa de mare de populaţie care se repatria şi în care se înglobau meşteri de toate categoriile, lipsesc tocmai meşterii olari, fiindcă el spune că herulii, odată ajunşi în Mazuria, adoptă atît ritul incineraţiei cît şi ceramica populaţiei locale. Este bine ştiut că formele ceramice indică cu cele mai mari şanse de exactitate caracterul şi aria de răspîndire a unei culturi. În acest sens, exemplul cel mai elocvent este marea arie de difuzare a ceramicii dacice în vremea lui Burebista, care concordă cu spaţiul asupra căruia îşi exercitau puterea dacii. Din repertoriul dacic forma tipică, ceaşca dacică, este cea care jalonează oarecum aria de răspîndire a întregii culturi. Oricum, este posibil ca herulii să facă excepţie, renunţînd total la ceramica lor proprie, mai ales la formele esenţiale, lucru pe care nu l-au făcut nici popoarele păstoreşti (sciţi, sarmaţi, avari etc.).

Este greu de admis că putem preciza etnicul după podoabe care nu aparţin exclusiv unei culturi. Afirmaţia lui H. Kühn că aceste fibule nu se găsesc decît la „mazurgermani" este infirmată de descoperirile de la Sărata Monteoru, unde se găsesc atît fibulele cu „liră", cît şi cele din grupa I_{18} şi I_{19} din planşele sale. De asemenea, în aşezarea de la Şipot se găseşte un exemplar din grupa I_{19}.

Rămîne încă insuficient explicat de ce pentru fibulele francone acceptă calea comerţului, cînd acestea sînt aproape egale la număr cu cele dunărene (după statistica lui O. Åberg din anul 1919, fibulele care au o legătură directă sau indirectă cu Ucraina sînt în număr de 86 din 61 locuri şi cele francone 79 bucăţi din 53 de locuri), iar pe cealaltă grupă o aduce pe calea migraţiei, nesprijinindu-se în fond decît în parte pe mărturia lui Procopius şi pe nici un element arheologic care să-i întărească ipoteza repatrierii herurilor din locurile presupuse de el. Dacă cel puţin în prezent este dovedit că în regiunile niproviene aceste fibule sînt importate din regiunile balcano-dunărene, ce s-ar putea împotrivi ca tot pe cale de comerţ să ajungă fibulele în Mazuria? Atît statistica lui Werner cît şi planşele lui H. Kühn arată limpede că punctul de plecare al fibulelor din Mazuria este regiunea balcano-dunăreană; în Mazuria nu există decît tipuri din grupa I a lui Werner, lipsind aproape cu desăvîrşire cele din grupa a II-a, denumite crimeo-gotice. Este într-adevăr impresionant numărul mare şi seria evolutivă completă pentru cel puţin două tipuri[12], dar nu este mai puţin adevărat că lor le este asigurată originea balcano-

[12] Tipul I din Banat şi tipul III din România de care se leagă apoi evolutiv cele de tipul VII Pastîrskoe.

dunăreană [13] şi că numai comerţul poate difuza pe spaţii atît de mari exemplare identice în medii de cultură deosebită.

Afirmaţia lui H. Kühn că herulii au dus cu ei din regiunile balcano-dunărene capetele de serii ce au fost apoi copiate în Mazuria de meşteri locali, care însă din lipsă de posibilităţi tehnice dau produse simple pînă la o aproape totală degenerare, rămîne neînţeleasă pentru regiunile balcano-dunărene unde există şi aceste forme simplificate, care după teoria lui H. Kühn nu aveau de ce să degenereze. Însăşi capetele de serii ale lui H. Kühn nu sînt de fapt decît verigi evolutive ale unor exemplare foarte înaintate, de data aceasta adevărate capete de serii care se găsesc în regiunile balcano-dunărene, dar pe care herulii nu le-au dus cu ei în Mazuria. Cel puţin pentru tipul II (Macedonia-Muntenia I, la noi) a lui H. Kühn, este demonstrat că are la bază fibulele de tipul Arčar-Histria ; acestea, socotind data cea mai veche posibilă, se plasează în a doua jumătate a secolului VI e.n. De aceea, pentru grupa a II-a de fibule din Prusia Orientală, reprezentată prin cele patru tipuri miniaturale şi care se datează în veacul al VII-lea şi nu al VI-lea e.n., nu rămîne o altă explicaţie a prezenţei lor în Mazuria, decît acea dată de J. Werner şi anume comerţul, sau, dacă este de căutat o migraţie, ea trebuie plasată în veacul al VII-lea e.n. şi are ca punct de plecare regiunile balcano-dunărene spre Prusia (iar în acest caz nu pot fi herulii de la 505 e.n., ci o altă populaţie).

Din principalele lucrări pe care le-am amintit aici reies patru linii fundamentale, privind originea unor serii de fibule „digitate” din estul şi sud-estul Europei şi anume :

1. Teoria „Rîbakov”, care crede că fibulele slave au luat naştere pe baza unor prototipuri negermanice, nord-pontice, din oraşele bosporane, în speţă Kerci (*oraş romano-bizantin la acea epocă* — sublinierea noastră).

2. Teoria „Werner”, unde se afirmă că o parte din fibulele slave aparţinînd grupei a II-a din clasificarea sa s-a dezvoltat din tipul al II-lea crimeo-gotic (fibule de tip Arčar-Histria).

3. Teoria „Kühn”, care socoteşte grupa I a lui Werner germanică şi nu slavă.

4. Teoria „Nestor”, care lărgeşte cîmpul de contact al slavilor cu diverse populaţii germane, afirmînd însă că nu trebuie respinsă deplin nici părerea mai veche a lui Pallas, după care unele fibule slave au luat naştere şi prin participarea cataramelor bizantine.

Deşi nu este explicat mai larg, totuşi acest punct de vedere a lui Pallas se opune chiar numai prin enunţarea lui întregului concept wernerian, care pentru fibulele slave nu accepta nici o participare bizantină.

Astăzi multe descoperiri de fibule „digitate” din fostele centre imperiale pun singure întrebarea dacă mai putem să le socotim ca total străine şi intruse în cultura romano-bizantină, mai ales în regiunea balcano-dunăreană.

---

[13] I. Nestor, *L'établissement des Slaves...*, p. 444 şi p. 446.

Într-un studiu apărut de curînd [14], autorul acestor rînduri a încercat să demonstreze, pe baza unor descoperiri arheologice, rolul atelierelor bizantine în geneza unor tipuri de fibule „digitate slave". Plecînd de la o descoperire mai veche a două fibule „digitate" din colonia milesiană Histria, credem că am putut determina rolul fiecăreia dintre ele în naşterea şi evoluţia unor fibule ce se găsesc în nordul şi sudul Dunării de jos.

În studiul de faţă vom încerca să lărgim discuţia asupra participării atelierelor bizantine la geneza cîtorva tipuri de fibule din grupa I-a lui Werner, socotite de unii germanice, şi vom începe cu fibulele de tipul cu mască umană, încadrate de J. Werner în timpul I A şi I B, dar pe care le atribuie slavilor, excluzînd posibilitatea originii şi creării fibulelor din grupa I şi a II-a în Bizanţ.

Cu toate acestea, J. Werner arată că la dezvoltarea grupei I A [15] din seria stabilită de el, apariţia benzii împletite într-un singur fir se bazează pe o influenţă bizantină, fără a avea însă vreo posibilitate de localizare. De asemenea, a mai observat că pe unele fibule din grupa I B, decorul lateral cu capete de pasăre sînt uimitor de asemănătoare cu cele de pe cataramele de bronz de la Keszthely [16].

Am încercat să argumentăm că fibulele discutate, de tipul Arčar-Histria şi genetic legate de ele, cele de tip Coşoveni, sînt creaţii ale atelierelor bizantine, fiindcă toate elemente decorative le găsim pe obiecte de provenienţă bizantină. În sprijinul ipotezei noastre expusă anterior, că fibulele din grupa I sînt de origine bizantină, vine şi observaţia lui J. Werner de mai sus. El socoteşte cataramele de la Keszthely obiecte avarice lucrate după modele bizantine, iar de aici ideea că decorul cu capete de pasăre care există pe fibule de tip Coşoveni a fost preluat de meşterii ce lucrau fibulele. Nu avem de adăugat decît că în cazul cînd aceste catarame ar fi o producţie avarică (pe care însă cu greu le poţi deosebi de cele bizantine de „import"), meşterii locali au copiat fidel modelul bizantin care avea capete de pasăre. Acest element decorativ nu poate fi de inspiraţie locală şi adăugat la modelul original, deoarece repertoriul atelierelor bizantine îl cunoştea. Reamintim catarama de la Histria [17], care şi ea poartă capete de pasăre într-o formă şi mai degenerată decît cele de pe cataramele de la Keszthely, deşi provine dintr-un mediu de cultură romano-bizantin. De asemenea, este ştiut că antichităţile avarice sînt cele mai strîns legate de influenţa atelierelor bizantine, care trimeteau permanent modele noi în „barbaricum".

Deci şi capetele de pasăre pe care J. Werner le lua din repertoriul gotic sau avaric sînt documentate pe obiecte romano-bizantine.

Analizînd şi alte serii de fibule, se poate observa că şi acestea au elemente comune cu obiecte de origine bizantină. Printre acestea sînt şi cele pe care noi le-am numit de tipul „*Čaricin Grad I*".

---

[14] Aurelian Petre, *Fibulele „digitate" de la Histria (partea I)*, în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 86—91.

[15] În această grupă se încadrează fibulele de la Nea-Anchialos (vezi J. Werner, *op. cit.*, pl. 27/1), Serbia de nord (pl. 27/2) şi Orlea (pl. 27/3).

[16] Aici se înglobează printre altele fibula din colecţia Diergardt, apoi Veţel, Linkuhnen, Coşoveni, iar apoi şi cea din colecţia Kofler-Truninger (v. *Germania*, 38, 1—2, pl. 28/1).

[17] Aurelian Petre, *op. cit.*, fig. 3 şi 3a, sau *Materiale*, VII, p. 233, fig. 5/2a şi 5/2b.

Observaţia primă care se cere a fi făcută este că fibulele de acest tip se găsesc atît în mediul „slav” (la Pastîrskoe), cît şi în cel avaric (Kisköros) sau romano-bizantin (Čaricin Grad-Iustiniana Prima). Atribuirea acestor fibule slavilor cel puţin la Kisköros cît şi la Čaricin Grad se loveşte de faptul că în necropola avară de la Kisköros[18] fibula a fost găsită într-un mormînt de inhumaţie, iar la Čaricin Grad [19], nivelul de cultură căruia îi aparţine această fibulă este romano-bizantin.

Dacă comparăm arcurile cataramei de la Kassa[20], pe care o socotim bizantină, cu cele ale fibulei de la Čaricin Grad (fig. 1/8), nu ne poate scăpa din vedere asemănarea frapantă dintre ele. În cazul cînd această sursă de inspiraţie nu este destul de elocventă nu ne poate scăpa din vedere decorul identic de pe cercelul de tip bizantin de la Pastîrskoe (fig. 1/7) regiune în care este atestat importul bizantin în mod masiv, cu cel al fibulelor de tipul Čaricin Grad I (fig. 1/8). Indiferent ce fir conducător am alege pentru a căuta sursele de unde tipul Čaricin Grad I şi-a luat arcurile laterale, pe căi mai mult sau mai puţin directe vom ajunge tot la obiecte bizantine. Deoarece această îmbinare curioasă de decor nu putea să apară în mod spontan în atelierele slave (vom explica mai jos de ce) şi cum nici de pe fibulele germanice nu puteau fi preluate, singurul izvor de inspiraţie rămîne repertoriul obiectelor bizantine, extrem de bogat şi larg răspîndit.

Deşi tipul Čaricin Grad I are legături cu unele obiecte bizantine, trebuie să recunoaştem însă că în stadiul actual de cercetare nu putem afirma cu toată hotărîrea că tipul Čaricin Grad I este o creaţie exclusiv bizantină, dar nu este mai puţin adevărat că nu se poate contesta participarea obiectelor bizantine la crearea acestui tip de fibulă. Mai este adăugat că seria Čaricin Grad I nu mai poate constitui argument sigur pentru demonstrarea unei prezenţe efective a slavilor, fiindcă aceste fibule se găsesc şi în descoperiri neslave. Încercarea de a se demonstra că la Kisköros sau la Iustiniana Prima este vorba de o populaţie slavă este combătută de realităţi concrete, neslave, care nu pot fi înlăturate foarte uşor.

Problema se pune cu importanţă istorică şi atunci cînd analizăm şi alte fibule care se leagă tipologic de tipul Čaricin Grad I, şi anume seria fibulelor miniaturale „slave” de tipul Monteoru-Şipot, iar strîns legate de acestea şi perechea de fibule din necropola romano-bizantină de la Piatra Frecăţei (fig. 1/11).

I. Nestor făcea observaţia că fibulei de la Şipot (fig. 1/9) i se hotăreşte un loc deosebit în seria I H a lui J. Werner printr-un detaliu şi anume, cel de-al doilea rînd de apendice lateral al piciorului ce are şi el forma „ciocurilor de pasăre”, dar de data aceasta *arcuite* în sus (sublinierea noastră), iar acest detaliu nu mai poate fi regăsit decît într-o formă complicată

---

[18] T. Horvath, *Die Avarischen Gräberfelder von Üllö und Kisköros*, în *ArhHung*, 19, 1935, pl. XXIII/3.

[19] Djordje Mano-Zisi, *Les fouilles de Čaričin-Grad en 1953—1954*, în *Starinar*, N. S., V—VI, 1954—1955, p. 179—180.

[20] D. I. Pallas, ΑΙ „ΒΑΡΒΑΡΙΚΑΙ“ ΠΟΡΠΑΙ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ, Atena, 1954, pl. 75/2.

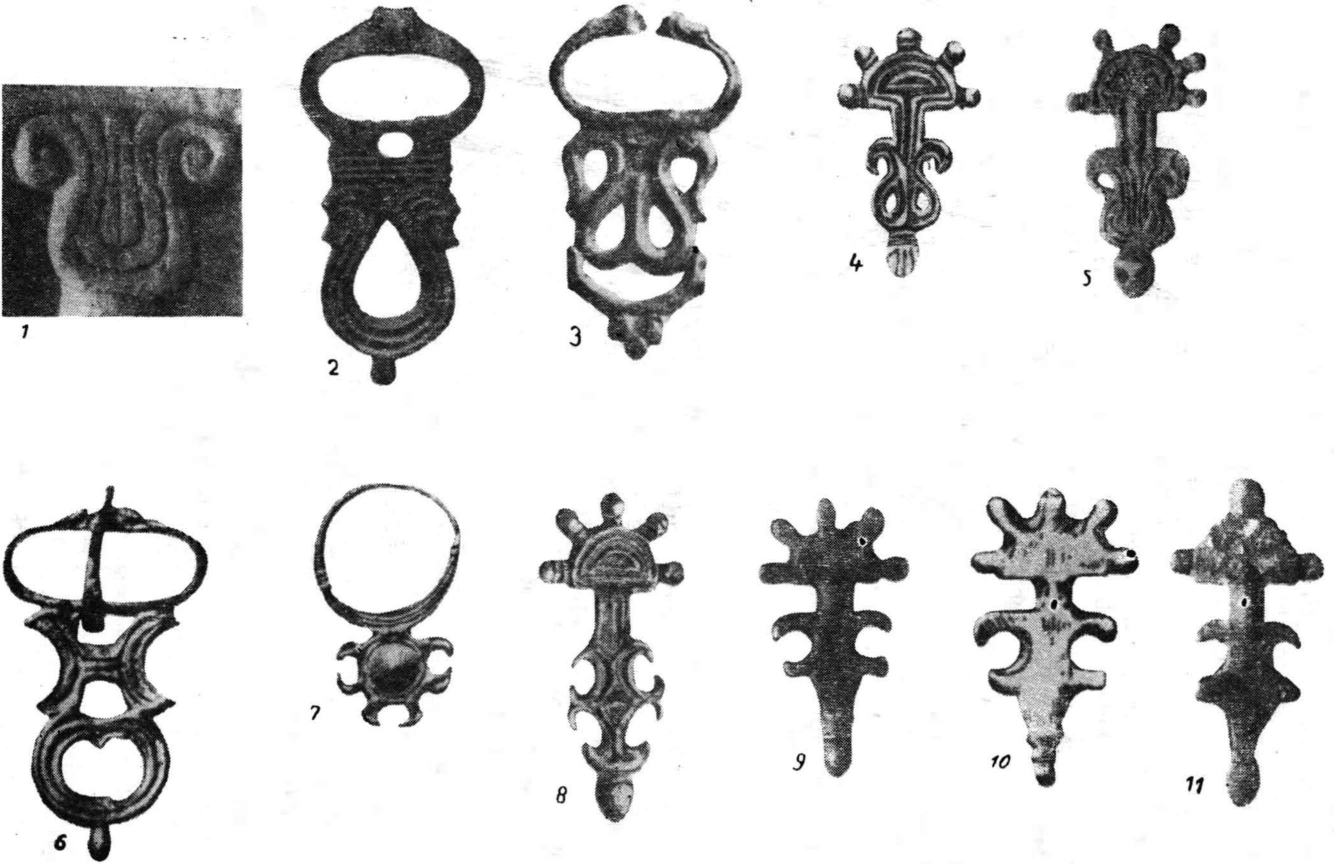

Fig. 1

în seria I G a lui Werner (adică în tipul Čaricin Grad I (fig. 1/8) — Kiskörös-Sarmizegetusa-Pastîrskoe). Cu toate că I. Nestor derivă ciocurile de pasăre ale piesei de la Şipot de pe fibulele lombarde din secolul al VI-lea e.n., noi înclinăm mai curînd să facem legătura cea mai potrivită cu fibulele de tipul Čaricin Grad I. Ciocurile de pasăre de pe fibula de la Şipot nu reprezintă altceva decît simplificarea şi reducerea tipului Čaricin Grad I la două arcuri laterale, dar încă nu în formele degenerate la care a ajuns piesa de la Pastîrskoe [21]. Fibula de la Şipot menţine curbura arcului, iar după tehnică lasă parcă impresia unei producţii în serie, mai ales dacă şi pe aceasta o comparăm cu foarte interesanta piesă de la Scheufelsdorf (fig. 1/10) din nord-estul R.P. Polone [22].

Comparînd seria I H a lui J. Werner (în care se includ şi exemplarele foarte asemănătoare de la Sărata Monteoru precum şi perechea de la Piatra Frecăţei) cu fibulele de la Şipot-Scheufelsdorf constatăm asemănări izbitoare. La seria I H a lui J. Werner, cel de-al doilea rînd de ciocuri este înlocuit sau a degenerat în butoni, dar acest amănunt nu le depărtează de loc de fibula „slavă" de la Şipot. Dacă pînă în prezent nu s-a contestat total apartenenţa slavă atît a necropolei de la Sărata Monteoru [23] cît şi a aşezării de la Şipot, prin fibulele asemănătoare descoperite în aşezarea de la Tei, cît şi în necropola romano-bizantină de la Piatra Frecăţei, atribuim şi aceste descoperiri tot slavilor (cum s-a făcut cu aşezarea de la Tei), sau căutăm altă explicaţie. Urmărind harta de răspîndire a fibulelor miniaturale (de la sud spre nord şi nord est), constatăm că ele există la distanţe foarte mari una de alta, însă în forme foarte apropiate. Astfel, fibulele de la Piatra Frecăţei sînt aproape identice cu cele de la Scheufelsdorf, dar în complexe diferite; la Piatra Frecăţei s-au găsit la un mormînt de înhumaţie, iar perechea de la Scheufelsdorf se pare că provine dintr-o necropolă de incineraţie, care deocamdată nu poate fi atribuită foarte sigur slavilor. Atît prin formele tipizate „de serie" cît şi prin găsirea lor în complexe neslave, se infirmă şi de data aceasta ipoteza că unde se descoperă şi aceste tipuri de fibule este şi prezenţă slavă. Aria de răspîndire le dă chiar şi fibulelor miniaturale un caracter de podoabă universală, în care elementul etnic nu mai poate fi recunoscut.

Destul de strîns legate tipologic de tipul Čaricin Grad I sînt fibulele de *tipul „cu liră"* (fig. 1/4 — 5) care au ca elemente comune între ele ciocurile de pasăre foarte stilizate, precum şi unele amănunte de decor.

Ideea lui Pallas, acceptată oarecum de I. Nestor, că fibulele de tipul „cu liră" sînt în strînsă legătură cu cataramele bizantine [24], este evidentă atunci cînd le comparăm părţile inferioare (compară fig. 1/2 — 3

[21] J. Werner, *op. cit.*, pl. 33, 43.

[22] H. Kühn, *op. cit.*, p. 88 şi pl. XX/I, 18.

[23] I. Nestor arată că şi cimitirul slav de la Sărata Monteoru este contaminat de cultura autohtonă Ipoteşti-Cîndeşti şi caracterizînd acest din urmă complex, spune că în ansamblu reprezintă pentru secolul VI şi o parte din secolul VII e. n. „cultura materială a unei populaţii mixte *străromâneşti* slave (*sublinierea noastră*), în care, din punct de vedere cultural, elementul local, de puternică coloratură romano-bizantină, predomina" (*Studii*, XV, 1962, p. 1435).

[24] I. Nestor, *op. cit.*, p. 444. Fibula de la fig. 1/4 din acest articol este de la Sărata Monteoru, iar cea de la fig. 1/5 de la Pergam.

cu fig. 1/4 — 5 din articolul de față). De asemenea, sugestia lui Pallas că decorul de pe catarame este inspirat din elementele arhitectonice ale vremii capătă un conținut cînd și acestea sînt puse alături [25] (la noi fig. 1/1 și fig. 1/2 — 5).

Acest al treilea tip de fibulă din lumea slavă, care se dezvolta paralel cu celelalte două, dar în strînsă legătură și nu independent, se dovedește nu numai că se găsește și în complexe neslave, ci că și el își are originea tot în repertoriul obiectelor din atelierele bizantine.

Multitudinea elementelor comune găsite pe diferite obiecte, combinate însă diferit, iar uneori greu de descifrat, reflectă interdependența dintre fibule [26], catarame, cercei etc.; în general legătura internă dintre diferitele obiecte de metal.

Toate aceste fibule ne duc ca loc de origine în atelierele bizantine, care lucrau nu numai fibule ci și alte obiecte—cel puțin cercei și catarame—și este normal ca în procesul de creație al lor, să apară elemente decorative comune, fiindcă se lucrau într-un singur loc și nu de puține ori sub formă de garnituri. Noutățile apăreau în acele centre de producție unde elementul creator era permanent solicitat de cereri și gusturi diferite, însă numai atelierele din Imperiu, care aveau o lungă tradiție la bază precum și o stabilitate a centrelor orășenești, erau capabile să producă aceste obiecte de lux, sau cele în serie, sub formă de producție-marfă, destinată și pieței din interior, însă în special pentru lumea din afara granițelor.

Atelierele „barbare”, germanice, avarice sau slave, nu aveau de unde și cum să perpetueze secole de-a rîndul elemente decorative pe care le regăsim transpuse aproape identic de pe podoabele grecești [27] din veacul al VI-lea î.e.n. pe cerceii din secolul VII e.n. (de comparat cu cerceii de la Coșoveni unde apare aproape același mod de distribuire a granulațiilor). Dacă urmărim mai departe dezvoltarea cerceilor bizantini de tip Coșoveni vedem că în evoluția lor, care duce la cei din veacurile X — XI e.n., păstrează nealterat unele elemente [28] care au trebuit să trăiască în acest răstimp ca să fie regăsite după cinci secole; pe acestea nu au putut să le păstreze și să le transmită decît centrele din Imperiu, care erau capabile și aveau condiții să le perpetueze în noutățile pe care le produceau în mod permanent.

Am încercat să demonstrăm că denumirea dată de către J. Werner fibulelor Arčar-Histria drept crimeo-gotice este nefondată; admițînd că ele totuși au fost lucrate în ateliere din Crimeea, nimic nu se opune ca aceste

[25] Vezi și D. Pallas, *op. cit.*, pl. 74/1 și pl. 79.

[26] Compară plăcile superioare ale fibulei de la fig. 1/4 tipul cu „liră” — cu cea de la fig. 1/8—tipul „Čaricin-Grad I”.

[27] *SA*, XV, p. 172, fig. 3, cercel de la Olbia.

[28] De comparat atît tehnica de realizare în patru planuri a părții inferioare a cerceilor de tip Coșoveni (v. J. Werner, *op. cit.*, pl. 32/1a) cu cea a cerceilor bizantini din secolele X—XI e.n. (v. Aurelian Petre, *Предварительные сведения в связи с хронологией могильника в Пьятра Фрекэцей*, în *Dacia*, N. S., VI, p.229, fig. 14/1), precum și menținerea „globurilor”.

obiecte să fie creaţii ale meşterilor bizantini care activau în centrele de acolo din veacurile VI şi VII e.n. Deci există posibilitatea ca şi pe această cale fibulele digitate Histria-Arčar, cele generatoare a unei părţi din seria a II-a de fibule slave a lui Werner, să aibă şansa de a li se asigura o apartenenţă bizantină. Noi am optat pentru regiunile dunărene şi nu nord-pontice fiindcă din centrele romano-bizantine de aici sînt strînse cele mai multe mărturii cu privire la elementele preluate de fibulele de tip Histria.

De altfel, I. Nestor arată că în Muntenia şi Moldova există exemplare ca făcînd parte din grupa a II-a din clasificarea lui J. Werner. Dintre acestea, fibula de la Crucea lui Ferenţ-Iaşi [29] (socotită ca cea mai veche mărturie slavă de pe teritoriul României şi care este posibil să facă parte din grupa Arčar-Histria) ne poate sugera atît etapele cît şi direcţiile de difuzare ale acestor fibule spre Nipru. Deoarece şi în Dobrogea există fibule înrudite cu cea de la Iaşi, nu se poate trece cu vederea existenţa lor în centre, romano-bizantine şi legătura ce o au cu fibulele de tip Arčar-Histria. Astfel pentru fibula de la Dinogetia se propune ca posibilă o datare posterioară distrugerii oraşului [30], adică după 602 e.n., ceea ce ar putea s-o încadreze şi cronologic în grupa a II-a a lui J. Werner. Prezenţa fibulei de la Dinogetia este greu de explicat deoarece condiţiile de găsire sînt nesigure, aşa că nu putem decît să consemnăm legătura ei cu tipul Arčar-Histria şi cu grupa a II-a a lui Werner, cu care se aseamănă. Dacă şi fibulele de acest tip au fost lucrate în provinciile imperiului de la Dunărea de jos şi apoi difuzate în regiunile nord-dunărene, unde au fost copiate în forme apropiate sau simplificate, iar nu se poate răspunde. Deocamdată constatăm că unele fibule din grupa a II-a sînt în Dobrogea, Muntenia şi Moldova, Nipru, precum şi în Ungaria [31], fibule care pot avea la bază tipul Arčar-Histria. Pe de altă parte, existenţa la Kerci [32] şi Artek [33] a unor fibule de tipul Arčar-Histria (pe care le socotim importuri) au creat posibilitatea ca ele să fie copiate şi în Crimeea, dar nu numai de goţii tetraxiţi, ci şi de alte populaţii documentate acolo.

Ca centru de geneză al unei părţi din fibulele grupei a II-a nu poate fi exclusă nici regiunea Niprului Mijlociu ; aici prototipurile au fost luate fie de la Dunărea de jos, fie din regiunile nord-pontice. Ceea ce rămîne încă de argumentat este dacă atît fibulele din grupa a II-a cît şi cele de tip „Nipru" sînt creaţii *exclusiv* (sublinierea noastră) slave. La Niprul Mijlociu şi în Crimeea ambele tipuri de fibule apar împreună [34], pe cînd în descoperirile cert slave din sud-estul Europei fibulele speciale „niproviene" lipsesc cu desăvîrşire.

Grupa fibulelor de tip „Nipru" se concentrează în regiunea Niprului Mijlociu, la Pastîrskoe existînd cele mai multe exemplare. Singurul punct unde aceste fibule mai apar este necropola de la Suuk-Su (Crimeea), unde

[29] I. Nestor, *op. cit.*, p. 438.
[30] *Ibidem*, p. 440, nota 25.
[31] J. Werner, *op. cit.*, pl. 36/4 şi 5.
[32] H. Reinerth, *Vorgeschichte der deutschen Stämme*, I, 1940, p. 246, fig. 106, stînga.
[33] J. Werner, *op. cit.*, pl. 41/C.
[34] *Ibidem*, pl. 35/6 şi 9 şi p. 168.

s-au descoperit un număr redus. La vest şi sud-vest de Nipru, cu excepţia fibulei de la Vrbas[35] (R.S.F. Iugoslavia), grupa „niproviană" lipseşte total.

În cele trei „comori" de la Martinovka, mai apar şi plăci de argint antropomorfe şi zoomorfe precum şi multe obiecte bizantine. J. Werner arată că la fibulele din grupa a II-a găsite la Martinovka se observă vizibil influenţe bizantine; de asemenea este de acord cu N. Fettich care a atras atenţia că placa superioară a fibulelor din grupa a II-a de la Martinovka se regăseşte pe plăcile antropomorfe, constituind coama cailor. J. Werner mai remarcă asemănarea frapantă dintre figurile umane de pe plăcile antropomorfe şi cele de pe fibulele „niproviene", iar a acestora din urmă cu figurile umane ce decorează fibulele de tip Coşoveni. Atribuind slavilor descoperirile de la Martinovka, J. Werner îl combate totodată pe N. Fettich care socotea parte din ele drept creaţii türce.

Cu toată această controversă credem totuşi că o analiză mai detaliată a descoperirilor de la Martinovka limpezeşte lucrurile nu numai pentru antichităţile de acolo, ci a tuturor ce se leagă de ele.

La Niprul Mijlociu, pe lîngă importuri masive de obiecte bizantine se constată, chiar şi de J. Werner, influenţe bizantine la fibulele din grupa a II-a (acestea sînt dezvoltate din tipul Arčar-Histria). Cum fibulele din grupa a II-a au legături cu plăcile zoomorfe, iar cele de tip „Nipru" prin masca umană se leagă atît de plăci antropomorfe cît şi de grupa I a lui Werner (seria I A şi I B), sursa de inspiraţie bizantină apare masivă. Deoarece nici la Nipru şi nici în Crimeea nu s-au descoperit fibule de tip Coşoveni (seria I A şi I B), noi am sugerat[36] ca o posibilitate preluarea de către plăcile antropomorfe a figurii umane de la replicile simplificate ale tipului Coşoveni, găsite în regiunea Niprului.

Atribuirea în bloc de către J. Werner numai slavilor a fibulelor din grupa a II-a, acelor „niproviene", precum şi a plăcilor de argint antropo- şi zoomorfe, nu este deplin demonstrată deoarece toate împreună nu s-au găsit decît la Nipru.

Explicaţia lui J. Werner că în Crimeea, unde se găsesc atît fibule din grupa a II-a cît şi cele „niproviene", aceste obiecte sînt importuri slave în lumea gotică, iar în Ungaria, unde sînt numai fibule din grupa a II-a, lipsind cele de tip „Nipru", ele fac dovada unei populaţii slave în mijlocul avarilor, apare stranie şi contradictorie. Mai mult, în singura descoperire socotită ca slavă de pe teritoriul României (necropola de incineraţie de la Sărata Monteoru, cu cele peste 1 100 morminte), fibulele de tip „Nipru" lipsesc cu desăvîrşire. Se pune întrebarea atunci de unde şi cu ce fibule au venit slavii vechi pe teritoriul României şi în alte locuri sud-est europene, deoarece majoritatea fibulelor atribuite lor în aceste locuri sînt dovedite a fi creaţii carpato-balcanice.

Dacă în comoara de la Martinovka din regiunea Niprului, alături de fibula din grupa a II-a apare şi cea de tip Nipru, împreună cu plăci, în celelalte mari teritorii europene unde au emigrat slavii, *fibulele de tip*

---

[35] Seoba Naroda, *Zemun*, 1962, p. 83 şi fig. 1.
[36] Aurelian Petre, *Fibulele „digitale" de la Histria*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 275 şi urm.

„Nipru”şi plăcile lipsesc, adică tocmai acel element original-autohton al culturii materiale slave arhaice create la Nipru.

Din alte cercetări reiese că tipul de plăci antropomorfe de la Martinovka care sînt însoţite de cele zoomorfe — cai, există şi în Caucazul de nord, unde ştim că deocamdată nu este semnalată nici o prezenţă slavă. Observaţia lui N. Fettich că plăcile zoomorfe de la Martinovka au legătură cu decorul spiralic al fibulelor găsite împreună cu ele (care fac parte din grupa a II-a a lui Werner) este foarte limpede, iar atribuirea lor numai slavilor se împotriveşte, în afară de cele arătate, şi prin faptul că datorită obiectelor de centură, depozitele de la Martinovka, Chazki etc. reflectă o populaţie călăreaţă, probabil nomadă sau semisedentarizată, iar prin predilecţia ei pentru elementele antropozoomorfe ne conduce spre alte populaţii decît cele slave.

De asemenea, s-a constatat că piesele de centură (catarame, aplici etc.) din depozitele de la Martinovka, Chazki etc. nu sînt slave ci produse bizantine, ca şi vasele de argint cu ştampile din Bizanţ, ca să nu mai vorbim de monedele găsite în unele depozite.

Deci încercarea de a privi fibulele strict separat ca element singular al podoabei vestimentare nu ne poate duce la concluzii trainice nici în privinţa originii şi nici a atelierelor ce le-au lucrat. Legătura evidentă dintre ele şi alte obiecte este clară de oriunde am porni ca punct de cercetare. Aşa după cum plăcile zoomorfe iau de la fibulele digitate din grupa a II-a întreaga placă superioară constituind coama animalului, grupa a II-a de fibule la rîndul ei are ca prototip fibulele de tip Arčar-Histria de creaţie bizantină. Tot pe această linie s-a putut observa că obiectele bizantine — cerceii, cataramele etc. — prezintă şi ele legături decorative cu fibulele discutate în întreg acest articol şi deci implicit şi cu meşterii ce le-au lucrat.

Deşi J. Werner mai semnalează şi alte multe influenţe bizantine, refuză să admită că cel puţin fibulele de tip Coşoveni sînt creaţii ale Imperiului şi aceasta după ce singur face observaţia că decorul şnurat este de origine bizantină şi a putut fi preluat de fibulele de tipul Coşoveni. Mai mult, admite ipoteza că este posibil ca fibula din colecţia Truninger-Koffler, care este foarte asemănătoare cu cea de la Coşoveni, să fi fost găsită la Constantinopol, deci în Imperiu, dar exclude posibilitatea ca ea să fi fost creată acolo, deoarece — afirmă J. Werner — în Bizanţ, în veacurile VI — VII e.n., se purtau numai fibule de tipul cu picior întors pe dedesubt, nu şi cele digitate.

Lăsînd la o parte semnificaţia deosebit de importantă că aceste fibule la modă în Bizanţ nu sînt altceva decît dezvoltarea mai departe a unor fibule din secolele III —IV e.n., care atunci au constituit o preferinţă a lumii „barbare”, există fapte care se împotrivesc poziţiei lui J. Werner. Primul este acela că fibulele digitate s-au găsit în centrele Imperiului şi anume la Sadoveţ, Devnia [37] (Marcianopolis), Dervent [38], Dinogetia,

[37] D. I. Dimitrov, *Fibules du début du moyen âge de l'arrondissement de Varna*, în *Izvestia-Varna*, tom. XII, 1961, fig. 2—4, p. 58—59.

[38] Petre Diaconu, *Fibulă digitată descoperită la Dervent*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 447—449, fig. 1.

Iustiniana Prima, Pergamon, Nea-Anchialos, precum şi în necropole romano-bizantine ca la Histria, Piatra Frecăţei, Kruje [39] şi Laci [40].

În cel puţin cinci centre (Sadoveţ [41], Histria [42], Piatra Frecăţei [43], Čaricin Grad şi Kruje) s-au descoperit atît fibule „digitate" cît şi cele de tipul „umschlagenen Fuss" turnate. Aşa după cum am arătat, acestea din urmă au fost foarte apreciate dincolo de graniţele imperiului, în „barbaricum", de-a lungul veacurilor III şi IV e.n. dar existînd şi în centre romane [44]. După două secole însă fibula cu piciorul „întors pe dedesubt" devine fibula clasică bizantină, dar şi cu pătrunderi în lumea „neromană" [45]. Cauzele de o mare importanţă istorică a adaptării de către civilizaţia romano-bizantină în secolele VI — VII e.n. a unui element de port preferat în special de „barbari" în veacul IV e.n. trebuie căutate în procesul de schimbări demografice survenite în regiunile balcano-dunărene ale imperiului în mod masiv încă de la sfîrşitul secolului III e.n.

Prezenţa populaţiilor neromane în imperiu înseamnă pe de o parte „barbarizarea" societăţii romane tîrzii pe direcţii şi cu efecte foarte puţin cunoscute încă şi care trebuie analizate pe laturi multiple, dar înseamnă în acelaşi timp şi romanizarea acestor noi veniţi, deci proces dublu pe care studiul izvoarelor scrise şi arheologice ni-l poate reflecta într-o măsură substanţială.

De aceea credem că excluderea fibulelor „digitate" din portul provincial bizantin al regiunilor balcano-dunărene este făcută arbitrar de către J. Werner, fiindcă d-sa nu ţine seama de acel proces obiectiv al pătrunderii şi uneori al amestecului populaţiei „neromane" cu cea din interiorul imperiului. Nu excludem posibilitatea ca tocmai aceşti noi veniţi să orienteze producţia atelierelor bizantine spre acele podoabe preferate de ei [46], printre care se numără şi fibulele „digitate", rămînînd să se stabilească ce populaţii şi-au impus gustul, dar nici nu se poate înlătura realitatea că o serie de fibule „digitate" sînt de origine şi creaţie sud-dunăreană, pe teritoriile imperiului.

Fibulele de tip Arčar-Histria (cu placă trapezoidală), aproape inexistente dincolo de graniţele imperiului, au stat la baza dezvoltării tipului

---

[39] Skänder Anamali şi Häna Spahiu, *Varreza e heresme mesjetare e Krujës*, în *Buletin i Universitetët Shetëror te Tiranies*, 2, 1963, p. 34, fig. 3.

[40] J. Werner, *Slavische Bügelfibeln*, pl. 31/55.

[41] I. Velcov, *Eine Gotenfestung bei Sadowetz* (*Nord Bulgarien*), în *Germania*, XIX, 1935, p. 17/ 3, 7, 10, 12.

[42] Em. Condurachi şi colaboratori, *Şantierul arheologic Histria*, în *Materiale*, IV, p. 20, fig. 7.

[43] Cele de tipul „umschlagenen Fuss" sînt inedite.

[44] La Histria descoperite în campania anului 1965 (inedite).

[45] Exemplare în aria avarică, apoi în cultura Ipoteşti-Cîndeşti (Tîrgşor, în bordeiul 5 b, datat de la sfîrşitul secolului V e. n.), în Moldova la Suceava-Şipot (informaţie Mircea D. Matei), în Muntenia în aşezarea de la Militari (v. Maria Zgîbea, *Fibule din secolul III şi IV e.n. descoperite în săpăturile arheologice de la Militari*, în *Cercetări arheologice în Bucureşti*, Bucureşti, 1963, p. 379).

[46] Cum este cazul atelierelor din Crimeea care după anul 375 e. n. au adaptat producţia în funcţie de cerinţele hunilor, cît şi ale acelor triburi ce intrau în confederaţia condusă de ei (v. Ligia Bîrzu, *Contribuţia arheologică la cunoaşterea perioadei hunice de la Dunărea de Jos*, în *Analele Universităţii, Secţia Ştiinţe Sociale*, Bucureşti, anul X, 20, 1961, p. 16).

Coşoveni. Posibilitatea demonstrării naşterii grupei Coşoveni la nord de Dunăre este puţin posibilă din motivele arătate; prezenţa fibulelor de tip Histria la Kerci şi Artek (pe care le considerăm importuri) au stat la baza naşterii unor fibule din grupa a II-a a lui J. Werner (după cum afirmă şi d-sa), grupă care de altfel, cu mici diferenţe de clasificare, nu reprezintă altceva decît grupa fibulelor niproviene cu „raze", studiate de B. A. Rîbakov.

Luînd în discuţie cele trei grupe de fibule pe care J. Werner le-a atribuit exclusiv slavilor, apare evident că geneza lor nu poate fi despărţită de atelierele sau produsele atelierelor bizantine. Acest fapt capătă o şi mai mare importanţă prin afirmaţia lui Werner care socoate că prin descoperirea de la Nea-Anchialos, fibula încetează de a mai fi un obiect de podoabă oarecare şi, plecînd de la această poziţie, dă o nouă interpretare unor mari complexe arheologice din epoca de trecere la feudalism.

Teza lui J. Werner din 1950 a constituit un răspuns dat în primul rînd teoriei „gotice" tendenţioase, dar, în acelaşi timp a deschis un cîmp şi mai larg unei alte teorii nu mai puţin grave. Atît el, cît şi mulţi alţii care l-au aprobat în esenţa interpretării sale etnice, au deformat în mare parte adevărul istoric reflectat de realităţile arheologice.

Pentru istoria României, dacă ne referim numai la un moment din importantul proces de formare a limbii şi poporului român şi anume la veacurile VI — VII e.n. cînd deşi există în mod efectiv prezenţa unor triburi slave în anumite părţi de pe teritoriul României, atribuirea necritică slavilor a acelor monumente de cultură materială autohtonă şi aceasta numai pe baza fibulelor digitate, a dus la aceleaşi rezultate. Însuşi J. Werner deschidea drumul prin afirmaţia că, în lumina teoriei sale, este interesant de urmărit şi studiat procesul de pătrundere şi aşezare a slavilor şi pe teritoriul României. El afirmă că, începînd din secolul VI e.n., teritoriile de la nord de Dunăre şi Carpaţi au fost *inundate* [47] (sublinierea noastră) de triburile slave. Descoperirile de pe aceste teritorii ale grupei I pot fi atribuite, după acest autor, *fără reticenţe, slavilor* (sublinierea noastră), iar apariţia unei fibule în aşezarea de la Dămăroaia lîngă Bucureşti împreună cu vase de lut cu decor cu linii ondulate, o socoteşte că este foarte importantă pentru cunoaşterea ceramicii slave a acestei perioade [48].

Nu trebuie decît să menţionăm că cercetările arheologice din România încadrează în mod documentat ceramica de la Dămăroaia într-o grupă culturală predominant autohtonă [49], detectată în multe puncte ale ţării noastre cu antecedente locale ce premerg celui mai timpuriu contact

---

[47] J. Werner, *Slawische Bügelfibeln*, p. 171.

[48] *Ibidem.* Primul lucru care vrem să-l subliniem este că în întregul studiu al lui J. Werner nu se face vreo referire privitor la populaţia locală din România, de aceea el vede şi în descoperirea de la Dămăroaia-Tei, iar mai recent (în *Germania*, vol. 38) şi la Monteoru, o populaţie exclusiv slavă.

[49] Valorificările mai noi ale acestor descoperiri la V. Leahu, Vlad Zirra şi Margareta Constantiniu, în *Cercetări arheologice în Bucureşti*, respectiv p. 39—43, 49—71 şi 79—104, care spre deosebire de I. Nestor, le încadrează în complexul Ipoteşti-Ciurel, cu dezvoltare locală încă de la sfîrşitul secolului V e.n. sau chiar din a doua jumătate a acestui veac.

cu slavii. Venirea slavilor în anumite locuri din România constituie o realitate, iar procesul de convieţuire a celor mai vechi triburi slave cu populaţia locală se dovedeşte a fi dus la asimilarea slavilor de către autohtoni care le-au impus nu numai limba dar şi cultura materială. Desigur că în acest proces de simbioză[50] slavii au adus şi ei contribuţii îmbogăţind şi transformînd fondul local daco-roman, dar rămîne ca sarcină de viitor să se stabilească în ce compartimente şi în ce proporţie.

Pentru justa interpretare a fenomenelor istorice credem că trebuie să se reanalizeze interpretarea mai veche dată prezenţei unor fibule „digitate" ce există atît în aşezările autohtone cît şi în cele socotite slave, fibule ce au cel mult o semnificaţie de modă dar în nici un caz de etnicitate. Permanenta legătură dintre populaţii face să circule obiectele pe distanţe foarte mari, iar cele care au ca prototipuri fibule bizantine este de la sine înţeles să aibă procesul de formare şi apoi de evoluţie în regiunile cele mai apropiate de provinciile romane. Teritoriile de la nordul şi sudul Dunării de jos nu au fost despărţite ci unite de acest fluviu. Populaţia daco-romană de la nordul Dunării de jos a avut legături nemijlocite şi permanente cu provinciile sudice ceea ce a făcut ca în mod obiectiv să fie cu multă vreme înainte de venirea slavilor pe o treaptă superioară de dezvoltare, în raport cu cultura slavă. Astfel, este posibil ca slavii de la nordul Dunării de jos, prin contactul cu populaţia autohtonă, să fi primit o serie de obiecte de origine sudică printre care şi fibule, fie sub forma clasică bizantină, fie sub a celor „digitate" de origine balcano-dunăreană. Acestea din urmă este posibil să fi servit de model şi slavilor, după care apoi au creat şi ei unele serii proprii, dar în stadiul actual de cercetare este greu să le fie precizate tipurile etnice strict slave.

Teoria lui J. Werner şi a adepţilor săi se loveşte astăzi de bogate descoperiri din regiunile carpato-balcanice în care sînt prezente fibule „digitate slave", în contexte neslave.

De asemenea, o reluare a acelei teorii că regiunile carpato-dunărene ale ţării noastre (în care noi includem şi Transilvania) sînt înecate de populaţii slave încă din secolul al VI-lea e.n. este infirmată şi ea de mulţimea descoperirilor autohtone (daco-romanizate sau incomplet romanizate) a căror cultură materială nu mai poate fi confundată cu cea slavă.

În regiunile sud-dunărene, referindu-ne în special la Scythia Minor, situaţia este următoarea. În secolul VI e.n. în bună măsură şi în secolul VII e.n. slavii nu au făcut decît incursiuni de pradă în Imperiu, eventual infiltrîndu-se în grupuri mici care apoi au fost asimilate rapid. Cînd au

[50] Nu ne vom referi la acea descoperire de la Ipoteşti care este socotită ceramică slavă aparţinînd variantei Jitomir-Korceak a tipului general Praga, cu influenţe locale, ci la acele descoperiri autohtone în care se observă o simbioză autohtono-slavă. Specialiştii socotesc descoperirea de la Succava-Şipot ca o aşezare slavă „pură" necontaminată de fondul local. În Muntenia şi Oltenia se subliniază însă că nu există o situaţie similară celei de la Şipot, ci aici toate descoperirile „slave" sînt contaminate de fondul local. Problema simbiozei populaţiei romanice nord-dunărene cu slavii nu a fost tratată pînă la această dată, aşa cum este expusă de I. Nestor, în articolul citat de noi în nota 23 de mai sus. Referiri la această problemă vezi şi Maria Comşa, în *SCIV*, X, 1959, 1, p. 66; *Istoria României*, I, p. 738 şi p. 747 mai ales cu privire la conceptul de „străromâni", precum şi la data şi felul în care s-a produs asimilarea culturii slave de către cea autohtonă şi invers.

pătruns şi s-au aşezat masiv în Scythia Minor înlăturînd stăpînirea romano-bizantină, nu se poate şti cu precizie, fiindcă descoperirile arheologice lipsesc în acest sens, iar fibulele digitate nu reprezintă neapărat numai pe slavi.

Tot ce se poate afirma în prezent este că în secolele X — XI e.n., cînd procesul de formare a poporului român este încheiat avînd drept ax Dunărea, în cultura materială a acestor veacuri, *conţinutul romanic este dominant*, conţinut ce asigură continuitatea populaţiei şi culturii romanice atît la sud cît şi la nordul Dunării de jos şi între veacurile VII—X e.n.

LA CONTRIBUTION DES ATELIERS ROMANO-BYZANTINS À LA GENÈSE DE CERTAINS TYPES DE FIBULES «DIGITÉES» AUX VIe—VIIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

L'auteur analyse dans le présent article le problème concernant la contribution des ateliers romano-byzantins dans la genèse de certains types de fibules « digitées », propres aux VIe et VIIe siècles de notre ère, sujet déjà entamé d'ailleurs dans ses études précédentes (V. SCIV, 196, 1, p. 67—96 et 1965, 2, p. 275—290). Dans la première partie de cet article il passe en revue quelques ouvrages fondamentaux traitant les plus récentes théories sur la genèse et le caractère ethnique de certains types de fibules digitées en affirmant son point de vue par rapport à ces théories. Ainsi, s'il est d'accord avec l'historien B. A. Rybakov, qui considère qu'à la base des fibules slaves « à rayons » on doit retrouver des prototypes romains, il ne saurait accepter la théorie de J. Werner et d'I. Nestor, qui estiment que les fibules slaves se sont développées à partir de celles d'origine germanique, où figure également le type Histria - Arčar — appelé par J. Werner le type II crimée-gothique et par I. Nestor, le type gothique. L'auteur réitère ses affirmations antérieures sur l'origine romano-byzantine de ces fibules et sur le fait qu'elles sont demeurées à la base du développement de certains types de fibules « digitées » simplifiées, largement répandues dans l'est et le sud-est de l'Europe. En citant, ensuite, l'important ouvrage de H. Kühn qui publie toute une série de fibules recueillies en territoire polonais—fibules développées en partie du type Histria - Arčar —, il s'oppose aux affirmations de H. Kühn, en argumentant qu'on ne saurait prouver la présence d'une population germanique (les Hérules, d'après H. Kühn) ou slave d'après autres spécialistes, puisque ces fibules bien que découvertes dans des milieux culturels différents (romano-byzantin, avarique, slave et, probablement, germanique) ont des formes très rapprochées ou même identiques. C'est pour cela qu'il se rallie à l'hypothèse de J. Werner, qui affirme que ces fibules ont dû parvenir dans l'actuel territoire de la R. P. Polonaise à la suite d'échanges commerciaux.

Examinant ensuite d'autres types de fibules et de parures considérées de provenance slave, il démontre en s'étayant de certaines comparaisons d'ordre typologique qu'il y a une communauté de décor entre tous ces objets qui les rattachent aussi bien les uns aux autres qu'à d'autres types de fibules, discutées auparavant. Remontant aux sources des éléments décoratifs surpris sur ces parures, l'auteur les retrouve sur des objets d'origine romano-byzantine.

NOI SIGILII BIZANTINE DE LA DUNĂREA DE JOS

DE

I. BARNEA

Institutul de arheologie din Bucureşti a achiziţionat în ultimul timp un număr de 42 de sigilii de plumb bizantine, care se aflau mai înainte în colecţia defunctului inginer Ion Mititelu. După unele notiţe scrise, lăsate împreună cu colecţia de sigilii, după informaţiile date de acelaşi inginer pe cînd era în viaţă lui B. Mitrea şi după confirmarea verbală pe care ne-a făcut-o fratele fostului inginer, vînzătorul colecţiei, parte din sigilii au fost achiziţionate înainte de anul 1941, pe malul drept al Dunării, în regiunea *Silistrei* (R. P. Bulgaria), unde I. Mititelu şi-a desfăşurat activitatea de inginer şi colecţionar, iar cealaltă parte pe malul stîng al Dunării, la est de *Călăraşi*.

Deşi nu se cunosc cu precizie locul şi condiţiile de găsire ale micilor obiecte, ceea ce le-ar spori şi mai mult valoarea istorică, totuşi n-avem motive să ne îndoim de provenienţa lor din regiunile arătate. Chiar dacă admitem că unele sigilii ar fi fost cumpărate de I. Mititelu de la zarafi din Silistra, e greu de presupus că aceştia înşişi le-ar fi achiziţionat din alte centre mai îndepărtate, cum ar fi în primul rînd Constantinopolul, unde oricînd s-ar fi găsit atîţia alţi cumpărători străini, care puteau oferi preţuri mai mari decît zarafii de la Silistra.

Stăruim asupra locului de provenienţă al sigiliilor în special pentru faptul că mai mult de 2/3 dintre ele datează din secolele VII—X, ceea ce, pentru regiunea în care s-au găsit, prezintă o deosebită valoare istorică. Aceste sigilii se adaugă la prea puţinele mărturii literare şi arheologice cunoscute pînă acum, care arată nu numai o continuitate de viaţă în regiunea Silistra — Călăraşi [1], ci şi unele relaţii cu Bizanţul, dacă nu — măcar pentru anumite intervale de timp dintre secolele VII şi X — chiar o supremaţie politică a imperiului bizantin asupra acestei regiuni. Îndemnul la o astfel de ipoteză îl dau în primul rînd sigiliile împăraţilor Vasile I Macedoneanul (867—886)[2] şi Constantin al VII-lea Porfirogenetul (913—959)[3]

[1] O mărturie a continuităţii de viaţă o constituie înseşi unele denumiri ale localităţilor moderne, ca de exemplu : *Silistra* şi *Oltina*.

[2] V. mai jos, p. 5—7 (281—283).

[3] I. Barnea, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*, în *SCN*, III, 1960, p. 324—325. Costantino Porfirogenito, *De thematibus*, ed. A. Pertusi, *Citta del Vaticano*, 1952, p. 84, r. 19—24, pare să arate înfiinţarea themei Paristrion înainte de secolul X. Cf. P. Ş. Năsturel, în *Revue des études sud-est européennes*, III, 1—2, 1965 (sub tipar).

şi, în al doilea rînd, cele ale unor demnitari bizantini găsite în regiunea amintită, care mai mult decît nişte simple relaţii comerciale sau politice de prietenie, presupun o stăpînire militară şi politico-administrativă asupra ambelor maluri ale Dunării, din regiunea în care s-au găsit micile obiecte. În orice caz, ele dovedesc existenţa în regiunea Silistra-Călăraşi, pentru secolele VII—X, a unei clase conducătoare care folosea sigilii de plumb în corespondenţa pe care o purta, sau primea o atare corespondenţă în limba greacă. Admiţînd existenţa unei astfel de clase sociale, implicit admitem şi existenţa unei clase de supuşi care trudeau şi luptau pentru stăpînii lor. În felul acesta, sigiliile despre care va fi vorba mai jos constituie o confirmare şi în acelaşi timp o completare a puţinelor ştiri pe care ni le oferă izvoarele literare şi documentele arheologice despre regiunea amintită. Ele sînt, în cîteva cuvinte, documente deosebit de preţioase pentru dovedirea continuităţii de viaţă, în secolele VII—X, la Dunărea de jos.

Dintre cele 42 de sigilii menţionate, şase au fost studiate de I. Mititelu, pe cînd era în viaţă. Împreună cu un al şaptelea sigiliu, pierdut între timp, ele au fost prezentate într-un articol separat, publicat în această revistă, după ce articolul a fost refăcut de noi [4]. Din restul de 36 sigilii, se publică aici un număr de 24 de exemplare, celelalte douăsprezece neprezentînd vreo importanţă istorică sau fiind într-o stare de degradare atît de înaintată, încît nu ne-a permis descifrarea nici măcar parţială a lor, iar unul, mult mai tîrziu, depăşind limitele preocupărilor noastre în articolul de faţă. Sigiliile pe care le publicăm sînt prezentate în ordine cronologică şi, pe cît posibil, pe categorii, după reprezentările şi legendele pe care le poartă fiecare.

Cele mai vechi sigilii din fosta colecţie a lui I. Mititelu sînt trei exemplare cu „monograme personale", databile în secolele VI—VIII (nr. 1—3), la care se adaugă sigiliul unui ex-eparh (fost prefect) din secolul VII (nr. 4). Urmează după aceea poate cel mai important dintre sigiliile de care ne ocupăm în acest studiu şi pe care îl atribuim împăratului Vasile I Macedoneanul (nr. 5). O grupă de patru sigilii purtînd pe avers mult răspîndita „monogramă marială" cruciformă : Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ sau τῷ δούλῳ σου, ne face cunoscuţi tot atîţia înalţi demnitari şi funcţionari superiori bizantini, din secolele IX—X (nr. 6—9). Dintre acestea, primul constituie un document preţios pentru relaţiile cu Chersonesul. După cîte cunoaştem, un singur sigiliu din regiunea Silistra-Călăraşi, atribuit secolului IX, este identic cu altul publicat mai înainte (nr. 10). Ultimul sigiliu pe care, după reprezentarea de pe avers şi după caracterele epigrafice ale legendei de pe revers, l-am atribuit secolelor IX—X, aparţine unui spatarocandidat imperial şi guvernator (nr. 11). Alte patru sigilii anterioare mijlocului secolului al X-lea s-au publicat aparte, în această revistă [5].

Restul sînt sigilii din secolele X—XII, dintre care două imperiale (nr. 12—13), unul făcîndu-ne cunoscut pe un protospătar imperial şi curator (nr. 14), alte două aparţinînd la doi spatarocandidaţi cu numele Mihail

---

[4] | I. Mititelu | — I. Barnea, *Sigilii de plumb bizantine din regiunea Dunării de jos*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 43—50.

[5] *Ibidem*, nr. 1—4.

(nr. 15—16), unul al cărui titular este un patriciu şi strateg (nr. 17), trei menţionînd nume de familii deja cunoscute (nr. 18—20) şi al patrulea un nume pe care nu l-am mai întîlnit în altă parte, arătînd locul de origine al titularului sigiliului (nr. 21). Două exemplare poartă numai cîte un prenume (nr. 22—23), iar unul singur este un sigiliu metric şi anonim (nr. 24).

1. *Zarmos*

Sigiliu din a cărui margine de sus, dreapta, e ruptă o bucată. În partea stîngă e corodat. Diam. 26 mm; cîmpul gravat 17 mm; grosimea 3—6 mm (fig. 1).

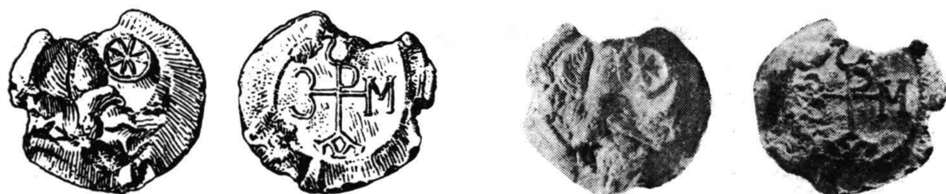

Fig. 1. — Sigiliul lui Zarmos.

Avers. Acvilă în zbor spre dreapta, unde, mai sus, se află o stea cu opt colţuri înscrisă într-un cerc. Nici o legendă [6].

Revers. Monogramă cruciformă alcătuită din următoarele litere mari, regulate şi clare: *Z*, puţin corodat, la capătul braţului din stînga al crucii; *A*, la cel de jos; *P*, în mijloc; *M*, la dreapta şi OY, parţial rupt, la capătul braţului de sus. Soluţie sigură: Ζάρμου [7]. Important pentru numele tracic din monogramă [8].

Secolele VI—VII.

2. *Theoctist, stratilatul*

Sigiliu rupt în marginea din dreapta jos a aversului, în care parte şi este descentrat. Pe ambele feţe, cîte o monogramă cruciformă, indicînd, una numele, iar cealaltă titlul proprietarului sigiliului. Diam. 24 mm; cîmpul gravat 18 mm; grosimea 2—4 mm (fig. 2).

[6] Cf. V. Laurent, *Bulletin de sigillographie byzantine*, în *Byzantion*, V, 2, 1929—1930, p. 644; idem, *Documents de sigillographie byzantine: La collection C. Orghidan* (Bibliothèque byzantine, Documents, 1), Paris, 1952, nr. 296, 571, 604, 640.

[7] W. Pape, G. Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen, 3*, Braunschweig, 1863—1870, s.v.

[8] Cf. G. G. Mateescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, în *ED*, I, 1923, p. 122, nota 3 şi p. 222 şi I. I. Russu, *Sarmizegetusa, contribuţie la toponomastica tracă*, în *Anuarul Inst. st. clasice, Cluj*, I—II, 1933—1935, p. 170.

Av. Monogramă cruciformă, avînd în centrul crucii un Θ romboidal, la capetele braţelor orizontale literele *E* şi *K*, sus *T* şi jos Ω, a cărui bară de legătură cu litera Θ ar putea fi interpretată drept litera *I*.

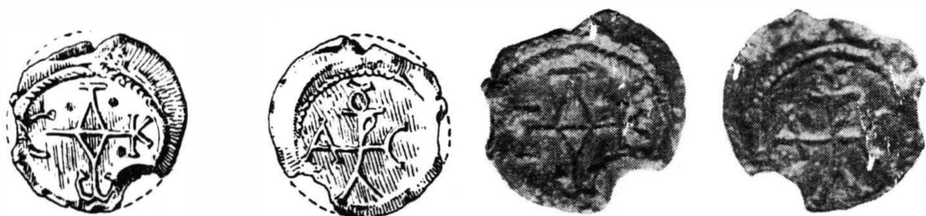

Fig. 2. — Theoctist, stratilatul.

Rv. Monogramă de acelaşi tip cu precedenta, fiind la extremitatea braţului din dreapta litera *C*, în centru *TP*, la extremitatea braţului stîng *A*, jos Λ şi sus OY, legate la un loc. Soluţie foarte probabilă: στρατ(η)λάτου[9].

Θεωκτίστου στρατηλάτου[10].

Secolul VII.

3. *Epiphanios*

Plumbul e rupt, mai puţin sus şi mai mult jos, la capetele canalului pentru introducerea şnurului cu care era legat de scrisoare. Tocit mai ales pe revers. Diam. 25 mm ; cîmpul gravat 18 mm ; grosimea 2,5—3 mm (fig. 3).

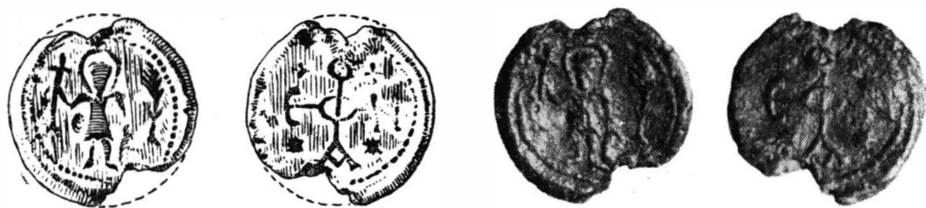

Fig. 3. — Sigiliul lui Epiphanios.

Av. Sfînt în picioare, din faţă, nimbat, ţinînd în dreapta o cruce, iar în stînga, la picioare, un scut (?). Mai departe se înalţă un pom. Figura se înscrie printre cele mai vechi reprezentări de sfinţi pe sigilii[11], înfăţişînd probabil pe sfîntul Theodor Stratilat[12].

---

[9] G. Schlumberger, *Sigillographie de l'empire byzantin*, Paris, 1884, p. 366—367 ; E. Hanton, *Lexique explicatif du Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure*, în *Byzantion*, IV, 1927—1928, p. 126—127 ; L. Bréhier, *Le monde byzantin*, II : *Les institutions de l'empire byzantin* (L'évolution de l'humanité), Paris, 1949, p. 117—118 ; L. Laurent, *Les sceaux byzantins du MédaillierVatican* (Medagliere della Biblioteca Vaticana, I), Città del Vaticano, 1962, nr. 75.

[10] V. Laurent, ... *La collection C. Orghidan*, *op. cit.*, nr. 611.

[11] Idem, în *BZ*, 53, 1960, p. 278—279.

[12] L. Réau, *Iconographie de l'art chrétien*, t. III : *Iconographie des saints*, 3, Paris, 1959, p. 1253—1255.

Rv. Monogramă cruciformă, alcătuită din literele : *E* la capătul braţului din stînga al crucii ; *N*, şters în cea mai mare parte, în dreapta ; Φ la mijloc ; *A* jos şi OΥ sus, şters în partea superioară. Între braţele crucii, patru steluţe. Lectură sigură : 'Επιφανίου.

Secolele VII—VIII.

4. *Chrestos, ex-eparh*

Tocit în bună parte pe ambele feţe, ceea ce face ca atît figurile de pe avers cît şi unele litere din inscripţia de pe revers să se distingă destul de greu sau de loc. Reversul uşor descentrat spre stînga. Diam. 21 mm ; cîmpul gravat 18 mm ; grosimea 4 mm (fig. 4).

Fig. 4. — Chrestos, ex-eparh.

Av. Maica Domnului, bust, nimbat, întors spre stînga, purtînd pe braţul stîng pe pruncul Iisus, a cărui figură abia se distinge. De o parte şi de alta, cîte o ramură arcuită de palmier [13].

Rv. Legendă în patru rînduri, cu litere mari şi uşor lizibile, cu excepţia rîndului întîi, şters parţial, şi al primelor două litere din rîndul al doilea, distruse în întregime.

. ΧΡΗC [+] Χρήσ-
. . ΑΠΟ [τῳ] ἀπὸ
ΕΠΑΡ ἐπάρ-
ΧΩΝ χων

+Χρήστῳ ἀπὸ ἐπάρχων [14].

Secolul VII.

5. *Împăratul Vasile I Macedoneanul* (*867—886*)

Corodată şi ruptă o bucată din marginea de sus, dreapta, a plumbului. În rest, bine păstrat. Reversul e uşor descentrat spre dreapta, sus. Diam. 18 × 19 mm ; cîmpul gravat avers 16 mm ; cîmpul gravat revers 11 mm ; grosimea 2—3 mm (fig. 5).

---

[13] V. Laurent, ...*La collection C. Orghidan*, *op. cit.*, nr. 664 ; H. Metaxa, *Plumburi de marcă de la Tomi*, în *BCMI*, VIII, 1915, p. 34, nr. 4.

[14] G. Schlumberger, *op. cit.*, p. 506 şi 511 ; L. Bréhier, *op. cit.*, p. 117, 122—123 ; V. Laurent, *op. cit.*, nr. 302.

Av. Bust de împărat cu capul descoperit şi purtînd o mantie decorată cu romburi ; în mijlocul fiecărui romb cîte un punct. În mîna dreaptă, împăratul ţine *labarum*, iar în stînga globul cruciger [15].

Rv. Legendă în trei rînduri, cu litere mărunte, regulate şi uşor lizibile, dedesubtul căreia se află o cruce mică, cu braţele egale, între două puncte. Un semn asemănător se afla, probabil, deasupra legendei, la mij-

Fig. 5. — Împăratul Vasile I Macedoneanul (867—886).

loc, în porţiunea dispărută din marginea plumbului. Se mai păstrează numai punctul din dreapta. Prezenţa, în rîndul întîi al legendei, a formulei obişnuite K(ύρι)ε β(οή)θ(ει), pare mai puţin probabilă, din cauza lipsei de spaţiu, deşi ea era reclamată de cazul dativ al numelui şi al atributului imperial din cuprinsul legendei.

. . .	[· + ·]
.BACI	[+]Βασι-
ΛΕΙΩΔΕ	λείῳ δε-
CΠΟΤ'	σπότ(η)
· + ·	· + ·

+Βασιλείῳ δεσπότῃ.

Figura de pe avers, cu costumul şi atributele imperiale, ca şi titlul δεσπότης de pe revers, arată că plumbul, deşi mai mic decît în mod obişnuit, este un sigiliu imperial [16]. După tipul iconografic şi caracterele epigrafice, sigiliul poate fi atribuit cu cea mai mare probabilitate împăratului Vasile I (867—886)[17]. O monedă de bronz din timpul aceluiaşi împărat fusese găsită mai înainte pe teritoriul comunei Urluia (r. Adamclisi)[18]. Alta de aur s-a găsit pe Dunăre, mult mai sus, la Orşova [19]. Sigiliul prezen-

[15] Cf. J. Deér, *Der Globus des spätrömischen und byzantinischen Kaisers Symbol oder Insigne?*, în *BZ*, 54, 1961, 1, p. 53—85.

[16] Cf. G. Schlumberger, *op. cit.*, p. 494 şi L. Bréhier, *op. cit.*, p. 140.

[17] Cf. W. Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine coins in the British Museum*, II, London, 1908, p. L, 13—15, LI, 3.

[18] Irimia Dimian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R. P. R.*, în *SCN*, I, 1957, p. 199, nr. 10.

[19] I. Sabău, *Circulaţia monetară în Transilvania secolelor XI—XIII, în lumina izvoarelor numismatice*, în *SCN*, II, 1958, p. 272, nota 4.

tat este un tip necunoscut, deosebit de altul cunoscut pînă acum de la acelaşi împărat [20].

6. *Sigiliul unui agent comercial al Chersonesului*

Plumbul e rupt în partea de sus, corodat aproape pe toată marginea şi pe ambele feţe. Diam. 27 mm ; grosimea 2,5—3 mm (fig. 6).

Fig. 6. — Sigiliul unui agent comercial al Chersonesului.

Av. Monogramă marială cruciformă [21], completată cu formula tetrasilabă obişnuită, înscrisă între braţele crucii :

Θ(ε)[οτό]κ(ε) ϐ[οή]θ(ει) τῷ [σῷ] δού[λ]ῳ.

Rv. Legendă în patru rînduri, dintre care primul e distrus aproape în întregime.

...	[+'Ιω(άννῃ)?]
ΚΟΥΜΕΡ	[ϐ(ασιλικῷ)]κουμερ-
..ΑΡΙΩΧΕΡ	[κι]αρίῳΧερ-
CΩΝΟC	σῶνος

Θεοτόκε ϐοήθει τῷ σῷ δούλῳ

+'Ιωάννῃ(?), ϐασιλικῷ κουμερκιαρίῳ Χερσῶνος [22].

Secolul IX.

7. *Ioan, consul şi silentiar*

Rupt puţin la extremităţile canalului pentru şnur. Ambele feţe mult tocite. Diam. 25—27 mm ; cîmpul gravat 20 mm ; grosimea 4—5 mm (fig. 7.)

[20] J. Ebersolt, *Sceaux byzantins du Musée de Constantinople*, în *RN*, 18, 1914, p. 212, nr. 141.

[21] V. Laurent, *op. cit.*, pl. LXX/V ; idem, *Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican*, *op. cit.*, pl. XLIII/5.

[22] G. Schlumberger, *op. cit.*, p. 235—238, 470, 474 ; G. Millet, *Sur les sceaux des commerciaires byzantins*, în *Mélanges G. Schlumberger*, t. II, Paris, 1924, p. 303—327 ; V. Laurent, *Sceaux byzantins inédits*, în *BZ*, 33, 1933, p. 342—343 ; idem, *...La collection C. Orghidan*, *op. cit.*, nr. 256—258 ; I. Barnea, *Cu privire la relaţiile dintre Dobrogea şi Chersones în sec. IV—X*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 164—165, fig. 1 ; Hélène Antoniadis-Bibicou, *Recherches sur les douanes à Byzance* (Cahiers des Annales, 20), Paris, 1963, p. 157 şi urm.

Av. Monogramă ca la nr. 6.

Rv. Legendă în patru rînduri, cu litere tocite, îndeosebi spre marginile din stînga şi din dreapta :

..ANNH	[+᾽Ιω]άννῃ
..ATΩS	[ὑπ]άτῳ (καὶ)
CIΛIN..	σιλιν[τι]-
APIΩ	αρίῳ

+᾽Ιωάννῃ ὑπάτῳ καὶ σιλ(ε)ντιαρίῳ [23].

Secolele IX—X.

Fig. 7. — Ioan, consul şi silentiar.

8. *Rosto(n ?) patriciu*

Corodat în trei puncte pe margini şi într-un punct pe revers. Diam. 30 × 32 mm ; cîmpul gravat 20 mm ; grosimea mai mare decît obişnuită (6 mm), mai ales în dreapta aversului şi jos (fig. 8).

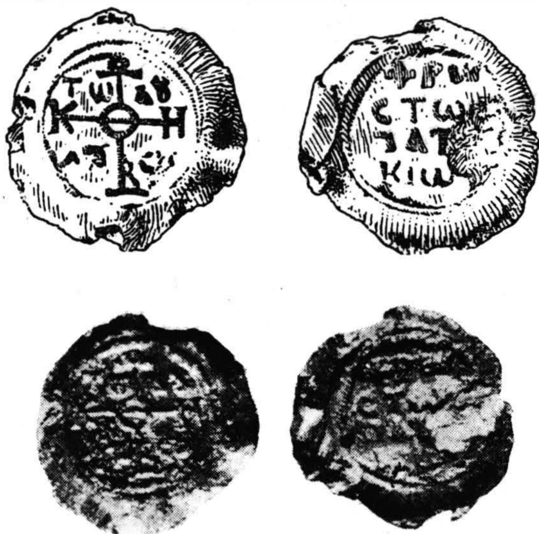

Fig. 8. — Rosto(n ?), patriciu.

[23] Cf. L. Bréhier, *op. cit.*, p. 67—68, 104—105, 117, 132.

Av. Monogramă ca la nr. 6 şi 7, de care se deosebeşte prin ordinea diferită a silabelor a II-a—a IV-a din formula tetrasilabă înscrisă între braţele crucii : τῷ δούλῳ σου.

Rv. Legendă în patru rînduri, cu litere mari, executate foarte regulat, dintre care unele sînt distruse parţial sau în întregime.

+ΡΩ	+'Ρώ-
CΤΩ.	στω[ν?]
ΠΑΤ..	πατ[ρι]-
ΚΙΩ+	κίῳ+

+'Ρώστω(ν?) πατρικίῳ+

Secolele IX—X. Înalta demnitate nobiliară palatină de patriciu [24] era purtată, pe cît se pare în cazul de faţă, ca şi în atîtea altele, de un ,,barbar'' aflat în slujba imperiului bizantin.

9. *Sigiliul unui ex-eparh*

Rupt în două bucăţi inegale. Cîte o ruptură se află la extremităţile canalului pentru şnur. Diam. 25—30 mm ; cîmpul gravat 24 mm ; grosimea 4 mm (fig. 9).

Fig. 9. — Sigiliul unui ex-eparh.

Av. Monogramă ca la nr. 6—7.

Rv. Legendă în patru rînduri, dintre care primul e şters în întregime, iar celelalte parţial.

+...	+['Απὸ
ΕΠΑΡΧ	ἐπάρχ-
ΩΝS...	ων(καὶ)...
ΚΟΥ..	κου..
...	...

+'Απὸ ἐπάρχων...[25] καὶ... κου...[26]

Secolele IX—X.

---

[24] G. Schlumberger, *op. cit.*, p. 563 ; E. Hanton, *op. cit.*, p. 115—116 şi L. Bréhier, *op. cit.*, p. 102—103, 117, 123, 130, 138.

[25] V. mai sus, sigiliul nr. 4.

[26] Probabil denumirea unui alt titlu (funcţii) pe care îl deţinea titularul sigiliului.

10. *Gavriil Monohamartolos*

Ros puţin în marginea de sus, la gura canalului pentru şnur. Cu excepţia inscripţiei în cerc de pe avers, care e tocită în parte, restul se află în bună stare de conservare. Diam. 22 mm ; cîmpul gravat 20 mm ; grosimea 2 mm (fig. 10).

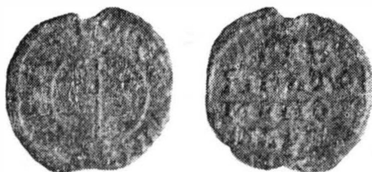

Fig. 10. — Sigiliul lui Gavriil Monohamartolos.

Av. În mijloc, crucea cu două bare orizontale, înălţată pe un piedestal cu patru trepte, înscrisă într-un cerc de perle. Pe fîşia dintre acest cerc şi alt cerc exterior, este înscrisă cunoscuta formulă de invocaţie :

...ΟΗΘΕΙΤΩCΩΔΟΥΛ′ = [+K(ύρι)ε β]οήθει τῷ σῷ δούλ(ῳ).

Rv. Legendă în patru rînduri, cu litere regulate, clare şi bine păstrate.

+ΓΑΒ	+Γαβ-
ΡΙΗΛΤΟ	ριὴλ τὸ
ΜΟΝΟΑ	Μονοα-
ΜΑΡΤ′	μαρτ(ωλῷ)

+Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ
+Γαβριὴλ τ(ῷ) Μονοαμαρτωλῷ.

Secolul IX. Pare a fi fost sigiliul unui monah, care foloseşte formula de mare umilinţă : ὁ μόνος ἁμαρτωλός. Nu este totuşi mai puţin probabil ca sub această formulă să se ascundă patronimul compus : ὁ Μονοαμαρτωλός, după cum s-a afirmat cu prilejul publicării unui alt sigiliu de plumb, identic cu cel de faţă [27], în felul în care, din acelaşi adjectiv de umilinţă, s-a format în epoca bizantină patronimul asemănător : Ἁμαρτωλός [28].

11. *Nicolae, spatarocandidat imperial*

Sigiliu prezentînd cîte o mică ruptură la extremităţile canalului pentru şnur. Ambele feţe mult tocite. Diam. 25 mm ; cîmpul gravat 20 mm ; grosimea 2 mm (fig. 11).

---

[27] V. Laurent, *Sceaux byzantins inédits*, în *Échos d'Orient*, t. XXXII, 1933, p. 144, nr. IX.

[28] *Ibidem*, p. 43—44 ; B. A. Pancenko, *Каталог моливдовулов коллекций Русского Инст. в Константинополе*, în *Известия Русского Инст. в Константинополе*, IX, 1904, p. 343, nr. 129, p. 1, 4.

Av. Cruce cu două bare orizontale, înălțată pe un piedestal cu patru trepte. Pe margine, în partea de sus, s-a mai păstrat numai un rest de inscripție, foarte probabil din formula : [⁺K(ύρι)ε β(οή)θι τ]ῷ [σῷ δούλῳ].

Fig. 11. — Nicolae, spatarocandidat imperial.

Rv. Legendă în patru rînduri, centrată greșit spre dreapta, tocită mult spre marginile din dreapta și din stînga.

.NIKO	[+]Νικο-
.AΩR′C.	[λ]άῳ β(ασιλικῷ) σπ-
.T′ΔIOI.I	ατ(αρίῳ)[καὶ]διοι[κ]ι-
T.RΛH..C.	τ(ῆ)Βλη..ς

+Κύριε βοήθ(ε)ι τῷ σῷ δούλῳ

+Νικολάῳ, βασιλικῷ σπα(θ)αρίῳ καὶ διοικ(η)τῇ Βλη..ς[29].

Secolele IX—X.

12. *Împărat neidentificat cu precizie*

Sigiliu ros în partea superioară ; ambele fețe tocite în mare parte. Diam. 34 mm ; cîmpul gravat 28 mm ; grosimea 3,5—5 mm (fig. 12).

Fig. 12. — Împărat neidentificat cu precizie.

[29] Cf. G. Schlumberger, *op. cit.*, p. 496 ; E. Hanton, *op. cit.*, p. 75—76 ; G. Millet, *op. cit.*, p. 315 și L. Bréhier, *op. cit.*, p. 257.

Av. Bustul unui împărat, din față, purtînd coroană cu pandantivi, îmbrăcat în mantie decorată cu carouri. În dreapta ține *labarum*; în stînga, globul cruciger. Nu se distinge nici o urmă din legenda ce presupunem că va fi existat pe marginea sigiliului, de-a lungul cercului de perle.

Rv. Hristos, bust din față, purtînd nimb cruciger. Nu se distinge nimic din gestul de binecuvîntare al mîinii drepte. În mîna stîngă, dusă în dreptul pieptului, abia poate fi observată cartea închisă a Evangheliei.

Prima jumătate a secolului al XI-lea (Vasile al II-lea Bulgarohtonul (976–1025)?)[30].

13. *Împărat neidentificat precis*

Ambele fețe, dar mai ales reversul sigiliului, sînt tocite și șterse în cea mai mare parte. Diam. 28 mm; grosimea 3–4 mm (fig. 13).

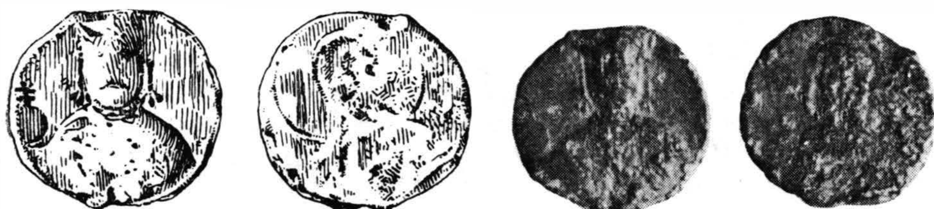

Fig. 13. — Împărat neidentificat cu precizie.

Av. Bustul unui împărat, din față, purtînd pe cap coroană (distrusă) cu pandantivi de pietre scumpe, îmbrăcat cu mantie, pe care nu se observă nici un fel de decor și susținînd cu dreapta globul cruciger. Stînga nu se distinge.

Rv. Bustul lui Hristos purtînd nimb cruciger, distrus aproape în întregime. Nici o urmă de legendă. Împărat din sec. X–XI. Probabil Vasile al II-lea Bulgarohtonul [31].

14. *Nicolae, protospătar imperial și curator*

Eroziuni mici pe margini și în unele puncte pe ambele fețe ale sigiliului. Tocit în mare măsură. Figura de pe avers și legenda de pe revers abia se pot distinge. Diam. 20–21 mm; grosimea 2,5–3 mm (fig. 14).

Fig. 14. — Nicolae, protospătar imperial și curator.

[30] G. Schlumberger, *op. cit.*, p. 419, 421.

[31] *Ibidem*; N. Bănescu, *Les sceaux byzantins trouvés à Silistrie*, în *Byzantion*, VII, 1932, 1, p. 328–329. Cf. J. Deér, *op. cit.*; V. Laurent, *Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican*, *op. cit.*, nr. 11.

Av. Bustul lui Hristos, din faţă, purtînd nimb cruciger. Cu mîna stîngă ţine Evanghelia la piept, iar cu dreapta binecuvîntează. De o parte şi de alta inscripţia IC XC. De jur împrejur, între cele două cercuri concentrice, abia se mai disting în partea de sus slabe resturi dintr-o inscripţie, foarte probabil o formulă de invocaţie, cum ar fi de exemplu : +Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.

Rv. Legendă în cinci (?) rînduri :

+NHK..	+Νηκ[ολ]-
AR'A'C.	ά(ῳ) β(ασιλικῷ) α' σ[π]-
AΘAP.O.K	αθαρ[ί]ο (καὶ) κ-
OΥPATOP'	ουράτορ(ι)
MI.	Μι(?)

+Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ

+Ν(ι)κολάῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρί(ῳ) καὶ κουράτορι Μι(?)[32].

Secolele X—XI.

15. *Mihail, spatarocandidat imperial*

Plumb tocit şi ros în parte. Diam. 23 mm ; cîmpul gravat 20 mm ; grosimea 3 mm (fig. 15).

Fig. 15. — Mihail, spatarocandidat imperial.

Av. Bust nimbat, parte tocit, parte ros. Din legenda existentă de o parte şi de alta a capului, abia se mai distinge în stînga litera ω, un rest, probabil, din numele Γεώργιος.

Rv. Legendă în cinci rînduri, cu litere regulate, dintre care unele şterse parţial sau aproape integral. Din cauză că legenda a fost centrată puţin spre stînga, unele litere de la începutul rîndurilor au căzut în afara chenarului circular.

+KE RΘ	+Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
ΤΩ CΩ ΔΟΥ	τῷ σῷ δού[λ(ῳ)]
ΜΙΧΑΗΛ	Μιχαὴλ
. CΠΑΘΡ'	[β(ασιλικῷ) σπαθ(α)ρ(ο)-
ΚΤΟΥ	κ(ανδιδά)του

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μιχαὴλ βασιλικῷ σπαθαροκανδιδάτ(ῳ).

Prima jumătate a secolului al XI-lea.

[32] Cf. K. M. Konstantopoulos, Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα ἐν τῷ Ἐθνικῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν, Atena, 1917, nr. 381, *a*; E. Hanton, *op. cit.*, p. 98—99 ; V. Laurent, *...La collection C. Orghidan, op. cit.*, nr. 13.

16. *Mihail, spatarocandidat*

Ştirbit puţin în marginile de sus şi de jos ale sigiliului, la extremităţile canalului pentru şnur. Ambele feţe sînt tocite parţial, dar mai pronunţat începutul şi sfîrşitul ultimelor trei rînduri ale legendei de pe revers. Diam. 25 mm ; grosimea 2 mm (fig. 16).

Fig. 16. — Mihail, spatarocandidat.

Av. Bustul nimbat al arhanghelului Mihail, îmbrăcat în costum militar, ţinînd lancea în dreapta, sprijinită pe umăr. Nici o inscripţie.

Rv. Legendă în cinci rînduri, cu litere mari şi regulate, dintre care ultimele din primele două rînduri de sus depăşesc în parte chenarul circular al sigiliului, iar cele de la începutul rîndurilor 2—5, inclusiv de la mijlocul şi sfîrşitul ultimelor două rînduri, sînt tocite unele parţial, altele integral.

+KE RΘ	+K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
MIXAHΛ	Μιχαὴλ
.ΠΑΘΑΡ	[σ]παθαρ-
..ΑΝΔ	[οκ]ανδ-
.ΔΑΤ′	[ι]δάτ(ῳ)

+Κύριε βοήθει Μιχαὴλ σπαθαροκανδιδάτῳ [33].

Prima jumătate a secolului al XI-lea.

17. *Sigiliul unui patriciu şi strateg*

Plumbul prezintă eroziuni pronunţate pe ambele feţe, dar mai ales pe revers. Diam. 28—30 mm ; grosimea 4—5 mm (fig. 17).

Fig. 17. — Sigiliul unui patriciu şi strateg.

Av. Bust nimbat, din faţă, reprezentînd probabil pe sf. Nicolae.

[33] V. Laurent, *Bulletin de sigillographie byzantine*, *op. cit.*, p. 624, nr. 7 şi idem, ...*La collection C. Orghidan*, *op. cit.*, nr. 155.

Rv. Legendă cu litere mari, clare şi frumos tăiate, corodată în punctele cele mai importante.

ΚΛΙ..	Κλι..
..ΑΝΟΥΜ	..ανουμ
..ΤΡΙΚ'	[πα]τρικ'
....ΤΙΓ'	[στρα]τιγ'
....	....

Κλι.. ..ανουμ πατρικίῳ καὶ στρατ(η)γῷ...[34].
Secolele X—XI.

18. *Sebastul Ioan Taronites*

Sigiliu cu reversul rupt în două bucăţi inegale, dar nestrăpuns pe avers. Ştirbit în marginea de jos. Tocit mai ales pe revers, care e descentrat spre stînga sus. Diam. 21—23 mm ; grosimea 2 mm (fig. 18).

Fig. 18. — Sebastul Ioan Taronites.

Av. Figura ştearsă în parte a Maicii Domnului Vlahernitissa : bust nimbat, din faţă, în atitudine de orantă, ţinînd la piept bustul lui Iisus copil. De o parte şi de alta a capului abia se disting literele $\overline{\text{MP}}$ $\overline{\Theta\Upsilon}'$.

Rv. Legendă în patru rînduri cu unele litere distruse parţial sau integral. Se pare că deasupra se afla încă un rînd, distrus aproape în întregime.

.RΘΜ...	[+ ?]Β(οή)θ(ει) Μ(ήτε)[ρ Θ(εο)ῦ]
.Ω.ΩΔΙΩ̄	[τ]ῷ [σ]ῷ δ(ούλῳ) Ἰω(άννῃ)
CΕ...ΤΩΤΩ	σε[δασ]τῷ τῷ
ΤΑΡΩΝΙ	Ταρωνί(τῃ)

+Βοήθει Μήτερ Θεοῦ τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ σεδαστῷ τῷ Ταρωνίτῃ.

Prima jumătate a secolului al XII-lea. Sigiliul aparţine sebastului (σεδαστός) Ioan Taronites, prefect al Constantinopolului. Deosebirea faţă de sigiliul lui Ioan Taronites, πρωτοκουροπαλάτης şi ἐπὶ τῶν δεήσεων în anul 1086, sigiliu cunoscut mai dinainte[35], arată că cel de-al doilea personaj omonim (în realitate al treilea), căruia îi atribuim acest sigiliu, trebuie deosebit de cel întîlnit pentru prima dată în 1086, fiind probabil, aşa cum s-a presupus, un descendent al aceluia, menţionat mai tîrziu, în anul 1147[36].

[34] În ultimul rînd se afla un cuvînt cu şase litere, indicînd, probabil, numele unei theme. Prima literă pare să fi fost P sau Γ. Ultimele două litere par să fi fost alcătuite din diftongul —ΟΥ.

[35] G. Schlumberger, *op. cit.*, p. 706.

[36] Alice Leroy Molinghen, *Les deux Jean Taronite de l',,Alexiade''*, în *Byzantion*, XIV 1, 1939, p. 150—153. Cu privire la sigiliile familiei armene Taronites, a se vedea : V. Laurent

19. *Georgios Pardos*

Ambele fețe mult tocite. Puțin știrbit la capetele canalului pentru șnur. Reversul ușor concav. Diam. 22 mm; cîmpul gravat 14 mm; grosimea 2 mm (fig. 19).

Fig. 19. — Sigiliul lui Georgios Pardos.

Av. Figură tocită în cea mai mare parte. Probabil bustul Maicii Domnului.

Rv. Legendă în patru rînduri, cu litere mărunte și tocite foarte mult.

+KE RΘ	+K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
ΓΕΩΡΓ'	Γεωργ(ίῳ)
ΤΟΠΑΡ	τõ Πάρ-
ΔΟ	δῳ

+Κύριε βοήθει Γεωργίῳ τ(ῷ) Πάρδ(ῳ)[37].

Secolul XI.

20. *Gregorios Meligalanos*

Plumb neregulat, cu dimensiunile de 22 × 33 mm și gros de 3—7 mm, pe fețele căruia este imprimat sigiliul cu diam. de 15 mm, păstrat destul de bine (fig. 20).

Fig. 20. — Sigiliul lui Gregorios Meligalanos.

Sceaux byzantins inédits, în *BZ*, 33, 1933, p. 360 și idem, *Les bulles métriques dans la sigillographie byzantine*, Athènes-Bucarest, 1932—1937, *Index*, p. 256, s. v. și îndeosebi nr. 518 și 677. V. încă : N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounovon) et de Bulgarie*, Bucarest, 1946, p. 150—151.

[37] G. Schlumberger, *op. cit.*, p. 526 ; idem, *Sceaux byzantins inédits* (5e série), în *RN*, IX, 1905, p. 321, nr. 204 ; K. M. Konstantopoulos, *op. cit.*, nr. 678. Același nume la Cedren, *Historiarum compendium*, II, Bonn, 1839, p. 548, r. 9 : ὁ πρωτοσπαθάριος Πάρδος.

Av. Bustul sf. Nicolae, din față, nimbat, cu figura tocită, binecuvîntînd cu dreapta și ținînd Evanghelia la piept, cu mîna stîngă. De o parte și de alta, în coloană, cu litere foarte mărunte, în relief, inscripția : ὁ Νικόλ(αος).

Rv. Legendă în patru rînduri descentrată spre dreapta, bine păstrată și ușor lizibilă.

+KE RΘ	+Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
ΓΡΗΓΡ	Γρηγ(ο)ρ(ί)-
ΟΜΕΛΗ	ο Μελη-
ΓΑΛΑ′	γαλά(νῳ)

+Κύριε βοήθει Γρηγορί(ῳ) Μεληγαλάνῳ [38].

Secolele XI—XII.

21. *Mihail Kainochorites*

Sigiliu ușor descentrat în jos, cu aversul spre dreapta și reversul spre stînga. Ros puțin la capetele canalului pentru șnur. Ambele fețe pronunțat tocite. Aversul ușor concav. Diam. 19—21 mm ; cîmpul gravat 15—16 mm ; grosimea 2,5 mm (fig. 21).

Fig. 21. — Sigiliul lui Mihail Kainochorites.

Av. Sus și jos cîte patru puncte dispuse cruciform, flancate de cîte o mică linie orizontală. Între ele, pe trei rînduri, invocația :

+KE RO	+Κ(ύρι)ε βο-
ΗΘΕΙΤΩ	ήθει τῷ
CΩΔΟΥ	σῷ δού(λῳ)

Rv. Legendă în trei rînduri, avînd deasupra și dedesubt aceleași semne decorative ca și pe avers :

ΜΙΧΑΗ	+Μιχαή-
Λ ΤΩ ΚΑΙ	λ τῷ Και-
ΝΟΧΩΡ	νοχωρ(ίτῃ).

+Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μιχαὴλ τῷ Καινοχωρίτῃ [39].

Secolele XI—XII.

[38] J. Ebersolt, *op. cit.*, p. 230 și 242, nr. 340 și 395.
[39] Cf. V. Laurent, ...*La collection C. Orghidan, op. cit.*, nr. 440, 443.

22. *Theodor*

Sigiliu tocit pe ambele fețe, dar mai mult pe revers. Diam. 22 mm; grosimea 2,5—3 mm (fig. 22).

Fig. 22. — Sigiliul lui Theodor.

Av. Sf. Teodor, bust, nimbat, din față, îmbrăcat în costum militar, ținînd în dreapta lancea sprijinită pe umărul drept și în stînga scutul. Deasupra umărului stîng abia se mai distinge litera P — un rest din inscripția care arăta numele: [Θεόδω]ρ(ος). Identitatea sfîntului, indicată de figura și atributele sale, este asigurată de numele de pe revers al titularului sigiliului.

Rv. Legendă în cinci rînduri, cu litere nu tocmai regulate și în mare parte șterse.

+$\overline{\text{KE}}$ R	+K(ύρι)ε ϐ-
.ΙΘΙ ΤΩ	[ο]ίϑι τῷ
.Ω ΔΟΥΛ	[σ]ῷ δούλ(ῳ)
ΘΕΟΔΩ	Θεοδώ-
—P'—	ρ(ῳ)

+ Κύριε ϐο(ή)ϑ(ε)ι τῷ σῷ δούλῳ Θεοδώρῳ [40].

Secolul XI.

23. *Georgios*

Din cauza centrării greșite, plumbul a suferit un accident în urma căruia laturile din dreapta și din stînga ale celor două fețe ale sigiliului au

Fig. 23. — Sigiliul lui Georgios.

fost turtite, nemaipăstrîndu-se intactă decît o fîșie verticală pe mijloc. Diametrul 22 × 24 mm; grosimea 2 mm (fig. 23).

[40] Cf. K. M. Konstantopoulos, *op. cit.*, nr. 970; V. Laurent, *...La collection C. Orghidan*, *op. cit.*, nr. 544.

Av. Cruce cu două braţe orizontale, pe un piedestal cu trei trepte.
Rv. Legendă în cinci rînduri, cu litere fine şi regulate, din care se mai păstrează numai două-trei pe mijloc:

.$\overline{\text{KE}}$..	+Κ(ύρι)ε [β(οή)θ(ει)]
TO..	τὸ [σῷ
.OΥΛ.	δ]ούλ[ῳ]
.EΩP.	[Γ]εωρ[γ]
HO	ί̣ο

+Κύριε βοή̣θει τ(ῷ) σῷ δούλῳ Γεωργ(ί)ῳ [41].

Secolele XI–XII.

24. *Anonim*

Plumbul are marginile neregulate şi reversul concav, în urma unui accident ce poate fi pus în legătură chiar cu momentul imprimării sigiliului. Literele sînt şterse mai mult pe avers şi mai puţin pe revers. Diam. 21 × 23 mm; cîmpul gravat 20 mm; grosimea 2–3 mm (fig. 24).

Fig. 24. — Sigiliu metric anonim.

Av. Legendă pe patru rînduri:

+OV	+Οὗ
CΦPA	σφρα-
ΓICEI	γίς εἰ-
MI	μι

Rv. Continuarea aceleiaşi legende, de asemenea pe patru rînduri:

THN	τὴν
ΓΡΑΦΗ.	γραφὴ[ν]
RΛΕΠΩ.	βλέπω[ν]
NOE.	νόε[ι]

+Οὗ σφραγίς εἰμι, τὴν γραφὴν βλέπων νόει [42].

Secolele XI–XII.

[41] V. Laurent, *op. cit.*, nr. 502.
[42] *Ibidem*, nr. 556 şi 557; idem, *Les bulles métriques...*, *op. cit.*, nr. 288; idem, *Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican*, *op. cit.*, p. 283, nr. 26 (236).

NOUVEAUX SCEAUX BYZANTINS PROVENANT DU BAS-DANUBE

RÉSUMÉ

Parmi les 42 sceaux byzantins en plomb, trouvés dans la région des villes de Silistrie et de Călăraşi, acquisitionnés récemment par l'Institut d'Archéologie de l'Académie, six pièces ont été déjà publiées dans cette même revue (*SCIV*, 17, 1, 1966, p. 43—50) et 24 autres exemplaires font l'objet de cette étude. Parmi les 12 exemplaires restants, quelques-uns, fort dégradés, ne permettent ni même un déchiffrement partiel, et le reste ne présentent aucun intérêt historique. La présentation de ces sceaux a été faite par ordre chronologique, compte tenu de leur importance pour l'histoire de la Dobroudja, tout spécialement ceux des VIIe—Xe siècles. Bien plus que la continuité de la vie historique, ces sceaux attestent les rapports suivis avec Byzance et même sa suprématie politique et administrative fût-elle même temporaire, dans cette région.

1—3. — Sceaux monogrammatiques, attribués à Zarmos, nom thrace (VIe—VIIe s.), Théoctiste stratélate (VIIe s.) et Epiphanios (VIIe—VIIIe s.). 4 — Chrestos ex-éparque (VIIe s.). 5 — Sceau particulièrement précieux, attribué à l'empereur Basile Ier le Macédonien (867—886). 6 — Jean (?) commerciaire de la Chersonèse (IXe s.). 7 — Jean consul et silentiaire (IXe—Xe s.). 8 — Rosto(n?) patrice (IXe—Xe s.). 9 — Ex-éparque, nom non identifié (IXe—X^{e} s). 10 — Gabriel Monohamartolos, probablement moine du IXe s. 11 — Nicolas spatharocandidat impérial et diocète (IXe—Xe s.). 12—13 — Empereurs non identifiés (X^{e}—XIe s.). 14 — Nicolas protospathaire impérial et curateur (X^{e}—XIe s.). 15 — Michel spatharocandidat impérial (Ire moitié du XIe s.). 16 — Michel spatharocandidat (Ire moitié du XIe s.). 17 — ...patrice et stratège... (X^{e}— XIe s.). 18—Le sébaste Jean Taronitès (Ire moitié du XIIe s.). 19 — Georges Pardos (XIe s.). 20 — Grégoire Mélégalanos (XIe—XIIe s.). 21 — Michel Kainochoritès (XIe—XIIe s.). 22 — Théodore (XIe—XIIe s.). 23 — Georges (XIe—XIIe s.) 24 — Légende métrique, anonyme (XIe—XIIe s.)

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 12. — Empereur non identifié.
Fig. 13. — Empereur non identifié.
Fig. 14. — Nicolas protospathaire impérial et curateur.
Fig. 15. — Michel, spatharocandidat impérial.
Fig. 16. — Michel, spatharocandidat.
Fig. 17. — Sceau d'un patrice et stratège.
Fig. 18. — Le sébaste Jean Taronitès.
Fig. 19. — Sceau de Georgios Pardos.
Fig. 20. — Sceau de Gregorios Mélégalanos.
Fig. 21. — Sceau de Michel Kainochoritès.
Fig. 22. — Sceau de Théodore.
Fig. 23. — Sceau de Georgios.
Fig. 24. — Sceau métrique anonyme.

CERAMICA DE UZ COMUN – NESMĂLȚUITĂ – DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA DE LA SUCEAVA

DE

ELENA BUSUIOC

În cadrul elucidării problemei largi a istoriei orașului medieval atenția trebuie acordată în chip cu totul special studierii producției meșteșugărești, ea reprezentînd funcția de bază a oricărei așezări de caracter urban din evul mediu. Această concepție a călăuzit, încă de la început, cercetarea arheologică întreprinsă în unele așezări urbane medievale de pe teritoriul Moldovei ca : Suceava [1], Iași [2] și Vaslui [3]. Unul dintre meșteșugurile care a putut fi urmărit cu mai mult succes prin săpăturile arheologice este acel al olăriei. Urmărirea evoluției olăritului a dat rezultate deosebit de grăitoare nu numai în ceea ce privește meșteșugul ca atare, dar și cu privire la unele etape ale dezvoltării economice a unor orașe ca Suceava [4] și Iași, îndepărtîndu-se astfel unele lacune serioase la care știrile documentare nu au putut aduce cît de cît lămuriri. Dacă ne referim la rezultatele obținute cu privire la cunoașterea ceramicii sucevene din veacul al XIV-lea, desprindem constatarea că etapei de început a urbanizării așezării de aici îi corespunde, pe planul producției de ceramică, generalizarea folosirii roții rapide perfecționate, ca într-o primă perioadă de consolidare a economiei de tip urban (corespunzătoare vremii domniei lui Petru I) producția ceramică să fie caracterizată prin așa-numitul proces de „standardizare".

Deci studiul meșteșugului olăritului aduce nemijlocit lămuriri cu privire la nivelul producției meșteșugărești, în funcție de care se pot stabili concluzii și aprecieri de ansamblu asupra gradului de dezvoltare economică și socială atins de o anume așezare urbană la un moment dat.

[1] Matei D. Mircea, *Unele probleme în legătură cu începuturile vieții orășenești la Suceava*, în *SCIV*, XI, 1960, 1, p. 107 și urm. ; Gh. Diaconu și N. Constantinescu, *Cetatea Șcheia*, edit. Acad. R. P. R., 1960 (cap. *Urmele de viață*) ; Mircea D. Matei, *Zur Ausdehnung der Stadt Suceava im XIV–XV. Jh.*, în *Dacia*, N. S., V, 1962, p. 521 și urm. ; idem, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, edit. Acad. R. P. R., 1963.

[2] Alexandru Andronic, *Contribuții arheologice la istoricul orașului Iași în perioada feudală*, în *Arheologia Moldovei*, I, 1961, p. 271 și urm. ; Al. Andronic și Eugenia Neamțu, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Iași în anii 1956–1960*, în *Arheologia Moldovei*, II–III, 1964, p. 409 și urm.

[3] Alexandru Andronic, E. Neamțu și F. Banu, *Săpăturile de salvare de la Vaslui*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 89 și urm.

[4] Mircea D. Matei, *Unele probleme...*, p. 111–112 ; idem. *Contribuții arheologice...*, p. 39.

Datată în special cu monede de la Alexandru cel Bun şi de la urmaşii acestuia, ceramica la care ne referim a fost găsită la Suceava, în nivele şi complexe închise, în toate sectoarele mai importante : în oraş la ,,Curtea Domnească" — faza de construcţii Alexandru cel Bun, nivelul prim de locuinţe ale tîrgoveţilor [5] ; în sectorul ,,IRC", locuinţa datată cu monedă de la Bogdan II[6] ; în sectorul ,,Şipot" şi ,,Cuptoare" ; la ,,Cetatea de Scaun", îndeosebi pe platoul din faţa acesteia : pavajul datat cu monede de la Alexandru cel Bun [7] ; în sfîrşit, la cetatea Şcheia, în nivelul atribuit demantelării sistematice [8].

Examinarea întregului material ceramic astfel datat duce la concluzia că în prima jumătate a secolului al XV-lea producţia ceramică se dezvoltă la Suceava, în condiţiile create de progresul constatat la finele secolului al XIV-lea, atît în ceea ce priveşte tehnica de preparare a pastei, modelarea vaselor, cît şi arderea lor. Astfel, calitatea superioară a pastei este exprimată prin amestecul sporit de nisip cernut, fie că e vorba de ceramica cenuşie sau de ceramica roşie ; omogenă şi plastică, ea cuprinde un procent optim de nisip fin sau, mai des, cu bobul mare, aşa încît vasele au miezul nisipos şi feţele poroase, fapt datorită căruia s-a micşorat considerabil permeabilitatea pereţilor vaselor şi s-a mărit gradul lor de refractabilitate. Începînd cu mijlocul secolului al XV-lea, sub aspectul tehnicii de pregătire a pastei, ceramica suceveană de uz casnic — şi în genere ceramica moldovenească — nu va mai avea de înregistrat îmbunătăţiri esenţiale în tot restul evului mediu.

Folosirea cuptoarelor de ars oale, amenajate în chip divers şi cu pricepere în veacul al XV-lea [9], constituie un alt element de progres în funcţie de care se face aceeaşi judecată cu privire la gradul de dezvoltare atins de producţia ceramică în prima jumătate a secolului al XV-lea. Acelaşi progres este vădit în ceea ce priveşte modelarea vaselor, prin marea varietate a formelor, cerută de destinaţia lor în gospodărie.

Ceramica din prima jumătate a secolului al XV-lea cuprinde două grupe importante şi anume : grupa A, ceramică cenuşie şi grupa B, ceramică roşie.

În grupa A distingem, din punctul de vedere al tehnicii de preparare a pastei, două categorii : *pasta de bună calitate*, bine degresată, avînd în componenţă mult nisip fin cernut şi un procent mic de nisip cu bobul mare, foarte bine frămîntată, fapt ce face ca pasta, datorită şi bunei dozări a degresantului, să fie omogenă şi să aibă o bună plasticitate ; ambele feţe ale vaselor lucrate din această pastă au un tuşeu aspru. Buna plasticitate a pastei a permis modelarea vaselor în condiţii şi cu rezultate net superi-

---

5 *Materiale*, IV, 1955, p. 255.

6 *Materiale*, VII, 1961, p. 612 şi 116.

7 *Materiale*, IV, 1955, p. 243.

8 Gh. Diaconu, *Consideraţii asupra ceramicii descoperite la Cetatea Şcheia-Suceava*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 930—931.

9 M. Nicorescu, *Date noi privitoare la cartierul meşteşugarilor din Suceava*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 81—86 ; idem, *Cuptoare de ars ceramică din secolele XIV—XV de la Suceava*, în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 97—111.

oare faţă de cele mai bune realizări în acest domeniu în secolul al XIV-lea. Profilele vaselor sînt acum corect redate şi sînt mai complicate — se lucrează vase cu toartă, iar formele apărute la finele secolului al XIV-lea şi rămase în repertoriul sucevean sînt produse imediat în serie. Pereţii vaselor sînt acum relativ subţiri şi mai ales egali (4 mm), iar striurile orizontale perfect egale şi circulare din interior indică temeinica stăpînire a folosirii roţii perfecţionate de către olarii suceveni. Deşi în genere aspectul olăriei de folosinţă curentă rămîne oarecum greoi şi rudimentar, se remarcă totuşi uşor faptul că acum, în condiţiile unei producţii cu mult sporite (această imagine e dată şi de cantitatea sporită a resturilor ceramice găsite în săpături) dispar complet manifestările de stîngăcie sau căutare, sesizabile încă în ceramica de la finele veacului al XIV-lea. Pasta aceasta este folosită în genere pentru vasele de dimensiuni mici şi mijlocii.

În afară de pasta cenuşie de bună calitate, se foloseşte în mai mică măsură şi o a doua categorie de *pastă*, *inferioară* calitativ primei. Cu toate că şi în componenţa ei intră ca degresant în special nisipul, constatăm prezenţa unui procent sporit de pietricele mari cît bobul de mei, precum şi rare granule de calcar. Bine frămîntată, pasta este totuşi grosieră, fapt ce face ca pereţii vaselor să aibă grosimi mai mari decît cei ai vaselor modelate din pasta cenuşie de bună calitate.

Grupa B cuprinde ceramica roşie în cadrul căreia distingem, din punct de vedere al componenţei pastei, următoarele trei categorii : *Pasta de foarte bună calitate*, din lut ales cu pricepere, avînd ca degresant nisipul fin, bine frămîntată, omogenă şi deosebit de compactă. E folosită la modelarea străchinilor şi a veselei de masă în genere. *Pasta poroasă* de bună calitate, avînd ca degresant în special nisipul cernut în procent hotărîtor, un procent mic de nisip cu bobul mare, rare pietricele cît bobul de mei şi unele granule de calcar. Bine frămîntată şi omogenă, are aspectul poros. Plasticitatea bună a pastei a permis modelarea vaselor cu rezultate din cele mai bune. Pasta roşie poroasă este caracteristică în ceramica din prima jumătate a secolului al XV-lea şi are o largă întrebuinţare nu numai în olăria curentă la modelarea de obicei a vaselor de bucătărie de dimensiuni mari şi mijlocii, ci şi în celelalte ramuri specializate ale meşteşugului ceramic. Urmează categoria de *pastă de calitate inferioară*, avînd nisipul nu prea bine cernut şi în cantitate mai mică, faţă de procentul în care intră el în pasta poroasă cenuşie sau roşie. Privită în spărtură, ea are un aspect sensibil lutos. Pereţii vaselor au grosimi relativ mari, ele variind în cazul aceluiaşi vas (4—7 mm). Asperităţile de pe feţele vaselor, datorate insuficientei frămîntări a pastei, au fost ascunse prin acoperirea lor cu o pojghiţă superficială de angobă. E foarte rar întîlnită la Suceava, iar resturile ceramice găsite sînt insuficiente pentru a ne da o imagine clară asupra tipologiei speciei ceramice respective.

Aşa cum în această vreme olarii stăpînesc procedeul preparării pastei poroase degresate, această calitate făcînd-o de largă întrebuinţare în ramurile specializate ale ceramicii, tot aşa ei stăpînesc şi procesul arderii în aşa măsură încît să poată asigura producţia, mai pretenţioasă, a ceramicii legate de nevoile construcţiilor arhitectonice. Atît calitatea vaselor cît şi perfecţionările aduse cuptoarelor arată că olarii suceveni stăpîneau acum

deopotrivă procedeul arderii reducătoare şi oxidante. Ceramica roşie, ca şi aceea cenuşie, este în genere bine arsă, pereţii vaselor au o bună rezonanţă; gradul superior de ardere se constată la vasele din pasta poroasă de bună calitate, fie că e vorba de arderea reducătoare sau de cea oxidantă.

De unde la începutul veacului al XV-lea procentul ceramicii cenuşii aproape depăşeşte pe cel al ceramicii roşii, treptat se ajunge spre mijlocul aceluiaşi veac [10] la înlocuirea ceramicii cenuşii prin cea roşie. Paralelismul de la începutul secolului, ca şi avansul hotărît pe care-l ia ceramica roşie la mijlocul aceluiaşi veac nu se poate explica în funcţie de criterii de ordin tehnic, deoarece atît în cazul arderii reducătoare cît şi în arderea oxidantă rezultatele sînt la fel de bune. Pe de altă parte, la Suceava se constată arheologic prezenţa unor cuptoare care produc exclusiv ceramică cenuşie, paralel cu altele care produc numai ceramică roşie [11]. Observăm mai departe, în legătură cu aceste ateliere, atît cît o permite stadiul actual al cercetării, că acele cuptoare în care ceramica este arsă reducător cuprind în genere — şi deci produceau — numai ceramică de uz comun restrînsă la categoria de uz gospodăresc, pe cînd în cele în care se ardea ceramica oxidantă apare pe lîngă aceasta şi ceramică folosită în genere în arhitectonică. Se conturează astfel ipoteza că atelierele de ceramică roşie constituie punctul de plecare al anumitor ramuri specializate ale producţiei ceramice, ele fiind acelea care dădeau o producţie mai mare. Ecoul pe care-l găseşte ceramica roşie pe piaţă, precum şi capacitatea de producţie superioară a atelierelor de ceramică roşie au dus la cîştigarea locului ei definitiv la mijlocul veacului al XV-lea în producţia ceramică.

Formele de vase din ceramica cenuşie aparţin categoriei de uz larg gospodăresc şi deşi vasul-borcan se întîlneşte frecvent, nici unul din exemplarele de acest gen nu poartă indiciul folosirii lor la foc în bucătărie; remarcăm totodată lipsa formelor de vase din categoria veselei, frecvente în schimb în ceramica roşie.

a) *Vasele-borcan* perpetuează vechea tradiţie a ceramicii sucevene; tipul de vas-borcan, larg răspîndit, are gura rotundă, gîtul scurt şi profilat, corpul bombat, pereţii restrînşi treptat spre fund; deşi bine proporţionat, profilul vasului este greoi. E reprezentat prin exemplare de dimensiuni mari şi potrivite, cu diametrul gurii de 18 cm, 16 cm şi 14 cm. Caracteristica lui e buza scundă, cu şănţuire adîncă în interior pentru capac [12], îngroşată la exterior şi rotunjită. Registrul de trei-patru caneluri sau incizii fine orizontale pe umărul vasului, executat corect, constituie elementul de decor specific în ornamentarea vaselor în această vreme. Al doilea tip de vas-borcan e de dimensiuni potrivite şi se întîlneşte foarte rar. Profilul este asemănător primului tip de vas-borcan; deosebirea constă însă în modelarea marginii buzei, cu o mică spatulă sau chiar cu degetele, sub forma unor im-

[10] Gh. Diaconu, *Consideraţii...*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 930—931.

[11] Trifu Martinovici, *Contribuţii la cunoaşterea ceramicii din a doua jumătate a secolului al XV-lea de pe teritoriul Sucevei*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 368.

[12] Mircea D. Matei şi Lucian Chiţescu, *Некоторые исторические выводы археологического исследования земляной крепости в Бырладе*, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 443— 446

presiuni pe care le-am asemănat cu o ghirlandă [13]. Întîlnim așadar cunoscuta practică a ornamentării gurii vaselor prin impresiuni, o caracteristică a decorului în ceramica veacului al XIV-lea păstrată probabil prin filiera ceramicii sătești. În acest sens considerăm semnificative caracterele decorative ale unei cănițe, care nu poate fi considerată un produs de serie;

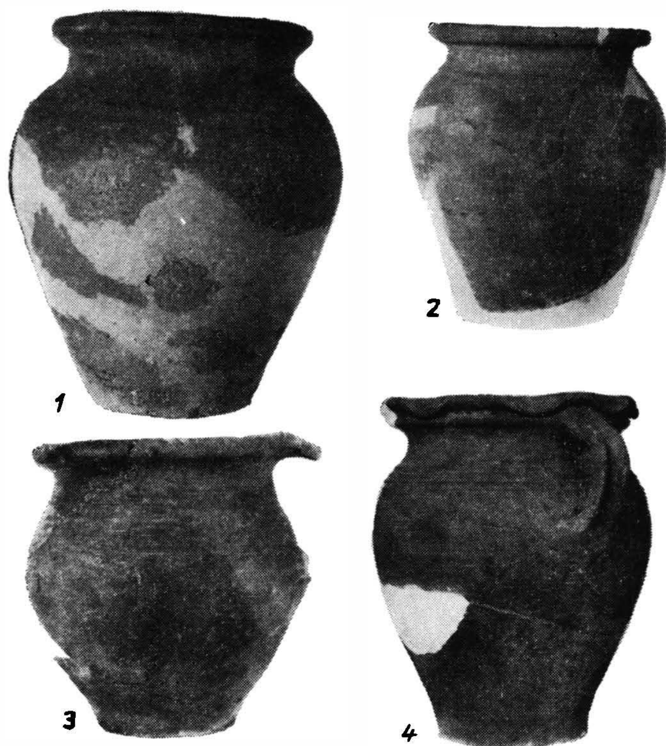

Fig. 1. — *Suceava*. Ceramică cenușie din prima jumătate a secolului al XV-lea. *1*, *2*, vase-borcan ; *3*, *4*, oale cu toartă.

datînd probabil de la mijlocul secolului al XV-lea, exemplarul [14] semnalat are decorul cu crestături pe marginea buzei și un șir de alveole pe umăr — elemente arhaice în ceramica feudală moldovenească — asociate cu decorul așa-zis în „ghirlandă".

Vasele avînd gura, sau mai des numai toarta, modelate în „ghirlandă" apar sporadic la Suceava în prima jumătate a secolului al XV-lea ; ele sînt mai frecvente în ceramica roșie dominantă din a doua jumătate a aceluiași veac.

---

[13] Trifu Martinovici, *op. cit.*, p. 368, atunci cînd vorbește despre vasele cu buza *dantelată* (sublinierea noastră).

[14] Se află în colecția de ceramică feudală a Muzeului regional Suceava și provine dintr-o descoperire întîmplătoare.

Oalele cu toartă apar în număr mic față de cele din ceramica roșie. Primul tip e reprezentat de vasul avînd corpul bombat, cu buza scundă, rotunjită, cu șănțuire înăuntru, cu gîtul scurt și profilat. Toarta masivă (grosime 1 cm, lățime 3 cm) de formă simplă, cvasidreptunghiulară în secțiune, sau cu o șănțuire longitudinală pe mijloc, este prinsă de obicei pe marginea buzei, capătul ei inferior fiind lipit pe umărul vasului. Al doilea tip de oală cu toartă are buza relativ înaltă, cu nervură la exterior și cu marginea modelată în „ghirlandă". Este ornamentat pe umăr cu un registru de cîteva caneluri orizontale (fig. 1/3—4).

O largă folosire o are în această vreme *capacul*. Tipul obișnit în ceramica cenușie, ca și în cea roșie, are corpul conic, cu apucător circular, legat

Fig. 2. — *Suceava*. Capac din grupa ceramicii cenușii, datînd din prima jumătate a secolului al XV-lea.

printr-un piciorуș scund de corpul capacului, gol în interior de obicei și terminat cu marginea rotunjită.

Repertoriul formelor de vase în ceramica roșie este cu mult mai variat și complet ; în funcție de destinația lor în gospodărie, distingem : vasele de bucătărie, vesela de masă și vasele de caracter gospodăresc.

I. *Vasele de bucătărie*, recunoscute de obicei prin crustele de arsură rămase pe vas în urma folosirii lui cu precădere la prepararea mîncării, sînt oalele-borcane și oalele cu toartă.

a) Tipul caracteristic de oală-borcan are corpul bombat, buza scundă, îngroșată și rotunjită, cu șănțuire în interior ; exemplarele întîlnite de obicei au dimensiuni mijlocii și mari. Ornamentația este aceea obișnuită acum : registrul de trei-patru caneluri sau incizii fine pe umărul vasului, realizate ordonat și reprezentînd linii închise, circulare.

b) Tipul de oală cu toartă, frecvent întîlnit acum, are corpul bombat, buza scundă și îngroșată, răsfrîntă în afară și cu șănțuire în interior ; la exterior buza prezintă una sau două fațete sau este uniform rotunjită. Toarta în genere e prinsă pe marginea buzei, capătul opus fiind lipit pe umărul vasului ; lată de circa 2—3 cm și groasă de 3—4 mm, ea este sau de formă dreptunghiulară în secțiune sau cu șănțuire longitudinală pe mijloc, marginile fiind ușor îngroșate și rotunjite.

Ornamentul constă din trei-patru incizii fine sau caneluri orizontale dispuse pe umărul vasului.

II. *Vesela de masă* e reprezentată, îndeosebi, printr-o bogată gamă de *străchini* și în mai mică măsură prin văscioare folosite în genere pentru băut. Cu privire la străchini, distingem următoarele trei tipuri în cadrul cărora există variante.

a) Tipul clasic este strachina cu corpul bitronconic, cu picior inelar de susținere, avînd marginea înaltă de 1,50 cm arcuită spre interior; de obicei pe margine, la exterior, are ca ornament cîteva incizii fine orizontale; alteori ornamentul lipsește.

b) Tipul de strachină-tipsie sau farfurie întinsă, cu fundul plat; cele mai multe exemplare sînt de dimensiuni potrivite, iar exemplarele de dimensiuni mici, mai rar întîlnite, sînt asemănătoare unor farfurioare.

c) Tipul de strachină în formă de tipsie cu picior inelar pentru susținere. Ultimele două tipuri sînt în genere lipsite de ornament sau au, fie o incizie, fie o șănțuire la exterior, imediat sub muchia străchinii.

Văscioarele pentru băut sînt reprezentate prin cupe și printr-un fel de borcănașe. Cupele sînt modelate stîngaci, astfel că profilul lor e asimetric și imprecis.

Tipul de cupă cunoscut acum are corpul bombat, înalt de 6,05 cm și cam tot atît de larg, cu gura restrînsă fără a fi arcuită, terminată cu marginea dreaptă, buza nefiind deloc schițată. Fundul e profilat și mult îngustat față de corpul văsciorului (fig. 5/1). Evoluția acestui tip de cupă se poate urmări în ceramica smălțuită din vremea lui Ștefan cel Mare prin cunoscutele exemplare de o deosebită factură artistică, descoperite la Suceava și în alte centre din Moldova.

III. *Vasele de gospodărie* sînt reprezentate îndeosebi prin *vasele-borcan* aparținînd tipului binecunoscut cu buza scundă și mult îngroșată, de dimensiuni mari. Erau destinate păstrării anumitor provizii de hrană sau lichide.

Castroanele sînt de formă simplă, invariabilă, cu gura circulară, largă de circa 25 cm, și cu pereții aproape drepți, înalți de 12—15 cm. Buza lățită depășește peretele vasului, formînd un prag. Se pare că nu aveau cioc schițat pe

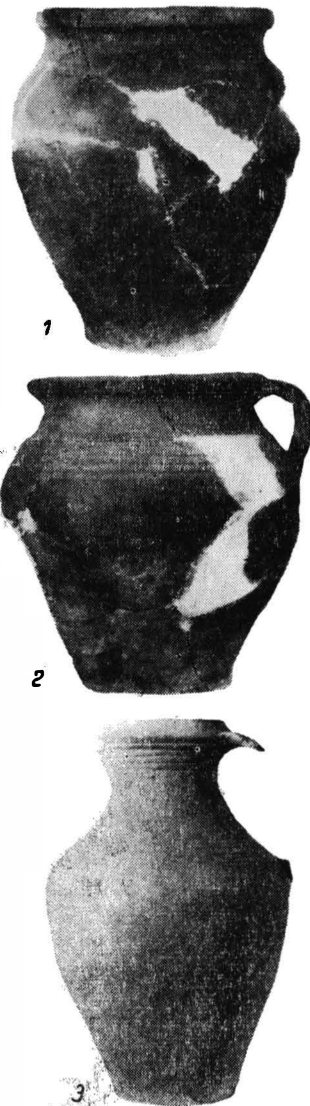

Fig. 3. *Suceava*. Ceramică roșie din prima jumătate a secolului al XV-lea. *1*, vas-borcan: *2*, oală cu toartă; *3*, cană-ulcior (mijlocul secolului al XV-lea).

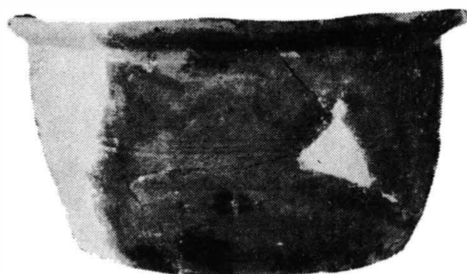

Fig. 4. — *Suceava.* Castron din grupa ceramicii roşii, datînd din prima jumătate a secolului al XV-lea.

Fig. 5. — *Suceava.* Ceramică roşie din prima jumătate a secolului al XV-lea. *1*, cupă ; *2*, căniţă ; *3 – 6*, străchini.

buză; exemplarele, puţine la număr şi în stare fragmentară, nu permit deocamdată observaţii mai clare. Ornamentaţia lor este dintre cele mai simple, redusă la trei-patru incizii sau caneluri orizontale pe peretele exterior al vasului.

Cănile-ulcior au corpul zvelt, înalt, gura mult micşorată, circulară, prevăzută cu un mic cioc care se prelungeşte pe gîtul alungit al vasului. Toarta porneşte de pe marginea buzei şi se prinde pe umăr.

Din studierea ceramicii de uz comun datînd din prima jumătate a secolului al XV-lea constatăm o creştere considerabilă a volumului producţiei acesteia concomitent cu apariţia unei game tot mai variate de forme şi tipuri de vase noi, cu destinaţii felurite în gospodărie, o trăsătură mai deosebită fiind acum răspîndirea vaselor cu toartă[15]. O imagine grăitoare în acest sens o dă înmulţirea atelierelor de ceramică grupate în cartierele situate la periferia oraşului[16]. Pe de altă parte avem în vedere evoluţia rectilinie a unor forme de vase din ceramica de tradiţie mai veche, a secolului al XIV-lea, care se transmit în ceramica vremii de care ne ocupăm.

Progresul tehnic şi tehnologic atins de meşteşugul ceramicii de uz comun, mai ales la finele secolului al XIV-lea [17], constituie totodată punctul de plecare al meşteşugului ceramic diferenţiat pe ramuri de activitate deosebite, care se conturează deja în prima jumătate a secolului al XV-lea şi care vor cunoaşte o amplă dezvoltare la Suceava, în a doua jumătate a aceluiaşi veac, prin adîncirea procesului de specializare a lor. Calitatea bună a pastei de aspect poros, datorită preparării ei cu un amestec optim de nisip cernut, exprimată printr-o bună plasticitate şi perfectă omogenitate şi folosirea cuptoarelor prevăzute cu sisteme de reverberaţie avînd totodată o capacitate sporită, au creat condiţiile esenţiale care au permis desprinderea unor activităţi specializate ale meşteşugului ceramic, menite să furnizeze, începînd din această vreme, materiale ceramice care răspund unor necesităţi reclamate de construcţii diverse arhitectonice: plăci decorative, cahle, ţigle, olane etc.

Tot acum, şi legată de aceleaşi progrese de ordin tehnic şi tehnologic, se afirmă producţia de ceramică smălţuită ce va atinge apogeul în a doua jumătate a secolului al XV-lea [18]. Atît sub raport tehnic cît şi în ceea ce priveşte varietatea formelor de vase cu destinaţii precise şi multiple, meşteşugul ceramic de uz comun ne apare astfel specializat şi pe deplin maturizat, deopotrivă pe scara largă a societăţii moldoveneşti. În secolul al XV-lea sînt pe cale de a se şterge anume deosebiri regionale, sesizabile uşor pentru secolul al XIV-lea [19], nici nu mai apare atît de pregnantă carenţa manifestă a ceramicii moldoveneşti, ca în secolul precedent [20], faţă de aceea contemporană ei din Ţara Românească.

---

[15] Mircea D. Matei şi Lucian Chiţescu, *op. cit.*, p. 440–449.
[16] Mircea D. Matei, *Contribuţii arheologice...*, p. 45–49.
[17] Idem, *Unele probleme...*, în *SCIV*, XI, 1960, 1, p. 111.
[18] Trifu Martinovici, *op. cit.*, p. 367–369.
[19] Mircea D. Matei, *Contribuţii arheologice...*, p. 43–50.
[20] N. Constantinescu, *Contribuţii la cunoaşterea ceramicii bizantine de la Cetatea Albă (Belgorod Dniestrovski)*, în *SCIV*, X, 1959, 2, p. 447; Elena Busuioc, *Ceramica locală de uz casnic din secolul al XIV-lea, de la Suceava (Partea a II-a)*, în *SCIV*, 15, 1964, 2, p. 220.

Referindu-ne la o ultimă trăsătură a ceramicii de care ne ocupăm, exprimată printr-o evidentă simplificare a decorului, considerăm că acest fenomen poate fi o consecinţă a cererii mereu crescînde a ceramicii de uz comun. Prin rolul însemnat în satisfacerea nevoilor populaţiei pe o scară foarte largă, meşteşugul olăriei de uz comun din prima jumătate a secolului al XV-lea a exercitat în acelaşi timp un stimulent în însuşirea tehnicii mai perfecţionate de către meşterii olari moldoveni, contribuind prin aceasta la creşterea forţelor de producţie în cadrul dezvoltării oraşului feudal moldovean.

Din cele de mai sus desprindem concluzia că în cadrul procesului de diferenţiere a meşteşugurilor la Suceava, proces care reprezintă unul din aspectele cele mai importante ale dezvoltării oraşului în secolul al XV-lea [21], meşteşugul ceramic cunoaşte începutul specializării pe activităţi deosebite încă din prima jumătate a secolului al XV-lea.

LA CÉRAMIQUE D'USAGE MÉNAGER — NON ÉMAILLÉE — DE LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVe SIÈCLE À SUCEAVA

RÉSUMÉ

Dans la première moitié du XVe siècle on constate à Suceava un accroissement considérable de la production céramique d'usage ménager ayant une gamme plus variée de formes et de types. A ce sujet, une image très claire est donnée par la multiplication des ateliers céramiques et par leur groupement à la périphérie de la ville. D'autre part on établit l'évolution rectiligne pour certaines formes de vases de la céramique de tradition plus ancienne (XIVe siècle) qui se sont transmises à la céramique du XVe siècle.

La céramique d'usage ménager appartenant à la première moitié du XVe siècle, que ce soit de la céramique grise ou rouge, est caractérisée, sous le rapport technique, par la bonne qualité de la pâte, d'aspect poreux, grâce à sa préparation avec un pourcentage idéal de sable tamisé, présentant ainsi une meilleure plasticité et une remarquable homogénéité, ainsi que par l'utilisation des fours à réverbération (à capacité accrue). On remarque, vers le milieu du XVe siècle, la prédominance de la céramique rouge et à l'encontre de la céramique grise, elle nous offre une gamme de formes beaucoup plus variée et complète. D'après leur fonction, nous distingons : les vases de cuisine, la vaisselle et les vases d'usage ménager courant.

Autant sous le rapport technique, que par la variété des formes avec leurs destinations précises, multiples, le métier de la poterie ménagère nous apparaît ainsi spécialisé, pleinement évolué et adapté aux nécessités

[21] Mircea D. Matei şi Ştefan Olteanu, *Noi date cu privire la dezvoltarea meşteşugurilor în Suceava feudală*, în *SCIV*, XII, 1961, 1, p. 121–130.

de toute la société moldave. Dans le procès de différenciation des métiers à Suceava, qui représente l'un des aspects les plus importants du développement de la ville au XVe siècle, la poterie connaît déjà, vers le milieu du XVe siècle, le début d'une spécialisation en différentes activités.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Suceava.* Céramique grise de la première moitié du XVe siècle. 1, 2, vases-pot ; 3—4, pots à anse.

Fig. 2. — *Suceava.* Couvercle appartenant à la céramique grise de la première moitié du XVe siècle.

Fig. 3. — *Suceava.* Céramique rouge de la première moitié du XVe siècle. 1, vase-pot ; 2, pot à anse ; 3, cruche-broc (le milieu du XVe siècle).

Fig. 4. — *Suceava.* Bol appartenant à la céramique rouge de la première moitié du XVe siècle.

Fig. 5. — *Suceava.* Céramique rouge de la première moitié du XVe siècle. 1, coupe ; 2, tasse ; 3—6, écuelles.

NOI CERCETĂRI ASUPRA PALEOLITICULUI ÎN REGIUNEA BUCUREȘTI

DE

C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR

A. Alexandria — Valea Vedei

O așchie de silex atribuită de noi paleoliticului inferior, descoperită mai demult la Alexandria [1], a alcătuit punctul de plecare al unor cercetări mai intense, în colaborare cu Muzeul raional Alexandria, pe Valea Vedei. Aceste cercetări au dus la descoperirea unor serii de mărturii paleolitice dintre care unele au fost deja semnalate [2]. În nota de față prezentăm ultimele descoperiri care nu reprezintă altceva decît puncte de reper pentru cercetările viitoare. Cercetările au fost făcute în punctele cunoscute sub numele: Vadul Anin, Vadul Caprei și Vadul Vedei — Coada Pădurii, cuprinse între Poroschia, la sud de Alexandria, și Nanov, la nord de acest oraș.

Ca stratigrafie, în faza actuală a cercetărilor nu putem face nici o precizare, piesele descoperite fiind culese din aluviunile recente ale Vedei. Problema stratigrafică rămîne a se rezolva în viitor. Deocamdată vom prezenta aceste descoperiri numai din punct de vedere al morfologiei uneltelor și a stării lor de conservare.

Cîteva așchii au un caracter mult mai primitiv (fig. 1/1,2, fig. 2/5), avînd lovituri de desprindere în chiar crusta bolovanului de silex, bulbul de percuție foarte proeminent și o rulare puternică, datorită căreia au căpătat lustrul obișnuit al așchiilor descoperite pe valea Dîrjovului. Alte piese, mai puțin rulate, se înscriu în forme mai evoluate, tinzînd chiar către tehnica lamelară. Ca încadrare provizorie, față de materialul redus ce-l avem la dispoziție, putem afirma că unele din piese, și anume așchiile mult rulate (fig. 3/2,4), pot fi înscrise în clactonian. Una din piese se înscrie în forma tipică a vîrfului de mînă musterian (fig. 2/1,4), cultură căreia trebuie să-i atribuim și un frumos răzuitor trapezoidal (fig. 3/1), iar o lamă și două răzuitoare pledează pentru un aurignacian inferior (fig. 2/3). Silexul în

[1] C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Noi descoperiri paleolitice timpurii în R. P. R.*, în *Probleme de antropologie*, II, 1956, p. 76 și 86–87.

[2] I. Spiru, *Cîteva descoperiri paleolitice și neolitice în raionul Alexandria*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 307–308.

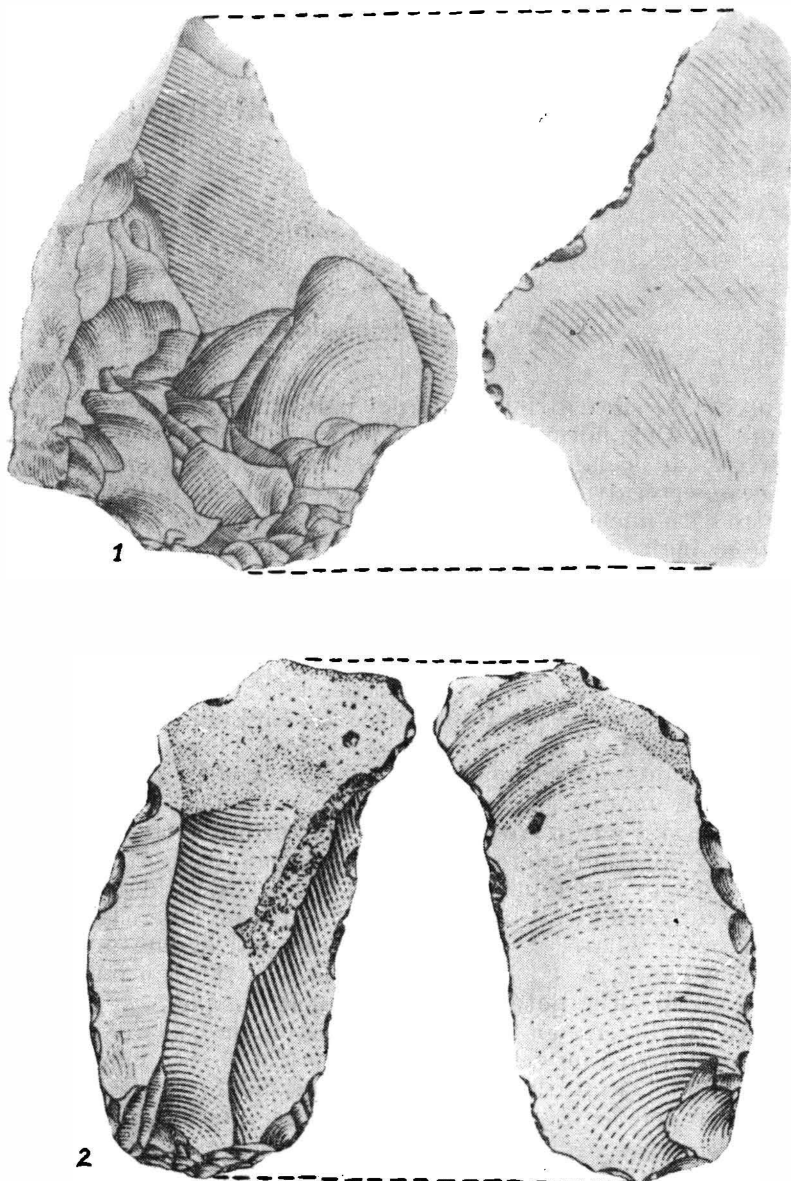

Fig. 1. — *Alexandria*. Piese de silex. *1, 2*, așchii de aspect levalloasian.

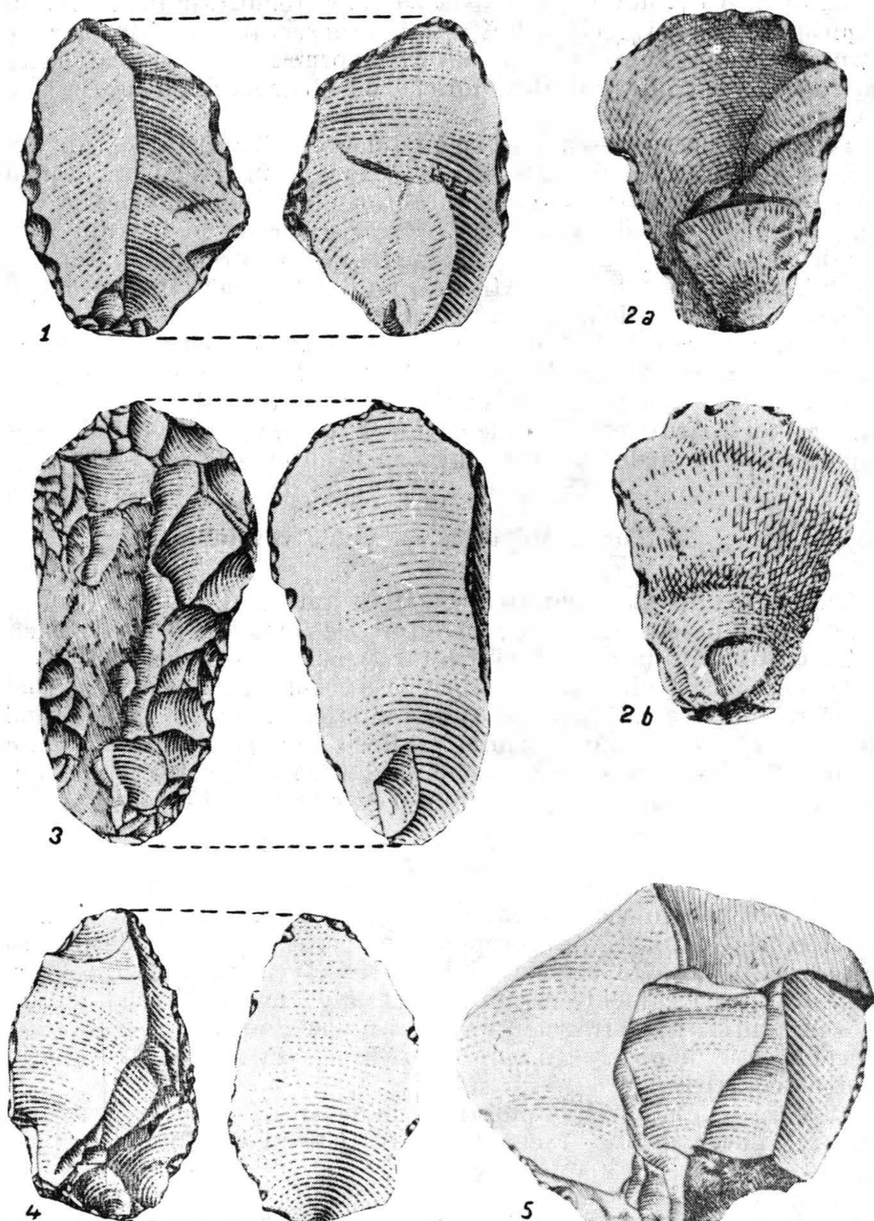

Fig. 2. — *Alexandria.* Piese de silex. *1, 4,* vîrfuri musteriene pe așchie ; *3,* gratoar aurignacian ; *5,* așchie de aspect levalloasian ; *2a, b,* așchie musteriană.

majoritate este carpatic, fiind în linii mari asemănător cu cel ce se găseşte în pietrişurile de Cîndeşti. Totuşi, nu poate fi tăgăduită nici prezenţa silexului sud-dunărean, o dovadă că în această zonă ar trebui căutată limita între pietrişurile de Cîndeşti şi cele de Frăţeşti. E de observat că pînă în prezent nu a apărut nici o unealtă aparţinînd culturii de prund, ceea ce înseamnă că în vremea aceea zona din jurul Alexandriei era încă acoperită de apele lacului cuaternar.

Semnalăm aceste descoperiri cu gîndul ca ele să alcătuiască un punct de plecare în cercetările viitoare, care vor duce în mod sigur nu numai la alte descoperiri paleolitice, dar şi la încadrarea lor geocronologică. Aceasta, ţinînd seama de faptul că majoritatea carierelor de piatră din raionul Alexandria, ca cele de la Bogdana, Margareta, Ulmeni-Spătărei, Furculeşti, Mavrodin, Purani, Vităneşti şi Atîrnaţi, au dat la iveală, după cercetările lui I. Spiru, resturi fosile de proboscidieni[3].

Avînd în vedere că în literatura paleontologică se citează la Bogdana şi Buzeşti[4] prezenţa unui *Elephas*, atribuit cînd speciei *meridionalis* cînd speciei *antiquus*, şi că în loessul exploatat de fabrica de cărămidă de la Alexandria au apărut resturi fosile de *Elephas primigenius*, ne dăm seama de perspectivele ce se deschid cercetărilor paleolitice în acest raion.

B. Turnu Măgurele — Valea Oltului

Ţinînd seama că vechile cercetări ce am făcut în toamna anului 1930 au dus la descoperirea unui răzuitor şi a unor aşchii levalloasiene[5], pe valea Oltului, în dreptul satului Liţa, precum şi a descoperirilor de pe valea Dîrjovului şi a Oltului, la Slatina, ca şi cea de la Fărcaşele, s-a socotit necesară reluarea cercetărilor pe cursul inferior al Oltului. Apele fiind în creştere şi vechiul curs mult schimbat şi lipsit de aluviuni recente din care am fi putut culege unele piese paleolitice, atenţia noastră s-a îndreptat asupra unor cariere de pietriş din dreptul satelor Liţa şi Odaia.

1. *Liţa*

La circa 500 m vest de malul stîng, în albia majoră a Oltului, în aval de ferma G.A.S., se află gropile unor vechi exploatări de pietrişuri. Descoperirea unei aşchii, realizată într-o tehnică clactoniană (fig. 3/3 a,b), precum şi a unor fragmente ceramice aparţinînd primei şi celei de-a doua epoci a fierului şi a altor fragmente ceramice feudale tîrzii, ne-a determinat să facem o serie de observaţii spre a putea preciza poziţia stratigrafică a acestor descoperiri.

La bază se află aluviuni puternice de pietrişuri mărunte, printre care se rătăcesc pietre de 6 — 7 cm diametru. Grosimea aluviunilor nu am

[3] I. Spiru, *op. cit.*, p. 308.

[4] C. S. Nicolăescu-Plopşor et I. N. Moroşan, *Sur le commencement du Paléolithique en Roumanie*, în *Dacia*, N. S., III, 1959, p. 14 ; vezi şi harta.

[5] C. S. Nicolăescu-Plopşor, *Le Paléolithique dans la République Populaire Roumaine à la lumière des dernières recherches*, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 44.

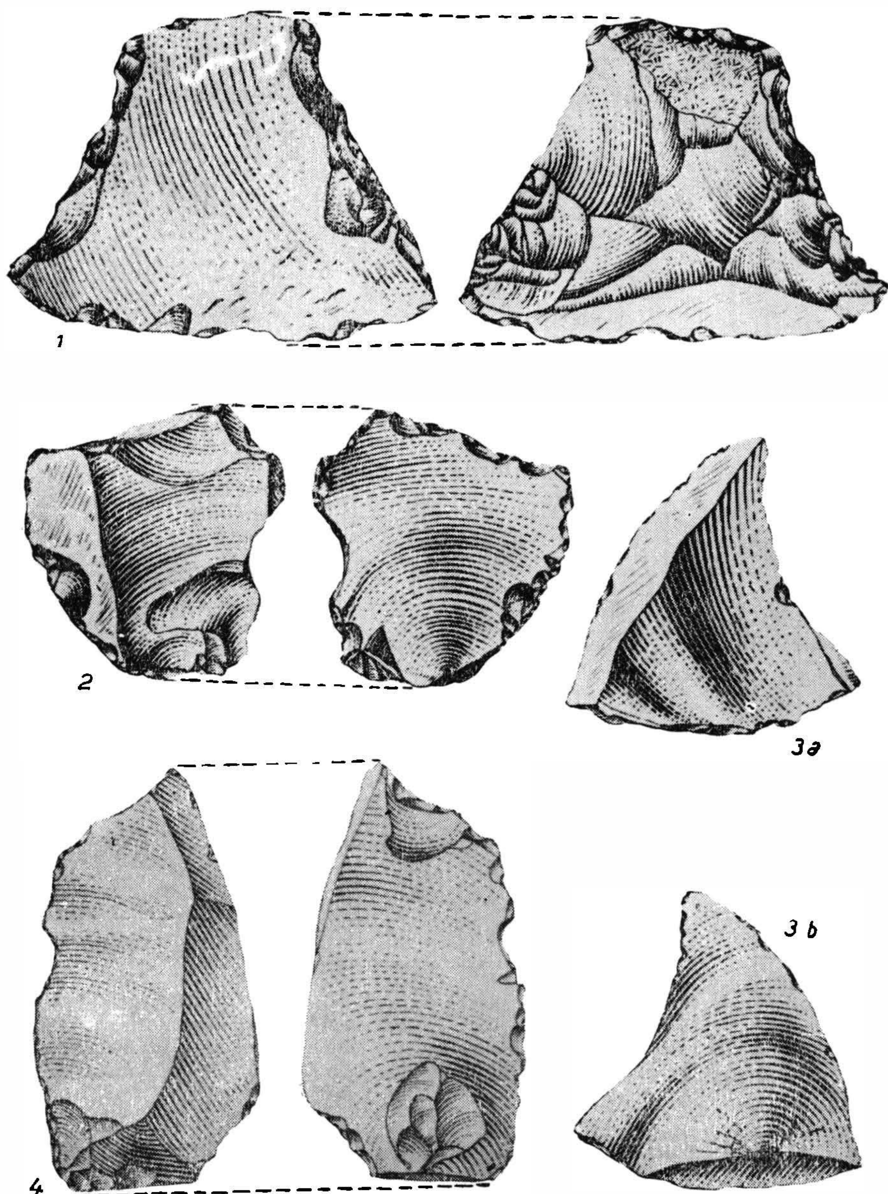

Fig. 3. — Piese de silex. *1*, răzuitor trapezoidal musterian ; *2*, *4*, așchii de aspect levalloasian ; *3 a*, *b*, așchie de aspect clactonian (*1*, *2*, *4*, de la Alexandria ; *3 a*, *b*, de la Lița).

putut-o stabili deoarece de la o anumită adîncime s-a dat de o pînză de apă. Totuşi pietrişurile sînt vizibile pe o adîncime de circa 1 m. Stratul următor este constituit dintr-o depunere argilo-nisipoasă de culoare gălbuie cu gra-

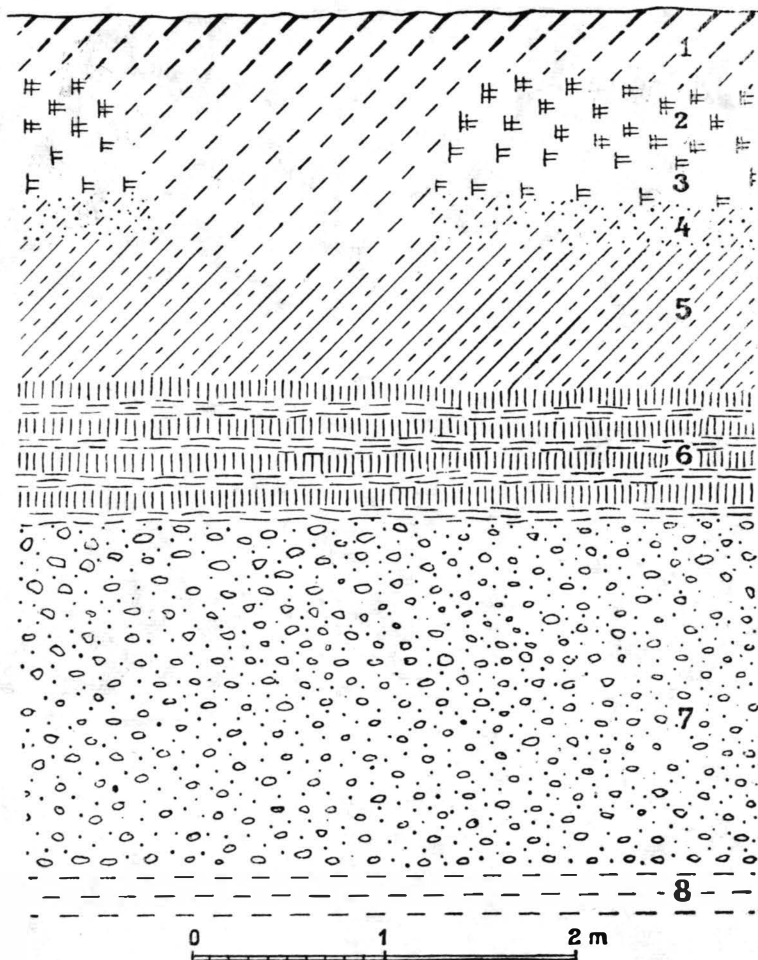

Fig. 4. — Secţiune în cariera de pietriş de la Odaia. *1*, strat negru vegetal; *2*, depunere loessoidală brun-gălbuie; *3*, strat negru-brun; *4*, strat negru-gălbui nisipos cu irizaţii pseudomiceliene; *5*, depunere gălbuie deschisă nisipoasă; *6*, viituri, nisip alternînd cu lut; *7*, pietrişurile din aluviunile albiei majore; *8*, nisipuri.

nulaţie din ce în ce mai mare spre bază, unde unele pietricele ating diametrul de circa 1 cm. Al treilea strat şi ultimul este constituit dintr-un sol negru, bogat în humus, sol de crivină gros de circa 0,50 m.

Cercetînd cu atenţie toate deschiderile gropilor de exploatare, am găsit nişte cioburi din epoca fierului, mult rulate, care provin din chiar aluvi-

unile de bază, aluviuni ce ne-au furnizat şi aşchia paleolitică. În această carieră n-am putut preciza poziţia stratigrafică a resturilor feudale tîrzii.

2. *Odaia*

La circa 800 m vest de malul stîng al Oltului, pe islazul din dreptul cartierului Odaia al oraşului Turnu Măgurele, se află în curs de exploatare o altă carieră de pietriş (fig. 4). Aici s-au descoperit : o lamă paleolitică, fragmente ceramice din prima şi a doua epocă a fierului, precum şi ceramică feudală tîrzie. Exploatarea fiind în curs, malurile carierei au îngăduit înregistrarea unor observaţii stratigrafice mai amănunţite. Stratigrafic, la bază se află pietrişurile din aluviunile albiei majore a căror grosime ating, pînă la nivelul freatic, circa 2 m. Menţionăm prezenţa frecventă a bulgărilor de silex din platforma prebalcanică. Peste aceste pietrişuri urmează o serie de mîluri în stratificaţie orizontală (groase de 0,65 m) în alternanţă cu unele benzi de nisip fin, trecîndu-se treptat în partea superioară spre o depunere argilo-nisipoasă de 0,50 m, de culoare gălbuie deschisă cu granulaţie extrem de fină, a cărei pulbere poate fi uşor purtată de vînt. Toată această depunere îmbracă un caracter loessoidal. În partea superioară stratul capătă o nuanţă mai închisă, mergînd de la gălbui închis spre brun cu irizaţii pseudomiceliene (gros de 0,20 m), ca spre sfîrşit să devină brun-negru (grosimea sa fiind de 0,30 m). Peste acestea se suprapune iarăşi un strat de depuneri de aspect loessoidal (gros de 0,30 -- 0,40 m), dar de data aceasta mai compact şi cu o granulaţie mai mare, strat care, la rîndul său, se închide din ce în ce mai mult în partea superioară devenind brun deschis (gros de 0,30 — 0,45 m), spre a se termina sub vegetaţia actuală.

Lama paleolitică şi fragmentele ceramice din epoca fierului provin şi aici din aluviunile de bază. Spre deosebire de cariera de la Liţa, la Odaia am putut situa stratigrafic resturile feudale.

Socotim că nu este de prisos să încercăm o interpretare morfologică a acestor depuneri. După noi, o dată cu încetarea puternicelor depuneri de pietrişuri, Oltul adîncindu-şi matca în propriile sale aluviuni a depus prin revărsări benzile paralele de lut în alternanţă cu nisip, iar revărsările din ce în ce mai slabe au dus la depunerea lutului fin loessoidal, fără vreo intercalare de nisipuri, întrucît, pe măsură ce Oltul îşi adîncea patul, apele lui nu mai puteau purta în suspensie decît un material foarte fin. Aspectul acestor depuneri se explică prin faptul că Oltul antrenează — mai ales în timpul viiturilor prin puhoaie şi ape de şiroire—cantităţi enorme de material loessoidal din malurile sale. Treptat, o dată cu adîncirea patului, revărsările Oltului au devenit rare, lunca fiind cuprinsă de vegetaţie de pe urma căreia depunerile se îmbogăţesc cu humus şi dau naştere solului brun. Depunerile indică după noi o perioadă climatică xerotermică favorabilă unei vegetaţii de stepă, în care s-au dezvoltat rozătoarele ale căror galerii, pornind din stratul brun, pătrund pe verticală pînă la adîncimea de 1m. Ne aflăm într-o perioadă lipsită de inundaţii.

Stratul următor, gălbui, de deasupra acestui sol brun îngropat, nu poate să reprezinte decît o nouă perioadă de inundaţii mai frecvente care au împiedicat dezvoltarea vegetaţiei. O dată cu începerea depunerii ultimului strat

negru, lunca Oltului reintră într-o perioadă de linişte, favorabilă unei aşezări omeneşti. Groapa unui bordei feudal porneşte de la baza ultimului strat vegetal.

Aceste mărunte observaţii stratigrafice dovedesc că aluviunile albiei majore de pe cursul inferior al Oltului sînt recente, aluvionarea cu pietrişuri neputînd fi mai veche de circa 2 000 — 2 500 de ani. Foarte important e de reţinut faptul că într-o vreme atît de scurtă ne aflăm în faţa unei depuneri argilo-nisipoase în soluri groase de peste 2 m[6].

Aceste observaţii reprezintă, după părerea noastră, o nouă contribuţie arheologică în înţelegerea proceselor recente de aluvionare, ca şi în stabilirea unei cronologii a acestor depuneri.

NOUVELLES RECHERCHES CONCERNANT LE PALÉOLITHIQUE DE LA RÉGION DE BUCAREST

RÉSUMÉ

Les recherches effectuées sur terrain dans la région de Bucarest au cours de l'été 1960 se sont concentrées en deux grands centres : Alexandria et Turnu Măgurele.

A Alexandria, on a découvert dans les graviers des alluvions récentes de la rivière de Vedea, quelques éclats clactoniens, une pointe à main et un racloir moustérien, ainsi qu'une lame et des grattoirs appartenant à l'aurignacien inférieur. Toutes ces pièces ont été roulées.

A Turnu Măgurele les recherches se sont concentrées en deux points : Liţa et Odaia dans la vallée de l'Olt.

A *Liţa* dans le lit majeur de l'Olt on a trouvé des excavations d'anciennes exploitations de gravier où l'on a découvert un éclat taillé suivant la technique clactonienne.

A *Odaia* une autre carrière de gravier se trouve en pleine exploitation dans les alluvions du lit majeur de l'Olt. C'est ici qu'on a découvert une lame appartenant au paléolithique supérieur ainsi que de la céramique de l'âge du fer et de l'époque féodale tardive. Sur la foi des observations stratigraphiques l'auteur est arrivé à la conclusion que les alluvions du lit majeur du cours inférieur de l'Olt sont de date très récente (environ 2 000 — 2 500 ans).

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Alexandria.* Pièces en silex. 1, 2, éclats d'aspect levalloisien.

Fig. 2. — *Alexandria.* Pièces en silex. 1, 4, pointes moustériennes sur éclats ; 3, grattoir aurignacien ; 5, éclats d'aspect levalloisien ; 2a, b, éclat moustérien.

Fig. 3. — Pièces en silex. 1, racloir trapézoïdal moustérien ; 2. 4 éclats d'aspect levalloisien ; 3 a, b, éclat d'aspect clactonien (1, 2, 4 d'Alexandrie ; 3 a, b, de la Liţa).

Fig. 4. — Section dans la carrière de gravier de Odaia. 1, Couche noire végétale ; 2, dépôt lœssoïdal brun jaunâtre ; 3, Couche noir-brun ; 4, Couche noir-brun sablonneuse à irisations pseudomicéliennes ; 5, dépôt jaune clair sablonneuse ; 6, alluvions, sable alternant avec de la terre glaise ; 7, graviers des alluvions du lit majeur ; 8, sables.

[6] M. Popovăţ, C. S. Nicolăescu-Plopşor şi M. Spirescu, *Criterii arheologice pentru stabilirea unei cronologii în paleopedologie*, în *Comunicările Academiei R. P. R.*, VII, 1957, p. 369—373.

CERCETĂRI PALEOLITICE

DE

AL. PĂUNESCU

A. Țara Bîrsei. Săpăturile de la Cremenea și Costanda-Lădăuți (r. Tîrgu Secuiesc, reg. Brașov)

Cele mai vechi urme de locuire cunoscute pînă acum în țara Bîrsei aparțin musterianului și au fost descoperite în peșterile Gura Cheii-Rîșnov [1], Peștera și Valea Coacăzii [2]. Urmează apoi locuirile aurignaciene mijlocii prezente în peșterile Gura Cheii-Rîșnov, Peștera, Valea Coacăzii și în așezarea de terasă Cremenea, și cele gravetiene orientale, documentate doar în peștera Gura Cheii-Rîșnov și Peștera. Epipaleoliticul, reprezentat prin cultura tardenoasiană, e cunoscut numai în așezările în aer liber de la Cremenea [3], Gîlma-Roate [4] (ambele pe teritoriul comunei Sita Buzăului) și Costanda-Lădăuți.

I. *Cremenea*. Așezarea de la Cremenea (punctul Malul Dinu Buzea) situată pe terasa inferioară a Buzăului a fost descoperită în 1910 de către Iulius Teutsch care în 1911 execută aici și primele mici sondaje. Mai apoi, în anii 1924, 1926 și 1928, Marton Roska continuă cercetările efectuînd de asemenea unele restrînse sondaje. Reluînd cercetările, Sectorul paleolitic al Institutului de arheologie a întreprins săpături mai ample în anii 1956 — 1957 și 1960 — 1961 [5]. În cele patru campanii a fost săpată o suprafață de 308,10 m².

Stratigrafie. S-au putut distinge trei nivele de locuire : primul aparținînd aurignacianului II (mijlociu), al doilea epipaleoliticului (tardenoasianul), iar al treilea perioadei de început a epocii bronzului.

---

[1] C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu și I. Pop, *Săpăturile din peștera Gura Cheii-Rîșnov*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 113—118.

[2] C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Săpăturile de la Peștera*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 25—29 ; C. S. Nicolăescu-Plopșor și colaboratori, *Cercetări paleolitice în peșterile din Țara Bîrsei*, în *Materiale*, VII, 1960, p. 15—17.

[3] C. S. Nicolăescu-Plopșor și I. Pop, *Raport preliminar asupra cercetărilor paleolitice din anul 1956, III, Cremenea*, în *Materiale*, V, 1959, p. 29—34 ; C. S. Nicolăescu-Plopșor și I. Pop, *Cercetările și săpăturile paleolitice de la Cremenea și împrejurimi*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 51—56.

[4] Al. Păunescu și I. Pop, *Săpăturile de la Gîlma*, în *Materiale*, VII, 1960, p. 33—35 ; Al. Păunescu, *Săpăturile de la Gîlma*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 153—156.

[5] În campaniile 1956—1957 a fost săpată o suprafață de 174,77 m² (șanțurile I—XVI), iar în 1960—1961 numai 133,33 m² (șanțurile XVII—XX și casetele A și B).

Nivelul I. În secțiunile deschise în 1960 pe o mică suprafață de circa 8 — 10 m² din partea de nord-nord-est a terasei (șanțul XVII), s-a putut observa un nivel de locuire gros de aproximativ 0,20 — 0,30 m, situat în

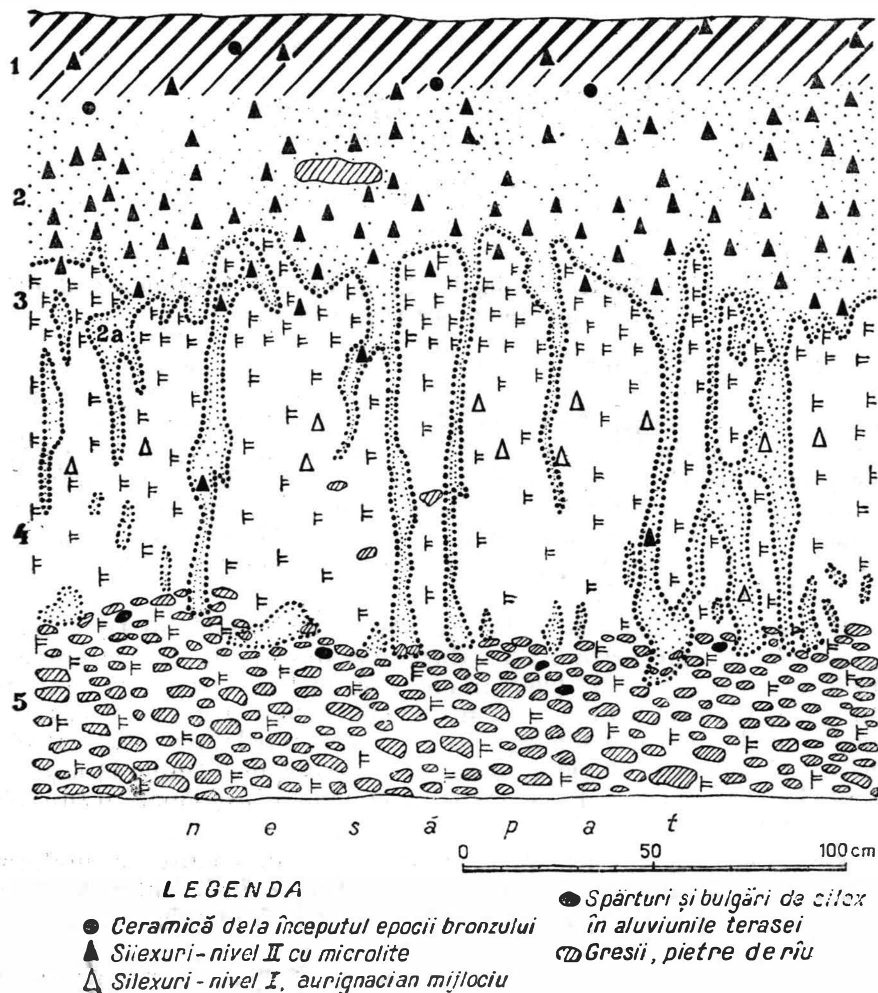

Fig. 1. — *Cremenea — Sita Buzăului.* Secțiune din profilul peretelui de vest al șanțului XVII : *1*, sol negru-vegetal ; *2*, pămînt gălbui prăfos cu pene de ghiață periglaciare (*2a*) ; *3*, pămînt brun-roșcat ; *4*, pămînt roșcat-gălbui ; *5*, pietrișuri și nisipuri.

stratul roșcat-gălbui depus imediat deasupra aluviunilor de bază. A fost descoperit un număr relativ mic de piese tipice și atipice (spărturi, așchii, bulgări întregi sau sparți). Ca materie primă se folosea gresia glauconitică silicifiată și silexul de culoare vinețic. Ca piese caracteristice se disting : așchiile, așchii lamelare, unele parțial retușate, lame cu sau fără retușe

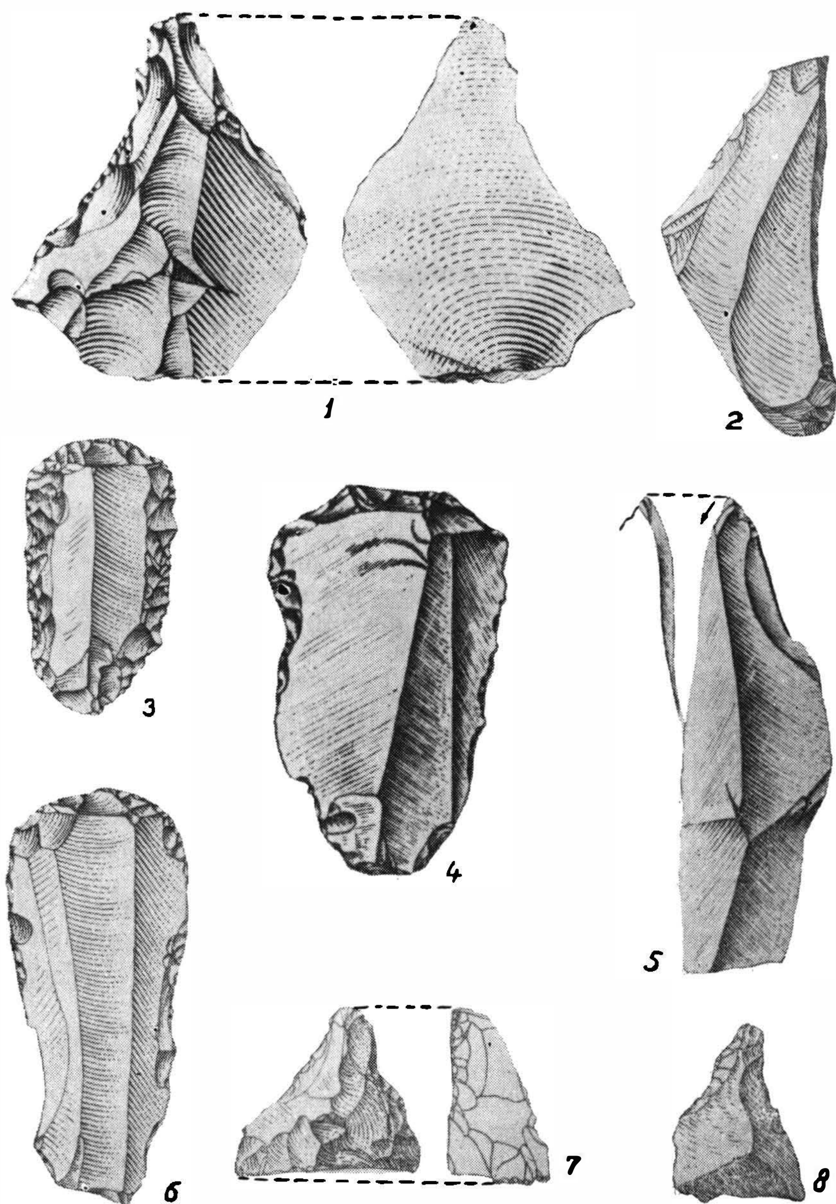

Fig. 2. — *Cremenea-Sita Buzăului*. Obiecte litice din nivelul I — aurignacian mijlociu : *1*, *7*, *8*, gratoare de tip cu bot sau „grattoir-bec" ; *2*, gratoar-burin ; *4*, gratoar pe așchie masivă ; *5*, burin ; *3*, *6*, gratoare descoperite la baza nivelului II (piese de aspect gravetian).

(retuşe oblice), gratoare obişnuite cu partea activă convexă sau de tip înalt carenat. Interesante sînt şi cele trei gratoare cu bot (*à museau*) care se înscriu mai exact în tipul „grattoir-bec" similare celor două piese descoperite în nivelul gravetian I (inferior) de la Cetăţica I-Ceahlău (reg. Bacău) [6]. De asemenea, este prezent şi burinul şi unealta dublă gratoarul burin. Pe baza acestor tipuri de unelte — în general de mărime mijlocie—atribuim nivelul I (care pe întreaga suprafaţă săpată a oferit totuşi puţine piese) aurignacianului II-mijlociu.

Ca şi aurignacianul de la Peştera şi Gura Cheii-Rîşnov influenţa gravetiană este cu totul absentă. Stratigrafic, între nivelul I şi II s-a putut observa o depunere sterilă din punct de vedere arheologic, a cărei grosime atinge 0,15 — 0,30 m. Totuşi în această depunere s-au găsit obiecte de piatră, dar existenţa lor aici se explică prin particularităţile solului brun-roşcat care prin crăpăturile poligonale („sol cu celule") a absorbit unele piese ce zăceau *in situ* în depunerea gălbui prăfoasă [7]. Acelaşi fenomen s-a petrecut şi cu unele piese din nivelul I descoperite spre baza stratului roşcat-gălbui.

Nivelul II. Situat stratigrafic în depunerea gălbui prăfoasă ce se aşterne peste cea brun-roşcată, nivelul II, bogat în piese în bună parte mărunte are o grosime de 0,40 — 0,60 m [8]. Multe din acestea pătrund chiar pînă în solul negru vegetal. Nu s-au descoperit în acest nivel nici urme de locuinţe şi nici resturi osoase. Pe întreaga suprafaţă săpată s-au găsit aproximativ 15 000 obiecte litice, dintre care numai circa 800 sînt tipice, multe dintre ele în stare fragmentară. Cele mai multe cuprind rămăşiţe de prelucrare: bulgări întregi sau sparţi, aşchii de descojire, spărturi. Materialul litic caracteristic constă dintr-un mare număr de aşchii lamelare şi lame neretuşate (77,65%), un număr mai mic de gratoare pe aşchii sau lame, cîteva rotunde (11,62%), puţine lame retuşate (retuşe oblice fine) (2,60%), lame de tip *à bord abattu* şi vîrfuri de tip zis „La Gravette" (1,37%), lame trunchiate (oblic şi concav), retuşate (0,75%), lame cu scobitură (0,63%), burine (de unghi pe trunchiere oblică retuşată, pe spărtură, mediane) (1,24%). Nucleele (cîteva conice sau oarecum prismatice, neregulate) ating un procent de 3,25%. Piesele geometrice — forme specifice culturii tardenoasiene— sînt reprezentate prin trei trapeze (0,38 %) şi două semilune (segmente de cerc) atipice (0,25%). Demne de menţionat sînt şi un vîrf ascuţit prin retuşări abrupte pe ambele laturi asemănător tipului de vîrf „Fiera Cleanov" (0,13%) folosit se pare şi ca străpungător, precum şi o lamă „coup de burin" (0,13%).

---

[6] Fl. Mogoşanu, *O nouă unealtă paleolitică*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 87—88; vezi şi R. Delarue et E. Vignard, *Le grattoir-bec: un nouvel outil du Paléolithique supérieur*, în *Bulletin de la Société préhistorique Française*, t. LVI, fasc. 5—6, Paris, 1959, p. 258—264. După autori acest tip de unealtă apare în Franţa atît în aurignacianul mijlociu cît şi în perigordian.

[7] C. S. Nicolăescu-Plopşor, *Les phénomènes periglaciaires et la géochronologie du paléolitique supérieur de terrasses en Roumanie*, în *Dacia*, N. S., II, 1958, p. 381—391.

[8] La baza nivelului II situat la partea superioară a brunului-roşcat (în şanţul XX, pătratele 2—3), s-au găsit cîteva unelte dintre care două gratoare şi o aşchie retuşată lucrate din silex albăstrui de bună calitate (asemănător celui de Prut), precum şi cîteva bucăţi mici de cărbune, provenite probabil de la o vatră de suprafaţă care ulterior a fost spălată de ape. Tipologic, piesele se încadrează în gravetianul oriental.

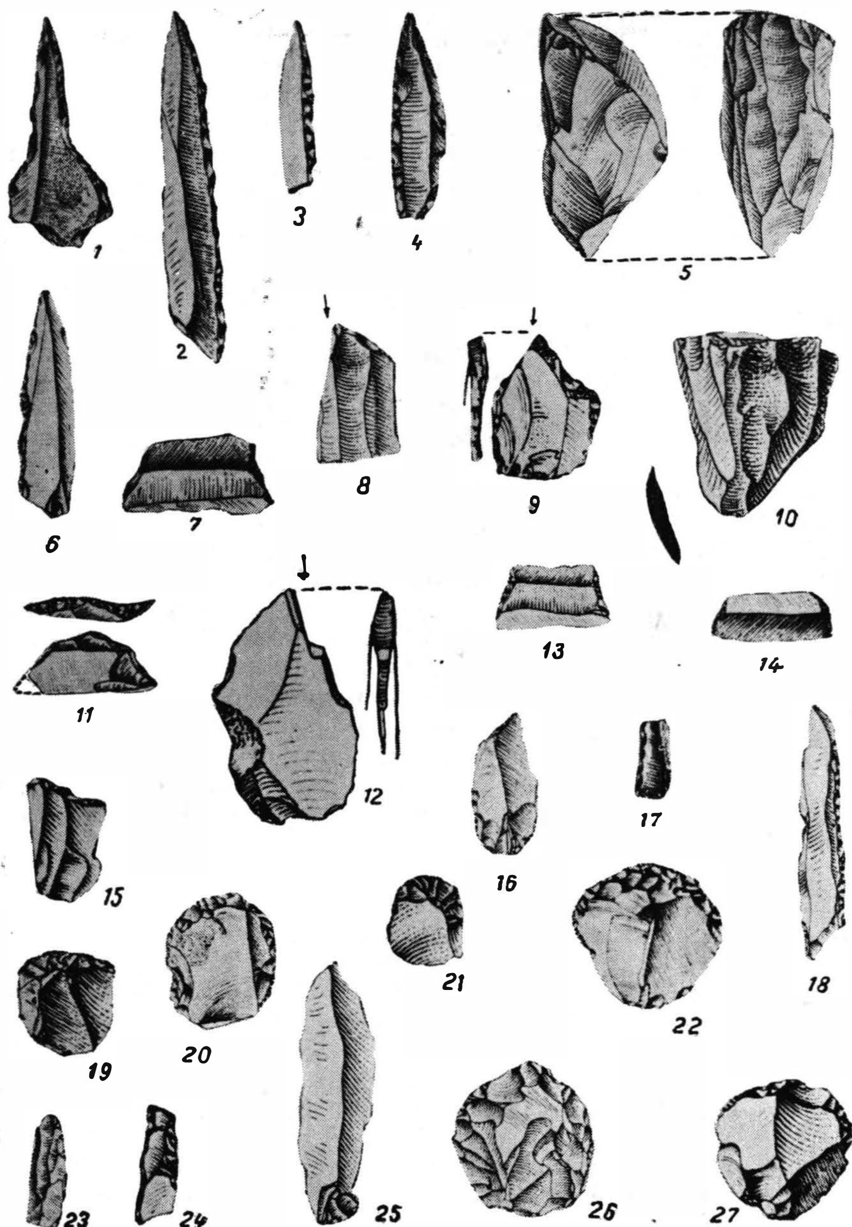

Fig. 3. — *Cremenea—Sita Buzăului*. Obiecte litice din nivelul II: *1*, vîrf asemănător tipului „Fiera Cleanov"; *2*, *3*, *4*, *6*, vîrfuri de tip zis „La Gravette"; *5*, *10*, nuclee; *7*, *13*, *14*, trapeze; *8*, *9*, *12*, burine; *11*, semilună atipică; *15*, *16*, lame trunchiate oblic și retușate; *17*, *18*, *24*, lame de tip *à bord abattu*; *19—22*, *26*, *27*, gratoare; *23*, *25*, lame neretușate.

Marea majoritate a pieselor o formează cele microlitice (lungi pînă la 3,5 cm) în proporţie de 79%, urmate apoi de cele de mărime mijlocie (lungime 3,5 cm — 7 cm) 18% şi mari (lungi peste 7 cm) 3%.

Materia primă folosită pentru prelucrarea uneltelor este reprezentată îndeosebi de silexul vineţiu sau deschis care se găseşte din abundenţă la circa 4 — 5 km sud de aşezare în Dealul Pătulilor, Muchia cu Soci şi pe valea pîrîului Chicherăului şi Cenuşarului. Prezenţa doar a unei singure lame mici de obsidiană demonstrează că între diferitele comunităţi tardenoasiene au existat unele relaţii de schimb. Este greu, în stadiul actual al cercetărilor să se precizeze zona din care a fost adusă această piesă. Existenţa în acelaşi complex a foarte numeroaselor piese caracteristice paleoliticului superior (gravetian-oriental) cum sînt de pildă lamele cu latura retuşată abrupt (*à bord abattu*) şi vîrfurile de tip zis „La Gravette" etc. alături de unele elemente noi — ne referim la cele cîteva forme geometrice : trapeze, semilune atipice — ne permit a încadra această depunere de locuire în tardenoasian. Pronunţatul fond gravetian final din nivelul II de la Cremenea este aproape identic celui descoperit în peştera Gura Cheii-Rîşnov. De asemenea, avînd în vedere identitatea tipurilor de piese se poate afirma că între locuirea tardenoasiană de la Cremenea şi cea din apropiere de la Gîlma-Roate, unde nu demult a fost descoperit un mare atelier de prelucrare a uneltelor mărunte, a existat, se pare, o contemporaneitate. Abundenţa resturilor de prelucrare, precum şi proporţia redusă a uneltelor tipice întregi descoperite în cele două locuiri amintite, se explică prin aceea că piesele caracteristice finite luau calea schimbului, rămînînd pe loc atît piesele rupte sau pregătite pentru a fi finisate cît şi pierderile obişnuite ale unor unelte mărunte. În stadiul actual al cercetărilor, ne este imposibil să precizăm aria de răspîndire a produselor acestor ateliere.

Nivelul III. În stratul negru vegetal cît şi la limita superioară a gălbuiului prăfos s-au descoperit relativ puţine fragmente ceramice care după formă, tehnică şi decor aparţin, credem, fazei A a culturii Schneckenberg [9]. Între nivelul II şi această sporadică locuire de la începutul epocii bronzului nu se poate face nici o legătură.

II. *Costanda-Lădăuţi*. La circa 10 km NE de Cremenea — Sita Buzăului, între cătunul Costanda şi satul Lădăuţi (com. Barcani) s-a descoperit un mare atelier de prelucrare a uneltelor mărunte, situat pe şaua dintre versanţii dealului Costanda (cunoscut şi sub numele de Borşoşu). În cursul celor două campanii (1960 — 1961) a fost săpată o suprafaţă de 120 m².

S-a descoperit un singur strat de cultură gros de 0,25 — 0,40 m situat în pămîntul măzăros. Din strat s-au adunat aproximativ 34 300 piese dintre care numai 190 caracteristice, ceea ce reprezintă un procent de abia 0,56%. Marea cantitate de material atipic constă din bulgări întregi sau sparţi, aşchii de descojire, spărturi. Cea mai mare parte din materialul tipic descoperit îl constituie piesele mărunte care apar într-o proporţie

[9] Alfred Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Braşov, 1941, p. 15—27, şi pl. VIII/4—8, 10—11, p. IX/1—3. La Cremenea această ceramică se caracterizează printr-o pastă cărămizie cu nisip şi pietricele avînd ca decor brîul crestat sau adînciturile dispuse în şiruri.

de 93 %, restul formîndu-l cele de mărime mijlocie. Dintre piesele caracteristice (circa 80% sînt fragmentare) distingem așchii lamelare și lame din care numai 7 sînt retușate (retușe oblice) (83,68 %), gratoare pe așchii și lame în general cu partea activă convexă și numai cîteva cu partea activă oblică, dreaptă, unul înalt, altul rotund (11,59 %). În afară de acestea menționăm și cele patru vîrfuri microlitice (2,12 %) : un vîrf *à gibbosité* retușat, un vîrf asemănător tipului azilian, altul de tip zis „La Gravette”, un vîrf retușat pe ambele laturi folosit ca sfredel, precum și un trapez pe lamă

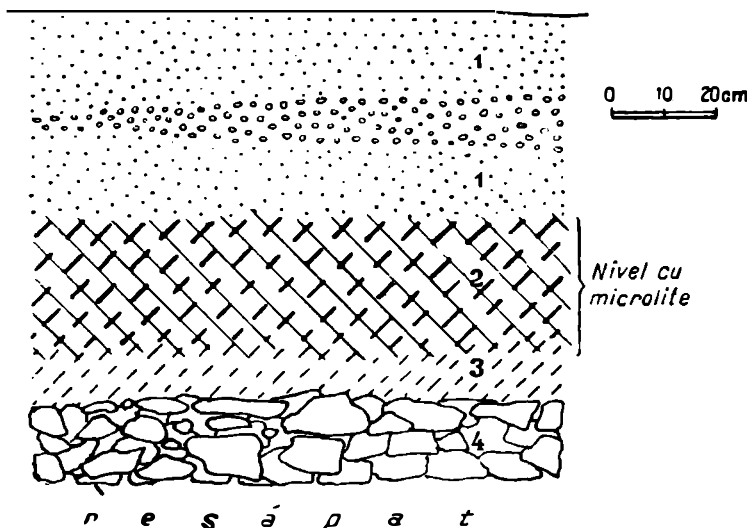

Fig. 4. — *Costanda-Lădăuți.* Secțiune din profilul de vest al șanțului I : *1*, pămînt galben-prăfos cu lentile de pietrișuri mărunte, acțiune deluviană recentă ; *2*, pămînt negru măzăros bogat în piese microlitice ; *3*, negru-gălbui lutos ; *4*, pietre calcaroase, albe sfărîmicioase.

îngustă cu baza mică retușată. Nucleele, în general neregulate, păstrează negativele desprinderilor de lame subțiri (2,08 %). Vîrful de tip zis „La Gravette” atestă persistența tehnicii gravetiene, iar cel cu latura arcuită retușată pe cea aziliană. Cît privește forma geometrică — trapezul (0,53 %) — putem afirma că ea este aproape identică celor două exemplare descoperite în locuirea tardenoasiană de la Lapoș (reg. Ploiești) [10], așezare situată la circa 75—80 km (în linie dreaptă) sud de Costanda-Lădăuți.

Sărăcia materialului tipic (trapeze etc.) descoperit la Costanda-Lădăuți, precum și absența, în suprafața săpată, a altor forme tipice (semilune, burine etc.) nu ne permit a asocia această locuire grupei Cremenea — Gîlma-Roate, ci mai degrabă, avînd în vedere asemănarea

[10] Fl. Mogoșanu și M. Bitiri, *Asupra prezenței campignianului în România*, în *SCIV*, XII, 1961, 2, p. 219, fig. 3/5 ; Fl. Mogoșanu, *Probleme noi în așezarea de la Lapoș*, în *SCIV*, 15, 1964, 3, p. 337—348.

trapezelor o putem lega de nivelul tardenoasian de la Lapoş. Se ştie că la Lapoş depunerea tardenoasiană suprapune direct o bogată locuire campigniană arhaică. Raritatea obiectelor tipice întregi prelucrate la Costanda-Lădăuţi s-ar putea explica şi prin aceea că asemenea piese luau calea schimbului aşa cum se întîmpla cu acelaşi material din marile aşezări-atelier de

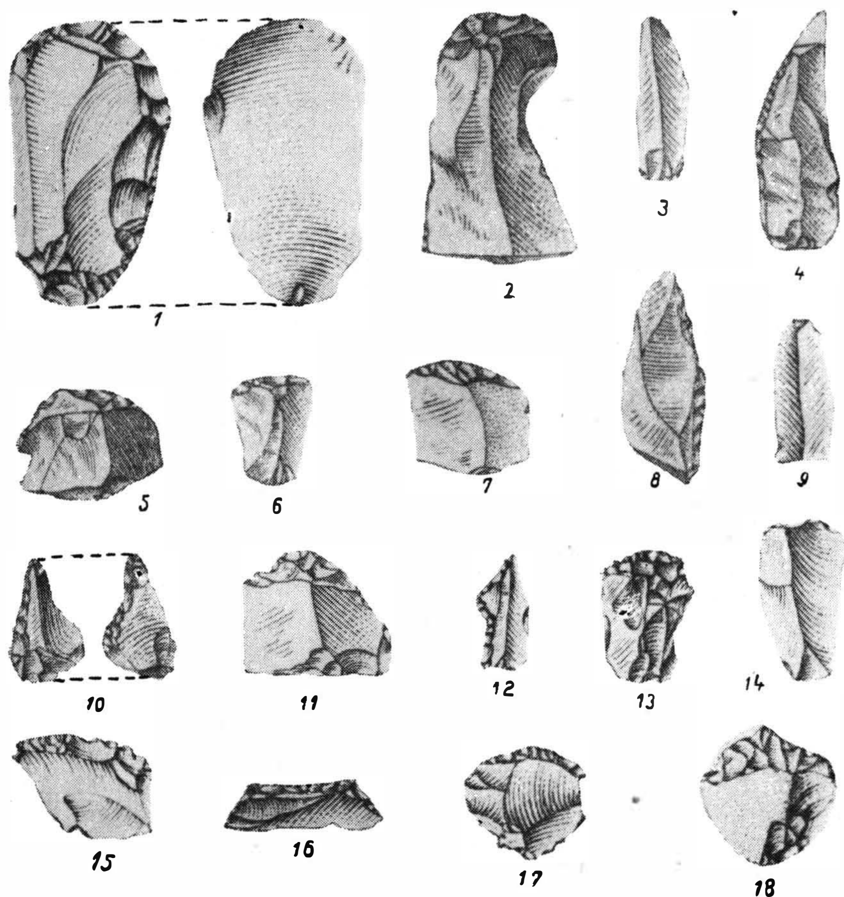

Fig. 5. — *Costanda—Lădăuţi.* Obiecte litice din stratul cu microlite : *1, 2, 5—7, 11, 13—15, 17, 18,* gratoare ; *3, 9,* lame neretuşate ; *4,* vîrf asemănător tipului azilian ; *8,* vîrf asemănător tipului zis „La Gravette" ; *10,* vîrf retuşat folosit ca sfredel ; *12,* vîrf microlitic tip *à gibosité* ; *16,* trapez.

la Gîlma-Roate şi Cremenea. Pînă în prezent, la Costanda-Lădăuţi nu s-au descoperit resturi osoase şi nici urme de vetre, deşi cîteva piese au suferit influenţa focului.

Ca materie primă, se folosea îndeosebi silexul vineţiu şi mai puţin cel de diferite nuanţe : cafeniu-roşcat, cenuşiu-translucid, sau gresia glauconitică silicifiată. Această materie primă apare din abundenţă sub formă de

bulgări în imediata apropiere a aşezării pe hula din marginea Nadeşului sau pe valea pîrîului Bătăturii din Dosul Călugărului.

În aşezarea-atelier de la Costanda-Lădăuţi s-a descoperit şi un număr mic de fragmente ceramice necaracteristice, corodate şi lipsite de decor [11]. Multe din ele sînt puternic rulate şi provin dintr-o aşezare de mai sus care ulterior a fost răvăşită datorită săpăturilor de pantă.

B. Moldova. Sondajul de la Movileni-Heleşteni (r. Paşcani, reg. Iaşi)

Întinsa aşezare de aici se află pe un platou în pantă uşoară, situat în marginea de est-sud-est a satului Movileni în punctul numit de localnici „În răzăşie". Această aşezare a fost identificată încă din 1953 de N. Zaharia [12]. S-a executat un mic sondaj (16 m²) de verificare care a dus la descoperirea a două nivele de locuire, unul gravetian oriental şi altul postpaleolitic.

Locuirea gravetiană orientală are o grosime de aproximativ 0,40 — 0,46 m şi e situată în stratul brun-roşcat. În schimb, locuirea postpaleolitică este mai subţire, avînd o grosime de 0,20 — 0,25 m şi se află în stratul alburiu-gălbui de sub negru-vegetal.

Nivelul I. Materialul gravetian oriental recoltat din micul sondaj a oferit un număr de 343 piese dintre care cele atipice constituie aproape 54 %. Piesele caracteristice (cele mai multe fragmentare) cuprind următoarele tipuri : a) aşchii lamelare şi lame neretuşate sau retuşate (retuşe fine oblice), în secţiune de obicei trapezoidale şi triunghiulare (cu o muchie mediană înaltă) (78,00 %) ; tot din această grupă face parte şi o piesă denticulată ; b) lame cu o latură retuşată abrupt (tip *à bord abattu*) şi vîrfuri de tip zis „La Gravette" (14, 20 %) ; o singură piesă fragmentară cu vîrful ascuţit prin retuşe a folosit ca străpungător ; c) gratoare din care două pe nuclee [13], în general cu partea activă convexă (4,20 %) ; de asemenea trebuie să menţionăm o lamă fragmentară trunchiată oblic şi retuşată abrupt (0,60 %) şi o lamă macrolitică folosită ca burin (0,60 %). În ceea ce priveşte nucleele (unele prismatice, altele oarecum conice sau neregulate), acestea ating doar un procent de 2,40 %.

Majoritatea pieselor tipice o formează piesele de mărime mijlocie, în proporţie de 44 %, urmate apoi de cele microlitice 42 %, şi macrolitice 14 %.

Materia primă din care s-au lucrat piesele este reprezentată de următoarele roci : menilit 51 %, silex de bună calitate de Prut, de culoare alb-albăstruie 23 %, gresie glauconitică silicifiată 16 %, şist negru 10 %.

---

[11] După aspectul său, ceramica pare a se încadra în perioada de început a epocii bronzului.

[12] N. Zaharia, *Descoperiri paleolitice în Moldova efectuate între anii 1952 şi 1957*, în *Arheologia Moldovei*, I, 1961, p. 32. Mulţumim şi pe această cale lui N. Zaharia pentru indicaţia dată privind cercetările din această aşezare.

[13] Un nucleu din gresie glauconotică silicifiată prezintă un vîrf îngust şi retuşat avînd partea opusă tăiată oblic. O altă piesă lucrată pe un nucleu din şist negru, în secţiune oarecum lenticulară, prezintă o muchie ascuţită prin retuşe mici aplicate în întregime pe una din feţe şi parţial pe cealaltă ; capătul opus acestei muchii este îngroşat. Nu ar fi totuşi exclus că această unealtă care pare a trăda şi intenţia unei pene de despicat (daltă) putea folosi şi la cioplit, nu numai la răzuit (ca rabot).

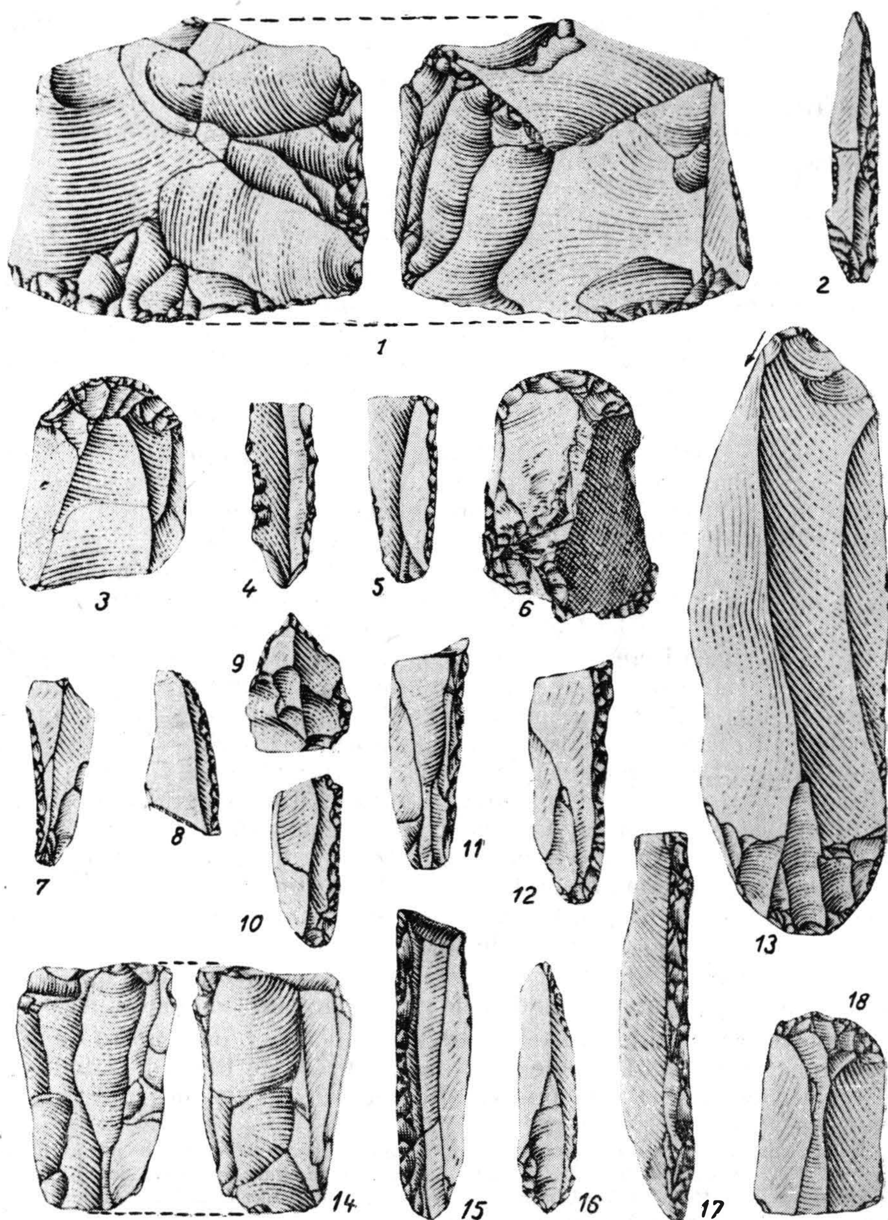

Fig. 6. — *Movileni-Heleșteni*, Unelte de piatră cioplită aparținînd gravetianului final: *1*, unealtă folosită la răzuit (rabot) și probabil la cioplit (daltă); *2*, *4*, *5*, *7*, *8*, *10—12*, *15*, *17*, lame retușate abrupt (tip *à bord abattu*) și vîrfuri de tip zis „La Gravette"; *3*, *6*, *18*, gratoare; *9*, piesă folosită ca străpungător; *13*, lamă macrolitică folosită ca burin; *14*, nucleu; *16*, lamă fin retușată.

Pe baza acestor observații, cu toate că materialul litic este destul de sărac datorită suprafeței mici săpate, totuși ne permitem să atribuim acest nivel gravetianului oriental de sfîrșit în care apare un început de macrolitizare a uneltelor, în special a lamelor neretușate cu secțiunea îndeosebi triunghiulară sau trapezoidală. Prin această caracteristică, cît și prin tipurile de unelte și predominarea menilitului în raport cu celelalte roci folosite la prelucrarea pieselor, se poate afirma că locuirea gravetian-finală de la Movileni-Heleșteni se leagă de celelalte locuiri gravetian oriental-finale din Moldova, cum ar fi cele de pe valea Bistriței, de la Bofu Mic și Bistricioara-Lutărie (nivel VI) [14]. În nivelul paleolitic de la Movileni nu s-au descoperit resturi osoase și urme de vetre.

Nivelul II situat direct deasupra celui paleolitic a oferit mai multe fragmente ceramice puternic corodate, în mare majoritate de culoare neagră-cenușie și numai unele cu suprafețele exterioare cărămizii. Sărăcia formelor, lipsa totală a decorului, precum și starea proastă de conservare a ceramicii nu ne permit să facem nici cele mai vagi analogii. Ea ar putea aparține, avînd în vedere obiectul de aramă, neoliticului, iar alte cîteva fragmente ar putea fi atribuite epocii metalelor. Datorită suprapunerii directe a nivelului cu ceramică peste cel paleolitic, precum și ușoarei înclinări a terenului care a îngăduit prin șiroire acțiuni de deflație, s-a ajuns la amestecarea materialului în special la limita dintre cele două nivele. Deși unele piese paleolitice apar chiar prin obișnuitele vehiculări făcute de rozătoare în partea superioară a nivelului cu ceramică, totuși nu se poate vorbi de o asociere între ceramică și obiectele de piatră cioplită.

În încheiere, putem spune că întinsa așezare gravetian orientală de la Movileni-Heleșteni reprezintă una din cele mai importante stațiuni din Moldova în ceea ce privește cunoașterea etapei de sfîrșit a gravetianului oriental de la noi. Aceasta impune pentru viitor săpături ample.

C. Muntenia. Cercetarea de teren de la Ciuperceni (r. Turnu Măgurele, reg. București)

Cu ocazia unor cercetări de teren, geomorfologul P. Coteț a descoperit în loessul gropilor de nisip, situate la circa 1 km est de Ciuperceni, multe piese de silex. Așezarea se află la aproximativ 5 km est de orașul Turnu Măgurele [15].

În partea superioară a depunerilor loessoidale, în alternanță cu puternice straturi de pășuni de calcar ce se aștern aici peste nisipurile și pietrișurile de Frătești, s-au descoperit numeroase piese de silex. Din punct de vedere stratigrafic silexurile încep să apară de la numai circa 0,30 m de la suprafața solului, în chiar solul vegetal. Ele continuă și în stratul inferior gălbui ce se așterne deasupra orizontului de acumulare a

---

[14] C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu et Fl. Mogoșanu, *Le Paléolitique de Ceahlău*, in *Dacia*, N. S., X (in pregătire).

[15] În primăvara anului 1961 s-au efectuat aici cercetări de teren de către C. S. Nicolăescu-Plopșor și Al. Păunescu.

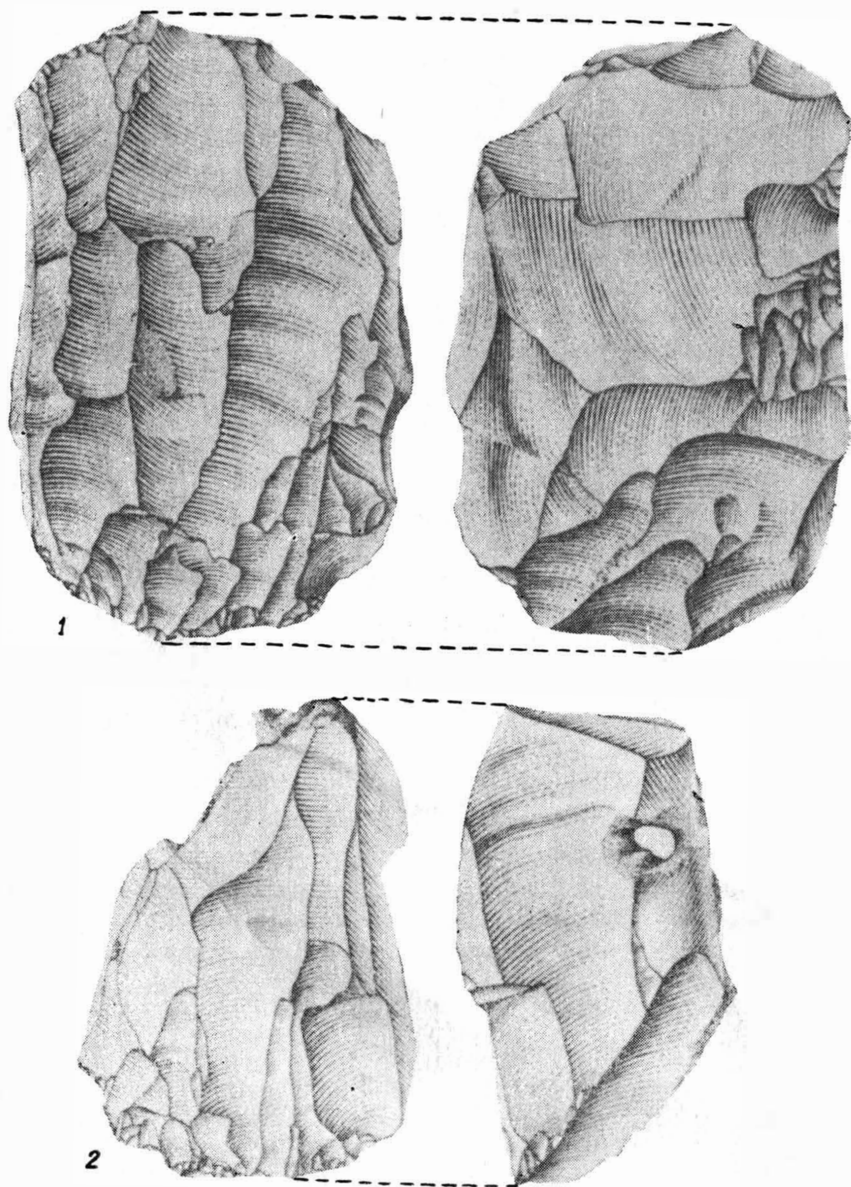

Fig. 7. — *Ciuperceni.* **Obiecte de silex.** ***1, 2,*** **nuclee care prin retușele de la capete puteau fi folosite și ca raboturi.**

calcarului sub formă de păpuşi şi blocuri dispuse în coloane verticale. Stratul cu silexuri coboară apoi aproape brusc în unghi de circa 45° pînă la adîncimea de 3,60 m. După observaţiile lui C.S. Nicolăescu-Plopşor este vorba de o alunecare pe pantă a unui întreg pachet de straturi de pe podul terasei spre piciorul ei. Acest fenomen se repetă şi în cariera nouă deschisă, unde un asemenea pachet de loess a alunecat îmbrăcînd fruntea de nisip a terasei pe o lăţime de circa 5 m, lăsînd să se vadă precis în profil ondularea stratului de calcar deplasat. Stratigrafic, stratul de cultură apare aici spre sfîrşitul ultimei depuneri de loess pătrunzînd şi în solul vegetal. Mai mult, în spatele malurilor carierei au fost descoperite chiar la suprafaţa solului asemenea silexuri.

Au fost culese aşchii masive, aşchii lamelare, lame, nuclee prismatice ; unele nuclee au putut folosi şi ca raboturi. Piesele sînt în general de mărime mijlocie şi mare, cele mici apărînd într-o proporţie destul de mică. Bogăţia materialului litic şi îndeosebi a resturilor de prelucrare (bulgări, spărturi, aşchii de descojire) ne permit să afirmăm că la Ciuperceni a existat un mare atelier de prelucrare a silexului. Atît ca mărime cît şi tipologic întregul material de piatră cioplită de aici se aseamănă cu cel descoperit în marea aşezare-atelier de la Malul Roşu-Giurgiu [16]. Ca şi la Malul Roşu şi Slobozia-Giurgiu, la Ciuperceni este vorba de o locuire aparţinînd auriganicianului mijlociu întîrziat.

Apariţia obiectelor litice într-o poziţie stratigrafică atît de sus faţă de ceea ce cunoaştem la Malul Roşu se explică prin faptul că aşezarea a fost în pantă şi acţiunile deluviale au dus la puternice denudări care, în unele locuri, au spălat întreg solul vegetal atingînd ultimele depuneri de loess în care se află stratul de cultură. Spre deosebire de Malul Roşu-Giurgiu, materia primă provenea în mod sigur din deschiderile naturale ale pietrişurilor de Frăteşti, foarte bogate în bolovani de silex balcanic. Granulaţia şi coloritul sînt deosebite faţă de silexurile de la Malul Roşu, arătînd astfel provenienţa din altă zonă a platformei prebalcanice.

În încheiere, nu putem să nu subliniem faptul că această descoperire întăreşte părerea potrivit căreia spre sfîrşitul paleoliticului superior teritoriul României începuse să fie împărţit în zone culturale. Cel puţin în stadiul actual al cercetărilor, în sudul Munteniei ne aflăm într-o zonă de persistenţă a aurignacianului mijlociu pînă către sfîrşitul ultimelor depuneri de loess, Würm III. Este vremea în care în Moldova se dezvolta gravetianul oriental care prin trecătorile Carpaţilor răsăriteni a pătruns şi în Transilvania, atît în Ţara Bîrsei cît şi în Ţara Oaşului. De asemenea în Banat, influenţa gravetiană pare a se face simţită de-abia în ultima sa fază de dezvoltare gravetian-finală.

---

[16] C. S. Nicolăescu-Plopşor, E. Comşa, Gh. Rădulescu şi M. Ionescu, *Paleoliticul de la Giurgiu*, în *SCIV*. VII, 1956, 3–4, p. 223–233 ; Al. Păunescu, Gh. Rădulescu şi M. Ionescu. *Săpăturile din împrejurimile oraşului Giurgiu*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 127–132 ; idem, *Cercetări arheologice în raionul Giurgiu*, în *Revista Muzeelor*, 2, I, 1964, p. 108–109.

RECHERCHES PALÉOLITHIQUES

RÉSUMÉ

A. *Țara Bîrsei.* Cremenea-Sita Buzăului. Au point de vue stratigraphique on a pu distinguer trois niveaux d'habitat : le premier appartient à l'aurignacien moyen, le deuxième au tardenoisien et le troisième à la période initiale de l'âge du bronze (Ire phase de la civilisation de Schneckenberg).

II. Costanda-Lădăuți. A quelques kilomètres au NE de Cremenea — Sita Buzăului on a mis au jour une grande station-atelier où l' on travaillaient des menus outils en silex. Il s'agit d'un habitat tardenoisien qui pourrait être rattaché à l'habitat tardenoisien de l'établissement de Lapoș, au nord de la Munténie (région de Ploiești). C'est toujours ici qu'on a découvert quelques fragments céramiques qui semblent appartenir également à la période initiale de l'âge du bronze.

B. Moldova : *Movileni-Heleșteni*

Le sondage effectué dans le grand établissement de Movileni-Heleșteni (au lieudit « In Răzășie ») a conduit à la découverte d'un nouvel habitat paléolithique supérieur appartenant à l'étape finale du gravettien oriental. Du point de vue stratigraphique au-dessus de cet habitat paléolithique se superpose directement un habitat post-paléolithique attribué fort probablement au néolithique et à l'âge des métaux.

C. Muntenia : *Ciuperceni*

L'établissement de trouve à environ 1 kilomètre à l'est du village, sur le lieu de l'actuelle carrière de sable. Dans la partie supérieure des couches lœssoïdales qui recouvrent les graviers de Frățești, on a recueilli de nombreuses pièces en silex appartenant à des ateliers pour la taille de la pierre qui ont été datées de l'aurigacien moyen tardif. Tous les silex (éclats, lames et nuclei) se rattachent, quant à la forme et technique, aux outils de Malul Roșu-Giurgiu. Le silex utilisé comme matière première venait de la Plate-forme pré-Balkanique.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Cremenea — Sita Buzăului.* Section dans le profil de la paroi ouest de la tranchée XVII ; 1, sol noir végétal ; 2, terre jaune poudreuse à fentes en coin périglaciaires ; (2a) ; 3, terre brun-rougeâtre ; 4, terre rougeâtre-jaunâtre ; 5, graviers et sables.

Fig. 2. — *Cremenea — Sita Buzăului.* Objets en silex du Ier — niveau aurignacienmoyen ; 1, 7, 8, grattoirs-bec ; 2, grattoir-burin ; 4, grattoir sur éclat massif ; 5, burin ; 3, 6, grattoirs-découverts à la base du II niveau (pièces à aspect gravettien).

Fig. 3. — *Cremenea — Sita Buzăului.* Objets en silex du II[er] niveau ; 1, pointe similaire au type « Fiera Cleanov » ; 2, 3, 4, 6, pointes du type dit « La Gravette » ; 5, 10, nuclei ; 7, 13, 14, trapèzes ; 8, 9, 12, burins ; 11, croissant atypique ; 15, 16, lames tronquées obliques retouchées ; 17, 18, 24, lames à bord abattu ; 19, 22, 26, 27 grattoirs ; 23, 25, lames non retouchées.

Fig. 4. — *Costanda-Lădăuți.* Section dans le profil de l'ouest de la tranchée I : terre jaune poudreuse à lentilles de menus graviers, action diluvienne récente ; 2, terre noire granuleuse à pièces microlithiques ; 3, terre noire jaunâtre luteuse ; 4, pierres calcaires blanches cassantes.

Fig. 5. — *Costanda-Lădăuţi.* Objets en silex du niveau à microlithes : 1, 2, 5—7, 11, 13—15, 17, 18, grattoirs ; 3, 9, lames non retouchées ; 4, pointe similaire au type azilien ; 8, pointe similaire au type dit « La Gravette », 10, pointe retouchée utilisée comme perçoir ; 12, pointe microlithique à gibbosité, 16, trapèze.

Fig. 6. — *Movileni-Heleşteni.* Outils en pierre taillée appartenant au gravettien final : 1, Outil utilisé comme rabot et probablement aussi comme ciseau ; 2, 4, 5, 7, 8, 10—12, 15, 17, lames à bord abattu et pointes de type dit «La Gravette » ; 3, 6, 18, grattoirs ; 9, pièce utilisée comme perçoir ; 13, lame macrolithique utilisée comme burin ; 14, nucleus ; 16, lame finement retouchée.

Fig. 7. — *Ciuperceni.* Objets en silex : 1, 2, nuclei qui par retouchement aux extrémités pouvaient être employés aussi comme rabots.

NOI DESCOPERIRI PALEOLITICE ÎN BANAT

DE

FLOREA MOGOŞANU, I. STRATAN

În toamna anului 1960, cu prilejul unor cercetări şi săpături în peştera de la Româneşti, s-au descoperit pe terasele Begăi, din raza satului Româneşti (com. Curtea, r. Făget), două noi aşezări paleolitice în punctele numite „Dumbrăviţa" şi „Dealul Viei". De asemenea, în anul 1961, cînd au fost reluate săpăturile în punctele amintite, s-a mai descoperit încă o nouă aşezare paleolitică la NV de satul Coşava (com. Curtea, r. Făget).

Româneşti

Peştera. Prezenţa unor aşa-numite unelte de os paleolitice descoperite cu prilejul săpăturilor efectuate în 1949 [1] ne-a determinat să reluăm săpăturile în această peşteră. S-a efectuat un mic sondaj care, din cauza unor depuneri masive de bolovani dislocaţi din tavanul peşterii, nu a putut fi adîncit decît pînă la —3,20 m. Pînă la această adîncime, nu s-a descoperit nici o urmă de locuire paleolitică, ci numai bogate dovezi arheologice postpaleolitice.

În legătură cu acestea din urmă, trebuie menţionat că în afara săpăturilor autorizate din 1949, s-au mai făcut şi înainte, în peştera de la Româneşti, săpături de către persoane neavizate (căutători de comori, amatori de colecţii arheologice etc.) care au răscolit şi deranjat straturile de cultură postpaleolitice, făcînd aproape imposibilă stabilirea unei stratigrafii. Pe baza unor criterii tipologice, specialiştii au stabilit că materialul ceramic precum şi obiectele de piatră şi os aparţin neoliticului (Criş şi Tisa) şi epocii bronzului [2].

Dumbrăviţa. Locul numit Dumbrăviţa este reprezentat de o terasă veche de confluenţă situată în marginea de NE a satului Româneşti. Este mărginită la NE de rîul Bega, iar la SV de pîrîul Poeni. Locul actual de confluenţă a acestor două ape s-a deplasat cu circa 2 km spre NV.

---

[1] Marius Moga, *Cercetări arheologice în două localităţi din Banat*, în *Studii*, I, 1949, 2, p. 95—97.

[2] Materialul postpaleolitic a fost studiat de către cercetătorii Eugen Comşa, Sebastian Morintz şi Gh. Bichir.

Săpăturile începute în anul 1960, sub forma unui mic sondaj, au continuat în anii 1961—1964 cuprinzînd o suprafaţă de 340 m². Secţiunile au fost adîncite în medie pînă la 1 m, iar o mică suprafaţă din şanţul I a fost adîncită pînă la circa 3 m, nivel la care au apărut aluviunile de bază [3].

Cu prilejul acestor săpături au fost identificate patru straturi de cultură. Ţinem să facem însă precizarea că la Dumbrăviţa nu se poate vorbi de adevărate straturi de cultură, deoarece aici este vorba mai degrabă de locuiri de scurtă durată ale căror urme arheologice sînt răspîndite uneori, cum este cazul stratului I şi III, pe suprafeţe foarte restrînse (cîţiva metri pătraţi).

Primul strat de cultură, cuprins între —0,95 şi —0,75 m, este situat în partea inferioară a depunerilor brun-roşcate, bogate în concreţiuni feromanganice. Materialele arheologice, reprezentate numai prin unelte de silex, se concentrează într-un număr relativ ridicat pe o suprafaţă de numai 8 m². Inventarul uneltelor tipice cuprinde unele forme deosebit de interesante. Este vorba în primul rînd de descoperirea unui răzuitor (fig. 1) lucrat pe o aşchie groasă (3—4 cm), din silex de culoare cafenie roşcată. Piesa, care se poate înscrie oarecum în forma unui patrulater neregulat, are lungimea de 0,16 m şi lăţimea de 0,14 m. Prezintă o latură mai groasă (muchia) cioplită anume pentru a putea fi uşor prinsă în mînă, iar latura opusă împreună cu jumătate din latura de sus formează un arc care reprezintă partea activă a piesei, retuşată destul de îngrijit, potrivit retuşării în trepte de tradiţie musteriană. Această unealtă este pînă în prezent cea mai voluminoasă piesă paleolitică descoperită în ţara noastră.

În afara acestui răzuitor, utilajul litic mai cuprinde gratoare pe aşchii mari şi pe lame lungi şi groase cu partea activă convexă (fig. 2/1, 2), un gratoar ogival (fig. 2/3), o serie de gratoare nucleiforme, sau mai degrabă un fel de rabot nucleiform, care au devenit o caracteristică generală a paleoliticului bănăţean. În sfîrşit, trebuie să menţionăm alături de aceste unelte voluminoase prezenţa unor exemplare mici : o lamă denticulată (3 cm) şi un vîrf mic obţinut prin retuşe aurignaciene (fig. 2/5, 6).

Al doilea strat de cultură, mai bogat şi mai întins decît celelalte straturi, este situat către mijlocul depunerilor brun-roşcate, la o adîncime cuprinsă între —0,70 şi —0,55 m.

Inventarul pieselor tipice este destul de variat şi atrage atenţia prin caracterul lor tipologic deosebit. Se menţin, într-o proporţie redusă, uneltele de tradiţie aurignacian mijlocie : răzuşele nucleiforme, lamele cu scobituri şi gratoarele pe lame lungi cu laturile retuşate. Dar ceea ce caracterizează acel strat de cultură de la Dumbrăviţa sînt lamele şi aşchiile mici cu trunchieri (drepte sau oblice) retuşate abrupt (fig. 2/13, 14), lamele zvelte şi subţiri care au un capăt arcuit retuşat semiabrupt (fig.

[3] Profilul stratigrafic al depunerilor geologice de la Dumbrăviţa este următorul : 1, sol vegetal (0,03—0,05 m) ; 2, depuneri cenuşii-gălbui (0,10—0,13 m) ; 3, depuneri galben prăfoase (0,15—0,18 m) ; 4, depuneri galben-roşcate (0,30—0,35 m) ; 5, depuneri brun-roşcate bogate în concreţiuni feromanganice (0,35—0,45 m) ; 6, depuneri roşcat-gălbui cu infiltraţii verticale cenuşii-albăstrui (0,60—0,70 m) ; 7, depuneri cafeniu închis, bogate în feromangan (0,40—0,60 m) ; 8, depuneri roşcat închis (0,30—0,40 m) ; 9, aluviunile de bază. (Cifrele din paranteză reprezintă grosimea stratului respectiv.)

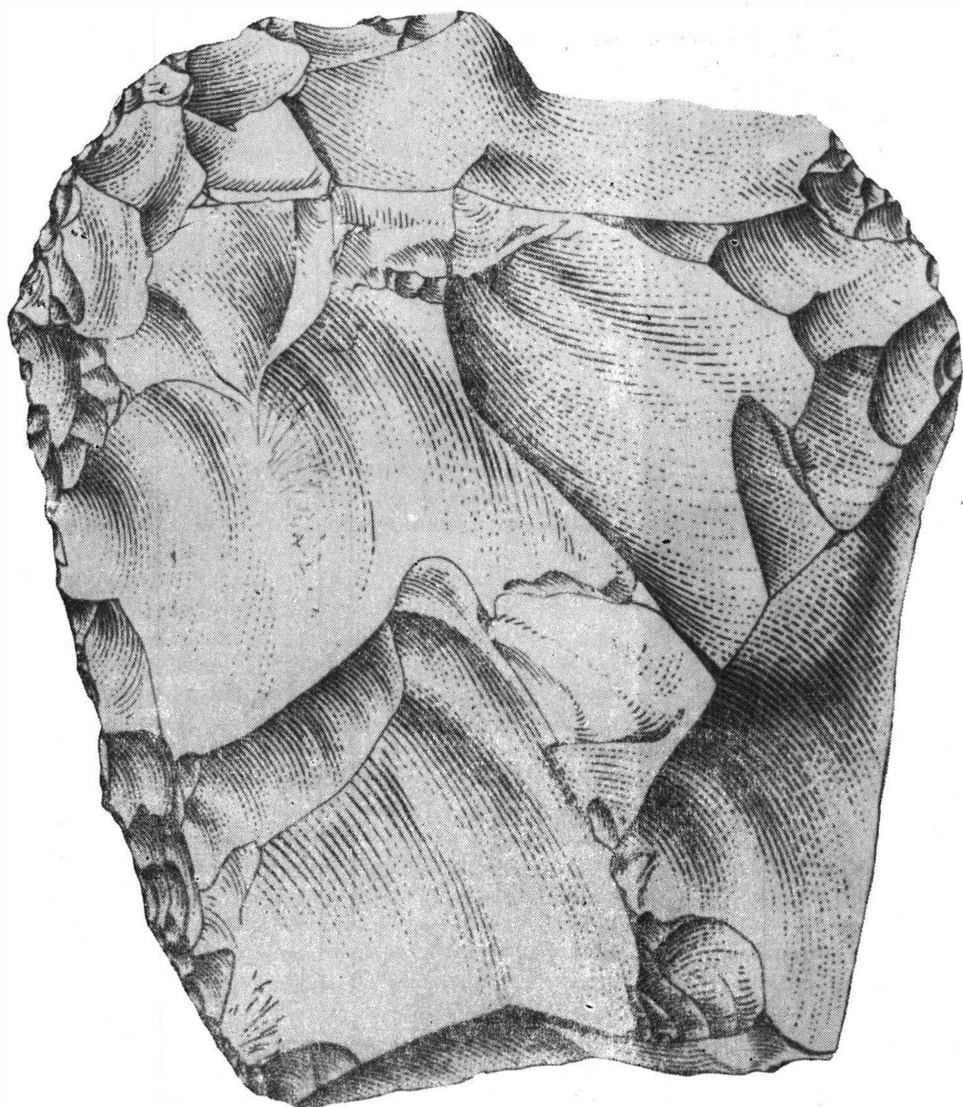

Fig. 1. — *Româneşti-Dumbrăviţa.* Răzuitor macrolitic din stratul I.

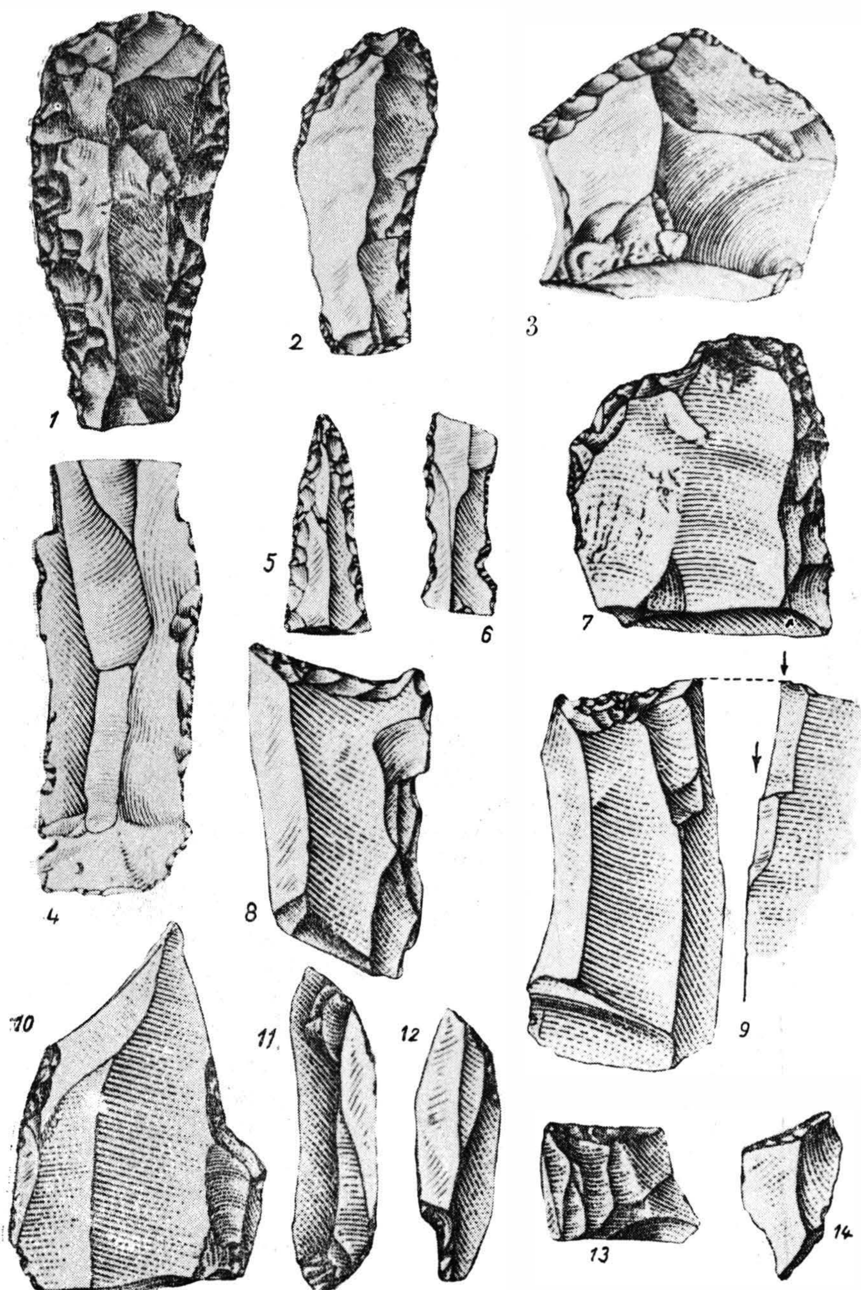

Fig. 2. — *Românești-Dumbrăvița. Stratul I.* *1, 2*, gratoare pe capăt de lamă groasă ; *3*, gratoar ogival ; *7*, gratoar pe capăt de lamă lată fragmentară ; *4*, burin dublu de unghi ; *5*, vîrf ; *6*, lamă denticulată. *Stratul II.* *8, 9*, burine pe lame groase cu trunchieri retușate abrupt ; *10*, burin median ; *11, 12*, lame cu o latură ușor arcuită retușată semiabrupt ; *13, 14*, așchii trunchiate și retușate.

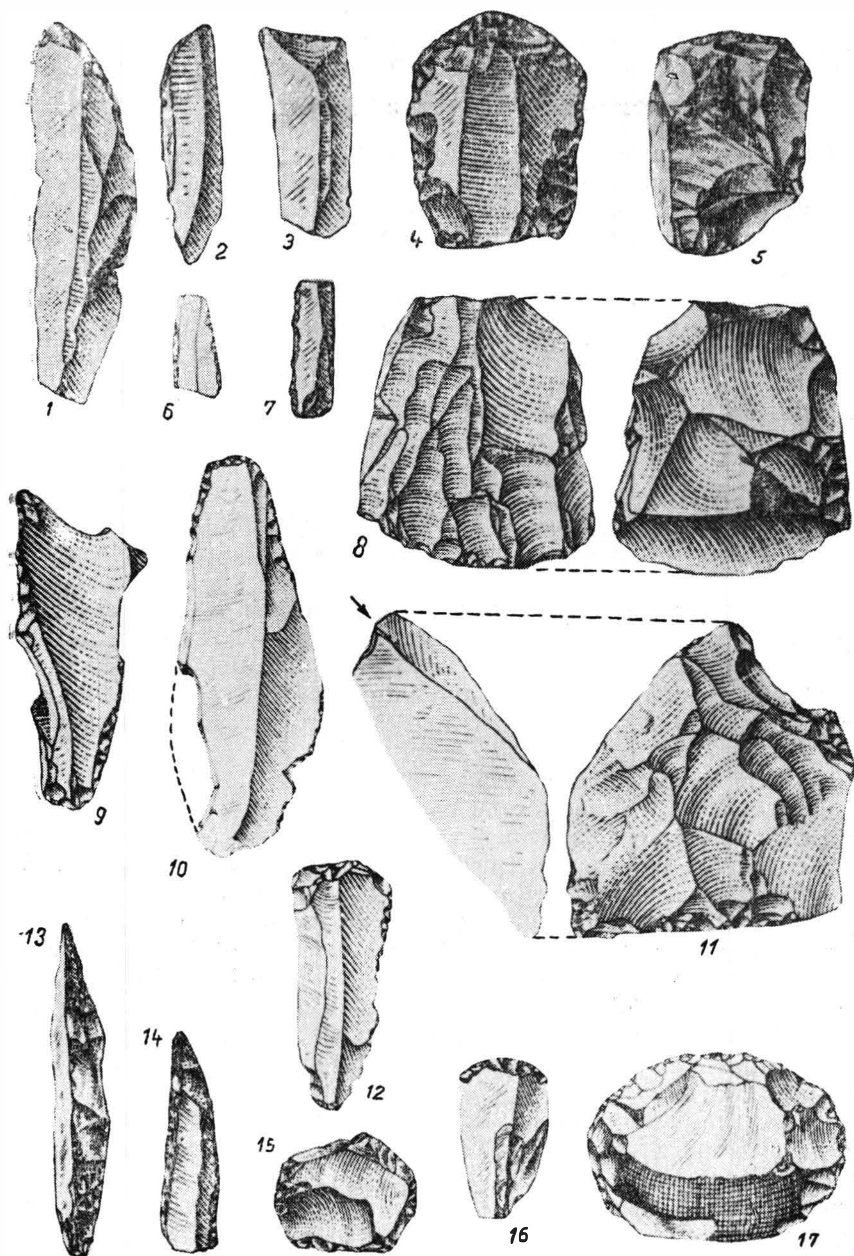

Fig. 3. — *Româneşti-Dumbrăviţa. Stratul II. 1, 2,* lame cu o latură uşor arcuită retuşată semiabrupt ; *3,* lamă trunchiată ; *4, 5, 10,* gratoare ; *6, 7,* lamele retuşate fin, semiabrupt ; *8,* gratoar nucleiform ; *9,* străpungător ; *11,* burin pe aşchie cu scobitură (*encoche*). *Stratul IV. 12,* vîrf ; 13, vîrf de tip „La Gravette" ; *14, 17,* gratoare ; *15, 16,* gratoare mici.

2/11, 12 şi fig. 3/1, 2) şi un număr variat de burine care domină ca număr toate celelalte tipuri de unelte. Pe lîngă tipurile simple de burine de unghi sau mediane atrag atenţia unele exemplare lucrate pe aşchii cu scobitură (fig. 3/11) şi altele pe lame groase cu trunchieri drepte retuşate (fig. 2/8,9).

Ca materie primă, în acest strat — ca şi în celelalte — s-au folosit pietrele de rîu din cremene care se găsesc şi astăzi din abundenţă pe valea Begăi. Culoarea silexului oscilează de la roşcat deschis pînă la cafeniu închis, cu unele incluziuni negre-vineţii.

Al treilea strat de cultură este situat la limita de contact dintre depunerile galben-roşcate şi cele superioare galben prăfoase, la o adîncime cuprinsă între —0,40 şi —0,50 m. În acest strat s-au descoperit cîteva aglomerări de aşchii şi bulgări mari de silex care nu reprezintă altceva decît mici ateliere pentru prelucrarea uneltelor. Astfel, în primul pătrat al şanţului IV s-au descoperit, pe o suprafaţă de 0,25 m², circa 50 de aşchii mari şi bulgări de silex; în mijlocul acestor piese se afla un bolovan mare de cremene folosit ca nicovală pentru cioplitul uneltelor.

Între uneltele descoperite, menţionăm prezenţa unor gealăie (rabot) macrolitice şi prezenţa unor bolovani de silex cioplţi la un capăt prin cîteva lovituri alternative pentru a fi folosiţi, probabil, ca ciocane sau ca topoare primitive.

Ultimul strat este situat în partea superioară a depunerilor galben-prăfoase, la o adîncime cuprinsă între —0,25 şi —0,37 m. Numărul pieselor descoperite este redus, dovedind o locuire sporadică şi de scurtă durată.

Alături de cîteva aşchii şi lame simple au fost scoase la iveală cîteva gratoare mărunte şi un vîrf cu o margine uşor arcuită, retuşată abrupt (fig. 3/14).

Trebuie să menţionăm însă că inventarul litic al acestui strat vine în contact direct şi în amestec cu bogate urme arheologice postpaleolitice (ceramică, fragmente de chirpici, vetre de foc, urme de pari de locuinţe) care aparţin epocii bronzului (perioada de început şi de mijloc) şi primei epoci a fierului. Această întîlnire între elementele unui paleolitic întîrziat cu elemente culturale mult mai noi se datoreşte următoarelor cauze: a) o acumulare geologică foarte slabă în postglaciar; b) deranjarea stratului paleolitic de către oamenii epocii metalelor prin adîncirea locuinţelor lor; c) amestecul materialelor celor două straturi prin arăturile adînci recente.

Dealul Viei. Este vorba de o terasă înaltă de circa 25 m, situată pe stînga rîului Bega, la jumătatea drumului care leagă satul Româneşti de comuna Curtea.

În acest punct s-au executat mai multe sondaje însumînd o suprafaţă de 30 m² şi adîncite, în parte, pînă la —1,60 m. S-a descoperit un singur strat de cultură la o adîncime cuprinsă între —0,20 şi —0,45 m, într-o depunere loessoidă, galben-prăfoasă. S-a descoperit un număr foarte redus de unelte de silex. Printre cele cîteva piese menţionăm prezenţa a două răzuşe (gealăie) nucleiforme, a cîtorva nuclee neregulate şi prezenţa unui răzuş discoidal, cu partea dorsală bombată, retuşat pe întregul perimetru.

Izolat, în sondajul I, la o adîncime cuprinsă între —0,20 şi —0,25 m, au apărut mai multe fragmente ceramice provenind din patru vase mari, care prin tehnica de lucru, pastă şi culoare, aparţin culturii Criş.

Coşava

Aşezarea paleolitică de aici a fost descoperită pe dealul situat în marginea de NV a satului Coşava. Dealul, care marchează limita sudică a întinsului podiş al Lipovei, este situat pe malul drept al Begăi şi este alcătuit din două înălţimi, numite de localnici „Cuca Mare" şi „Cuca Mică", legate între ele printr-o şa uşor albiată.

Primele săpături au fost făcute în anul 1961 şi au continuat sub forma unor sondaje în anii 1962 şi 1964. În urma acestor săpături restrînse, care au atins adîncimea medie de 1 m, au fost descoperite trei straturi de cultură [4].

Primul strat de cultură şi cel mai important se află situat între —0,85 şi —0,75 m, în partea inferioară a unor depuneri brun-roşcate în care apar pietre de rîu rulate puternic.

Piesele (numai de silex) descoperite în acest strat apar destul de sporadic (una-două pe m²), dar în majoritatea cazurilor tipice. Predomină lamele simple, mai ales cele de mărime mijlocie, care prezintă în general pe laturile lungi urme vizibile de întrebuinţare. Lamele retuşate ocupă şi ele un loc important; sînt retuşate frecvent pe ambele laturi prin retuşe directe şi uneori inverse. Au fost descoperite de asemenea mai multe lame cu scobituri (*encoche*), între care un exemplar mai rar, lucrat pe o lamă lungă de 8 cm, cu scobituri largi pe ambele laturi, asimetrice, care dau lamei o formă sinuoasă. Adîncimea scobiturilor face dovada unei intense folosiri a piesei ca răzuitor dublu concav. Cel mai interesant tip de unealtă îl reprezintă gratoarele, mai ales pentru stabilirea apartenenţei culturale a acestui strat. Din rîndul acestora se detaşează cîteva exemplare înalte, lucrate pe lame groase sau pe lame cu creastă (*lame à crête*), precum şi unele exemplare cu bot (*à museau*), caracteristice aurignacianului mijlociu. De asemenea, trebuie menţionată şi aici prezenţa acelor gratoare-rabot nucleiforme, între care un rabot tipic lucrat pe o aşchie masivă a cărui parte activă a fost obţinută prin desprinderi de lamele subţiri şi înguste (fig. 4/5).

Despre al doilea strat de cultură nu se poate spune mare lucru din pricina materialului arheologic insuficient. Este situat între adîncimile de —0,64 şi —0,50 m, în partea superioară a depunerilor brun-roşcate. Inventarul se compune din cîteva lame neretuşate, nuclee atipice şi două gratoare pe capăt de lamă.

Nici al treilea strat de cultură de la Coşava nu a oferit material suficient pentru a înlesni stabilirea unor concluzii. Are aceeaşi poziţie stratigrafică cu cele de la Dumbrăviţa (stratul IV) şi de la Dealul Viei.

Printre cele cîteva piese de silex descoperite, atrag atenţia două exemplare de lame fragmentare cu latura teşită, două lamele Dufour şi un gratoar înalt lucrat cu multă grijă.

[4] Profilul depunerilor geologice este asemănător celui de la Dumbrăviţa.

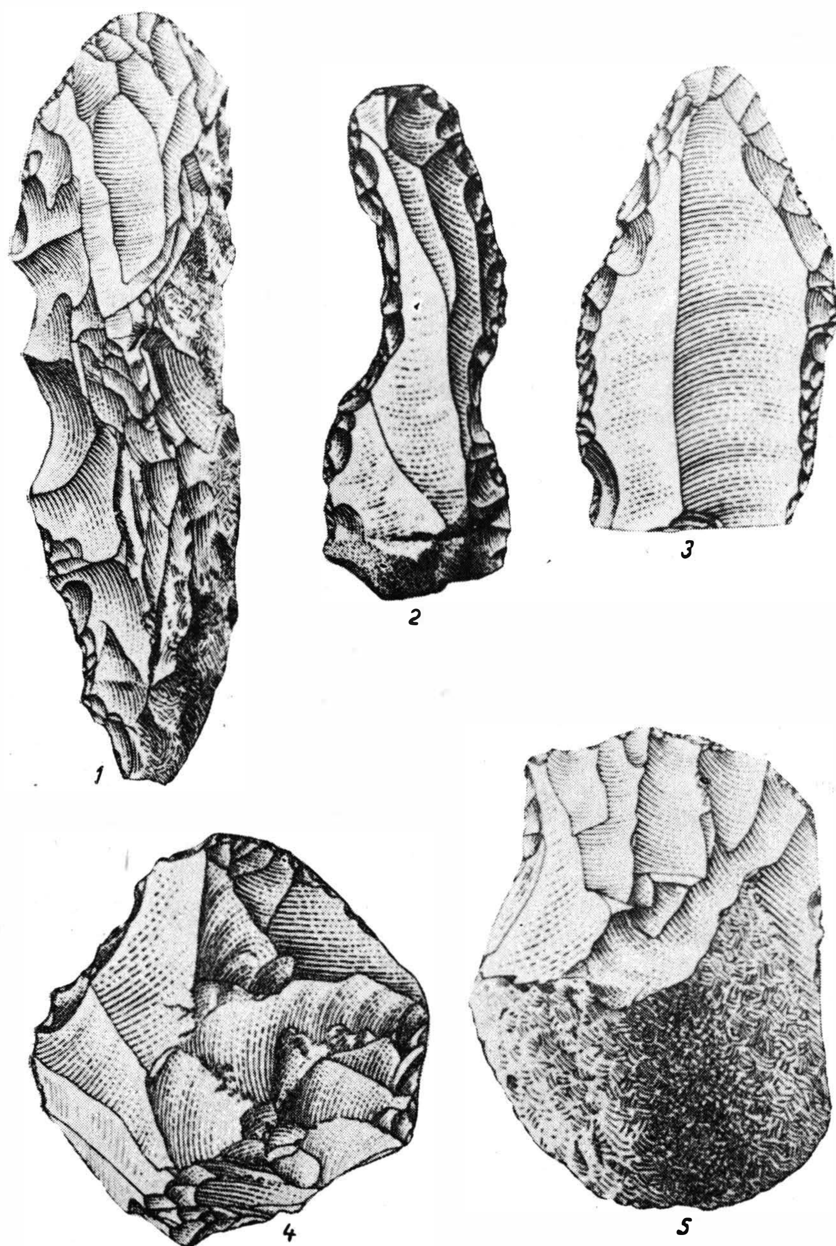

Fig. 4. — *Coşava. Stratul I. 1, 3*, gratoare cu bot (*à museau*) ; *2*, lamă cu dublă scobitură ; *4*, gratoar pe aşchie discoïdală ; *5*, rabot nucleiform.

Concluzii. Primele straturi de cultură de la Dumbrăviţa şi Coşava conţin o serie de elemente care caracterizează aurignacianul, în accepţiunea largă a cuvîntului, din această parte a Europei, ele detaşîndu-se totuşi ca o grupă culturală aparte.

Al doilea strat de cultură de la Dumbrăviţa, prin varietatea uneltelor, face dovada pătrunderii unor influenţe străine care se grefează pe fondul local aurignacian.

Celelalte straturi de la Dumbrăviţa, Coşava şi Dealul Viei reprezintă diverse etape de dezvoltare ale paleoliticului superior, care, cu toate că păstrează unele elemente de tradiţie locală, recepţionează de-a lungul timpului influenţe culturale străine.

În legătură cu ultimele straturi de la Coşava şi Dumbrăviţa, trebuie să semnalăm prezenţa unor rare elemente gravettiene (lame şi vîrfuri cu marginea teşită).

NOUVELLES DÉCOUVERTES PALÉOLITHIQUES AU BANAT

RÉSUMÉ

Au cours des années 1960—1964 trois nouveaux établissements paléolithiques ont été découverts aux environs de la commune Curtea (district de Făget, région de Banat).

Le premier établissement est situé au finage nord-est du village de Româneşti. C'est ici qu'on a découvert quatre couches de culture, les plus importantes étant celles de base (Ire et IIe). La première contient toute une série d'outils caractéristiques pour l'aurignacien (*lato sensu*) de cette région de l'Europe, qui se détache toutefois comme un groupe culturel bien défini, quant à la seconde avec un inventaire plus varié — elle représente une nouvelle étape de développement du paléolithique local qui a subi quelques influences culturelles étrangères au cours du temps.

Le second établissement se trouve situé sur une terrasse de la rivière de Bega, nommée Dealul Viei, voisine de la Dumbrăviţa, où l'on a découvert quelques pièces en silex qui appartiennent — étant donnée la position stratigraphique — au paléolithique final.

Le troisième établissement à trois couches de culture a été mis au jour sur une colline au nord-ouest du village de Coşava.

La première couche est la plus intéressante par ses outils en silex attestant la présence d'un aurignacien typique (fig. 4).

Dans les niveaux supérieurs de la Dumbrăviţa (IVe niveau) et de la Coşava (IIIe niveau) on a mis au jour des éléments qui semblent appartenir au gravettien oriental (pointes et lames à bord abattu).

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Româneşti-Dumbrăviţa.* Racloir macrolithique de la première couche.

Fig. 2. — *Româneşti-Dumbrăviţa. Ire couche.* 1, 2, grattoir sur extrémité de lame épaisse ; 3, grattoir ogival ; 7, grattoir sur extrémité de lame large fragmentaire ; 4, burin d'angle double ; 5, pointe ; 6, lame denticulée. *IIe couche.* 8, 9, burins sur lames épaisses à troncature abrupte retouchée ; 10, burin médian ; 12, lames à tranchant légèrement arqué, à retouche semi-abrupte, 13, 14, éclats tronqués et retouchés.

Fig. 3. — *Româneşti-Dumbrăviţa. IIe couche.* 1, 2, lames à tranchant légèrement arqué à retouche semi-abrupte ; 3, lame tronquée ; 4, 5, 10, grattoirs ; 8, grattoir nucleiforme ; 6, 7 lames finement retouchées, semi-abruptes ; 9, perçoir ; 11, burin sur éclat à encoche. IVe *couche.* 12, pointe ; 13, pointe de type dite « La Gravette » ; 14, 17, grattoirs ; 15, 16, petits grattoirs.

Fig. 4. — *Cosava. Ire couche.* 1, 3, grattoirs à museau ; 2, lame à double encoche ; 4, grattoir sur éclat discoïdal ; 5, rabot nucleiforme.

CULTURA KOSTOLAC DE LA CUINA TURCULUI

DE

V. BORONEANȚ

În adăpostul de sub stîncă, numit Cuina Turcului din regiunea Cazanelor (satul Dubova, com. Ogradena, r. Orșova), colectivul arheologic pentru cercetări paleolitice din cadrul Grupului de Cercetări Complexe Porțile de Fier a executat în toamna anului 1964 un sondaj pînă la 4 m adîncime, ajungînd pînă la stînca vie. Săpăturile au fost executate sub conducerea responsabilului șantierului arheologic Porțile de Fier, C.S. Nicolăescu-Plopșor.

Au fost constatate mai multe straturi de cultură [1]. În stratul aparținînd culturii Coțofeni s-au găsit și fragmentele ceramice de tip Kostolac de care ne vom ocupa aici [2].

Între ele deosebim o specie ornamentată și alta neornamentată. Din specia neornamentată avem mai puține cioburi, care nu se deosebesc însă ca pastă și formă de acea ornamentată. Pasta lor este bine preparată, amestecată cu cioburi și cu piatră pisată sau nisip cu multă mică, dar fără cochilii de melci sau valve de scoici pisate. Pereții vaselor sînt lustruiți sau neteziți pe una sau ambele fețe, avînd la suprafață culoarea gri-negricios, galben-gri, galben-roșcat, gri-brun, iar în spărtură culoarea neagră și mai rar roșietică sau gălbui-roșietică. Uneori sub suprafața exterioară au un strat de 1—2 mm roșcat și mai dur, din cauza arderii.

Ca forme distingem :

a) Castroane de diferite tipuri și mărimi, ornamentate sau neornamentate, cu pereții drepți și buza ușor adusă în afară ; cu gîtul înalt, buza dreaptă sau puțin răsfrîntă în afară.

b) Vase mari bitronconice, cu gîtul înalt și ușor concav, avînd trunchiul superior abia schițat. Derivă din vase-castron și pot fi considerate ca o formă intermediară.

c) Vase mari bombate.

d) Cupe cu gîtul înalt.

e) Cupe fără gît, ornamentate cu împunsături succesive și cu tortițe (tip sosieră).

---

[1] C. S. Nicolăescu-Plopșor, în *Scînteia*, anul XXXIV, nr. 6504, 19. I. 1965 ; C. S. Nicolăescu-Plopșor, M. Davidescu, St. Roman, V. Boroneanț, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 407—411.

[2] C. S. Nicolăescu-Plopșor, M. Davidescu, St. Roman, V. Boroneanț, *Pe firul istoric al Cazanelor*, comunicare ținută la sesiunea I de comunicări a C. S. C. A.

S C I V, tomul 17, nr. 2, p. 345—353, București, 1966

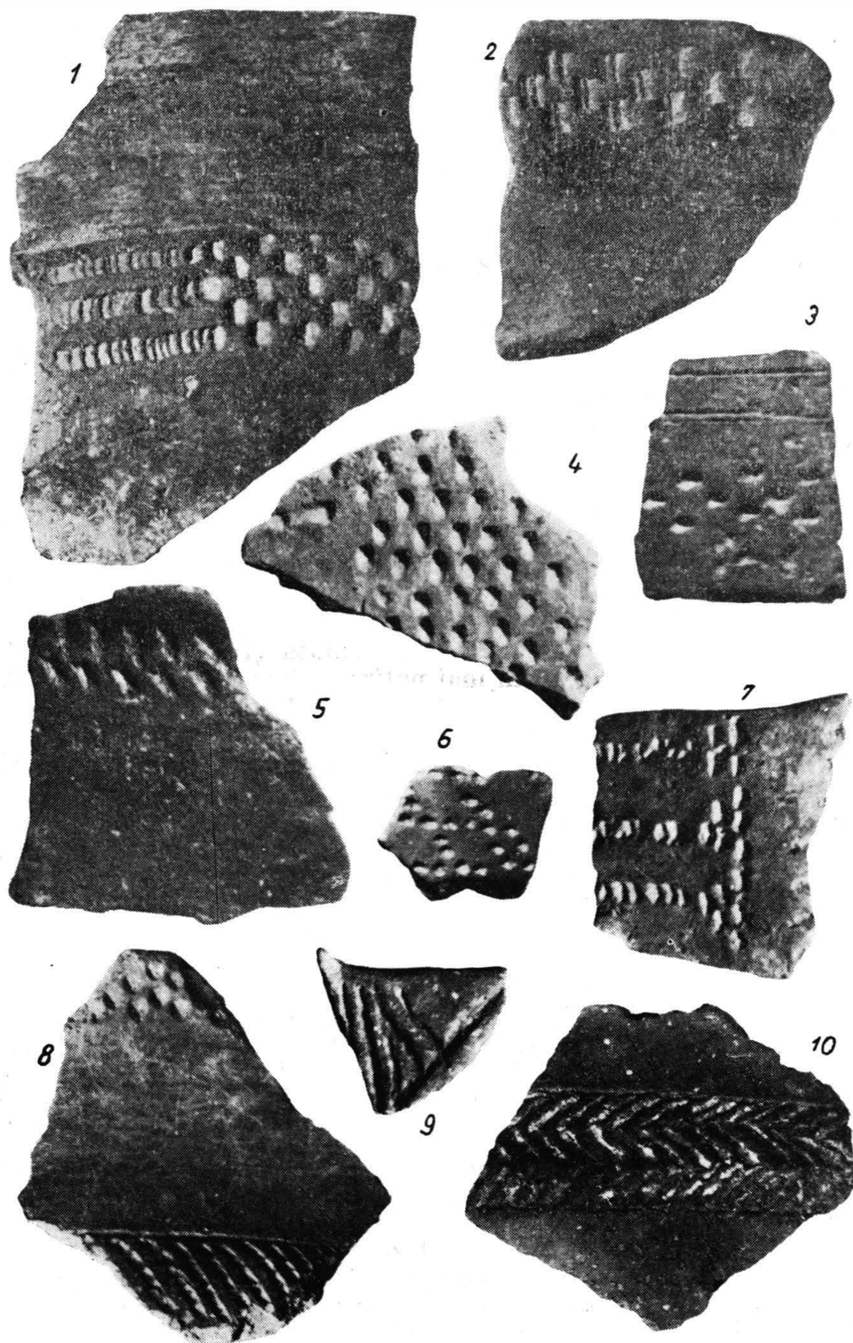

Fig. 1. — Fragmente ceramice aparținînd culturii Kostolac.

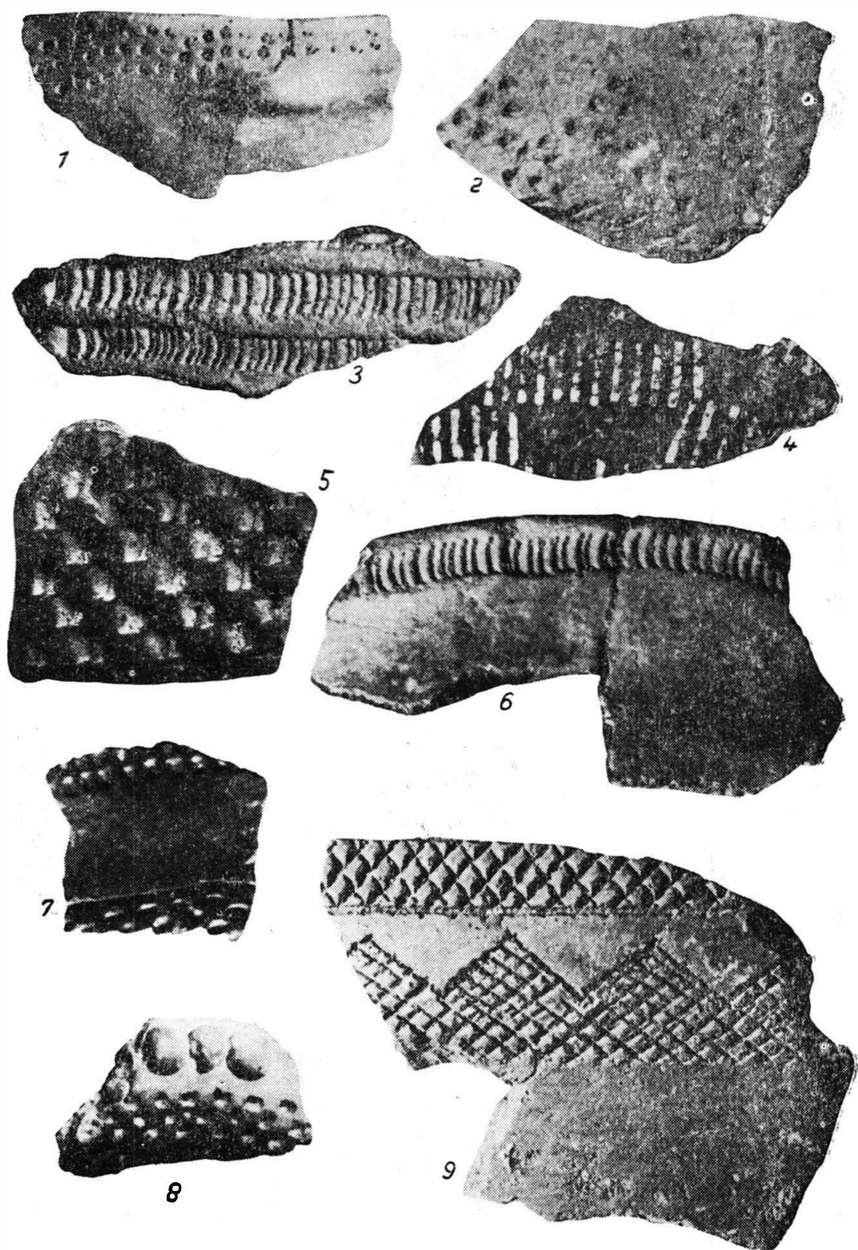

Fig. 2. — Fragmente ceramice aparţinînd culturii Kostolac.

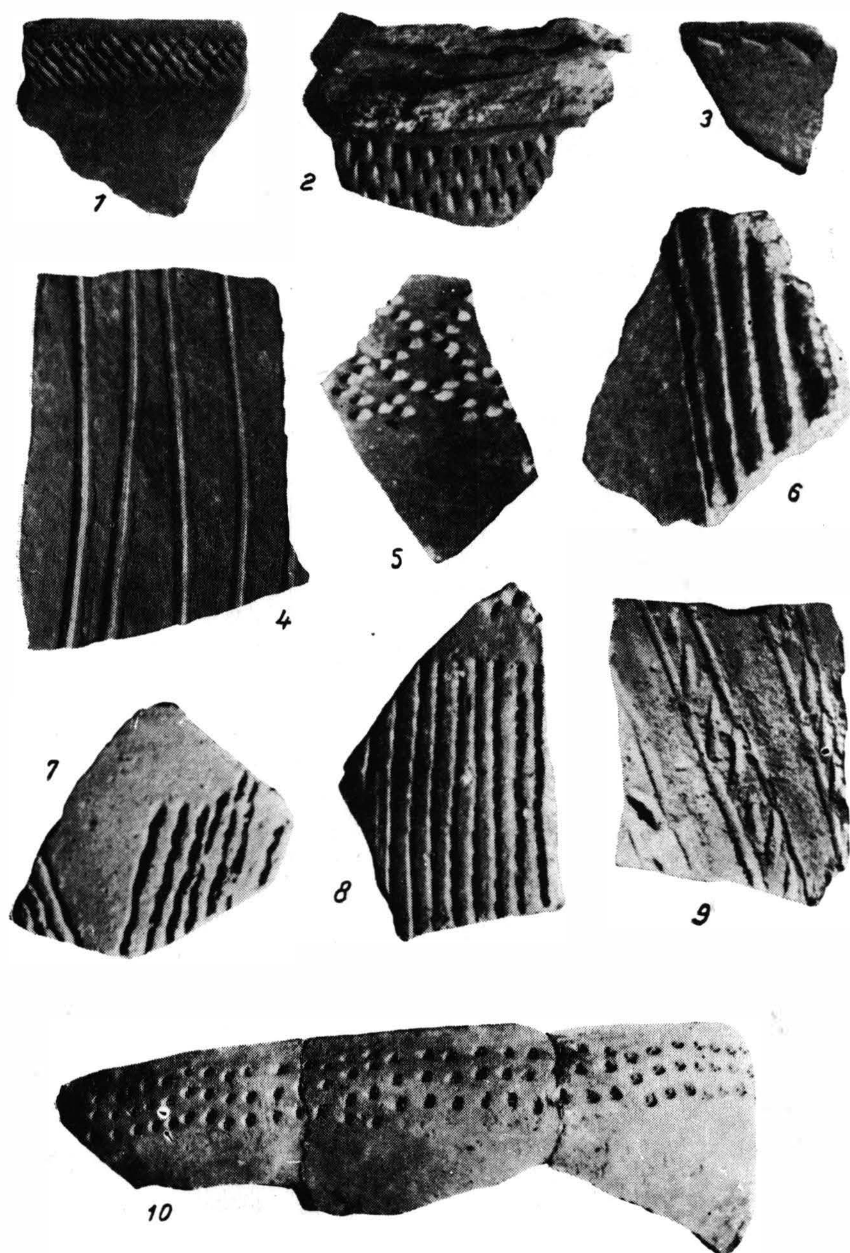

Fig. 3. — Fragmente ceramice aparţinînd culturii Kostolac.

Ornamentarea foloseşte următoarele tehnici : împunsături succesive, incizii, linii adîncite, impresiuni, dungi cu măturica, caneluri şi boabe de linte. Decorul cel mai des întrebuinţat este acela alcătuit din împunsături, şi care are diferite forme, în funcţie de caracterul uneltei cu care a fost făcut, de adîncime şi poziţia pe vas. Se întîlnesc împunsături făcute cu un vîrf bine ascuţit (fig. 2/1 ; fig. 3/10), cu un vîrf mai gros şi rotunjit (fig. 1/3, 4/6,8 ; fig. 2/8 ; fig. 3/5), cu un vîrf retezat (fig. 1/1,2 ; fig. 2/5) ; cu o spatulă cu vîrful în formă de unghie (fig. 2/3,6), apoi triunghiul realizat prin împunsături (fig. 1/6) şi de asemenea motive în patru colţuri în aceeaşi tehnică (fig. 1/3). Împunsăturile succesive în linie uşor adîncită (fig. 1/8,9 şi fig. 3/7,8) sau pătrăţelele din împunsături duble (fig. 1/2 şi fig. 2/5) şi împunsături succesive din linii mult mai adîncite (fig. 2/4, fig. 3/6 şi fig. 4). Tot din împunsături succesive este şi motivul unghiular (fig. 4).

Ca motive imprimate menţionăm dreptunghiurile, mai mari sau mai mici (fig. 1/5,7), care par a fi mai comune, deoarece le întîlnim şi pe ceramica grosolană, pătrăţelele sau romburile cu incizii fine în zăbrele sau haşuri, triunghiuri formate din mici triunghiuri imprimate.

Dintre motivele incizate amintim pătratele din linii paralele sau întretăiate, fără contur sau înscrise în triunghi, apoi motivul în ramură de cetină de brad (fig. 1/10), romburile sau pătrăţelele mari (motivul în plasă. fig. 2/9). Linia mult adîncită este şi ea des folosită (fig. 3/1).

Decorul făcut cu măturica şi canelurile sînt mai rar întrebuinţate. Există şi combinaţii între aceste motive. Atît pentru împunsăturile succesive, liniile adîncite sau motivele imprimate se foloseşte incrustarea cu culoare albă.

Cultura Kostolac este răspîndită pe valea Dunării, a Moravei, a Savei, a Tisei şi a afluenţilor lor, izolat în Tracia şi Atica, ocupînd terasele înalte, locuri apărate natural, preferînd poziţiile dominante [3].

Pe teritoriul ţării noastre cultura Kostolac urcă pe văile rîurilor Timiş, Bîrzava, Cerna. În sprijinul acestei păreri vin descoperirile de la Reşiţa făcute de L. Frantz [4], acelea de pe insula Moldova Veche semnalate de Vladimir Dumitrescu şi Ioan Stratan [5], apoi din Peştera Hoţilor de la Băile Herculane[6], Bocşa Colţani[7], peştera de la Româneşti [8], Jupalnic [9], peştera Maovăţ vecină cu Cuina Turcului, precum şi cea de la Ostrovul Banului, făcută de M. Davidescu în 1965.

---

[3] A. Benac, în *Glasnik-Sarajevo*, XVII, 1962, p. 37 ; M. Garašanin în *39. BerRGK*, 1958, p. 39.

[4] L. Frantz, în *WPZ*, 13, 1926, p. 91, fig. 1/1–26, apud Vl. Milojčić, în *PZ*, 34–35, 1949–1950, p. 156.

[5] Vl. Dumitrescu, I. Stratan, in *Dacia*, N. S., VI, p. 411, 426.

[6] C. S. Nicolăescu-Plopşor, Eug. Comşa şi Al. Păunescu, în *Materiale*, III, 1957, p. 54, fig. 3/1 şi materialele din colecţia Muzeului din Lugoj. Mulţumim şi pe această cale directorului Muzeului raional Lugoj, I. Stratan.

[7] Bocşa Colţani, oraş raional din microraionul Reşiţa, reg. Banat. Materialele se află în colecţia Muzeului din Timişoara.

[8] Raionul Făget, reg. Banat. Materialele în colecţia Muzeului din Timişoara.

[9] Raionul Orşova, reg. Banat. Materialul în colecţia Muzeului din Timişoara. Mulţumim şi pe această cale directorului Muzeului regiunii Banat, M. Moga.

Cronologic cultura Kostolac se plasează la sfîrşitul neoliticului. Urmînd stratigrafia de la Vinča [10], materialul Kostolac este mai recent decît cel Baden, dar este analog cu acela din stadiul timpuriu din aşezările de la Sarvas, Bapska şi Vučedol. În momentul de contact cu cultura Baden aceasta din urmă se găsea în faza ei de înflorire [11], ceea ce duce la concluzia că materialul Kostolac de la Pivnica (localitate situată pe cursul rîului Bosna, în satul Potočani lîngă Odžac, din Bosnia de nord) trebuie să fi fost contemporan cu cultura Baden timpurie. Cultura Kostolac este deci mai veche decît cultura Vučedol.

Cercetările făcute la Pivnica şi publicate de Z. Marić [12] şi A. Benac [13] au scos la iveală o aşezare Kostolac pură, prima de acest fel găsită pînă acum, unde, după părerea lui A. Benac, purtătorii ei de origine nordică au rămas străini de alte influenţe [14]. În alte aşezări, triburile acestei culturi au intrat în strînse legături cu acelea ale culturii Baden, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători să numească această cultură Baden-Kostolac [15], socotind că s-a produs un amestec în care elementul Kostolac a rămas dominant [16]. Aceasta atrage după sine concluzia că la data începerii acestui proces de reciprocă înrîurire, elementul Kostolac era superior celui Baden. În această situaţie ne permitem a trage concluzia că avem de a face cu două etape de evoluţie a acestei culturi; etapa Kostolac-Pivnica (cea dinainte de amestecul cu cultura Baden) şi a doua etapă, etapa Kostolac-Baden, fiind şi etapa de maximă răspîndire.

Împrejurarea aceasta o folosim pentru a compara materialul de la Cuina Turcului cu cel de la Pivnica şi din alte aşezări. Ca tehnică de execuţie, formă şi ornament, o parte din fragmentele de la Cuina Turcului, tipologic, se încadrează în etapa Kostolac-Pivnica; de exemplu fragmentul de castron cu buza uşor adusă în afară, cu gîtul înalt, despărţit de corp printr-o linie uşor adîncită, ornamentat cu un brîu de împunsături succesive cu alternanţe de împunsături rare (fig. 1/1) [17], ornamentul din împunsături rare mărginit de o linie adîncită, de pe buza aceluiaşi tip de castron (fig. 1/9) [18], sau de pe suprafaţa de maximă rotunjime a vaselor bombate (fig. 1/4) [19] etc.

O altă parte din aceste fragmente îşi găsesc corespondenţe în etapa a doua Kostolac-Baden. În această categorie se încadrează fragmentele de ceaşcă cu tortiţe (fig. 2/1; fig. 3/10) [20], motivul în reţea (fig. 2/9) [21] şi orna-

---

[10] Vl. Milojčic, *op. cit.*, p. 157; M. Vasić, *Preistorika Vinča*, IV, p. 115.

[11] A. Benac, *op. cit.*, p. 38, 40.

[12] Z. Marić, în *Glasnik-Sarajevo*, XIII, 1958, p. 243—245.

[13] A. Benac, *op. cit.*, p. 22—42.

[14] *Ibidem*, p. 37.

[15] *Ibidem*, p. 40; M. Garašanin, în *39. BerRGK*, 1958, p. 37—45; *Starinar*, IX—X, 1958—1959, p. 34—35.

[16] A. Benac, *op. cit.*, p. 40.

[17] *Ibidem*, pl. VI/5.

[18] *Ibidem*, pl. V/1, 2, 3, 6, 11; pl. VI/5, pl. VII/3, 6.

[19] V. Garašanin, în *39. BerRGK*, 1958, p. 41, p. VII/1; *Starinar*, IX—X, 1958—1959, p. 24, p. II/6.

[20] Vl. Milojčić, *op. cit.*, p. 157; Fr. Tompa, în *24—25. BerRGK*, 1934—1935, pl. XVII/13.

[21] Vl. Milojčić, *op. cit.*, pl. X/10; pl. XI/12.

mentul din împunsături succesive adîncite, de formă unghiulară, cu boabe de linte aplicate pe linia adîncită care desparte gîtul de corpul vasului (fig. 4) [22] etc.

Sînt constatate înrudiri şi cu cultura Rossen, faza ei timpurie, mai accentuate în etapa Kostolac-Baden, pe care le avem prezente şi la noi.

De o deosebită importanţă pentru noi este fixarea relaţiilor dintre cultura Kostolac şi cea Coţofeni. M. Garašanin [23] admite că în complexul

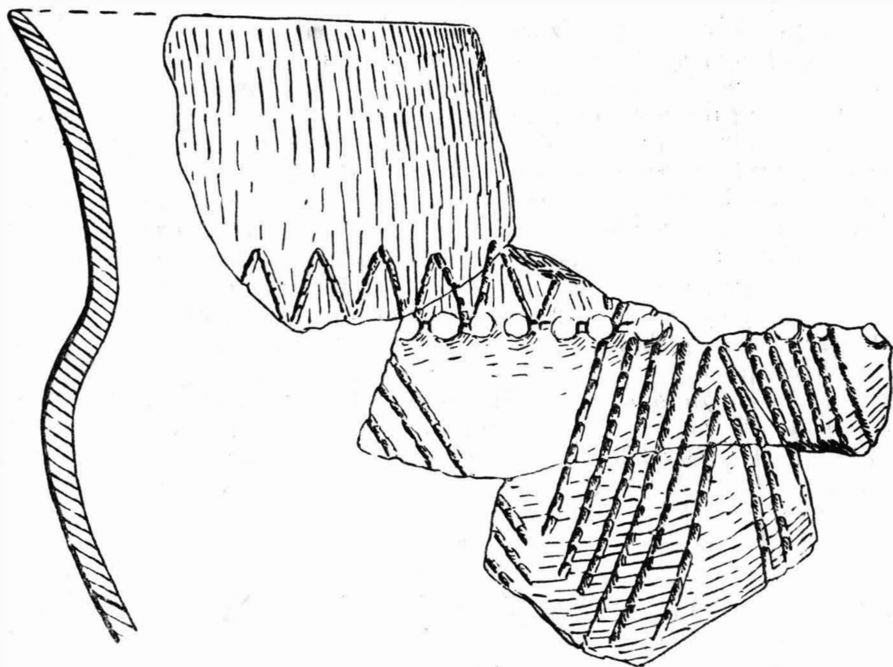

Fig. 4. — Fragment ceramic aparţinînd culturii Kostolac (etapa Kostolac-Baden).

cultural Kostolac-Baden-Pecel de pe teritoriul Serbiei ar putea intra şi cultura Coţofeni. Înrudirea ca şi contemporaneitatea lor parţială este neîndoielnică. La Pivnica nu sînt însă prezente elemente care să se poată lega de cultura Coţofeni. În stadiul actual al cercetărilor de la Cuina Turcului, se poate afirma numai că sînt în amestec. Cercetările viitoare din această aşezare sau din alte aşezări vor putea aduce noi precizări în această problemă. Rămîne de văzut dacă se poate vorbi numai de un simplu contact şi coexistenţă pe un anumit spaţiu geografic, sau de un întreg complex cultural evolutiv, în care factorul Kostolac să fi influenţat într-o oarecare

[22] Gerhard Bersu, în *Germania*, XX, 1936, p. 229–230, pl. XLIV, XLV; A. Stroh, în *28.BerRGK*, 1938, p. 1 şi urm.; pl. I, II, III, V, VII şi XXIV; G. Neumann, în *PZ*, 34–35, 1949–1950, p. 159; N. Tasić, în *Starinar*, XI, 1960, p. 156, fig. 7, 8.

[23] M. Garašanin, în *39. BerRGK*, 1958, p. 37, nota 191 de la p. 47.

măsură formarea culturii-surori Coţofeni [24]. Aceasta ţinînd seama şi de faptul că la Bubanj-Hum materialele culturii Kostolac s-au găsit în stratul 1 b, fiind mai vechi decît acelea ale culturii Coţofeni, care s-au găsit în stratul 2 din aceeaşi aşezare [25]. Dacă în momentul de contact între cultura Baden şi cea Kostolac, prima se găsea în faza ei de înflorire, atunci prima etapă, Kostolac-Pivnica, trebuie să fi fost contemporană cu cultura Baden timpurie, mai veche decît cultura Vučedol, dar contemporană cu ea în etapa a doua Kostolac-Baden [26].

Lămurirea acestor probleme este cu atît mai importantă cu cît ea trebuie să ne ajute şi la precizarea rolului culturii Kostolac în dezvoltarea altor culturi, cum ar fi aceea cu împunsături succesive, din sudul Transilvaniei. Vl. Milojčić [27], susţine, pe baza descoperirilor de la Reşiţa, existenţa unor legături între cultura Kostolac, cea cu împunsături succesive din sudul Transilvaniei şi cultura Coţofeni. I. Nestor [28] admite pentru originea culturii cu împunsături succesive o componentă sudică, venită din Serbia sau Slovenia. A. Stroh [29], ocupîndu-se de cultura cu linii adîncite, din sudul Germaniei, pe care apare şi decorul cu boabe de linte, spune că între acestea şi cultura cu împunsături succesive, din sudul Transilvaniei, trebuie să fie o legătură. Participarea culturii Kostolac la formarea culturii cu împunsături succesive este de acceptat, ca şi a culturii Coţofeni, dacă ne gîndim că peştera de la Româneşti este în vecinătatea regiunii Hunedoara.

Socotind că materialul prezentat aici este de natură să ajute la lămurirea problemei răspîndirii culturii Kostolac pe teritoriul patriei noastre nădăjduim că cercetările viitoare vor aduce noi date pentru lămurirea ei deplină.

LA CIVILISATION DE KOSTOLAC À CUINA TURCULUI

RÉSUMÉ

L'auteur présente des fragments céramiques appartenant à la civilisation de Kostolac, découverts à Cuina Turcului (village de Dubova, commune d'Ogradena, district d'Orşova) de la région des Cazane, en signalant l'existence de cette civilisation sur le territoire de la Roumanie. Du point de vue stratigraphique, ces matériaux se présentent dans le même contexte que les éléments de la civilisation de Coţofeni. L'auteur distin-

---

[24] Surprinde aria de răspîndire comună a culturilor Criş şi Coţofeni şi înrudirea unor elemente de decor.

[25] M. Garašanin, în *PA Δ*, 4, 1955, p. 16; V. Nemejkova-Pavúcová, în *SlovArch*, XII, 1, 1964, p. 242.

[26] A. Benac, *op. cit.*, p. 40; M. Garašanin, în *PA Δ*, 4, 1955, p. 16; *39.BerRGK*, 1958, p. 43: Vl. Milojčić, în *PZ*, 34–35, 1949–1950, p. 157–158.

[27] Vl. Milojčić, *op. cit.*, p. 158; A. Stroh, *op. cit.*, p. 107.

[28] I. Nestor, în *Istoria Romîniei*, I, p. 100.

[29] A. Stroh, *op. cit.*, p. 157.

gue des fragments céramiques qui appartiennent à l'étape Kostolac-Pivnica et d'autres appartenant à l'étape Kostolac-Baden, en constatant deux étapes d'évolution de la civilisation présentée. Il discute les relations de la civilisation de Kostolac avec la civilisation de Coţofeni et pose les problème de l'existence d'un processus culturel complexe, évolutif, dans lequel l'élément Kostolac aurait influencé la formation de la civilisation de Coţofeni. Il présente aussi d'autres découvertes appartenant à la civilisaton de Kostolac, en base desquelles il montre que celle-ci a joué un certain rôle dans la formation de la civilisation à décor sous forme de lentilles et à piqûres successives, du sud de la Transilvanie.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Fragments céramiques appartenant à la civilisation de Kostolac.
Fig. 2. — Fragments céramiques appartenant à la civilisation de Kostolac.
Fig. 3. — Fragments céramiques appartenant à la civilisation de Kostolac.
Fig. 4. — Fragments céramiques appartenant à la civilisation de Kostolac (étape Kostolac-Baden).

MATERIALE DE TIP STARČEVO DESCOPERITE LA LIUBCOVA (r. Moldova Nouă)

DE

EUGEN COMŞA

În cadrul Colectivului arheologic al Hidrocentralei Porţile de Fier, în toamna anului 1965, s-au efectuat săpături într-o aşezare neolitică situată pe marginea terasei mijlocii a Dunării, la sud de şosea şi la circa 800 m vest de satul Liubcova [1], r. Moldova Nouă.

În aşezarea cercetată stratul cu materiale arheologice are 1,20 m grosime şi conţine numai resturi aparţinînd culturii Vinča. În cuprinsul suprafeţei I, săpate de noi, la nivelul pămîntului viu, au fost delimitate mai multe gropi de forme şi adîncimi diferite. Din pămîntul de umplutură al cîtorva gropi au fost scoase la iveală materiale caracteristice culturii Vinča, dar din a patra groapă s-au scos fragmente ceramice de tip Vinča amestecate cu altele, cu totul deosebite, aparţinînd culturii Starčevo-Criş. Groapa la care ne referim avea forma ovală [2], era umplută cu pămînt de culoare cafenie închisă şi a fost săpată în perioada de formare a solului vegetal vechi. S-a observat însă că de fapt ne aflam în faţa a două gropi din perioade deosebite, o groapă mai mare cu adîncime redusă, care con-

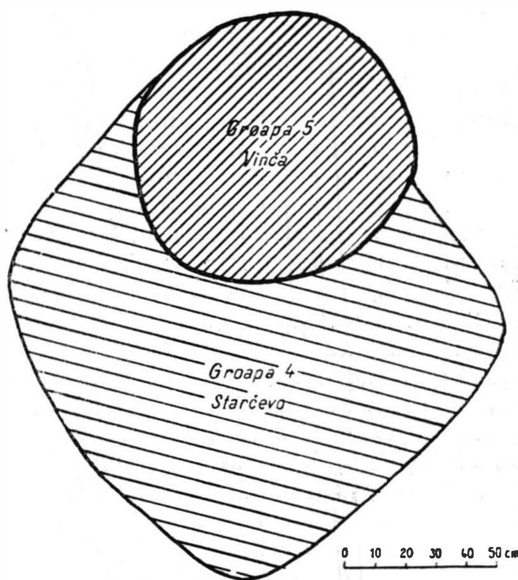

Fig. 1. — Planul celor două gropi întretăiate.

[1] D. Tudor, Eugen Comşa, Sebastian Morintz, Exspectatus Bujor, Petre Diaconu şi Nicolae Constantinescu, *Cercetări arheologice în zona viitorului lac de acumulare al Hidrocentralei „Porţile de Fier"*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 396—397.

[2] Dimensiuni : lungime maximă 1,90 m, lăţime maximă, 1,65 m, adîncime groapa Starčevo 2,06 m şi groapa Vinča 2,74 m, faţă de nivelul actual al solului.

S C I V, tomul 17, nr. 2, p. 355—361, Bucureşti, 1966

ţinea materialele de tip Starčevo-Criş şi a doua mai mică, dar mai adîncă, care avea forma rotundă, conţinea fragmente ceramice de tip Vinča şi perfora groapa mai veche. În pămîntul de umplutură al celei de a doua gropi au fost antrenate cîteva cioburi mici de tip Starčevo-Criş. Astfel s-a lămurit amestecul de materiale şi au putut fi separate cele două categorii ceramice.

Materialele de tip Starčevo-Criş, la care ne vom referi în cele ce urmează, s-au găsit numai în groapa descrisă. În restul suprafeţei I, în stratul de cultură şi în solul vegetal vechi nu s-a descoperit nici un ciob de acest tip. Prin urmare, este vorba de o groapă izolată săpată de purtătorii culturii Starčevo-Criş probabil în preajma unei aşezări. Cu toate cercetările de suprafaţă efectuate în jur, nu am găsit la suprafaţa terenului resturi care să poată fi atribuite aşezării culturii Starčevo-Criş. Este posibil ca rămăşiţele acesteia să se afle la adîncime şi să fie acoperite în întregime de aşezarea purtătorilor culturii Vinča, ce se întinde pe o suprafaţă de peste 100 m lungime, de-a lungul marginii terasei.

Cantitatea de fragmente ceramice de tip Starčevo-Criş descoperite în umplutura gropii de la Liubcova este relativ redusă, dar importanţa lor constă în aceea că s-au găsit la un loc într-o groapă şi astfel reprezintă un complex închis, dintr-o anumită fază de evoluţie a culturii Starčevo-Criş.

Fragmentele ceramice mai mari sau mai mici, fac parte din două categorii de vase : de uz comun şi din categoria vaselor fine cu decor pictat.

A. Vasele de uz comun (fig. 2) au fost modelate din pastă amestecată cu pleavă, în cantitate redusă. Dintre forme amintim, în special, borcanele globulare, cu buza puţin răsfrîntă în afară (fig. 2/3), cu pereţii groşi şi cu fund îngroşat (fig. 2/6,7), clar delimitat, precum şi castroanele tronconice, înalte cu pereţii puţin arcuiţi (fig. 2/1—2). Vasele din această categorie sînt ornamentate cu barbotină caracteristică (fig. 2/3, 5, 7), neregulată ; mai rar, pe suprafaţa vasului se făceau cu degetele vîrci oblice (fig. 2/1, 4). Ca o excepţie, semnalăm un castron adînc, pe care pe barbotină s-au trasat un fel de vîrci înguste, pe orizontală şi pe verticală, ca o reţea, ce abia se observă (fig. 2/2). De obicei, barbotina acoperă întreaga suprafaţă a vaselor de la buză şi pînă la fundul lor. În schimb, interiorul era netezit cu grijă. Deasupra, pe buza unor vase s-au făcut adîncituri neregulate cu degetul (fig. 2/2). Un alt element decorativ îl constituie proeminenţele prelungi, împărţite în două sau trei părţi, pe orizontală, prin apăsare cu degetul (fig. 2/5). Majoritatea fragmentelor ceramice din această serie sînt de culoare roşie la exterior şi interior. Mijlocul spărturii este de culoare neagră. Este semnificativ faptul că pe nici unul dintre cioburile descoperite la Liubcova nu s-a găsit decorul în formă de „spic".

B. Vasele din cea de a doua categorie au totdeauna pasta amestecată cu foarte puţină pleavă. Cioburile găsite ne sugerează numai două forme : două cioburi provin din pahare, cu marginea scundă şi răsfrîntă puţin în afară (fig. 3/2,3), un altul a făcut parte dintr-un castron (fig. 3/1). Pentru toate cioburile cu decor pictat este caracteristică marea cantitate de paiete de mica, care sclipesc la exteriorul şi în interiorul vaselor. Acest element pare să indice faptul că vasele cu decor pictat se lucrau în altă parte, de unde erau aduse şi în aşezarea Starčevo-Criş de lîngă satul Liub-

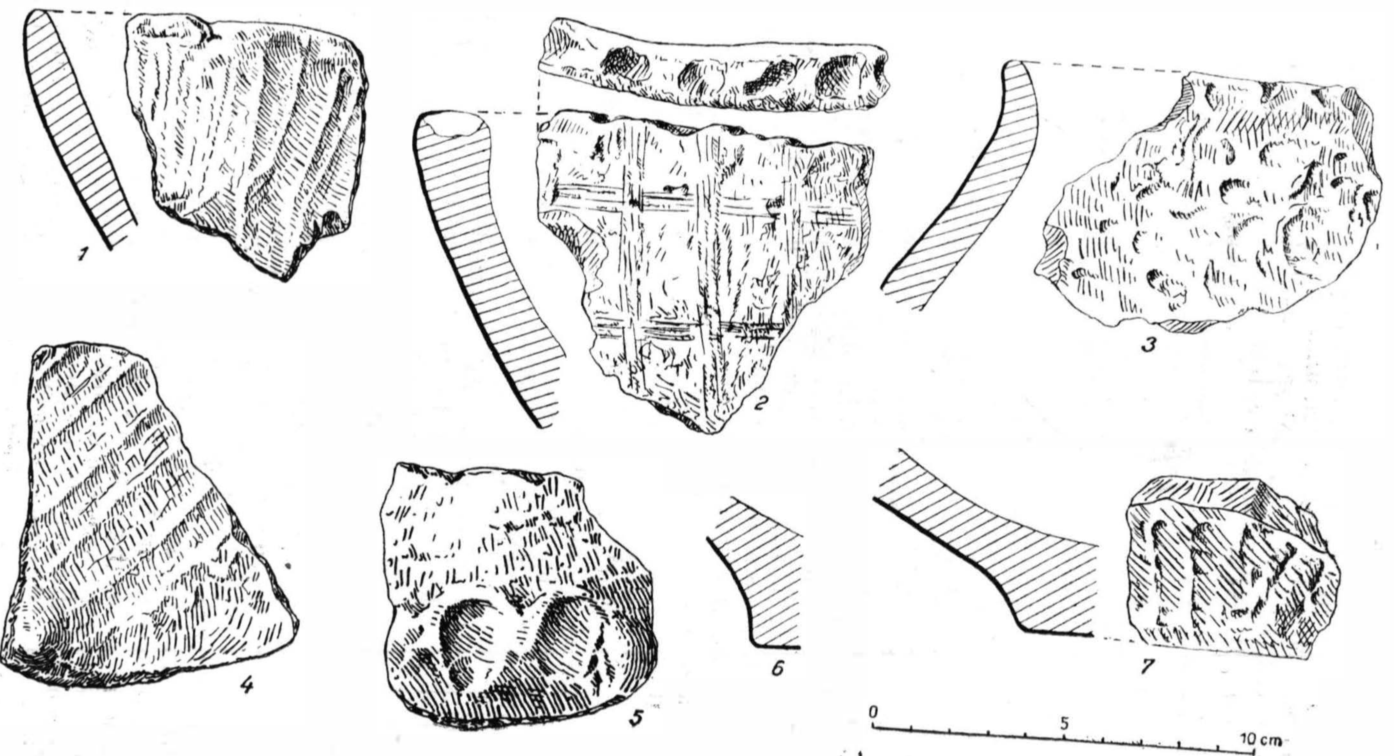

Fig. 2. — Ceramica de uz comun.

cova. În vederea pregătirii vaselor pentru aplicarea decorului pictat s-au folosit două metode deosebite, pentru ambele categorii pasta era aceeaşi, dar în primul caz, suprafaţa vasului era doar netezită cu grijă, în cel de al doilea, toată suprafaţa vasului la exterior şi interior era acoperită, desi-

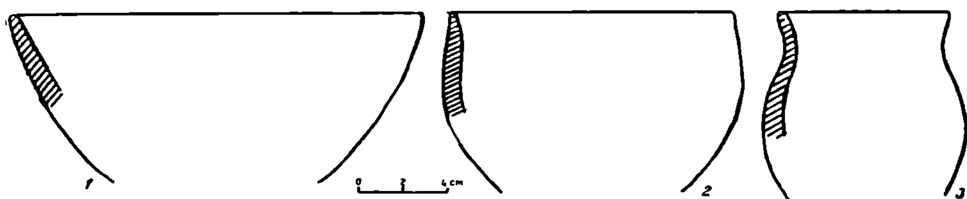

Fig. 3. — Ceramica fină (forme reconstituite).

gur prin înmuiere, cu un strat subţire de culoare roşie. Dintre cioburile găsite la Liubcova, numai unul este acoperit cu astfel de culoare roşie, uniformă (fig. 4/2). Pe vasele pregătite în modurile descrise se făcea decorul pictat (fig. 4). Toate cioburile pictate găsite în groapa prezentată au fost ornamentate cu culoare neagră sau cafenie închisă (bătînd spre negru), care adesea se impregna în peretele vasului. Rar stratul de vopsea al decorului se poate desprinde şi atunci cu greutate. După realizarea decorului pictat, atît suprafeţele libere, cît şi cele pictate erau lustruite cu deosebită grijă. Decorul pictat se realiza înainte de ardere. Motivele decorative sînt de două feluri:

a. Predomină cele alcătuite din benzi verticale paralele, de diferite lăţimi, trasate adesea neglijent (fig. 4/1—4). Uneori benzile late alternează cu benzi mult mai înguste (fig. 4/1). Intervalele dintre benzi sînt înguste de obicei au circa 5 mm şi rar maximum 1 cm. Astfel de ornamente coboară direct de la marginea vasului.

b. Cea de a doua serie are decorul compus din benzi arcuite (fig. 4/5—9) sau chiar din spirale (fig. 4/5). Pe un ciob sînt o serie de 4 benzi late de cîte 1 cm, pictate cu culoare neagră, concentrice, alternînd cu intervale mai înguste decît lăţimea benzilor (fig. 4/8). În alt caz benzi late de 1 cm încadrează un fascicol de 3 linii paralele arcuite, dispuse la intervale înguste, neregulate (fig. 4/6). În sfîrşit, pe un ciob o bandă îngustă arcuită este mărginită de două intervale late, nepictate (fig. 4/9). Delimitarea fîşiei ornamentate s-a realizat cu o mică suprafaţă de culoare neagră. Din prezentarea făcută rezultă că în cazul primelor fragmente ceramice descrise decorul este de caracter pozitiv, fondul vasului jucînd acelaşi rol ca şi decorul pictat (fig. 4/1—8), în celălalt caz, se pare că este vorba de un decor de caracter negativ, anume că dungile pictate joacă rol secundar, decorul fiind realizat din fondul vasului (fig. 4/9). Este important de menţionat că prezenţa la un loc a celor două categorii de motive decorative dovedeşte, în cazul dat, contemporaneitatea lor. Prin ardere, vasele cu suprafaţa neacoperită cu slip, dobîndeau de obicei culoarea galben portocalie, uneori cu nuanţe mai închise către cafeniu. Cele acoperite cu slip au căpătat culoarea roşie-cărămizie.

Trebuie subliniat faptul că în complexul prezentat, ceramica pictată se prezintă cu un procent foarte ridicat în comparaţie cu alte obiective

Fig. 4. — Fragmente ceramice cu decor pictat (*1*, *3—9*, culoare neagră pe fond portocaliu; *2*, culoare neagră pe fond acoperit cu roşu).

similare. La Liubcova fragmentele cu decor pictat constituie aproximativ 30% din totalul materialului ceramic.

Din punct de vedere topografic descoperirea de la Liubcova se află într-o zonă de mijloc a ariei de răspîndire a marelui complex Starčevo-Criş, dar din punct de vedere tipologic se leagă de cultura Starčevo. Frag-

mentele ceramice descrise se deosebesc de ceramica culturii Criş, atît prin lipsa vaselor cu picior, prin lipsa vaselor cu inel de fund, prin motivele decorative pictate, cît şi prin lipsa decorului în „spic".

Pînă în anul 1961, în sudul Banatului erau menţionate de către Kutzián Ida două complexe atribuite culturii Starčevo-Criş şi anume unul la Moldova Veche şi altul la Liubcova [3]. Ambele complexe erau cunoscute de către autoare superficial şi numai pe baza unor date bibliografice [4]. În primăvara anului 1961, colectivul nostru a descoperit într-adevăr o aşezare de acest tip lîngă Moldova Veche (poate aceeaşi cu cea menţionată de Kutzián Ida) şi altele două : una sigură lîngă Pojejena de Sus şi alta probabilă la Susca [5]. Complexul descoperit de colectivul nostru la Liubcova este însă de tip Vinča, dar se cuvine amintit că obiectivul menţionat de Kutzián Ida, care este trecut pe harta monografiei sale despre cultura Criş [6], corespunde din punct de vedere topografic cu aşezarea cercetată prin săpături în 1965 la Liubcova. Este posibil ca acest obiectiv să fi fost cunoscut mai demult, deşi în literatura de specialitate şi în Repertoriu nu am găsit nici o referire.

Efortul depus în 1964 de alţi membri ai colectivului nostru a dus la descoperirea a încă două complexe de tip Starčevo la Dubova şi anume la Cuina Turcului şi în Peştera lui Moavăţ [7].

Pentru o datare mai precisă a materialelor din groapa de la Liubcova în cadrul evoluţiei întregi a culturii Starčevo, se cuvine să comparăm materialele găsite de noi cu cele folosite de către Draga Garašanin la periodizarea culturii Starčevo. Din datele publicate rezultă că materialele pictate cu culoare neagră sau cafenie închisă în obiectivele Starčevo din R. S. F. Iugoslavia se întîlnesc numai în perioada fazei Starčevo II b [8]. Prin urmare, se poate spune că materialele de tip Starčevo descoperite la Liubcova datează şi ele din faza Starčevo II b, după periodizarea Draga Garašanin.

Deosebit de folositoare în interpretarea complexului nostru sînt descoperirile făcute la Dubova, în adăpostul de sub stîncă numit Cuina Turcului, unde s-a delimitat un strat de cultură Starčevo avînd aproximativ 2,5 m grosime, împărţit în 1964 în trei niveluri. Din datele sumare publicate rezultă că fragmentele ceramice cu decor pictat cu culoare neagră, deci similare celor de la Liubcova, s-au descoperit în cele două niveluri inferioare şi în special în nivelul 2 [9]. Existenţa celor două complexe asemănătoare, la distanţa destul de mare unul de altul, în lungul Dunării bănăţene constituie o dovadă că zona la care ne referim intră de fapt în aria culturii Starčevo, iar limitele dintre cele două arealuri — Starčevo şi Criş — trebuie căutate undeva mai la nord. De asemenea, se cuvine remar-

[3] Kutzián Ida, *The Körös culture*, text, Budapest, 1947, p. 46 : nr. 92 (Liubcova) şi nr. 102 (Moldova Veche).

[4] *Ibidem*, p. 46.

[5] D. Tudor, *op. cit.*, p. 396.

[6] Kutzián Ida, *op. cit.*, p. 47, nr. 92.

[7] C. S. Nicolăescu-Plopşor, M. Davidescu, St. Roman şi V. Boroneanţ, *Cercetările arheologice de la Cazane*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 407—411.

[8] Draga Arandjelović-Garašanin, *Starčevačka kultura*, Ljubljana, 1954, p. 136, 166.

[9] C. S. Nicolăescu-Plopşor şi colectivul, *op. cit.*, p. 409.

cată intensitatea şi perioada îndelungată de locuire a purtătorilor culturii Starčevo, în preajma Dunării, în zona cercetată de colectiv, în cursul fazei Starčevo II b.

Prin cercetările de suprafaţă şi mai ales prin săpăturile intense ce se vor efectua în anii următori atît în sudul Banatului, cît şi în zonele vecine se vor rezolva şi alte probleme referitoare la vieţuirea purtătorilor culturii Starčevo din sud-vestul ţării noastre.

MATÉRIAUX DE TYPE STARČEVO DÉCOUVERTS À LIUBCOVA (DISTRICT DE MOLDOVA NOUĂ)

RÉSUMÉ

Des fouilles archéologiques ont été pratiquées en 1965 dans une station appartenant à la civilisation de Vinča, sise à 800 m ouest du village Liubcova (district de Moldova Nouă). A la base des dépôts archéologiques on a dégagé une fosse contenant des matériaux de type Starčevo ; les détritus qui la remplissaient comportaient deux catégories de céramique : a) d'usage commun, avec des pots globulaires, à la base plus épaisse et des écuelles tronconiques, ornées surtout de barbotine et de protubérances ; b) une céramique plus fine, habituellement de couleur orange ou avec un vernis rouge, et un décor peint en noir ou, plus rarement, en brun foncé. Les motifs comportent des bandes verticales, irrégulières, des lignes arquées et des spirales.

L'ensemble date de la phase Starčevo II^{b}, d'après la périodisation de Draga Garašanin.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Plan des deux fosses qui s'entrecroisent.

Fig. 2. — Céramique d'usage commun.

Fig. 3. — Céramique fine (formes restituées).

Fig. 4. — Fragments céramiques à décor peint (1, 3–9, dessins noirs sur fond orange ; 2, couleur noire sur un fond recouvert de rouge).

CÎTEVA TEZAURE MONETARE ANTICE DESCOPERITE ÎN REGIUNEA BUCUREŞTI

DE

CONSTANTIN PREDA

I. **Tezaur de monede de bronz din Cyzic** (com. Curcani, r. Olteniţa)

În colecţia George Buzdugan [1] din Bucureşti se află un tezaur compus din 36 de monede de bronz, emise de oraşul Cyzic, spre sfîrşitul epocii elenistice. El a fost achiziţionat prin anul 1935, de la un ţăran din comuna Curcani, situată în apropiere de Olteniţa. Nu se ştie dacă ţăranul care deţinea monedele a fost şi descoperitorul lor. De asemenea nu avem nici certitudinea deplină asupra locului de descoperire. Din informaţiile primite reiese că tezaurul s-a găsit pe teritoriul comunei Curcani. Indicaţia pare să fie cu atît mai verosimilă, cu cît ea nu provine de la un mijlocitor — cunoscător al valorii istorice a acestor monede, sau de la un negustor interesat în vînzarea lor, ci de la un ţăran care nu avea interes să ascundă adevărul.

Cu toate acestea, credem necesar totuşi să păstrăm unele rezerve cerute de situaţia amintită, ca şi de împrejurarea că pînă acum nu ştim să se mai fi descoperit astfel de monede în regiunea de la nord de Dunăre. Faptul acesta nu trebuie însă să ne mire, deoarece — aşa cum vom vedea mai departe — în zona carpato-dunăreană întîlnim monede de bronz din aceeaşi vreme, care provin din oraşele greceşti de pe coasta de vest sau de sud a Mării Negre.

Monedele sînt în general bine conservate. Pe suprafaţa lor se păstrează o crustă fină de oxid de cupru, uniform repartizată pe ambele feţe. Această crustă nu a dăunat însă conservării monedelor, care, la adăpostul ei, şi-au păstrat de cele mai multe ori scrierea şi reprezentările lor specifice.

Iată descrierea lor :

1. Av. Capul zeiţei Core Soteira cu cunună de spice spre dr. ; împrejur cerc perlat.

Rv. Cunună de stejar, în cuprinsul căreia se citeşte, sus K Y, jos I I, iar la mijloc monograma A ; în exergă, A.

AE. Greut. 6,12 g. Diam. 18 mm (fig. 1/1).

---

[1] Mulţumim pe această cale colecţionarului George Buzdugan pentru că ne-a pus la dispoziţie tezaurul pentru a fi studiat.

Head, p. 526–7 [2]; Sylloge-Mysia, nr. 68–74 [3].

2. *Idem*, dar moneda ceva mai tocită.
AE. Greut. 6,01 g. Diam. 17,5 mm (fig. 1/2).

3. *Idem*, dar litera din exergă rămasă în afara phlanului monetar.
AE. Greut. 6,44 g. Diam. 17 mm (fig. 1/3).

4. *Idem*, dar monograma [monogramă], iar în exergă [A]?
AE. Greut. 5,15 g. Diam. 17 mm.

5. *Idem*, dar în exergă Σ.
AE. Greut. 5,29 g. Diam. 17,5 mm (fig. 1/4).

6. *Idem*, dar litera din exergă, în afara phlanului monetar.
AE. Greut. 4,21 g. Diam. 17 mm.

7. *Idem*, dar moneda mai slab conservată.
AE. Greut. 4,82 g. Diam. 18,5 mm.

8. *Idem*, dar moneda bine conservată şi cu sigla B; în exergă, Π.
AE. Greut. 5,21 g. Diam. 18,5 mm (fig. 1/5).

9. *Idem*, dar sigla E, iar litera din exergă în afara phlanului monetar.
AE. Greut., 6,33 g. Diam. 20 mm (fig. 1/6).

10. *Idem*.
AE. Greut. 5,93 g. Diam. 18 mm.

11. *Idem*, dar E? (probabil), iar în exergă, Π.
AE. Greut. 5,17 g. Diam. 20,5 mm (fig. 1/7).

12. *Idem*, dar sigla [siglă], iar în exergă, N.
AE. Greut. 5,40 g. Diam. 20 mm (fig. 1/8).

13. *Idem*, dar în exergă, Σ.
AE. Greut. 6,87 g. Diam. 18,5 mm (fig. 1/9).

14. *Idem*, dar în exergă, T.
AE. Greut. 5,05 g. Diam. 17 mm (fig. 1/10).

15. *Idem*, dar sigla [siglă], iar litera din exergă în afara phlanului monetar.
AE. Greut. 5,41 g. Diam. 19 mm (fig. 1/11).

16. *Idem*, dar monograma [monogramă], iar în exerga, H.
AE. Greut. 5,65 g. Diam. 18 mm (fig. 1/12).

17. *Idem*, dar în exergă probabil N.
AE. Greut. 4,38 g. Diam. 20 mm.

18. *Idem*, dar în exergă, Y.
AE. Greut. 5,17 g. Diam. 19 mm (fig. 2/1).

19. *Idem*, dar în exergă probabil Y.
AE. Greut. 4,93 g. Diam. 19,5 mm.

20. *Idem*, dar în exergă nu se mai citeşte nimic.
AE. Greut. 5,32 g. Diam. 19 mm.

21. *Idem*.
AE. Greut. 5,38 g. Diam. 18,5 mm (fig. 2/2).

---

[2] B. Head, *Historia Numorum*, Oxford, 1911.
[3] *Sylloge Nummorum Graecorum — Mysia*, Copenhaga, 1945.

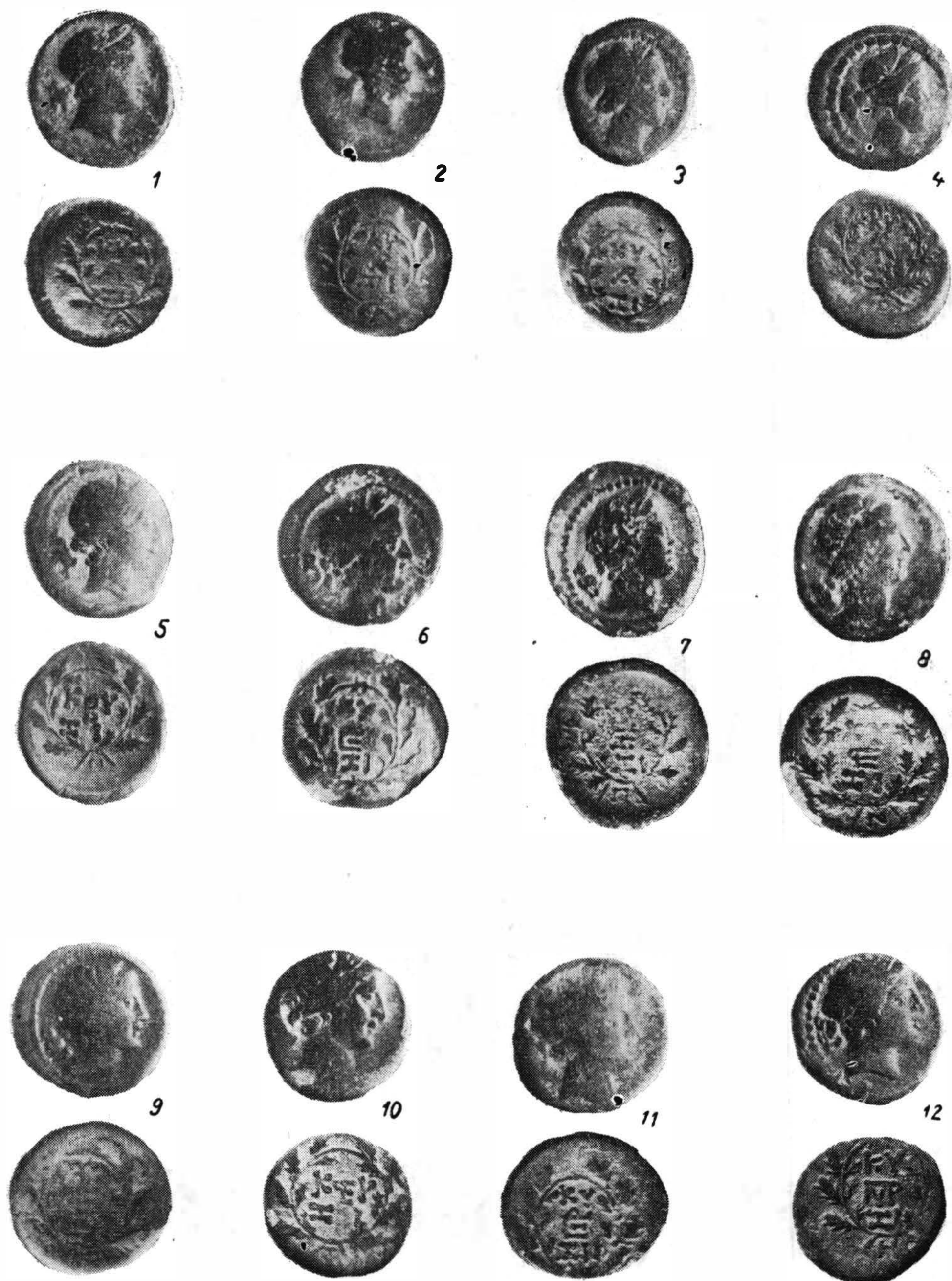

Fig. 1. — Tezaur de monede de bronz din Cyzic, descoperit la Curcani (reg. București).

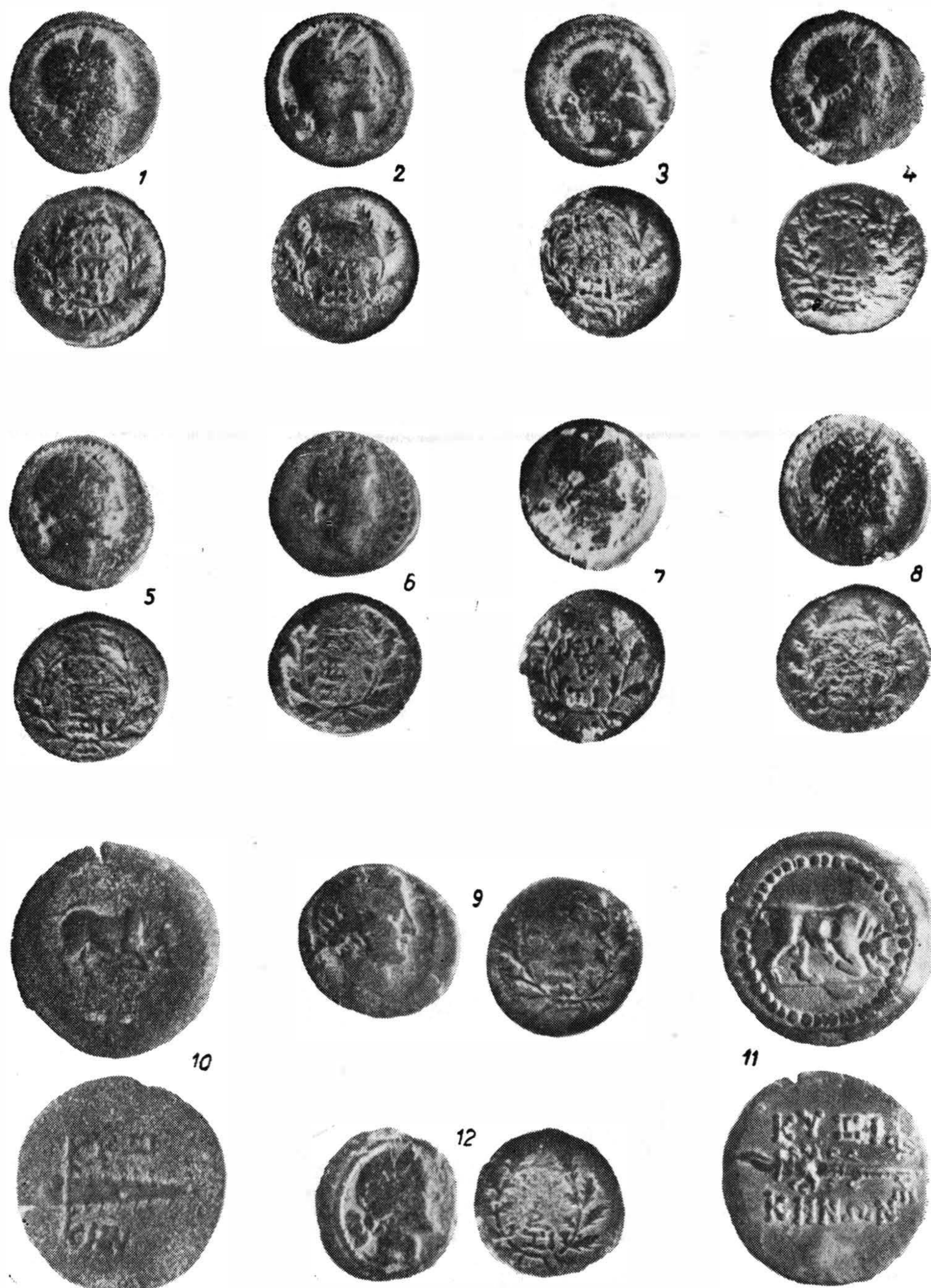

Fig. 2. — Tezaur de monede de bronz din Cyzic, descoperit la Curcani (reg. București).

22. *Idem.*
AE. Greut. 5,27 g. Diam. 19 mm.

23. *Idem*, dar monograma [monogramă], iar în exergă A.
AE. Greut. 6,74 g. Diam. 19 mm (fig. 2/3).

24. *Idem*, dar monograma [monogramă], iar litera din exergă ilizibilă.
AE. Greut. 4,20 g. Diam. 19 mm (fig. 2/4).

25. *Idem*, dar monograma puţin mai clară.
AE. Greut. 6,30 g. Diam. 19 mm (fig. 2/5).

26. *Idem*, dar monograma [monogramă], iar în exergă 1.
AE. Greut. 6,29 g. Diam. 18 mm (fig. 2/6).

27. *Idem*, dar monograma [monogramă], iar în exergă A.
AE. Greut. 5,40 g. Diam. 18 mm.

28. *Idem*, dar monograma [monogramă], iar în exergă, M.
AE. Greut. 5,34 g. Diam. 18 mm (fig. 2/7).

29. *Idem*, dar monograma [monogramă], iar litera din exergă ilizibilă.
AE. Greut. 3,64 g. Diam. 18 mm (fig. 2/8).

30. *Idem*, dar şi monograma ilizibilă.
AE. Greut. 5,54 g. Diam. 19,5 mm (fig. 2/9).

31. *Idem.*
AE. Greut. 5,44 g. Diam. 18 mm (fig. 2/12).

32. *Idem.*
AE. Greut. 5,74 g. Diam. 18 mm.

33. *Idem.*
AE. Greut. 5,50 g. Diam. 20,5 mm.

34. *Idem*, dar rv. complet şters.
AE. Greut. 3,40 g. Diam. 18 mm.

35. Av. Taur furios, spre dr.; cu piciorul drept îngenunchcat şi cu capul în faţă; împrejur cerc perlat.

Rv. K Y Ζ I K H N Ω N. În mijloc, făclie aprinsă.
AE. Greut. 7,96 g. Diam. 25 mm (fig. 2/10).
Sylloge, nr. 79.

36. Av. *Idem*, dar mai clar.

Rv. *Idem*, dar K Y Ζ I KHNΩN şi monogramele [monograme] ?
AE. Greut. 8,05. Diam. 25 mm (fig. 2/11).

După cum rezultă din descrierea făcută mai sus, tezaurul cuprinde două tipuri monetare. Primul tip, reprezentat prin 34 de exemplare redă pe avers capul zeiţei Core Soteira, iar pe revers numele oraşului sub formă prescurtată şi cîte o monogramă sau siglă, totul înscris într-o cunună de frunze de stejar. Dedesubt întîlnim cîte o literă. Celălalt tip, din care

posedăm doar două piese, are un alt modul şi prezintă pe avers un taur, iar pe revers o făclie aprinsă, legenda ΚΥΙ ΙΚΗΝΩΝ şi cîte una sau două monograme.

În cadrul primului tip, greutatea este destul de variabilă. Cele mai grele piese, opt la număr, cîntăresc între 6 şi 6,87 g. Urmează apoi o serie alcătuită din 19 monede a căror greutate variază între 5 şi 5,93 g şi un alt număr de 5 piese, cu greutăţi cuprinse între 4,20 şi 4,82 g. Restul de două monede din cadrul aceluiaşi tip cîntăresc 3,64 şi 3,40 g. Diferenţele de greutate dintre monede se datoresc, unele imperfecţiunii procedeului tehnic folosit la baterea lor, ceea ce dădea naştere acestor diferenţe, iar altele se leagă de raportul valoric pe care-l reprezintă faţă de unitatea ponderală din care derivă. Cu alte cuvinte monedele mai mici în greutate ar putea fi considerate subdiviziuni ale celor care cîntăresc aproape dublu.

O caracteristică generală a tuturor monedelor o constituie prezenţa monogramelor de pe revers. În primul rînd atenţia ne este atrasă de varietatea lor. Unele sînt simple, altele — cele mai multe — sînt combinate din cîte 2 pînă la 4 litere, cărora li se mai adaugă uneori şi cîte un semn Toate acestea sînt de pus în legătură, foarte probabil, cu numele monogramat al şefilor de atelier sau al magistraţilor însărcinaţi cu supravegherea baterii monedelor. Cît priveşte literele din exergă, ele ar putea indica atelierul din care provine fiecare monedă în parte.

Despre cunoaşterea datei exacte a emisiunii monedelor de faţă nu poate fi vorba [4]. După toate indicaţiile de care dispunem, se poate presupune că ele datează de la sfîrşitul epocii elenistice, fiind emise, foarte probabil, în secolul al II-lea, unele dintre ele poate chiar în secolul I î. e. n [5]. Cele mai tîrzii sînt desigur cele două piese descrise la nr. 35 şi 36, adică tipul de monede cu legenda ΚΥΙΙΚΗΝΩΝ.

Admiţînd că tezaurul a fost descoperit la Curcani, aşa cum reiese din informaţiile de care dispunem, urmează să găsim o explicaţie a prezenţei lui în nordul Dunării.

Despre rolul pe care l-a jucat oraşul Cyzic în comerţul Mării Negre şi cel al regiunii balcanice, în secolul V şi IV î. e. n. [6] stau mărturie o serie de descoperiri monetare şi chiar unele informaţii scrise [7]. Staterul din Cyzic devenise în această vreme moneda curentă în regiunile amintite. Încrederea de care se bucura i-a permis acestuia să pătrundă în regiuni foarte îndepărtate. Descoperiri de monede din Cyzic au fost semnalate pe teritoriile noastre, în Dobrogea la Cuzgun [8] şi Histria [9]. Nu cunoaştem însă cazuri în care acesta să fi depăşit linia Dunării spre nord, în teritoriul getic.

---

[4] B. Head, *op. cit.*, p. 525—527, datează acest tip monetar în secolul III î. e. n.

[5] *Sylloge Nummorum Graecorum — Mysia*, nr. 68—82; R. Bellinger, *Greek Coins from Yale Collection*, III. *A Hoard of Bronze Coins of Cyzicus*, în *Yale Classical Studies*, XIII, 1952, p. 161—169.

[6] Em. Condurachi, în *Balcania*, VII, I, 1944, p. 23—44; idem, *Les statères de Cyzique et les routes commerciales du Hellespont au Danube*, în *Eirene*, I, 1960, p. 61—67; Th. Gerasimov, în *Annuaire du Musée National de Sofia*, VII, 1944, p. 72—89.

[7] Cf. P. O. Karîşkovski, în *VDI*, 3, 1958, p. 121—136.

[8] C. Moisil, *Monete şi tezaure monetare*, în *BSNR*, X, 1913, p. 63, nr. 23.

[9] Suzana Dimitriu, *O monedă divizionară din Cyzic la Histria*, în *SCIV*, VIII, 1957, 1—4, p. 103—111.

Situaţia este însă cu totul alta dacă ne referim la epoca şi la tezaurul descris mai sus. Socotim că, în cazul de faţă, prezenţa tezaurului în nordul Dunării nu se mai leagă direct de activitatea şi rolul comercial al oraşului Cyzic. Pentru epoca la care ne referim şi anume pentru secolele II—I î.e.n., importanţa economică şi rolul său comercial sînt departe de a egala pe cele avute în secolele V—III î. e. n. Nu există nici un fel de dovadă pentru o legătură directă în epoca respectivă, cu aşezările de la nordul Dunării — ne gîndim în primul rînd la o dovadă de ordin numismatic.

De aceea, explicaţia prezenţei monedelor din Cyzic în preajma Olteniţei trebuie căutată — după noi — în relaţiile geţilor cu lumea tracă sau cu cea a centrelor sclavagiste din sud. Descoperirile arheologice făcute în aşezările din Muntenia ne îndreaptă tocmai spre o asemenea interpretare. Săpăturile întreprinse la Popeşti[10], Crăsani[11], Coconi[12], Tinosul[13], Cetăţeni[14] etc., au scos la iveală un numeros material ceramic şi obiecte de import, produse ale lumii elenistice din sud. Ele dovedesc posibilităţile economice de care dispuneau triburile getice în secolele II—I î. e. n., putînd întreţine un comerţ intens cu populaţiile din afară, şi indică în acelaşi timp centrele principale cu care aveau asemenea legături. Nume ca Thasos, Rhodos şi Chios sînt bine cunoscute celor care au făcut cercetări în principalele aşezări getice, ca şi celor care s-au ocupat de asemenea probleme în general [15]. Produse ale acestor centre, vinuri şi uleiuri, erau mult răspîndite în rîndurile populaţiei getice. Numeroase amfore greceşti ştampilate, găsite la nord de Dunăre, vorbesc de la sine despre atari legături şi despre intensitatea lor [16]. În aceleaşi aşezări se găsesc frecvent şi alte produse ale lumii greceşti sclavagiste. În această privinţă poate fi amintită ceramica, în care un loc de seamă îl ocupă cupele deliene, ca şi diverse obiecte de utilitate curentă sau de podoabă.

Deosebit de semnificative în acest sens sînt descoperirile monetare care vin să demonstreze, alături de ceramică, orientarea comerţului getic către centrele sclavagiste din sud. Monede de pe coasta tracică a Mării Negre, în special din Odessos şi Mesembria, se găsesc în aşezările getice din nordul Dunării. La Popeşti [17], de pildă, unde s-au făcut cercetări mai intense, asemenea monede apar relativ frecvent în straturile de cultură din secolele II—I î. e. n. Prin săpăturile executate în staţiunea getică de la

---

[10] Radu Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti*, în *Materiale*, III, p. 227—242; *Materiale*, VI, p. 307—321; *Materiale*, VII, p. 321—336.

[11] I. Andrieşescu, *Piscul Crăsani*, Bucureşti, 1924.

[12] Radu Vulpe, *Raport asupra săpăturilor arheologice de la Piscul Coconilor*, în *BCMI*, XVII, Bucureşti, 1924, p. 46 şi urm.

[13] R. Vulpe şi Ecat. Vulpe, *Les fouilles de Tinosul*, în *Dacia*, I, 1924, p. 194—223.

[14] Gr. Tocilescu, *Cîteva monumente epigrafice din Muzeul Naţional de Antichităţi*, Bucureşti, 1903, p. 8; D. Tudor, *Amfore elenistice descoperite în adîncul teritoriului R. P. R.*, în *Studii şi Referate*, partea I, 1954, p. 83.

[15] V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, în *Academia Română, Bulletin de la section historique*, X, 1923, p. 23—47.

[16] D. Tudor, *op. cit.*, p. 81—88.

[17] R. Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti*, în *SCIV*, VI, 1955, 1—2, p. 258 şi în *Materiale*, III, p. 234.

Zimnicea [18], au fost scoase la iveală monede din Odessos. La Popeşti [19], în cadrul aceluiaşi strat de cultură, au mai fost descoperite de asemenea o monedă de bronz din Maroneia şi alta din Amisos. Tetradrahmele din Thasos [20], care cunosc o mare răspîndire în această vreme, apar fie izolate, fie în tezaure, în multe aşezări getice sau în preajma acestora. Nu socotim necesară înşirarea tuturor descoperirilor monetare de acest fel. Considerăm că numai semnalarea faptului ca atare, este suficient pentru a ilustra volumul mare de schimb al geto-dacilor cu lumea greacă din sud.

În lumina acestor date, credem că-şi poate găsi uşor explicaţia şi prezenţa, lîngă Olteniţa, a tezaurului cu monede de bronz din Cyzic.

Despre pătrunderea în regiunile noastre a anumitor mărfuri, produse de centrele greceşti mai depărtate de pe coasta de nord a Asiei Mici, mai stau mărturie şi unele amfore din Sinope sau moneda din Amisos găsită la Popeşti. Alături de acestea, monedele din Cyzic vin să sporească numărul unor monede, menite să ne arate că aducerea în nordul Dunării a unor produse din regiunea amintită nu poate fi întîmplătoare. Rămîne însă de rezolvat problema dacă aceste monede din Cyzic au ajuns în mediul getic direct, prin negustorii oraşului respectiv sau prin intermediul coloniilor vest-pontice şi al populaţiei trace. După cît se pare, în cazul de faţă nu poate fi vorba despre un comerţ direct. Atît marea depărtare faţă de locul lor de origine, cît şi numărul restrîns al descoperirilor pledează mai degrabă în favoarea venirii lor prin mijlocirea oraşelor vest-pontice sau aceea a populaţiei trace. Aşteptăm şi alte descoperiri de acest gen, care să ne îngăduie formularea unor concluzii mai puţin ipotetice şi o mai exactă interpretare a tezaurului de monede din Cyzic descoperit la Curcani.

II. Tezaur de tetradrahme din Thasos: (Nucii, com. Vasilaţi, r. Olteniţa)

În cursul lunii august 1960, doi ţărani, Tudorache Florea şi Caraman Smarandache din com. Vasilaţi au descoperit întîmplător, la suprafaţa terenului, un grup de tetradrahme din Thasos.

Luînd cunoştinţă despre această descoperire prin Ţepeş Mihai din aceeaşi comună, ne-am deplasat la faţa locului unde am stabilit condiţiile de găsire a tezaurului. S-a aflat cu acest prilej că depozitul monetar s-a găsit pe teritoriul satului Nucii, la o depărtare de circa 3—4 km spre vest de sat şi la 2 km sud-est de satul Pasărea, com. Frumuşani. Monedele care fuseseră scoase la suprafaţa terenului de către plug, au fost adunate de pe terenul arat.

Nu s-a găsit nici o urmă de vas şi nici indicii despre existenţa vreunei aşezări antice în punctul respectiv.

---

[18] I. Nestor, *Raport asupra campaniei de săpături arheologice de la Zimnicea*, în *SCIV*, I, 1950, p. 95—96; cf. şi B. Mitrea, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 244 şi 252—253.

[19] R. Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti*, în *SCIV*, VI, 1955, 1—2, p. 258 şi în *Materiale*, VII, p. 333.

[20] B. Mitrea, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, în *ED*, X, 1945, p. 64—73.

Din spusele descoperitorilor reiese că ei au găsit un număr de circa 50 de monede. Dintre acestea 40 piese au fost achiziționate de Institutul de arheologie, alte 5 monede au intrat în colecțiile Muzeului de istorie a Bucureștiului, iar restul s-a împrăștiat în sat, imediat după ce s-a făcut descoperirea.

Fig. 3. — Tetradrahme thasiene (originale și imitații) din tezaurul de la Nucii (reg. București).

Faptul că monedele au fost scoase la iveală de plug este un indiciu că tezaurul se afla îngropat la o mică adîncime, circa 0,30—0,40 m. Nu putem ști dacă a fost descoperit întreg tezaurul sau a mai rămas în pămînt o parte. O săpătură de control nu s-a făcut din cauză că locul exact unde fuseseră găsite monedele n-a fost identificat cu suficientă certitudine. Nu este însă de loc exclus ca monedele descoperite să reprezinte întreg tezaurul, ținînd seama de faptul că depozitele cu astfel de piese nu cuprind un număr prea mare de exemplare.

Tezaurul are în majoritatea sa, piese originale şi cîteva imitaţii, care se prezintă astfel :

1 — 5. Av. Capul lui Dionysos cu cunună de iederă spre dr. ; cununa cu două frunze îndreptate în sus, iar două în jos ; deasupra frunţii două rozete.

Rv. ΗΡΑΚΛΕΥΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΘΑΣΙΩΝ. Herakles nud, în picioare spre st., ţine în dr. măciuca, iar în st. blana de leu. Între piciorul drept şi măciucă, sigla M, cu sau fără bară.

Tetradrahme. Greut. 16, 40 ; 16,40 ; 14,81 ; 16,58 ; 16,25 g.

6 — 37. Av. Ca mai sus, dar cununa are trei frunze în sus şi două în jos. Unele piese sînt stilizate.

Rv. Ca mai sus ; unele monede prezintă urme de stilizare ; legenda fiind scrisă punctat sau greşit (fig. 3/1—3). Pe una din piese, în locul siglei M, apare monograma [monogram] (fig. 3/2).

Tetradrahme. Greut. : 15, 33 ; 15,87 ; 15,97 ; 15,98 g, restul între 16,03—16,71 g.

38—40. Av. Ca mai sus, dar cununa are trei frunze în sus şi două în jos.

Rv. ca mai sus, dar una din monede are monograma [monogram] (fig. 3/4).

Tetradrahme. Greut. : 16,25, 16,29 şi 16,48 g.

III. Tezaur de tetradrahme Macedonia Prima şi Thasos (Merişanii, r. Alexandria)

Pe teritoriul comunei Merişanii, la punctul denumit „La Băloiu”, situat la circa 2 km nord de sat, pe partea dreaptă a apei Clăniţa, s-a descoperit în anul 1961, un tezaur cu monede emise de Macedonia Prima şi Thasos. Primele indicaţii în legătură cu această descoperire le-am primit de la Tudor Soare din comuna Orbeasca, r. Alexandria, care găsise în 1959, la suprafaţa terenului, o monedă Macedonia Prima. Deplasîndu-ne la faţa locului în cursul anului următor, am reuşit să mai găsim încă o monedă, aflată tot la suprafaţa terenului, fiind scoasă la iveală de către plug.

Cu prilejul săpăturilor executate în 1961 la Olteni, ne-am deplasat cu o echipă de lucrători, pînă la punctul unde fuseseră găsite monedele. Sondajul făcut, la locul respectiv, pînă la o adîncime de numai 0,30 m, a dus la descoperirea unui grup de 12 monede, aşezate direct în pămînt. Astfel s-a ajuns la un număr total de 14 monede, dintre care 10 sînt tetradrahme de tip Macedonia Prima, iar restul tetradrahme din Thasos. Toate acestea au intrat în colecţiile Institutului de arheologie.

În timpul cercetărilor făcute s-au adunat de pe arătură şi cîteva fragmente ceramice de tip geto-dacic, unele lucrate cu mîna, iar altele cu roata. Aceasta denotă că prin apropiere se află o aşezare getică, dar a cărei identificare nu am putut-o face.

Toate monedele s-au păstrat destul de bine în pămînt, fără să prezinte urme de oxidare. De aceea curăţirea lor s-a făcut fără nici un fel de dificultate.

Iată descrierea lor :

A. *Macedonia Prima*

1. Av. Scut macedonean impodobit cu rozete, avind la mijloc capul zeiței Artemis spre dr., înconjurat de un cerc perlat.

Rv. ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΠΡΩΤΗΣ. Măciucă culcată spre dr.; sus monograma ꟸP. Totul este înscris într-o cunună de frunze de stejar. În afara ei un fulger. Greut. 16,63 g. Diam. 32 mm.

2. *Idem*, dar pe rv., sus litera N, iar jos monograma ꟸP. AR. Greut. 16,57. Diam. 32 mm.

3. *Idem*, dar pe rv., sus monograma [monogramă], iar jos [monogramă] și [monogramă].

AR. Greut. 15,75 Diam. 30 mm.

4. *Idem*.

AR. Greut. 16,38 g. Diam. 32 mm.

5. *Idem*.

AR. Greut. 16,54 g. Diam. 32 mm.

6. *Idem*.

AR. Greut. 16,70 g. Diam. 30,5 mm.

7. *Idem*.

AR. Greut. 16,80 g. Diam. 30 mm.

8. *Idem*.

AR. Greut. 16,32 g. Diam. 32 mm.

9. *Idem*.

AR. Greut. 16,29 g. Diam. 30,5 mm.

10. *Idem*, dar în jos în dr. monograma [monogramă].

AR. Greut. 16,62 g. Diam. 30 mm.

B. Thasos

11. Av. Capul lui Dionysos cu cunună de iederă spre dr. Rv. ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΘΑΣΙΩΝ. Herakles nud, în picioare spre st., ține măciuca și blana de leu; între măciucă și piciorul dr. litera M.

AR. Greut. 16,36 g. Diam. 33,5 mm.

12. *Idem*, dar pe rv. litera [monogramă].

AR. Greut. 15,47 g. Diam. 32 mm.

13. *Idem*, dar av. „barbarizat", iar pe rv. [ΗΡ]ΑΚΛΕΟΥ și o tăietură.

AR. Greut. 15,91 g. Diam. 31,5 mm.

14. *Idem*, dar rv. „barbarizat". Herakles este mult schematizat, iar legenda greșit redată ΗΡΑΚΛΕΟΥ Ƹ. ΣΩΤΗΡΟΣ ΟΥ Ƹ ΙΛ Ƶ în cîmp dr. litera N

AR. Greut. 14,40. Diam. 32 mm.

QUELQUES TRÉSORS MONÉTAIRES ANTIQUES DÉCOUVERTS DANS LA RÉGION DE BUCAREST

RÉSUMÉ

I. *Le trésor de monnaies en bronze de Cyzique, découvert à Curcani (district d'Oltenița)*

La collection de George Buzdugan de Bucarest renferme entre autres un trésor formé de 36 monnaies de Cyzique. Le trésor a été mis au jour en 1915 dans la commune de Curcani, district d'Oltenița, près du Danube. Les monnaies représentent des émissions de l'époque hellénistique tardive, des IIe — Ier siècles de notre ère.

Ce trésor comporte deux types monétaires. Le premier, représenté par 34 pièces portant à l'avers la tête de la déesse Core Soteira et au revers le nom de la ville avec un monogramme inscrit dans une couronne de feuilles de chêne (fig. 1 et 2) ; le second, avec 2 pièces, ayant sur l'avers un taureau et au revers, une torche avec la légende ΚΥΖΙΚΗΝΩΝ (fig. 2/10—11).

Une des caractéristiques de ces monnaies est constituée par la présence de monogrammes, intéressants par leur variété. Les monogrammes doivent probablement représenter le nom en abrégé des chefs d'ateliers ou des magistrats chargés de la surveillance de la frappe des monnaies.

La présence de ces pièces au nord du Danube peut être mise sur le compte des relations des Géto-Daces, aux IIe — Ier siècles avant notre ère, avec le monde grec esclavagiste du sud ou avec la population thrace. A ce sujet il existe aussi d'autres témoignages archéologiques ou numismatiques. Il s'agit de nombreuses amphores estampillées de Rhodos, Chios et Thasos, de la céramique grecque en général et de la céramique délienne en particulier, des monnaies de Thasos, Maronea, Odessos, Mesembria, Amisos, etc., toutes ayant été mises au jour dans les établissements gètiques du nord du Danube.

II. *Le Trésor de tétradrachmes de Thasos*

Sur le territoire du village de Nucii (district d'Oltenița) on a découvert en 1960 un trésor composé de 45 tétradrachmes thasiennes parmi lesquelles se trouvent aussi quelques imitations (fig. 3).

III. *Le Trésor de tétradrachmes Macedonia Prima et Thasos*

Sur le territoire de la commune de Merișanii (district d'Alexandria) on a découvert en 1961 un petit trésor comportant 10 tétradrachmes *Macedonia Prima* et 4 tétradrachmes de Thasos, des IIe — Ier siècles avant notre ère.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1.— Trésor de monnaies en bronze de Cyzique, découvert à Curcani (région de Bucarest).
Fig. 2.— Trésor de monnaies en bronze de Cyzique, découvert à Curcani (région de Bucarest)
Fig. 3.— Tétradrachmes thasiennes (originaux et imitations) du trésor de Nucii (région de Bucarest).

SĂPĂTURILE DE LA OINAC 1960—1962 *

(r. Giurgiu, reg. București)

DE

D. BERCIU, SUZANA DOLINESCU-FERCHE, GH. RĂDULESCU, M. IONESCU

În toamna anului 1960 au fost reluate săpăturile de la Oinac, după 30 de ani de la încheierea primelor două campanii de cercetări intreprinse aici în anii 1929 și 1930 de către Ioan Andrieșescu. Acele săpături au fost într-adevăr ,,printre cele dintîi săpături preistorice mai ample, minuțioase și bogate din țara întreagă'', după cum spune descoperitorul [1]. Din păcate, I. Andrieșescu nu a mai avut prilejul să publice descoperirile de la Oinac. El a reprodus cu ocazia celui de-al XVII-lea Congres Internațional de Antropologie și Arheologie preistorică, ce s-a ținut în septembrie 1937 la București și Cluj, doar 8 vederi *in situ* din timpul săpăturilor, un plan general al acestora și două fotografii [2]. Evenimentele din timpul celui de-al doilea război mondial, aveau să ducă la distrugerea majorității materialelor așa încît vechile săpături nu mai pot fi valorificate decît parțial.

Dată fiind importanța primelor descoperiri făcute la Oinac și perspectivele pe care le deschideau, s-a hotărît ca cercetarea necropolei să fie reluată.

Cimitirul de la Oinac se află la aproximativ 4 km răsărit de sat și la circa 3 km sud-est de satul Braniște, pe stînga apei Comasca, la punctul numit ,,Măgura mare'' sau ,,Măgura Oinacului''.

Primele descoperiri semnalate în 1928 se datorau localnicilor. Din cauza arăturilor mai adînci, ieșiseră la suprafața solului oase umane și vase de lut, ceea ce a făcut ca în anul următor să se înceapă săpăturile. Săpăturile efectuate în campaniile 1960—1962 au putut fixa, cu o oarecare aproximație, întinderea și limita de vest și de sud a cimitirului.

Planul cercetărilor a fost întocmit în funcție de teren, de întinderea necropolei, de perspectivele dezvoltării săpăturilor și de vechiul plan. S-a constatat astfel că primul grup de morminte de inhumație datează din

---

* Săpăturile au fost făcute în colaborare și cu fonduri puse la dispoziție de Muzeul din Giurgiu. Colectivul a fost format din : D. Berciu, responsabil, Seb. Morintz, Suzana Dolinescu-Ferche, Gh. Rădulescu și M. Ionescu ; studenții : Mircescu Corneliu, Babeș Mircea, Muscalu Emil.

[1] I. Andrieșescu, în *BMJV*, I, 1935, pl. VI. La săpăturile de la Oinac a participat și unul din semnatarii raportului de față, D. Berciu.

[2] În *RPAN*, I, 1, 1937, pl. XXVIII—XXXVI.

secolul al III-lea e. n. și aparțin sarmaților, după care urmează necropola birituală de tip Sîntana-Cerneahov.

Au fost descoperite 70 de morminte dintre care 48 de inhumație și 22 de incinerație. S-au putut separa următoarele grupuri de înmormîntări :

a) morminte de inhumație aparținînd sarmaților

b) morminte de incinerație și de inhumație aparținînd culturii Sîntana-Cerneahov

c) un grup de morminte de inhumație, puține ca număr, fără inventar caracteristic, care ar putea să reprezinte un grup mai tîrziu.

a) Mormintele de inhumație sarmatice sînt în număr de șase. Orientarea lor este nord-sud, cu excepția mormîntului nr. 42, care este orientat est-vest. Forma gropilor este alungită, ovală. Putem afirma cu siguranță după observațiile de pe teren, că în cazul M. 42 a fost săpat un puț dreptunghiular cu o nișă semicirculară, mult mai mică decît inhumatul care a fost depus aici (fig. 1/1). Morminte de acest tip nu au mai fost întîlnite pînă în prezent pe teritoriul țării noastre. Inventarul depus în mormintele sarmatice de la Oinac este format din ceramică lucrată cu mîna, de tipul obișnuit, propriu culturii sarmatice și ceramică lucrată la roată, de factură romană. Restul inventarului este format din mărgele, găsite în jurul picioarelor, oglindă din metal alb și pandantive. Caracteristic pentru acest grup de înmormîntări este depunerea vaselor la cap sau la picioare, după practica sarmatică (fig. 1/2) și absența craniilor deformate. Aceste morminte se datează după analogiile stabilite cu grupa mormintelor de inhumații aparținînd populației sarmatice, din prima jumătate a secolului al III-lea e. n., descoperite în situații similare cu cele de la Oinac, la Tîrgșorul Vechi [3]. Trebuie însă menționat că la Tîrgșorul Vechi la unele schelete se observă deformarea artificială a craniului. Nu s-a putut surprinde pînă acum în cuprinsul secțiunilor săpate la Oinac, raportul stratigrafic dintre grupa respectivă și mormintele de incinerație și inhumație aparținînd culturii Sîntana-Cerneahov.

b) Grupul Sîntana-Cerneahov este reprezentat de două grupe de morminte: mormintele de incinerație și mormintele de inhumație. *Mormintele de incinerație* au gropile săpate la mică adîncime (—0,30 m —1 m) și sînt de formă rotundă. Inventarul din această grupă de morminte este asemănător cu cel al mormintelor de inhumație (fig. 1/3—4).

În interiorul grupei mormintelor de incinerație s-au putut stabili o serie de variante, deosebindu-se prin sistemul de depunere al vasului-urnă, al vaselor secundare și al oaselor umane calcinate. În general, *urna* a fost depusă într-o groapă cu un diametru mic, care nu depășea cu mult dimensiunile vasului. Ca urnă a fost folosit fie un vas întreg sau fragmentar, sau oasele au fost depuse direct în groapă și acoperite cu un „capac" format din mai multe fragmente provenind din vase diferite. Nu se poate vorbi de o preferință pentru un anumit tip de vas care să îndeplinească

[3] Gh. Diaconu, *Tîrgșor, Necropola din secolele III—IV e. n.*, Edit. Acad. R. P. R., 1965, p. 19—32.

funcţia de urnă. În mormintele de incineraţie apar deopotrivă străchini, vase-borcan din pastă aspră şi fragmente de castroane mari. *Capacul* poate fi un vas întreg, un fragment de vas sau mai multe fragmente. Vasele

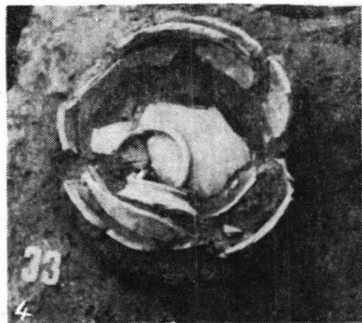

Fig. 1. — *1*, mormîntul nr. 42, cu puţ şi nişă, aparţinînd unui sarmat ; *2*, mormîntul sarmatic nr. 34 (secolul al III-lea e. n.) ; *3*, *4*, morminte de incineraţie din secolul al IV-lea e. n., din necropola de la Oinac.

secundare, sau fragmentele adiacente erau depuse alături de urnă sau alăturate capacului, avînd şi ele funcţia de a acoperi o parte din oasele umane calcinate. În unele cazuri urna şi capacul, sau numai unul din ele au fost

supuse arderii secundare pe rug. Incinerarea mortului s-a făcut în altă parte, cu care ocazie au fost arse secundar o parte din vasele funerare [4]. Majoritatea mormintelor de incineraţie nu au avut inventar mărunt, dar în unele cazuri au apărut catarame, fibule, cuţite de fier, fusaiole şi pandantive din os şi lut, care, ca şi vasele, sînt comune cu cele din inventarul mormintelor de inhumaţie. În ceea ce priveşte sistemul de selectare al oaselor umane calcinate, nu s-a putut observa că era obiceiul să se aleagă de pe rug anumite porţiuni din oase ci se luau în mod normal fragmentele care au rezistat calcinării totale. S-au putut observa capetele oaselor lungi, fragmente de calotă craniană, oasele membrelor inferioare etc. De obicei cantitatea de oase depuse în urnă diferă de la o cantitate mai mare, pînă la cîteva oase depuse simbolic.

Mormintele de inhumaţie. Mormintele de inhumaţie din grupa Sîntana-Cerneahov sînt orientate nord-sud şi, cu unele excepţii, est-vest. Adîncimea lor variază între 1,10 m şi 2,40 m. Dimensiunile gropilor sînt în general proporţionale cu dimensiunea mortului căruia îi era destinată groapa. În multe cazuri însă se rezerva un spaţiu mai larg pentru depunerea obiectelor de ofrandă. Morţii erau culcaţi pe spate, cu braţele şi picioarele întinse, cu capul întors spre dreapta; uneori braţele erau aduse pe piept sau bazin şi picioarele cu genunchii ridicaţi. De multe ori se cruţa o treaptă în pămînt pentru a ridica pe ea ca pe o pernă capul; alteori, pentru a înălţa capul era depus pămînt din umplutura gropii. În unele cazuri s-a observat o îngrămădire nenaturală a umerilor, care probabil fuseseră legaţi, sau înfăşuraţi în momentul depunerii în groapă. Toate mormintele descoperite la Oinac, sînt individuale. Inventarul lor este variat: ceramica este reprezentată de străchini de dimensiuni variabile, castroane, căni cu toartă, ulcioare, pahare din pastă cenuşie, fină, lucrate la roată şi oale lucrate din pastă aspră. Frecvenţa ceramicii lucrate cu mîna este foarte redusă în comparaţie cu ceramica lucrată la roată, care predomină. Mai trebuie amintită prezenţa ceramicii roşii, romane, de import. Ca tehnică, forme şi decor ceramica din mormintele de inhumaţie şi incineraţie de la Oinac, este similară cu aceea din necropolele caracteristice culturii Sîntana-Cerneahov, descoperite la Sîntana [5], Spanţov [6], Olteni [7], Radu Negru [8], Izvoare [9], Tîrgşorul Vechi [10], Mitreni [11]. Ca sistem de depunere al vaselor în groapă s-a observat că ele

[4] Gh. Diaconu, *Despre taifali în lumina cercetărilor arheologice (aspectul Tîrgşor-Olteni)*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 467—485. Autorul atribuie mormintele de incineraţie cu arderea secundară a vaselor, taifalilor.

[5] Kovács Istvan, *Cimetière de l'époque de la migration des peuples à Marosszentanna*, în *DolgCluj*, III, 1912, p. 250—367.

[6] Sebastian Morintz şi C. Preda, *Săpăturile de la Spanţov*, în *Materiale*, V, 1959, p. 163 şi urm.; C. Preda, *Noi descoperiri arheologice în necropola din secolul al IV-lea e. n. de la Spanţov*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 261—275.

[7] C. Preda, *Date noi cu privire la necropola din secolul IV de la Olteni*, în *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 427—437.

[8] Gh. Diaconu şi N. Anghelescu, *Despre necropola din secolul IV de la Radu Negru (r. Călăraşi)*, în *SCIV*, XIV, 1963, 1, 167—175.

[9] Radu Vulpe, *Izvoare*, Edit. Acad. R. P. R., 1959.

[10] Gh. Diaconu, *Tîrgşor. Necropola din secolele III—IV e. n.*, Edit. Acad. R.P.R., 1965.

[11] Suzana Dolinescu-Ferche, *Necropola din secolul IV de la Mitreni*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 147—156.

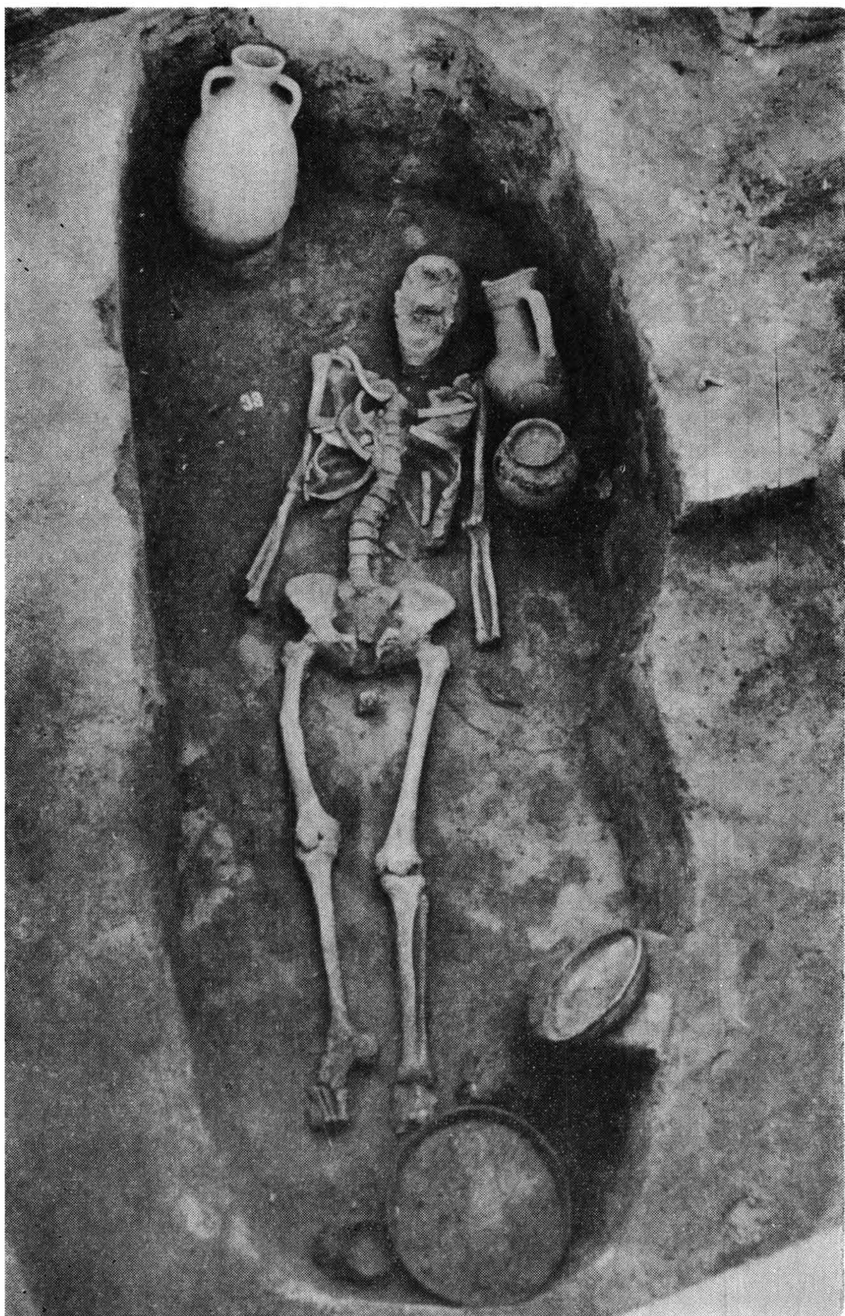

Fig. 2. — Mormîntul de inhumaţie nr. 39, din secolul al IV-lea e. n., de la Oinac.

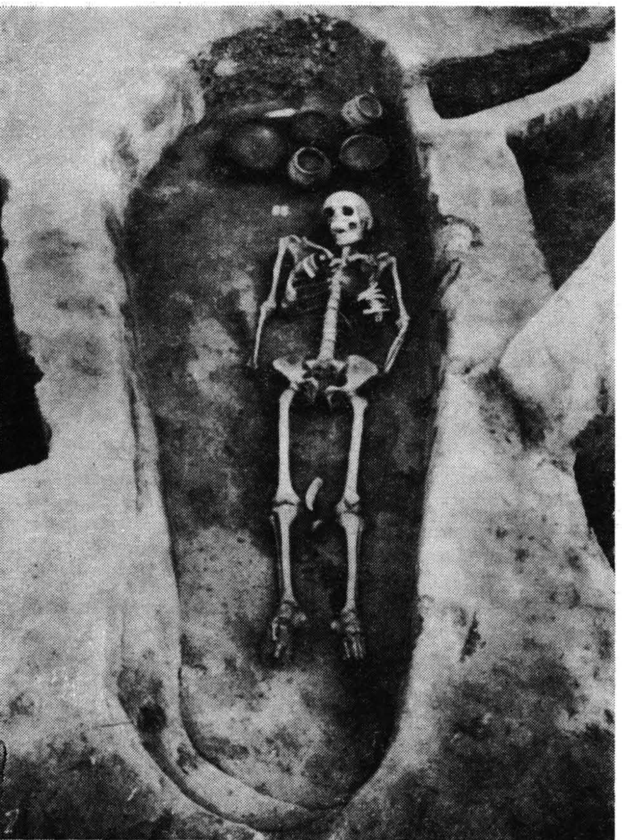

Fig. 3. — Mormintele de inhumaţie nr. 65 şi 66, de la Oinac (secolul al IV-lea e. n.).

apar lîngă cap (fig. 3/1), grupate la picioare (fig. 3/2) sau în jurul mortului (fig. 2), unde li s-a rezervat un spațiu mai mare. În unele cazuri, se rezervă vaselor de ofrandă o treaptă, astfel că ele sînt așezate mai sus decît nivelul de zacere al mortului. Din restul inventarului fac parte fibule cu piciorul întors pe dedesubt și cu placă semidiscoidală, cataramele din bronz și fier, cuțite de fier, pandantive de os și scoică, mărgele din sticlă colorată, rotunde și poliedrice, mărgele din chihlimbar și cornalină fațetată, pahare de sticlă, piepteni de os etc., care își găsesc de asemenea analogii în toate necropolele amintite.

În morminte apar adeseori și oase de animale (pasăre, oaie, porc) ca resturi ale ofrandei, depuse fie în vase, fie direct pe fundul gropii. Studiind sistemul de plasare a mormintelor de inhumație în necropola de la Oinac, se observă că ele sînt dispuse în șiruri aproximativ paralele, iar mormintele de incinerație sînt adeseori grupate destul de aproape unele de altele. Într-un singur caz s-a surprins un raport de suprapunere între un mormînt de incinerație și unul de inhumație, primul tip suprapunînd pe cel de-al doilea, fapt care nu exclude însă ca ele să fi fost contemporane, inventarul ceramic și obiectele fiind comune ambelor tipuri de morminte.

c) Grupul acesta este format din cîteva morminte de inhumație care se deosebesc de cele din grupul Sîntana, prin următoarele caracteristici: săparea gropilor la mică adîncime, nerespectarea unei orientări anumite, poziția scheletului în groapă și lipsa oricărui inventar. Neavînd nici un element de încadrare, nu putem data cu siguranță aceste morminte. Menționăm numai că ele ar reprezenta un nivel posterior necropolei de tip Sîntana.

Deoarece prin săpăturile efectuate s-a surprins atît zona centrală cît și zonele periferice ale necropolei, se poate trage concluzia, că aceasta nu a avut o densitate prea mare. Mormintele sînt destul de distanțate între ele și adeseori apar spații mari unde nu s-au efectuat inhumații. Absența mormintelor de incinerație pe anumite porțiuni ale necropolei se poate explica prin faptul că fiind săpate la o adîncime mică, au fost distruse de lucrările agricole.

Pe baza analogiilor stabilite cu necropolele menționate mai sus, cimitirul biritual de tip Sîntana-Cerneahov de la Oinac, se încadrează în a doua jumătate și pînă la sfîrșitul secolului al IV-lea.

În timpul săpăturilor în interiorul necropolei s-a dat peste urme sporadice din epoca neolitică (cultura Gumelnița) și din prima epocă a fierului. Spre sud de cimitir, la aproximativ 200 m, pe aceeași înălțime ce domină valea spre Comasca, se află așezarea corespunzătoare mormintelor din secolul al IV-lea. Un prim sondaj de informare ne-a arătat că primul strat de cultură de aici aparține unei locuiri Latène geto-dace, cu urme de locuințe și vetre.

LES FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES DE OINAC, 1960—1962

RÉSUMÉ

Les fouilles dans la nécropole découverte à Oinac ont été recommencées en 1960 et ont continué pendant trois campagnes archéologiques.

On a découvert 70 tombes, dont 6 sont à inhumation, sarmatiques, datant du IIIe siècle de notre ère, tandis que 64 tombes représentent une nécropole birituelle de type Sîntana-Tcherniakhov, datant de la deuxième moitié du IVe siècle de notre ère.

Les tombes mentionnées trouvent des analogies précises dans les nécropoles du IVe siècle, de Roumanie, fouillées ces dernières années.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — 1, tombe n° 42, sarmatique, avec une niche ; 2, tombe n° 34, sarmatique (IIIe siècle de notre ère) ; 3, 4, tombes à incinération (IVe siècle de notre ère), de la nécropole de Oinac.

Fig. 2. — Tombe à inhumation n° 39 (IVe siècle de notre ère) de Oinac.

Fig. 3. — Les tombes à inhumation n°s 65 et 66 (IVe siècle de notre ère) de Oinac.

SONDAJUL DE LA SMÎRDANU

DE

MARIA COMȘA

Pe malul de nord-vest al bălţii Gălăţuiu, pe teritoriul satului Smîrdanu (r. Călăraşi, reg. Bucureşti) pe un promontoriu, ce coboară în pantă lină către malul bălţii, cu ocazia unor cercetări de suprafaţă în anul 1956, Eugen Comşa a descoperit resturile unei aşezări cu materiale aparţinînd culturii Sîntana-Cerneahov [1]. În asociere cu aceste materiale au fost găsite şi cîteva fragmente de vase romane databile în secolul al IV-lea e. n.

Pentru cunoaşterea caracteristicilor complexului amintit şi mai ales pentru stabilirea raporturilor dintre ceramica de tip Sîntana-Cerneahov şi cea romană s-a executat un sondaj în acelaşi an.

Pentru alegerea locului săpăturii s-a efectuat o a doua cercetare de suprafaţă cînd s-a putut observa că din loc în loc, pe suprafeţe relativ restrînse se aflau bucăţi de lipitură arsă, numeroase cioburi şi în unele cazuri greutăţi (întregi sau fragmentare) pentru războiul de ţesut. Bucăţile de lipitură arsă reprezintă resturile unor construcţii de suprafaţă, care probabil au avut forma rectangulară, dar din cauza muncilor agricole aceste bucăţi au fost răscolite şi deplasate de pe locul lor, fiind răspîndite acum pe o suprafaţă de formă ovală de aproximativ 5 × 4 m. Examinînd cu atenţie bucăţile de lipitură arsă adunate din trei asemenea suprafeţe s-au putut observa pe ele amprente de pari şi loasbe, precum şi de trestie şi papură (fig. 1/4—5). Putem deduce că pereţii construcţiilor de suprafaţă de la Smîrdanu erau făcuţi din pari şi loasbe de lemn cioplit acoperiţi apoi cu lipitură de lut amestecat cu paie, nisip, bucăţele de calcar sau cu nisip şi puţine paie. Trestia putea servi la construcţia pereţilor dar mai ales pentru acoperiş. Judecînd după bucăţile de lipitură arsă cu urme de trestie, dacă acestea provin din acoperiş, trebuie să admitem că fusese şi el lipit cu lut.

În partea de est a aşezării au fost trasate două şanţuri numite provizoriu A şi B. În şanţul A (de 6 × 1,20 m) au fost cercetate parţial resturile unei construcţii de suprafaţă de formă rectangulară. Pereţii construcţiei se sprijineau la colţuri pe stîlpi. O groapă de stîlp descoperită în şanţ, avea diametrul de 0,25 m şi adîncimea de 0,30 m de la podea şi de 0,60 m faţă de nivelul actual al solului.

Drept podea avea solul natural netezit şi bătătorit. În interiorul construcţiei nu s-au găsit resturi de vatră. În schimb au fost scoase la iveală

[1] Eugen Comşa, *Cercetări de suprafaţă în regiunea Bucureşti. 3. Cercetări între Dorobanţu şi Grădiştea, r. Călăraşi*, punctul 114 (în manuscris).

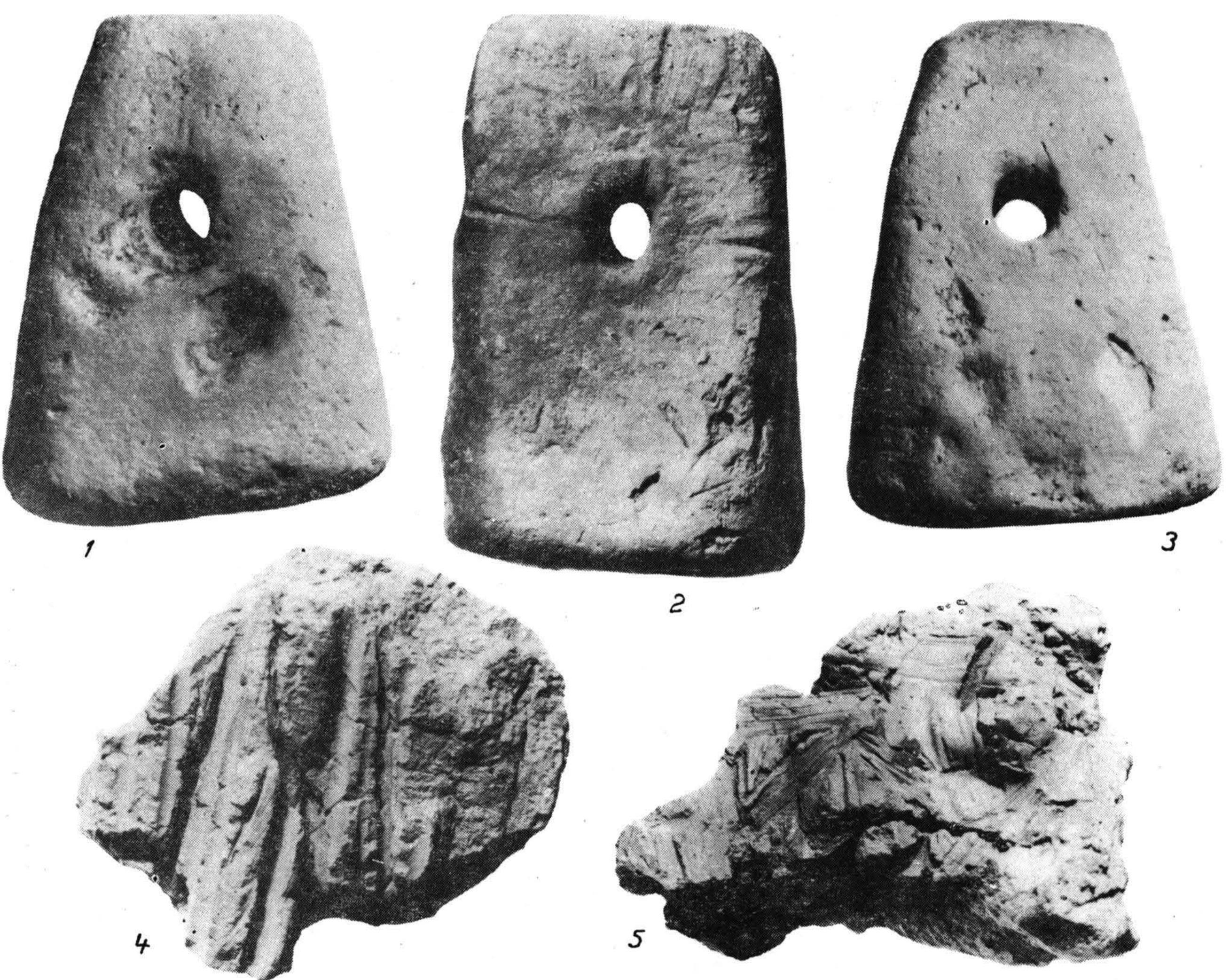

Fig. 1. — *Smîrdanu-Gălățui*. Greutăți pentru războiul de țesut și bucăți de lipitură arsă avînd pe ele amprente de trestie și papură. *1, 2, 4, 5*, nivelul inferior (I) ; *3*, din bordeiul nr. 1,

numeroase fragmente ceramice şi mai multe greutăţi (întregi sau fragmentare) pentru războiul de ţesut (fig. 1/1, 2).

De asemenea s-a mai putut constata că sub nivelul de călcare vechi, aparţinînd construcţiei de suprafaţă, continuă stratul de cultură aparţinînd unui al doilea nivel.

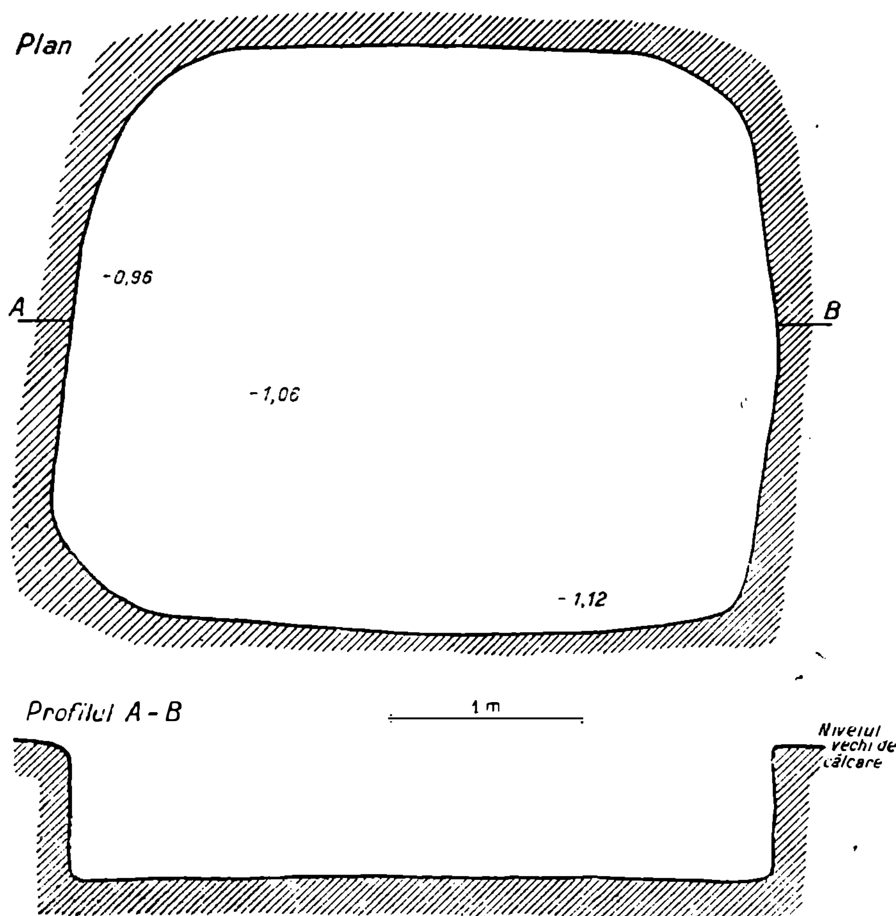

Fig. 2. — *Smîrdanu-Galaţui.* Planul şi profilul bordeiului nr. 1 (nivelul II).

Pentru cunoaşterea complexelor care se leagă de acest nivel inferior a fost trasat şanţul B (de 11 × 1,20 m), în cuprinsul căruia s-a descoperit groapa unui bordei de formă aproximativ rectangulară, cu colţurile rotunjite (fig. 2). Groapa bordeiului porneşte de la baza nivelului inferior, care se află la —0,50 m faţă de nivelul actual şi se adînceşte în pămîntul galben cu 0,70 m. Podeaua bordeiului este formată din lut bătut şi se află la adîncimea de —1,20 m faţă de nivelul actual şi la 0,70 m faţă de nivelul de călcare

vechi. În interiorul bordeiului nu a fost găsită nici vatră şi nici cuptor, ceea ce ne face să credem că nu avem de-a face cu o locuinţă permanentă.

Pămîntul de umplutură al gropii bordeiului este de culoare negricioasă amestecat cu multă cenuşă, scrum (provenite probabil din acoperişul incendiat) şi bucăţi de lipitură arsă, aceasta din urmă constituind rămăşiţe din pereţii bordeiului care fuseseră ridicaţi la suprafaţa solului. Din umplutura bordeiului au mai fost scoase numeroase fragmente ceramice, oase de animale în special cornute mari, un cîrlig de fier, o fusaiolă de lut, un instrument de os (fig. 8/1—3) şi mai multe greutăţi pentru războiul de ţesut avînd forma piramidală (fig. 1/3).

Ţinînd seama de rezultatele obţinute în suprafaţa cercetată, aşezarea de la Smîrdanu are două niveluri de locuire : unul mai vechi caracterizat prin bordeie, avînd nivelul de călcare la —0,45—0,50 m şi altul mai nou reprezentat prin construcţii de suprafaţă a căror nivel de călcare se află la 0,25—0,30 m de la suprafaţa actuală a solului. Desigur că în ceea ce priveşte tipurile de locuinţe documentate în cuprinsul acestei aşezări mai sînt necesare încă noi precizări.

Sub stratul de cultură care, după cum am arătat, cu excepţia gropilor de bordeie, are o grosime medie de 0,50 m continuă solul vechi de culoare cafenie, gros de 0,20 m, sub care se află pămîntul viu galben.

Între materialele şi mai ales între fragmentele ceramice scoase la iveală din diferitele complexe aparţinînd celor două niveluri de locuire, deocamdată nu au putut fi observate deosebiri esenţiale, aceleaşi categorii de vase fiind întîlnite atît în nivelul inferior cît şi în cel superior.

Fragmentele ceramice descoperite în aşezarea de la Smîrdanu pot fi grupate în patru categorii :

În prima categorie includem vasele lucrate la roata cu învîrtire repede, dintr-o pastă fină, săpunoasă la pipăit, de culoare cenuşie sau negricioasă. Formele caracteristice sînt diferitele tipuri de ulcioare, străchini, castroane cu trei torţi şi un fel de borcane bitronconice, cu gura largă, o formă intermediară între castroane şi borcanele propriu-zise. Fundul vaselor din această categorie, mai ales la străchini şi ulcioare, se termină de obicei într-un piciorus scund în formă de inel, numai în cazuri rare întîlnim funduri de vase îngroşate şi evazate sau drepte, la fel ca la borcanele obişnuite (fig. 3 şi fig. 4).

Fiecare din tipurile principale descrise mai sus prezintă o serie de variante.

Decorul acestor vase constă din linii lustruite şi din dungi în relief, acestea din urmă încadrînd de obicei motivul format din linii lustruite. Uneori decorul acoperă partea superioară sau întreaga suprafaţă a vasului. În acest din urmă caz lustruirea în afară de rolul decorativ mai are şi unul practic, de a micşora porozitatea vasului. Alteori decorul lustruit formează benzi verticale (fig. 4/21, 22), linii în zigzag trasate pe umărul vasului (mai ales la străchini şi borcanele scunde cu gura largă) pe o bandă mată mărginită de două dungi în relief, dincolo de care continuă suprafaţa lustruită (fig. 3/1, 3, 9 şi fig. 4/1—2) şi altele. Merită a fi amintit în chip deosebit decorul de pe buza teşită orizontal a unui castron cu trei torţi — format din porţiuni lustruite în formă de benzi late perpendiculare pe buza vasului

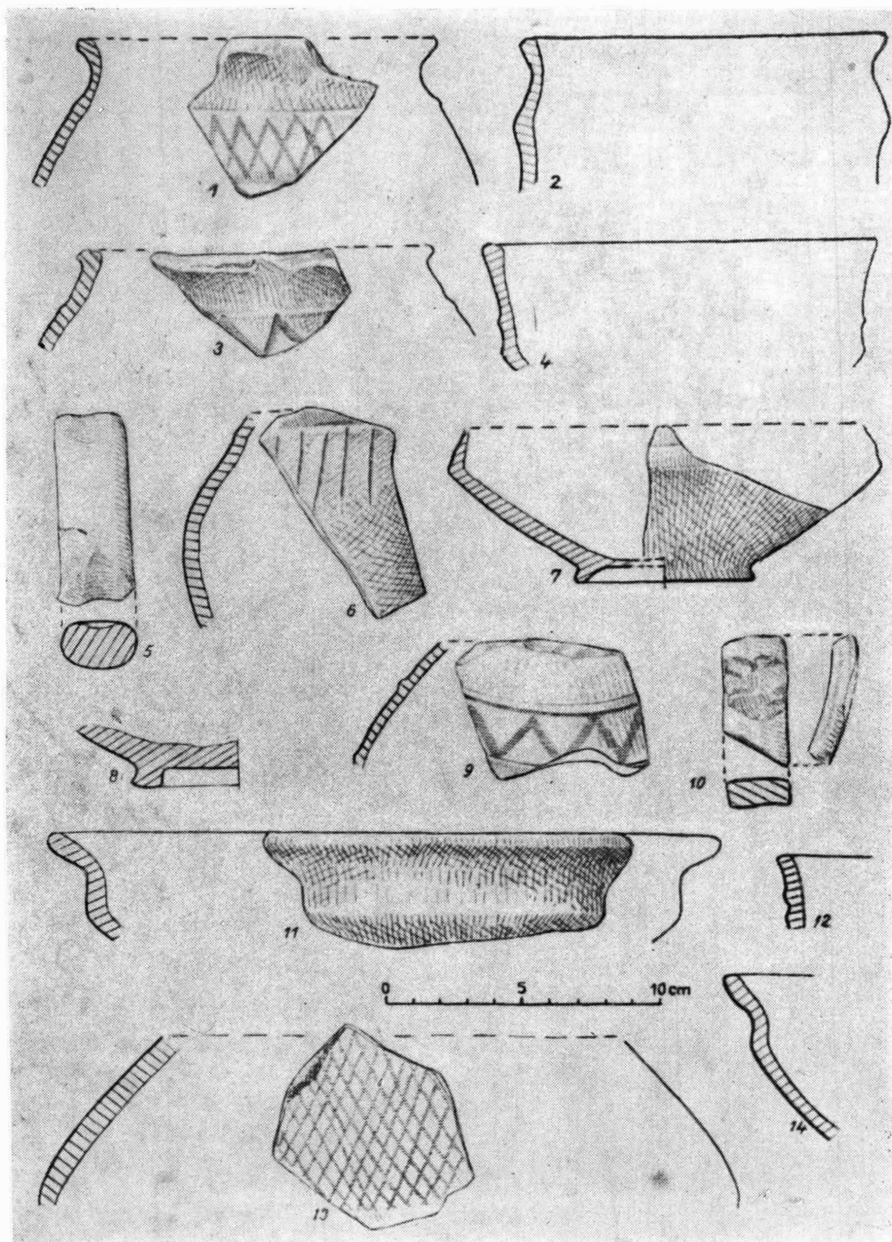

Fig. 3. — *Smîrdanu-Gălăţui*. Ceramică lucrată din pastă fină, cenuşie, decorată prin lustruire (nivelul I).

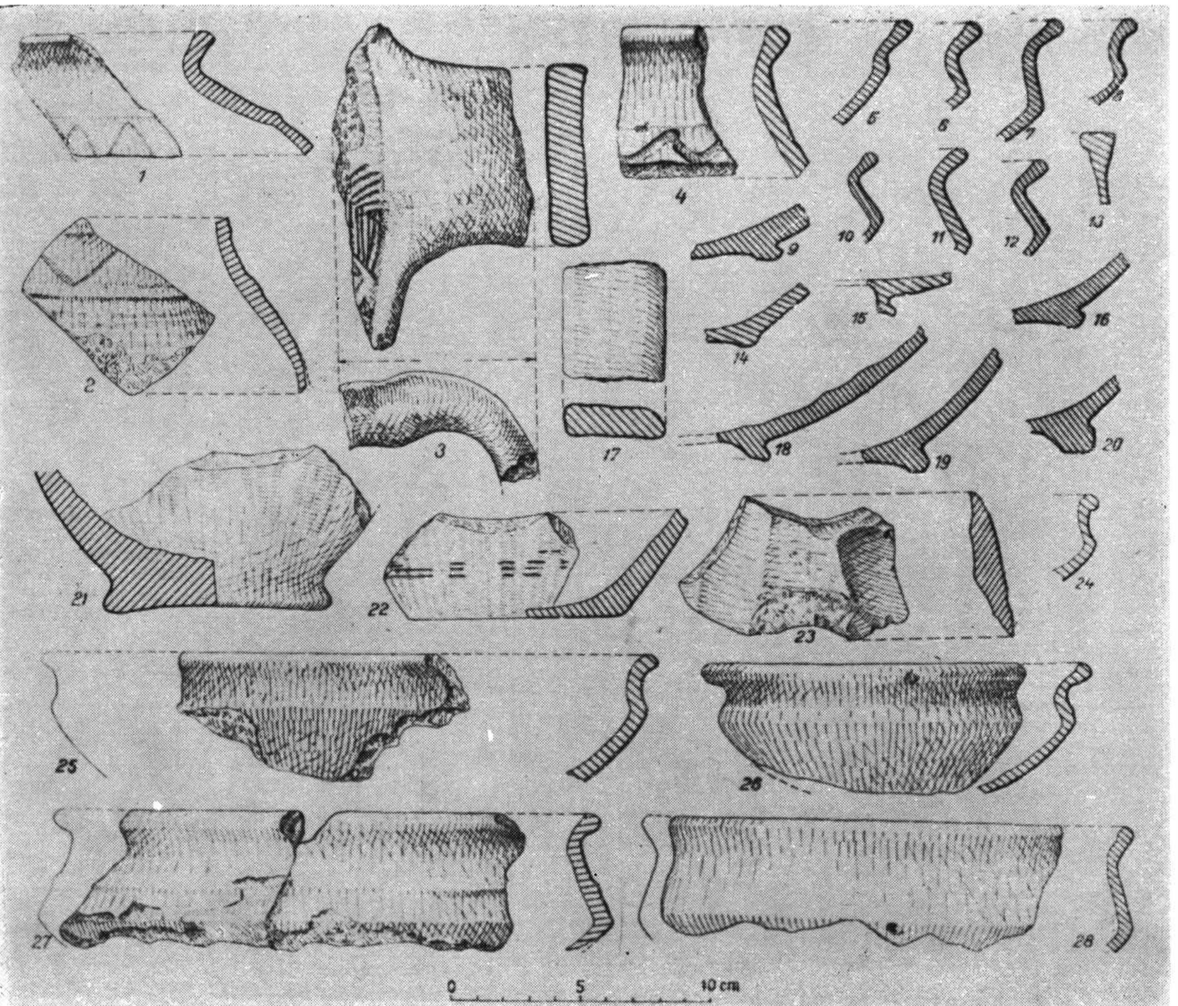

Fig. 4. — *Smîrdanu-Gălățui*. Ceramică lucrată din pastă fină, cenușie, decorată prin lustruire, bordeiul nr. 1 (nivelul II).

— alternînd cu motivul format din mai multe triunghiuri cu suprafaţa haşurată de linii lustruite (fig. 4/3). De asemenea, atrage atenţia un fragment de ulcior cu corpul bitronconic a cărui parte superioară pînă la gît formează faţete decorate prin lustruire (fig. 4/23).

Rar se întîlneşte, mai ales pe ulcioare sau căni, decorul format din triunghiuri cu suprafeţe haşurate de linii lustruite, caracteristic se pare mai mult nivelului superior.

În a doua categorie includem fragmentele ceramice lucrate tot la roata cu învîrtire repede, dar dintr-o pastă amestecată cu nisip, pietricele sau bucăţele de calcar ce ies pe suprafaţa vasului, dîndu-i un aspect zgrunţuros. Ca şi vasele din prima categorie datorită arderii înfundate (neoxidate) ele au dobîndit o culoare cenuşie de diferite nuanţe începînd de la cenuşiu deschis, pînă la negricios. Formele caracteristice sînt chiupurile (Krausengefässe), borcanele şi mai rar ulcioarele şi străchinile de diferite forme.

Chiupurile ating aproximativ înălţimea de 0,50—0,70 m, avînd corpul ovoidal, fundul plat, gîtul scund, buza puternic răsfrîntă în exterior şi teşită orizontal (fig. 5/8, 9 şi fig. 6/14—16). Aceste chiupuri au adesea pe partea superioară a buzei sau pe umăr decor de linii orizontale şi în val (fig. 5/11—12 şi fig. 6/19). Alteori decorul se rezumă numai la cîteva linii orizontale distanţate între ele (fig. 6/23). Merită a fi semnalat în chip deosebit un fragment din umărul unui chiup decorat cu un brîu în relief imitînd parcă o funie împletită în două (fig. 6/20). Pe un alt fragment există un brîu în relief, simplu ca un fel de colac.

Borcanele sînt în general de dimensiuni mijlocii (înălţimea lor medie fiind de aproximativ 0,15—0,22 m), cu corpul ovoidal avînd diametrul maxim de obicei pe mijloc sau în regiunea umerilor, gîtul scund şi buza răsfrîntă în exterior. Marginea buzei este de obicei rotunjită, mai rar teşită vertical (fig. 5/2, 4, 6 şi fig. 6/1—5). Fundul vaselor este fie drept (fig. 5/10, 13, fig. 6/8, 10—12, 17), fie puţin înălţat şi ieşit în afară ca un fel de piciorus (fig. 5/7 şi fig. 6/6, 7, 13, 18). Ca o excepţie a apărut în această categorie un fund de vas cu piciorus în formă de inel (fig. 6/9). Pe partea exterioară a fundului se văd urmele tăierii cu sfoara, iar pe partea interioară se văd dungi adîncite ce pornesc în spirală de la centru către margini continuîndu-se apoi şi pe partea inferioară a pereţilor. Pentru a înlătura unele neregularităţi, rămase în urma modelării, la unele vase se poate observa că, în exterior, partea lor inferioară a fost îndreptată cu cuţitul.

Pe umărul borcanelor se află cîteodată o dungă în relief (fig. 6/22) sau eventual două-trei linii orizontale incizate, distanţate între ele. Unele borcane n-au niciun fel de decor.

Străchinile aparţinînd acestei grupe ceramice sînt de două tipuri. Primul tip este reprezentat prin cîteva fragmente provenind din străchini avînd forma semisferoidală cu buza dreaptă în sus. Pe partea exterioară, în apropierea gurii, sînt mai multe benzi late puţin adîncite ca un fel de caneluri (fig. 6/25) sau care imită pe cele lucrate din pastă fină (fig. 5/1).

Un alt tip de strachină, reprezentată printr-un singur exemplar, are gura larg deschisă şi se apropie ca formă de farfurii (fig. 6/24).

Categoria a treia ceramică o constituie vasele lucrate cu mîna, din pastă amestecată cu nisip şi pietricele sau cioburi pisate. Formele cele mai

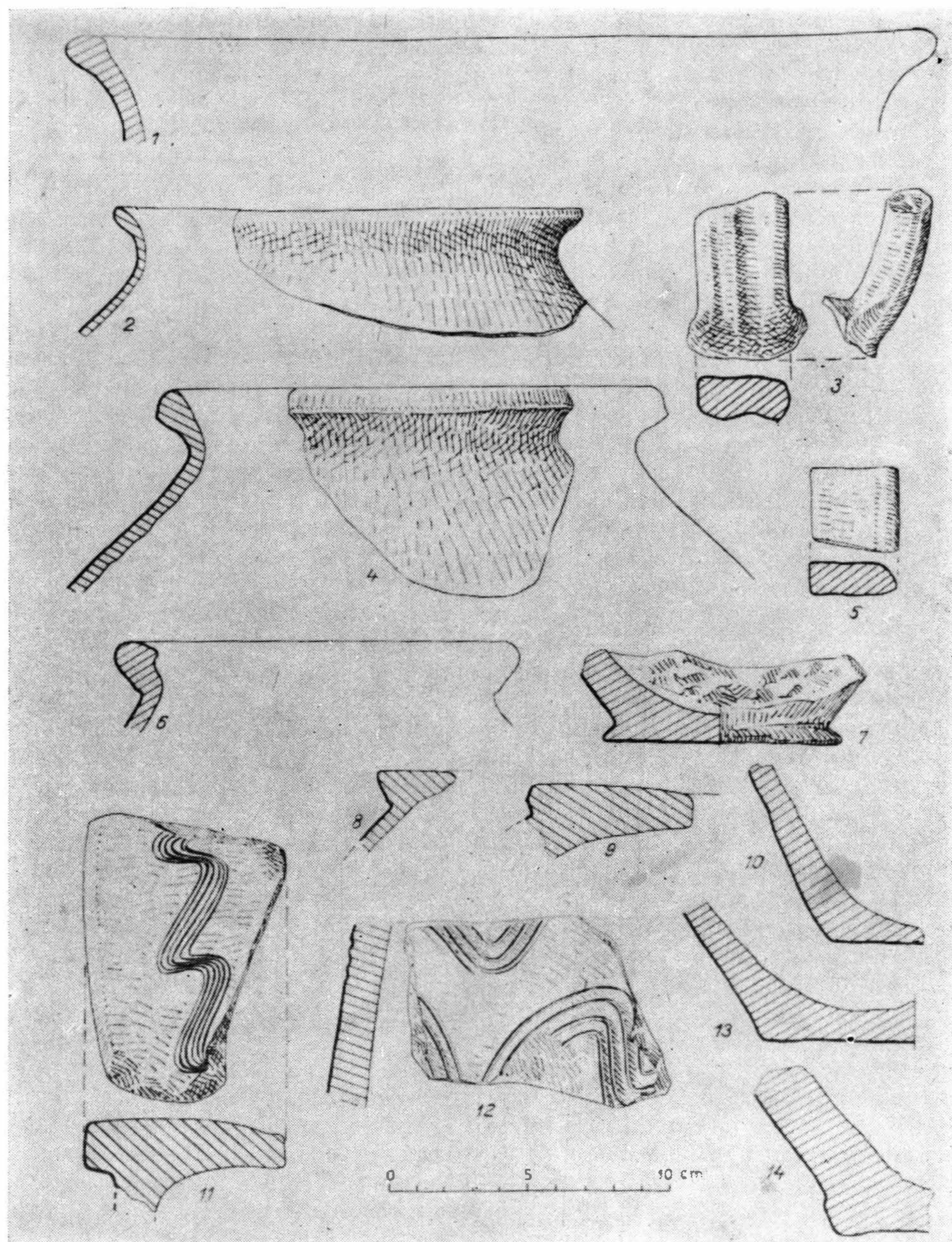

Fig. 5. — *Smirdanu-Gălățui*. Ceramică lucrată din pastă amestecată cu nisip și pietricele, cenușie, cu decor incizat (nivelul I).

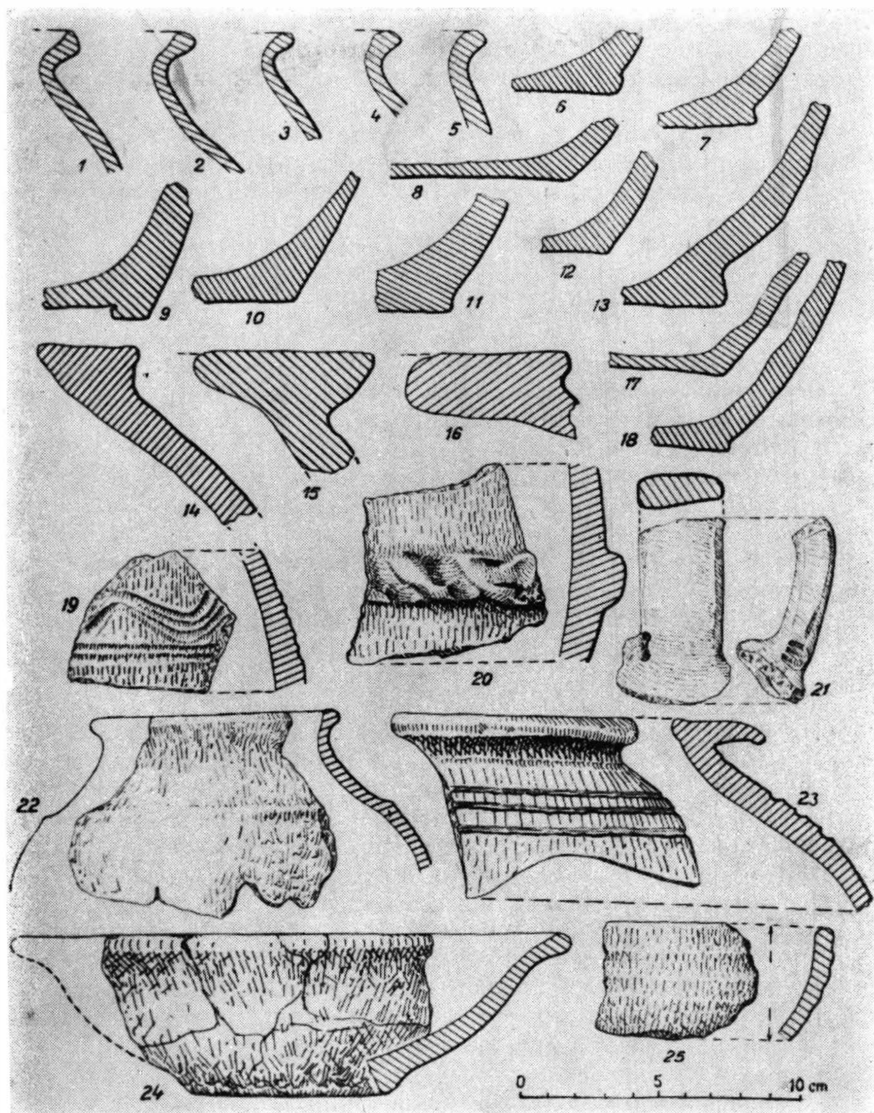

Fig. 6. — *Smirdanu-Gălăţui.* Ceramică lucrată din pastă amestecată cu nisip şi pietricele, cenuşie, cu decor incizat din bordeiul nr. 1 (nivelul II).

frecvente sînt borcanele, de obicei destul de zvelte (mai rar bitronconice), cu gîtul uneori înalt şi buza puţin răsfrîntă în exterior (fig. 7/1—2; fig. 8/4, 10). De obicei aceste vase nu sînt decorate; totuşi rareori există la unele, pe umăr, decor dintr-o linie în val executată stîngaci (fig. 7/4) sau pe marginea buzei, adîncituri făcute din loc în loc, probabil cu un beţişor (fig. 8/6).

O altă formă, întîlnită mai rar, este aşa-numita ceaşcă-,,afumătoare'' dacică, reprezentată prin fragmente lucrate din pastă amestecată cu cioburi pisate, găsite atît în nivelul superior (fig. 7/3) cît şi în nivelul inferior în bordeiul nr. 1 (fig. 8/9).

Printre ciobusile lucrate cu mîna, din bordeiul nr. 1, se află şi un fragment dintr-o toartă, se pare de la un castron, probabil o imitaţie după castroanele cenuşii din pastă fină, sau după o formă de castron roman (fig. 8/5).

Cea de-a patra categorie de vase o constituie ceramica romană care în ambele niveluri *coexistă* cu celelalte trei categorii descrise mai sus. Ceramica romană, descoperită în cuprinsul aşezării de la Smîrdanu, poate fi împărţită în trei grupe:

a) În prima grupă includem vasele lucrate din pastă fină, vopsite cu angobă roşie sau cu grafit. Formele caracteristice sînt diferitele tipuri de ulcioare, străchini şi castroane (fig. 9/1, 4 şi fig. 10/1, 10, 14—16, 18, 19). Fundul vaselor din această grupă se termină de obicei într-un piciorus rotund în formă de inel (fig. 9/14; fig. 10/6—7). Pe unele fragmente se întîlneşte decor format, fie dintr-o bandă de linii orizontale incizate (fig. 10/18), fie din linii orizontale adîncite, distanţate între ele (fig. 10/16).

În această categorie mai includem încă un fragment din gîtul unui ulcior vopsit cu dungi verticale de culoare cafenie (fig. 9/2).

b) A doua grupă o formează ceramica de uz comun, lucrată din pastă amestecată cu nisip şi pietricele, avînd din această cauză suprafaţa zgrunţuroasă. Formele cele mai frecvente sînt diferitele tipuri de borcane sau oale cu toartă, avînd corpul ovoidal sau sferoidal. Fundul vaselor este fie plat (fig. 10/11—13), fie ieşit în afară (fig. 10/5). Aceeaşi tehnică de lucru se întîlneşte şi la ceramica cenuşie (la borcane) din categoria a doua, ceea ce ne face să presupunem o evidentă influenţă a meşteşugului olăritului roman asupra tehnicii olăritului de la nord de Dunăre. În unele cazuri marginea fundului este puţin reliefată ca un fel de inel (fig. 10/8). Pe partea exterioară a fundului se văd urme de tăiere cu sfoara, iar în interior sînt adîncituri ce merg în spirală continuîndu-se apoi şi pe partea inferioară a pereţilor, la fel ca pe vasele cenuşii aparţinînd categoriei a doua.

Borcanele şi oalele reprezintă două variante. Prima variantă o constituie oalele cu gîtul bine profilat, buza îngroşată, puternic răsfrîntă în exterior şi teşită orizontal (fig. 9/5—9 şi fig. 10/2, 3, 17). A doua variantă este reprezentată prin oalele cu gîtul scund, avînd buza răsfrîntă în exterior, iar muchia buzei este rotunjită (fig. 10/4). Torţile sînt ovale în secţiune, cu o adîncitură pe mijloc în partea exterioară (fig. 10/9).

Oalele aparţinînd primei variante sînt lucrate din humă albă amestecată cu nisip şi pietricele. Pentru a da o culoare mai plăcută vaselor, olarii amestecau în pastă şi ocru roşu sau galben, vasul dobîndind după

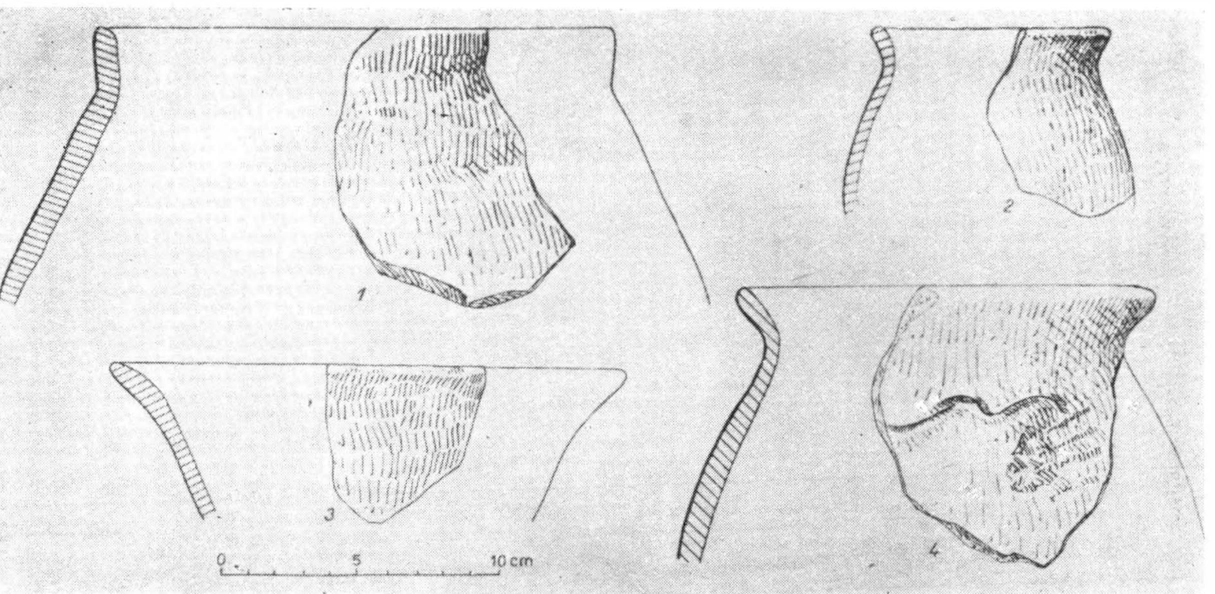

Fig. 7. — *Smîrdanu-Gălățui*. Ceramică lucrată cu mîna (nivelul I).

ardere culoarea roz, respectiv galbenă. Oalele variantei a doua sînt lucrate din lut obişnuit, de aceea după ardere ele au dobîndit o culoare roşiatică. Pasta lor nu conţine ocru.

c) În a treia grupă a ceramicii romane includem amforele (fig. 9/10, 13, 15). Deoarece materialele descoperite sînt prea fragmentare nu putem reconstitui forma lor. În aşezarea de la Smîrdanu avem mai multe tipuri de am-

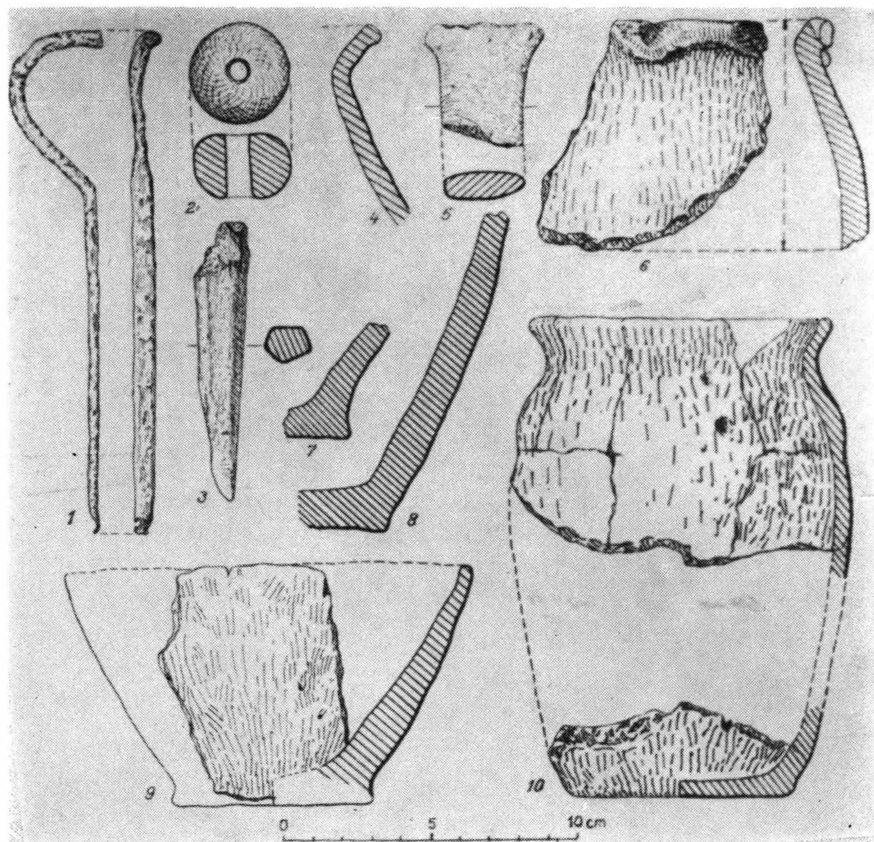

Fig. 8. — *Smîrdanu-Gălăţui.* *1*, cîrlig de fier ; *2*, fusaiolă de lut ; *3*, obiect de os şi ceramică lucrată cu mîna, din bordeiul nr. 1 (nivelul II).

fore. Unele fragmente provin din amfore cu pereţii destul de subţiri (0,4 cm) lucrate dintr-o pastă gălbuie amestecată cu pietricele mărunte, mai ales de culoare negricioasă şi puţin cuarţit, avînd corpul brăzdat de caneluri. Mănuşile acestui tip de amforă (după un fragment descoperit) sînt rotunde în secţiune, avînd partea superioară cu şănţuiri puţin adîncite şi răsucite, mai ales către gît. Un alt fragment provine tot dintr-o amforă cu corpul brăzdat de caneluri, dar cu pereţii mai groşi (0,6 cm) şi lucrată dintr-o pastă de culoare roşie-cărămizie amestecată cu mult nisip şi pietricele.

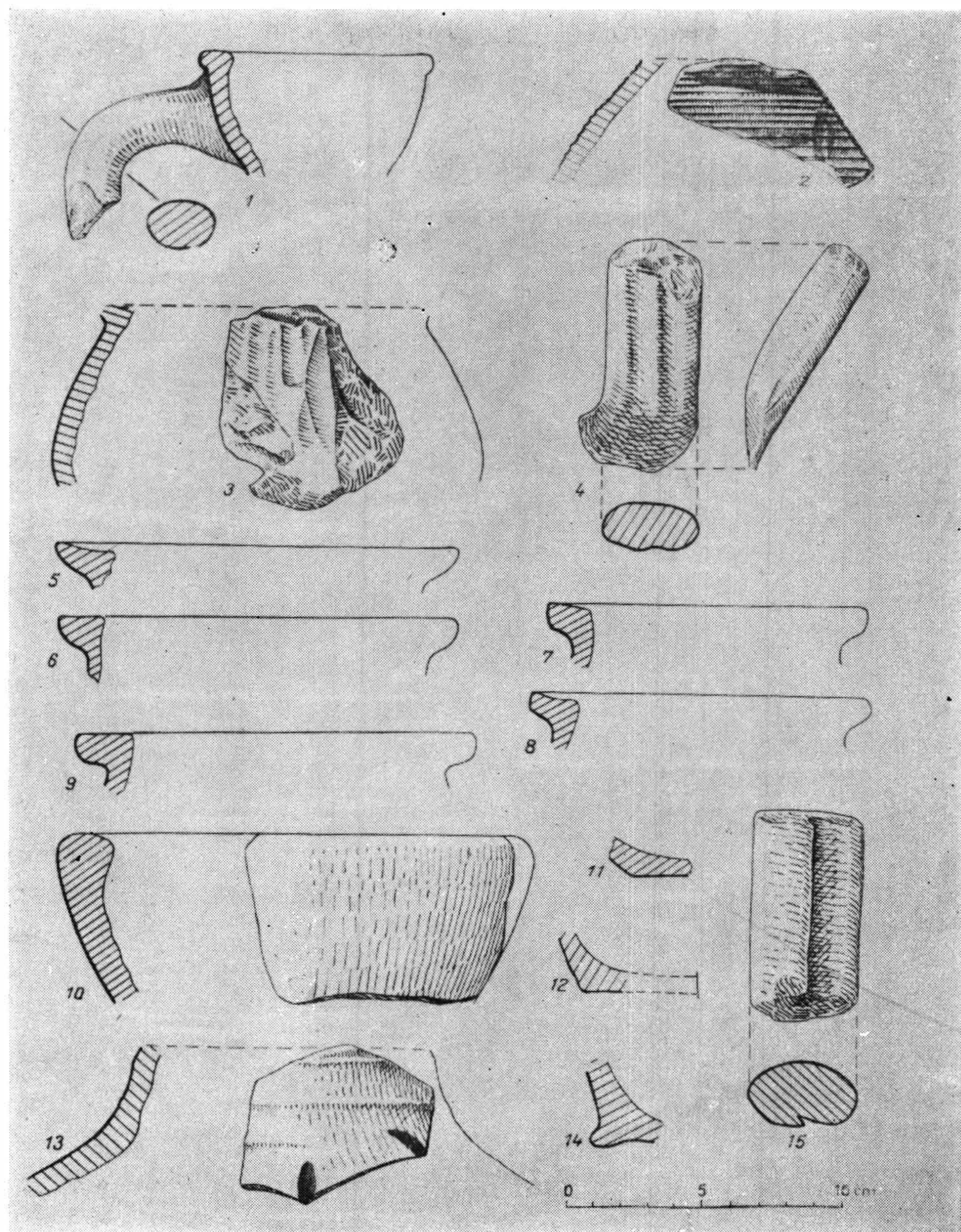

Fig. 9. — *Smirdanu-Gălățui*. Ceramică romană (nivelul I).

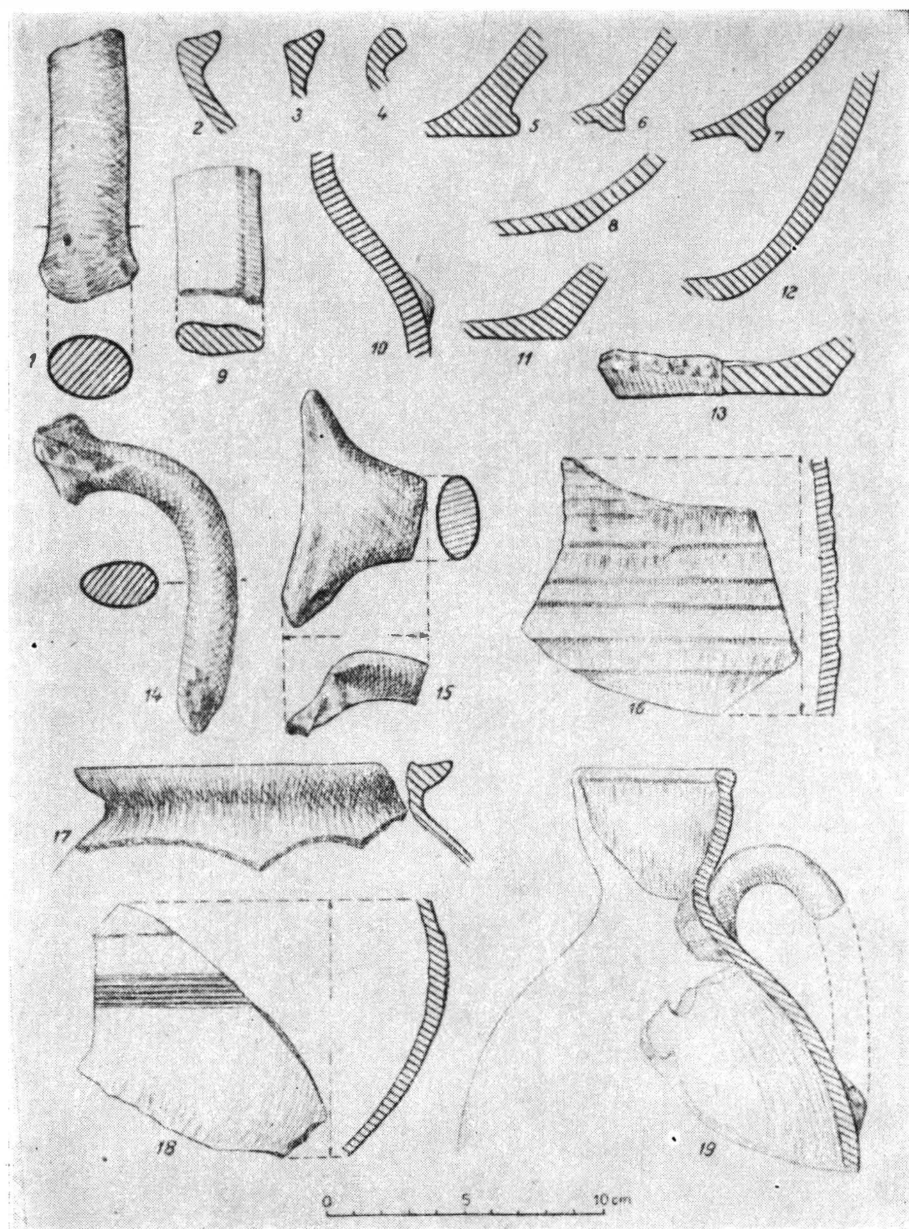

Fig. 10. — *Smîrdanu-Gălăţui. 1, 6, 7, 10, 14—16, 18, 19,* ceramică romană din pastă fină ; *2—5, 8, 9, 11—13, 17,* din pastă amestecată cu nisip şi pietricele, din bordeiul nr. 1 (nivelul II).

Alte fragmente provin din amfore cu pereții groși (1,3 cm), dar lucrate dintr-o pastă fină care conține și bucățele de calcar. Partea exterioară a corpului este brăzdată, descriind un fel de coaste.

În sfîrșit s-au găsit fragmente de ceramică lucrată din pastă foarte fină amestecată cu bucățele de calcar, avînd suprafața acoperită cu un fel de angobă alburie. Aceste exemplare au gura larg deschisă în formă de pîlnie, iar mănușile sînt ovale în secțiune (fig. 10/10).

Un studiu mai amănunțit asupra amforelor nu se va putea face decît în urma unor noi cercetări care să ofere material mai mult și mai întreg.

Proporția dintre diferitele categorii ceramice, descoperite în așezarea de la Smîrdanu, este aproximativ următoarea : ceramica cenușie fină, din prima categorie, reprezintă un procent de 35%; ceramica cenușie, lucrată din pastă amestecată cu nisip și pietricele, din categoria a doua, un procent de 30%; ceramica lucrată cu mîna, circa 10% și ceramica romană 25%.

În ceea ce privește utilizarea vaselor s-au putut distinge de asemenea mai multe categorii. Ulcioarele, străchinile și castroanele cenușii lucrate din pastă fină precum și ulcioarele, străchinile și castroanele romane din pastă fină formau vesela de masă. Diferitele borcane, fie cele cenușii lucrate la roată din pastă mai grosolană, fie cele lucrate cu mîna, borcanele și oalele din grupa a doua a ceramicii romane erau întrebuințate la pregătirea hranei; ele reprezintă vasele de bucătărie.

În afară de vesela de masă și vasele de bucătărie, locuitorii așezării de la Smîrdanu mai foloseau vase pentru păstrarea proviziilor (chiupurile) și diferite amfore romane, care erau folosite, fie pentru păstrarea lichidelor, fie pentru transportul lor.

Existența diferitelor tipuri de vase cu o destinație specifică, dovedește un nivel de trai destul de ridicat.

În ceea ce privește ocupațiile populației din așezarea de la Smîrdanu, pe baza oaselor de animale adunate, s-a putut constata că una din îndeletnicirile principale era creșterea vitelor, în special a cornutelor mari. În măsură cu totul redusă este documentat vînatul pe baltă (un os de pasăre de baltă). Este foarte curios că deși așezarea se află pe malul bălții pînă în prezent nu este documentat pescuitul.

Lipsa aproape totală a paielor de cereale din lipitura caselor, inexistența gropilor de bucate și absența uneltelor agricole dovedesc că agricultura era slab dezvoltată.

După cum am arătat mai sus, prin sondajul efectuat la Smîrdanu s-au putut preciza două etape cronologice în cadrul culturii de tip Sîntana-Cerneahov din sud-estul Munteniei. Etapa mai tîrzie care corespunde cu nivelul superior de la Smîrdanu este reprezentată prin construcții de suprafață, iar etapa mai veche care corespunde nivelului inferior este caracterizată prin bordeie.

Locuințele de suprafață aparținînd nivelului superior de la Smîrdanu au analogii în așezările de tip Sîntana-Cerneahov descoperite și cercetate

parţial în Moldova, la Glăvăneştii-Vechi [2], Corlăteni [3], Holboca-Iaşi [4], Truşeşti-Cuha [5] şi în Muntenia la Independenţa [6] (r. Călăraşi).

Nivelul inferior de la Smîrdanu îşi găseşte unele analogii în aşezările din Moldova de la Ionăşeni-Ţintirim şi Dancu [7].

Avînd în vedere rezultatele de la Smîrdanu se pare că nu numai în sud-estul Munteniei dar şi în Moldova aşezările de tip Sîntana-Cerneahov cu locuinţe de suprafaţă (Glăvăneştii-Vechi, Corlăteni, Holboca-Iaşi, Truşeşti-Cuha) reprezintă o etapă mai nouă a acestei culturi faţă de aşezările caracterizate prin locuinţe bordeie (Ionăşeni-Ţintirim, Dancu) [8]. În unele regiuni mai retrase însă e posibil să se fi menţinut în continuare bordeiele.

La concluzii deosebit de importante ne duce şi studiul ceramicii. Prezenţa, în umplutura bordeiului nr. 1, a unui fragment de ceaşcă-,,afumătoare'' dacică ne dovedeşte încă o dată contribuţia elementului autohton la formarea culturii de tip Sîntana-Cerneahov.

Spre deosebire de restul aşezărilor de tip Sîntana-Cerneahov din regiunile mai îndepărtate de graniţa imperiului roman, în care ceramica romană — cu excepţia amforelor şi a obiectelor de import (vase de sticlă, terra sigillata) — lipseşte aproape cu totul, în aşezarea de la Smîrdanu vasele romane de toate categoriile reprezintă un procent destul de ridicat din totalul ceramicii. Acest fapt ne arată legăturile foarte strînse dintre populaţia aşezării de aici cu imperiul roman şi dovedeşte totodată şi existenţa unor elemente romanice în aceste regiuni în secolul al IV-lea.

LE SONDAGE DE SMÎRDANU

RÉSUMÉ

A l'occasion des recherches en surface effectuées en 1956, Eugen Comşa a découvert, sur la berge nord-ouest du lac de Gălăţui, une vaste station comportant des vestiges de type Sîntana-Tcherniakhov. À cette

[2] Ion Nestor şi colaboratori, *Şantierul Valea Jijiei (Iaşi, Botoşani, Dorohoi)*, în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 67.

[3] *Ibidem*, p. 73; idem, *Şantierul Valea Jijiei*, în *SCIV*, III, 1952, p. 93.

[4] Idem, p. 96—97 şi fig. 3 şi 5.

[5] M. Petrescu-Dîmboviţa şi colaboratori, *Şantierul arheologic Truşeşti*, în *SCIV*, VI, 1952, 1—2, p. 173—174.

[6] Informaţii primite de la Bucur Mitrea.

[7] M. Petrescu-Dîmboviţa şi colaboratori, *op. cit.*, p. 178—181. Bordeiele de la Ionăşeni-Ţintirim şi Dancu sînt deosebite ca formă de cele de la Smîrdanu, şi în majoritatea cazurilor au vetre libere. Un bordei fără vatră de o formă asemănătoare cu cel de la Smîrdanu a fost descoperit la Alexandria, dar tot acolo sînt documentate şi bordeie cu vatră liberă, iar altul cu o vatră mărginită de pietre mari aşezate pe cant, cf. C. Preda, *Săpăturile de la Alexandria*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 212—213.

[8] Cercetătorul sovietic E. A. Simonovici în lucrarea sa *Об единстве и различиях — памятников черняховской культуры*, în *SA*, XXIX—XXX, 1959, p. 86. înclină să creadă de asemenea că etapele mai vechi ale culturii Cerneahov, pe teritoriul U. R. S. S. se caracterizează prin locuinţe-bordeie, în timp ce în etapele mai noi sînt documentate locuinţe de suprafaţă, pentru ca în faza finală a acestei culturi să predomine din nou bordeiele.

occasion on a également recueilli quelques fragments de vases romains datant du IVᵉ siècle de notre ère.

Un sondage pratiqué ici, au cours de la même année a constaté l'existence de deux niveaux d'habitat. Le plus récent en date, y est représenté par des habitations de surface ; l'autre, plus ancien, par des fonds de cabane.

Parmi les divers matériaux — fragments céramiques notamment — livrés par les différents complexes dégagés, il n'y a pas de distinction essentielle à faire entre ceux provenant des deux niveaux. Les fragments céramiques amenés au jour ont été groupés en quatre catégories : 1 — une céramique grise, plus fine, à décoration lustrée (cruches, écuelles, bols) 35% ; 2 — une céramique grise modelée dans une pâte mêlée de sable et de gravier, mais travaillée au tour également (pots, vases à provisions et plus rarement des écuelles) 30% ; 3 — une céramique travaillée à la main (pots, tasses — « cassolettes ») 10% et 4 — une céramique romaine, 25%, divisée à son tour en trois catégories : a) une céramique romaine fine (cruches, bols) ; b) pots et récipients pour le ménage et c) des amphores (fig. 3—10).

Partant des observations stratigraphiques de Smîrdanu, on a précisé, pour la Munténie sud-orientale, deux étapes de la civilisation de Sîntana-Tcherniakhov : l'une, plus récente, avec des habitations en surface, à laquelle se rattachent d'autres stations de Munténie (Independenţa) et de Moldavie (Glăvăneştii-Vechi, Corlăteni, Holboca-Iaşi, Truşeşti-Cuha) ; l'autre, plus ancienne, caractérisée par la présence des fonds de cabane, fort probablement contemporaine des stations de la Moldavie, de Ionăşeni-Ţintirim et Dancu.

La présence d'un fragment de tasse-« cassolette » dacique prouve l'apport de la population autochtone à la formation de la civilisation de type Sîntana-Tcherniakhov.

Le pourcentage très élevé de céramique romaine de toutes les catégories, recueillies à l'intérieur de l'établissement, témoigne des liens très étroits qui le rattachaient au monde romain et confirme que des éléments romanisés peuplaient la région du Bas-Danube.

La principale occupation de cette population qui habitait la station de Smîrdanu était l'élevage et tout particulièrement celui du grand bétail. L'agriculture était peu développée, la chasse tout à fait sporadique, la pêche non encore attestée.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Smîrdanu-Gălăţui.* Poids pour métier à tisser et morceaux de crépi brûlé portant des empreintes de joncs et de roseaux. 1, 2, 4, 5, provenant du niveau supérieur (I) ; 3, du fond de cabane n° 1 du niveau inférieur (II).

Fig. 2. — *Smîrdanu-Gălăţui.* Le plan et le profil du fond de cabane n° 1 (IIᵉ niveau),

Fig. 3. — *Smîrdanu-Gălăţui.* Céramique modelée dans une pâte fine, grise, au décor lustré (Iᵉʳ niveau).

Fig. 4. — *Smîrdanu-Gălăţui.* Céramique modelée dans une pâte fine grise, au décor lustré, fond de cabane n° 1 (IIᵉ niveau).

Fig. 5. — *Smîrdanu-Gălăţui.* Céramique travaillée dans une pâte comportant du sable et du gravier, grise, à décor incisé (Ier niveau).

Fig. 6. — *Smîrdanu-Gălăţui.* Céramique travaillée dans une pâte comportant du sable et du gravier, grise, à décor incisé. recueillie dans le fond de cabane n° 1 (IIe niveau).

Fig. 7. — *Smîrdanu-Gălăţui.* Céramique travaillée à la main (Ier niveau).

Fig. 8. — *Smîrdanu-Gălăţui.* 1, crochet de fer; 2, fusaïole en argile; 3, objet d'os et céramique travaillée à la main, du fond de cabane n° 1 (IIe niveau).

Fig. 9. — *Smîrdanu-Gălăţui.* Céramique romaine (Ier niveau).

Fig. 10. — *Smîrdanu-Gălăţui.* 1, 6, 7, 10, 14—16, 18, 19, céramique romaine en pâte fine; 2—5, 8, 9, 11—13, 17, en pâte comportant du sable et du gravier, du fond de cabane n° 1 (IIe niveau).

STUDIUL PRELIMINAR AL RESTURILOR DE FAUNĂ DE LA SMÎRDANU

DE

SERGIU HAIMOVICI

Săpăturile executate în 1956 de către Maria Comşa în cîteva complexe închise de la Smîrdanu, aparţinînd culturii Cerneahov-Sîntana, au avut drept rezultat, printre altele, descoperirea unor resturi de faună.

Materialul faunistic, în cantitate destul de mică de altfel şi anume 86 piese, este alcătuit în totalitatea sa din fragmente osoase aparţinînd mamiferelor. Am putut determina cu precizie doar 79 resturi; 7 fragmente reprezentînd aşchii de coaste sau de oase lungi, fiind nedeterminabile. Menţionăm de asemenea faptul că, cu excepţia unui metacarp, astragal şi a cîtorva falange întregi, resturile osoase sînt foarte fragmentare. Unele prezintă urme de ardere fără a fi însă calcinate, iar pe cîteva se distinge impresia dinţilor de carnivore — probabil ale cîinelui.

În tabelul de mai jos dăm speciile de mamifere determinate cît şi frecvenţa resturilor lor.

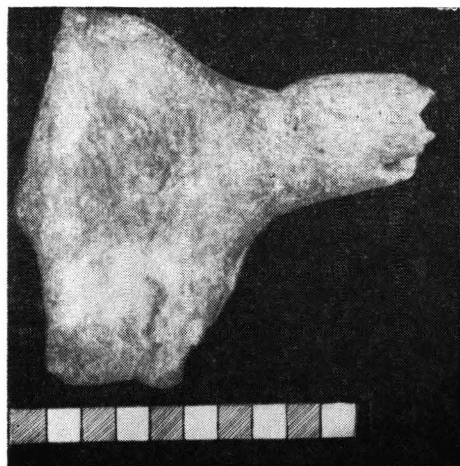
Tabel

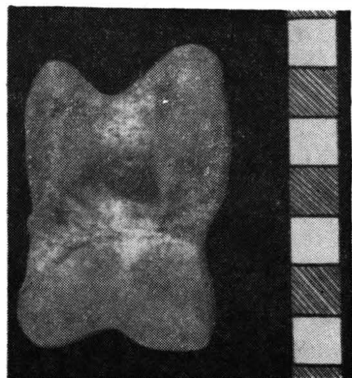
reprezentînd speciile determinate, numărul de fragmente, cît şi numărul de indivizi prezumaţi pentru fiecare specie în parte

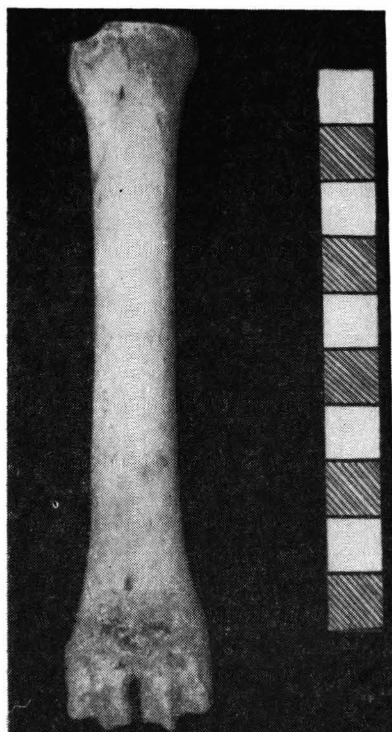
Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
Bos taurus	58	73,41	7	50,00
Ovicaprine	9	11,40	3	21,42
Equus caballus	9	11,40	2	14,28
Sus scrofa domesticus	2	2,53	1	7,15
Canis familiaris	1	1.26	1	7,15
	79		14	

Se poate constata cu uşurinţă, că toate resturile osoase aparţin animalelor domestice, nici un mamifer sălbatec nefiind reprezentat în materialul determinat.

Dintre animalele domestice primul loc este ocupat de către bovine, de la care am găsit fragmente aparţinînd tuturor părţilor osoase. Se poate constata că vitele cornute, crescute de către populaţia de la Smîrdanu,

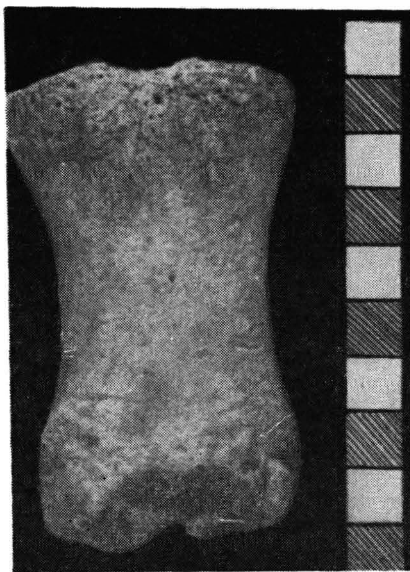

Fig. 1. — *1*, fragment de craniu cu corn, de *Bos taurus* L.; *2*, astragal de *Bos taurus* L.; *3*, metacarp de *Ovis aries* L.; *4*, falanga I de *Equus caballus* L.

erau de talie specifică destul de mică, cu un aspect gracilizat şi cu coarne scurte. Două resturi osoase (un fragment de mandibulă şi un axis) provin de la un individ de talie mai mare — probabil un mascul necastrat.

Menţionăm că o parte a fragmentelor osoase provine de la tineret şi am putut determina, cu ajutorul dentiţiei, că cel puţin doi indivizi nu au atins vîrsta de 3 ani : unul avea circa 18 luni şi altul cam 28 luni. Aşadar bovinele erau crescute, într-o oarecare măsură, în mod expres, ca furnizoare de carne şi nu pentru alte scopuri : lapte, tracţiune.

În ordinea frecvenţei dar cu un număr mult mai mic de resturi urmează ovicaprinele. În lipsa caracterelor diferenţiale pentru piesele osoase aparţinînd genurilor Capra şi Ovis, am putut evidenţia cu precizie doar pentru trei resturi, apartenenţa lor la genul Ovis. Este posibil ca şi celelalte şase fragmente să aparţină oii, capra nefiind reprezentată în materialul osteologic determinat.

Ecvidele urmează imediat după ovicaprine. Puţinele resturi ale calului, dar mai ales lipsa fragmentelor de craniu, cît şi a porţiunilor caracteristice de oase lungi, nu ne dau posibilitatea să precizăm tipul rasial al acestui animal. Se poate constata doar că avea o talie specifică mijlocie sau chiar mică. Existenţa pe un fragment de falanga I, a unor exostoze, pare a arăta că locuitorii de la Smîrdanu întrebuinţau calul nu numai pentru călărie ci şi pentru transport sau alte munci.

Porcinele sînt reprezentate doar prin două resturi, ambele aparţinînd unui individ matur, de talie destul de mică.

Cîinelui îi aparţine un singur fragment (epifiza inferioară a unui humerus) ; el provine de la un animal matur de talie mijlocie. Am menţionat că pe cîteva fragmente de bovine se pot observa urmele dinţilor de carnivore — probabil ale cîinelui. Astfel, această specie avea în realitate o frecvenţă mai ridicată decît cea dată de prezenţa în materialul osteologic deshumat, a unui singur rest osos aparţinînd cîinelui.

În concluzie, putem admite că una din ocupaţiile principale ale locuitorilor de la Smîrdanu, aparţinînd culturii Cerneahov-Sîntana era creşterea vitelor şi anume a cornutelor mari. Ovicaprinele, dat fiind frecvenţa lor destul de joasă în raport cu cea a boului domestic, jucau un rol mult mai mic.

Penuria resturilor de porcine ar putea indica un oarecare caracter de mobilitate al populaţiei.

ÉTUDE PRÉLIMINAIRE DES RESTES FAUNIQUES DE SMÎRDANU

RÉSUMÉ

Les fouilles archéologiques exécutées dans un certain nombre de complexes de Smîrdanu, appartenant à la civilisation de Sîntana-Tchernéakhov, ont amené au jour des restes fauniques.

Le tableau inclus dans le texte donne les espèces déterminées et leur fréquence. Remarquons que tous ces restes appartiennent à des animaux domestiques.

On peut affirmer donc que l'une des principales occupations de cette population était l'élevage, celui du grand bétail notamment, qui représente 73,41% des restes recueillis. Le rôle des ovicaprins était de beaucoup plus modeste. Fort vraisemblablement, le cheval était utilisé pour la traction aussi.

La quantité extrêmement réduite des restes porcins pourrait être l'indice d'une certaine mobilité de la population.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — 1, fragment de crâne à corne, de *Bos taurus* L. ; 2, astragale de *Bos taurus* L. ; 3, métacarpe d'*Ovis aries* L. ; 4, phalange I d'*Equus caballus* L.

PRINCIPALELE REZULTATE ISTORICE ALE CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DIN CETATEA MEDIEVALĂ DE LA GÎDINȚI (r. Roman)

DE

LUCIAN CHIȚESCU

Recentele cercetări de la Cetatea Nouă de lîngă Roman au oferit încă o dovadă că arheologia evului mediu este singura în măsură să limpezească măcar unele din problemele istoriei cetăților moldovenești, care, deși au reținut atenția istoricilor noștri începînd cu primii cronicari moldoveni, au continuat să rămînă foarte departe de o cunoaștere aprofundată. Eforturile făcute de majoritatea istoricilor români, care s-au oprit mai mult sau mai puțin asupra Cetății Noi, de a pune într-o lumină reală istoria acestui monument s-au dovedit a fi puțin fructuoase, datorită, în primul rînd, sărăciei și inconsistenței izvoarelor scrise. Mai mult, starea de ruină în care se afla monumentul, începînd cu sfîrșitul veacului al XVII-lea, a făcut posibilă, încă de atunci, o confuzie între cetatea lui Roman I de pe malul stîng al Moldovei și Cetatea Nouă de pe malul Siretului, confuzie de care n-aveau să fie scutiți nici istoricii de mai tîrziu.

Strădaniile unor cercetători ai istoriei Romanului ca Ion Bogdan, St. Melchisedek sau Const. Andreescu[1], de a face o deosebire netă între cele două cetăți și de a le asigura o încadrare cronologică cît mai apropiată de adevăr, n-au fost luate în considerație, înlesnindu-se, astfel, posibilitatea ca erorile și confuziile în interpretarea fortificațiilor romașcane să continue și chiar să fie amplificate mai ales în anii din urmă[2].

Situată la aproximativ 5 km sud-est de orașul Roman și la circa 2 km sud-vest de comuna Gîdinți, pe malul stîng al Siretului[3], fortificația, care în toate documentele medievale poartă numele de *Cetatea Nouă*, s-a dovedit a fi fost una dintre cele mai puternice cetăți ale Moldovei medievale și singura construită în întregime în timpul lui Ștefan cel Mare.

---

[1] Vezi în acest sens I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenești pînă la Urechia*, București, 1891, p. 263 și urm.: St. Melchisedek, *Chronica Romanului și a episcopiei de Roman*, București, 1874, p. 10–15; Const. Andreescu, *Cetatea Nouă în vremea lui Ștefan cel Mare*, în *Cercetări istorice*, I, 1, 1925, p. 159–176.

[2] Ne referim la articolul lui N. Grigoraș, *Cetatea „Smedorova" și Cetatea Nouă (Novograd) de la Roman*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, cu prilejul împlinirii a 70 de ani, București, 1965, p. 239–246.

[3] *Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R. P. R.*, București, 1955, p. 3.

Construită pe un teren gol (fără urme de locuire anterioare construcţiei), în lunca joasă şi nisipoasă a Siretului, Cetatea Nouă se compune dintr-un fort iniţial căruia i s-a adăugat ulterior pe latura de est, o curtină exterioară.

Cetatea propriu-zisă (fig. 1) [4], sau fortul iniţial, este reprezentată de un zid de incintă prevăzut cu mai multe *turnuri circulare*. Judecînd

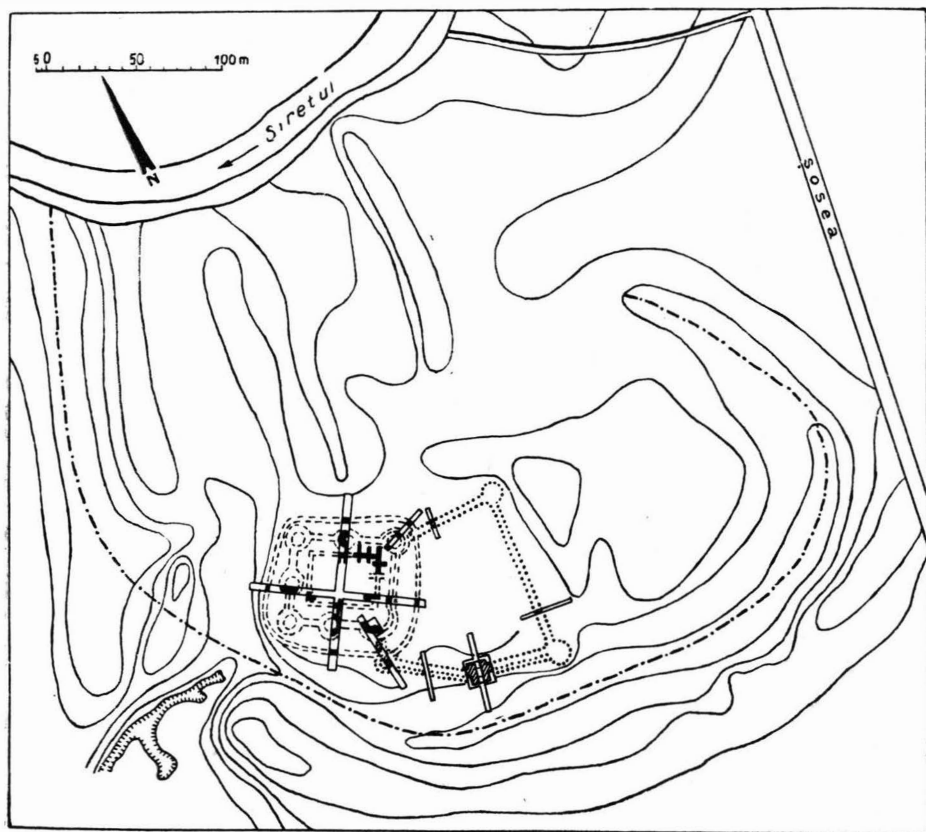

Fig. 1. — Planul de situaţie al Cetăţii Noi.

după dimensiunile deosebite ale acestor turnuri (care au diametrul interior de 6 — 7 m, iar cel exterior de 11 — 14 m) şi după numărul lor (au fost identificate pînă acum cinci turnuri circulare) se pare că fortul principal de la Cetatea Nouă avea un plan „stelat" : circa şapte turnuri legate între ele printr-o curtină (fig. 2). De jur împrejur exista un şanţ de apărare, lat de aproximativ 9 — 13 m şi adînc de circa 4 m, cu contraescarpa zidită.

[4] Planul de situaţie de la Cetatea Nouă a fost întocmit de Arh. Dinu Theodorescu, căruia îi mulţumim şi pe această cale pentru ajutorul dat.

LEGENDA

- Limita săpăturii
- Ziduri faza I
- Ziduri faza I - traseu presupus
- Ziduri faza II
- Ziduri faza II - traseu presupus
- Ziduri în pantă (escarpe)
- Șanțul de apărare, cu apă, surprins în săpătură
- Axul presupus al șanțului de apărare cu apă

Fig. 2. Planul săpăturilor efectuate în 1965 la Cetatea Nouă.

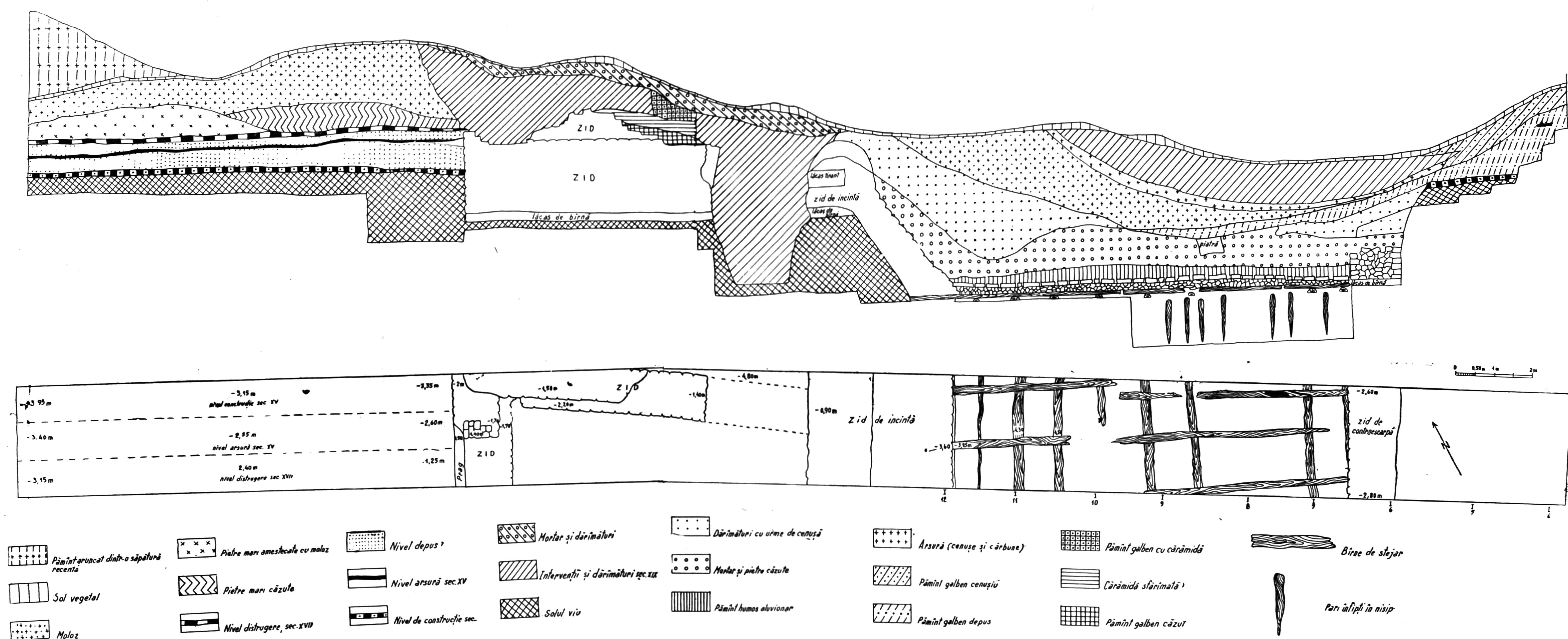

Fig. 3. — Fragment din profilul peretelui de nord-vest și planul secțiunii I (fortul inițial).

Deosebit de importantă este constatarea că, pentru consolidarea terenului nisipos, constructorii au așezat la baza întregii construcții de piatră o ingenioasă amenajare din lemn. Pe toată suprafața șanțurilor de fundație (inclusiv șanțul de apărare) s-au bătut pari verticali, cîte nouă pe metrul pătrat (fig. 3 și 4/2), pe care s-au așezat orizontal, la distanța de un metru una din alta, loazbe de stejar; loazbele erau aranjate pe două rînduri suprapuse și dispuse în cruce unul față de celălalt (fig. 3 și 4/1). Pe această platformă trainică din lemn s-a ridicat apoi fortificația propriu-zisă, ca și zidul de contraescarpă. Șanțul de apărare a fost pavat cu lespezi de piatră așezate peste platforma de lemn, dar nelegate cu mortar, pentru înlesnirea scurgerii apei.

După ce a funcționat o vreme cu această înfățișare, și după unele refaceri pricinuite de evenimentele militare care au zguduit Moldova în în a doua jumătate a veacului al XV-lea, cetatea a intrat din nou în preocupările voievodului moldovean. Acesta a organizat aici ample lucrări de întărire și de mărire a fortului inițial, lucrări materializate în construirea unei noi curtine, exterioare, pe latura cea mai vulnerabilă a cetății — latura de est — cu ziduri groase de 4 m și bastioane rectangulare ale căror ziduri depășesc grosimea de 4 m. Întregul complex a fost apoi înconjurat cu un șanț de apărare lat de peste 30 m în care a fost abătută apa Siretului.

Grosimea zidurilor noii incinte, bastioanele masive prevăzute cu piese de artilerie și impunătorul șanț cu apă, aduceau fortificației de la Roman toate elementele care s-o facă greu de cucerit.

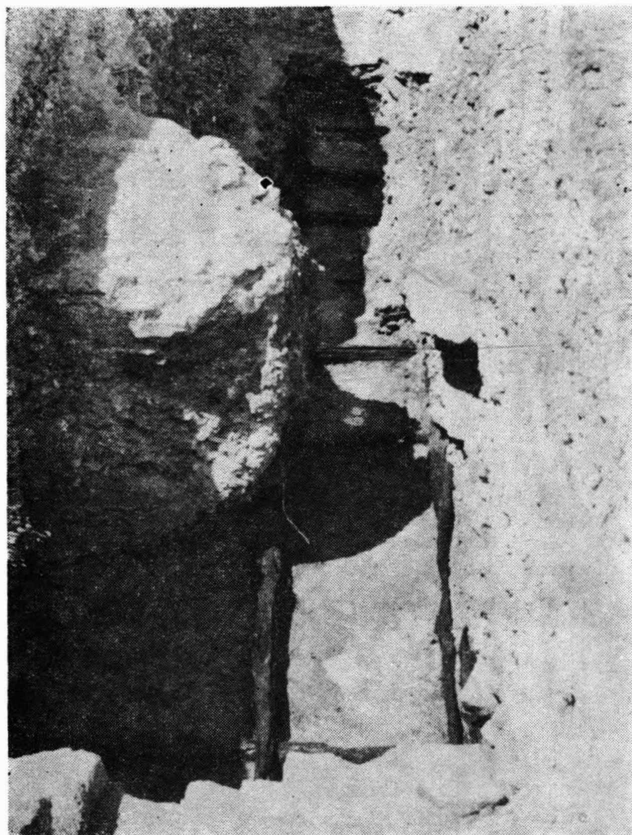

Implicațiile de ordin istoric pe care cercetarea pe cale arheologică a Cetății Noi le prilejuiește sînt dintre cele mai adînci și semnificative. Lăsînd la o parte faptul, de netăgăduită importanță, că pentru prima dată avem de a face cu o fortificație de piatră construită *în întregime* în timpul lui Ștefan cel Mare, împrejurare ce stîrnește ea însăși un interes deosebit, constatarea că, spre deosebire de alte fortificații de piatră ale Moldovei feudale construite pe locuri înalte, de astă dată, și tot pentru întîia oară, ne găsim în fața unei cetăți de piatră ridicată *chiar în valea Siretului*, pe un teren jos și nisipos, face ca importanța cercetărilor de aici să crească considerabil.

Înainte însă de a vedea care au fost factorii ce au determinat construirea Cetății Noi în lunca Siretului, considerăm necesară o încercare de datare precisă a monumentului, cu atît mai necesară fiind o asemenea discuție cu cît, data de 1483 transmisă nouă de Grigore Ureche [5], deși a fost îmbrățișată de majoritatea istoricilor, nu s-a putut bucura de o acceptare *unanimă*. Cu mulți ani în urmă, doi dintre cercetătorii neobosiți ai documentelor scrise — Ion Bogdan și Const. Andreescu — observînd, pe bună dreptate, că Cetatea Nouă și pîrcălabii ei apar în documente *înainte* de 1483 au preconizat că zidirea acestui monument s-a făcut în prima parte a domniei lui Ștefan cel Mare[6]. Într-adevăr, atît datele furnizate de

---

[5] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 97.
[6] Vezi mai sus nota 1.

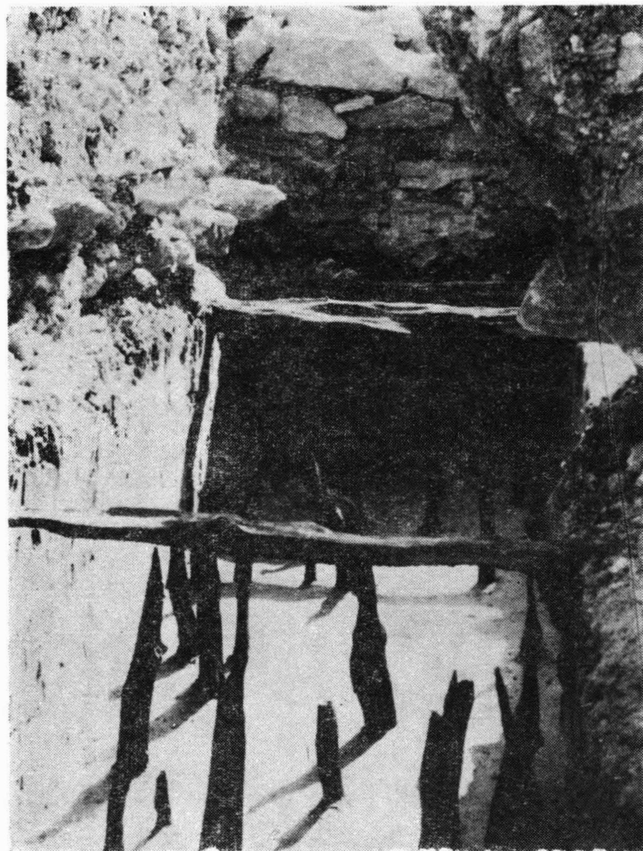

Fig. 4. — *1*, reţeaua de bîrne de stejar de pe fundul şanţului de apărare; *2*, parii verticali şi bîrnele orizontale ce alcătuiesc construcţia de lemn de la baza zidurilor cetăţii.

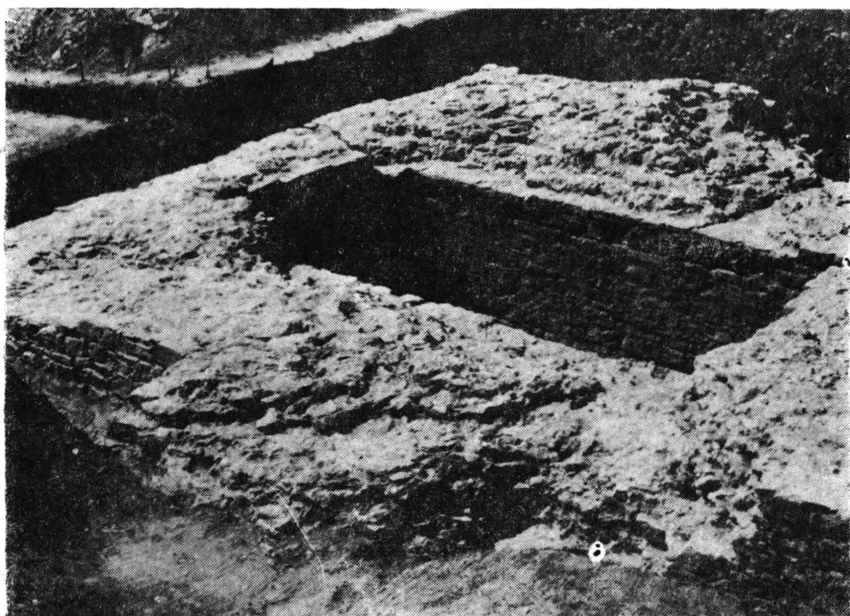

Fig. 5. — *1*, unul din turnurile rotunde ale fortului inițial ; *2*, bastion rectangular al curtinei exterioare de la Cetatea Nouă.

cercetările arheologice, cît mai ales datele documentare pe care le avem *acum* la dispoziţie, sînt unanime în a sugera construirea cetăţii înainte de 1483, respectiv, în primul sfert al domniei lui Ştefan cel Mare. Şi dacă în această privinţă ceramica descoperită în nivelul de construcţie nu poate oferi posibilitatea unei datări exacte a momentului construirii monumentului — deoarece această categorie de materiale nu beneficiază de avantajul unei încadrări în limite foarte precise — ea favorizează încadrarea — *absolut sigură* — a nivelului de construcţie în al treilea sfert al veacului al XV-lea. Datele arheologice sînt însă completate în chip fericit de unele documente al căror conţinut oferă suficiente temeiuri pentru o încercare de datare mai restrînsă a momentului construcţiei cetăţii.

Astfel, în salv-conductul trimis de Ştefan cel Mare la 10 august 1470 logofătului Mihail în Polonia, printre boierii divanului domnesc ce semnează, după voievod, se află şi „Fete pîrcălabul de la Cetatea Nouă" [7], iar la 2 ianuarie 1479 Ştefan scria regelui Cazimir din „Cetatea Nouă de la Tîrgul Romanului" [8]. Chiar şi *numai* aceste două argumente ar putea fi suficiente pentru a se demonstra că Cetatea Nouă exista înainte de 1483. Dar lucrurile nu se opresc aici. Într-un document dat la 13 martie 1466 găsim prima şi singura menţiune despre *lucrul la cetate* într-un sat supus mitropoliei Romanului [9], fapt care ar putea fi interpretat în sensul că în primăvara anului 1466 se lucra la construirea Cetăţii Noi. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît *la 15 septembrie al aceluiaşi an întîlnim şi primul* „pîrcălab de Cetatea Nouă" în persoana „panului Oanţă" [10]. Începînd cu această dată menţionarea cetăţii şi a pîrcălabilor ei se face aproape fără întrerupere pînă în secolul al XVII-lea, iar în perioada cuprinsă între 15 septembrie 1466 şi 12 aprilie 1483 întîlnim nu mai puţini de cinci pîrcălabi de Cetatea Nouă [11].

De altfel, însăşi analiza evenimentelor ce au urmat anului 1460 duce la aceleaşi încheieri favorabile unei astfel de interpretări a documentelor scrise. Considerăm, de aceea, că va fi suficient de amintit că întreaga perioadă care urmează anului 1460 vădeşte preocupări deosebite şi stăruitoare ale domniei pentru asigurarea graniţelor ţării cu puncte întărite. Eforturile în acest sens ale lui Ştefan Voievod devin vizibile mai ales din 1462 cînd încearcă cucerirea Chiliei [12]. Neizbutind în această primă acţiune, voievodul moldovean cucereşte, în 1464, Hotinul, vădind în chip convingător preocupările sale din acel moment. În 1465 Ştefan revine asupra Chiliei pe care o cucereşte [13] cu ajutorul orăşenilor [14] din interior. În urma acestei acţiuni mai ales, pericolul dinspre sud era cu atît mai mare cu cît, în afara ameninţării din partea imperiului otoman — nemulţumit desigur de politica voie-

[7] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, Bucureşti, 1913, p. 311.

[8] *Ibidem*, p. 353.

[9] *DIR*, veacul XIV—XV, A. Moldova, I (1384—1475), p. 342—343.

[10] *Ibidem*, p. 351.

[11] În ordine, aceştia sînt : *Oanţă, Fete Gotcă, Vîlcea, Dragoş şi Micolă.*

[12] *Cronica moldo-germană*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, publicate de Ion Bogdan, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 29.

[13] Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 84.

[14] Barbu T. Câmpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ştefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1958, p. 65.

vodului moldovean — Ştefan cel Mare avea de apărat graniţa de sud a Moldovei şi împotriva voievozilor Ţării Româneşti, care au urmat lui Vlad Ţepeş, toţi aceştia fiind — sau devenind pe parcurs — supuşi ai sultanului. În aceste împrejurări trebuie să fi construit Ştefan cel Mare fortul principal de la Cetatea Nouă în 1466.

Acest fort, martor al unor evenimente de seamă din istoria luptelor pentru independenţa Moldovei, poartă urmele doveditoare ale încercărilor la care a fost supus, cea mai convingătoare dintre acestea fiind, desigur, distrugerea şi apoi refacerea zidurilor sale interioare. Într-adevăr, cercetările arheologice au făcut dovada unanimă că, după o oarecare perioadă de funcţionare, zidurile interioare ale cetăţii au fost distruse şi apoi refăcute. Fără a putea preciza, cu certitudine, căruia din cele două mari momente prin care a trecut Romanul în veacul al XV-lea — campania lui Matei Corvin din 1467 sau atacul otoman din 1476 — i se datoreşte această distrugere, nu ne scapă unele elemente care par să sugereze că anume în 1476 cetatea a avut de suferit. Spunînd aceasta, avem în vedere atît faptul că materialul ceramic din nivelul de distrugere este *identic* cu cel descoperit în cetatea de pămînt de la Bîrlad — complex datat în 1476 [15] — cît şi constatarea că, în vreme ce în 1467 pîrcălabul Cetăţii Noi — Oanţă — este menţionat atît înainte cît şi imediat după campania lui Matei Corvin, *între 22 mai 1476 şi 11 februarie 1478* [16] *nu mai întîlnim pîrcălabii acestei cetăţi.* Distrugerea zidurilor, factura materialului ceramic găsit în nivelul de distrugere şi absenţa pîrcălabilor Cetăţii Noi în timpul şi după luptele din vara anului 1476 par a dovedi că *în acest timp* cetatea a avut de suferit şi că ea n-a putut fi refăcută *imediat* după lupte; refacerea cetăţii se va face oricum înainte de 11 februarie 1478 cînd apare următorul pîrcălab de Cetatea Nouă.

Că această fortificaţie din piatră era menită să constituie un punct întărit în partea de sud a Moldovei, care să îngreuieze, dacă nu să interzică accesul spre nord [17], pe valea Siretului, este dovedit, înainte de toate, de locul ales pentru construirea ei. Învingîndu-se greutăţile de construcţie a unei cetăţi de piatră pe valea Siretului, se obţinea în schimb o bună supraveghere a întregii văi şi, prin aceasta, *blocarea drumului strategic* ce trecea pe aici, drum care, după N. Iorga, era „mare drum de negoţ şi drum de oaste" ce mergea „tot din a stînga Siretului" [18]. Numai aşa ne putem explica de ce Ştefan n-a construit fortificaţia pe una din înălţimile din imediata apropiere, preferînd lunca joasă a Siretului. Desigur, alegerea acestui loc a fost favorizată şi de posibilitatea folosirii apei Siretului atît la construirea cetăţii (transportul pietrei de pildă) cît mai ales la apărarea ei. Intenţia voievodului a fost desigur aceea de a înconjura cetatea cu un şanţ de apărare

[15] M. D. Matei şi L. Chiţescu, *Некоторые исторические выводы археологического исследования земляной крепости в Бырладе*, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 439 şi urm.

[16] Printre cei 35 boieri ai divanului domnesc de la 22 mai 1476 figurează şi Vîlcea, pîrcălabul Cetăţii Noi. După luptele din vara aceluiaşi an, 11 dintre aceştia, printre care şi Vîlcea, dispar din Documente. I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, Bucureşti, 1925, p. 140. Abia la 11 februarie 1478 întîlnim pe următorul pîrcălab de Cetatea Nouă, Dragoş, *DIR*, A. Moldova, II, p. 5.

[17] Al turcilor sau al oricărui inamic ce venea din sud.

[18] N. Iorga, *Istoria lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1904, p. 65.

în care să fie abătută apa Siretului și dacă acest lucru n-a fost posibil în prima etapă de construcție, avea să fie realizat mai tîrziu, dar tot în cadrul preocupărilor lui Ștefan de a asigura cu fortificații puternice sudul Moldovei. O dovadă grăitoare și concludentă pentru a ilustra lucrările de fortificare a regiunii de sud a Moldovei o constituie ridicarea unor fortificații ușoare din pămînt și lemn la Bîrlad [19], Berheci [20] și Valea Albă [21] în 1476, refacerile ce se fac în 1476 și 1479 la Cetatea Albă [22] și reconstruirea Chiliei între 22 iunie și 16 iulie 1479 [23]. Peste doi ani, la 9 februarie 1481, Ștefan Bathory scria brașovenilor că Basarab cel Tînăr (Țepeluș) ridica o cetate [24] aproape de granița moldoveană [25], fără știrea lui Ștefan cel Mare. Chiar dacă voievodul moldovean nu știa nimic de fortificația ridicată de Țepeluș [26], el era la curent însă cu intențiile de invazie ale turcilor [27] și își lua măsurile de siguranță. Între aceste măsuri trebuie notate fixarea temporară a reședinței fiului său Alexandru la Bacău [28], cucerirea cetății Crăciuna la 10 martie 1482 [29] și desigur, construirea curtinei exterioare — prevăzută cu turnuri puternice și șanț de apărare umplut cu apă — de la Cetatea Nouă. În acest sens credem că trebuie interpretat textul cronicilor după care în 1483 „au început Ștefan Vodă a zidi cetatea de la Tîrgul Romanului" [30], tot așa cum toți cercetătorii sînt de acord că în 1479, de pildă, a avut loc *reconstruirea* Chiliei, deși textul cronicii spune că „a început voievodul să zidească Chilia"[31]. Astfel pusă problema, rezultă că în 1483 a avut loc mărirea și întărirea Cetății Noi și a capacității ei de apărare și *nicidecum fondarea ei*; de abia acum Cetatea Nouă devine acea fortificație inexpugnabilă, capabilă să ofere trupelor moldovene loc de concentrare și de plecare în lupta victorioasă din 1497 împotriva lui Ioan Albert, ea reprezentînd și mai tîrziu unul din bastioanele de nădejde ale apărării Țării Moldovei în veacurile XV — XVII. Fiindcă, așa cum au dovedit cercetările arheologice, Cetatea Nouă avea să-și sfîrșească existența în veacul al XVII-lea, timp în care cetățile nu mai joacă rolul de odinioară în apărarea țării [32]. Și, dacă cercetările arheologice fac dovada *sigură* și *generală* a distrugerii Cetății Noi, prin incendiu și prin dărîmarea zidurilor, în veacul arătat, tot documentele scrise sînt în măsură să ofere posibilitatea unei datări mai strînse a acestui monument. Într-adevăr, urmărind atent menționarea documentară a

---

19 Vezi nota 15.

20 Descrisă în *BCMI*, XXII, 1929, fasc. 59, p. 34 și urm.

21 Donado da Lezze, *Historia Turchesca*, ed. I. Ursu, București, 1910, p. 89.

22 *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*. București, 1958, p. 217—218.

23 *Cronicile slavo-române...*, p. 18.

24 Hurmuzachi, *Documente...*, XV_1, p. 109.

25 La 11 martie 1481, Ștefan Bathory scrie din nou, de astă dată sibienilor, despre cetatea pe care o ridicau muntenii. Hurmuzachi, *Documente...*, vol. XV_1, p. 112—113.

26 N. Iorga consideră că este vorba de refacerea cetății Crăciuna (*op. cit.*, p. 199).

27 După cum rezultă din scrisoarea din 4 februarie 1481. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 359—360.

28 D. Ciurea, *Situația internă a Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare*, în *Studii*, X, 6, 1957, p. 73.

29 *Cronicile slavo-române...*, p. 19.

30 Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 97.

31 *Cronicile slavo-române...*, p. 34.

32 *Istoria României*, III, București, 1964, p. 95.

pîrcălabilor de Cetatea Nouă se poate uşor constata că aceasta se face cu regularitate pînă în pragul ultimului sfert al veacului al XVII-lea[33], ceea ce constituie un serios indiciu că Dimitrie Cantemir, de exemplu, nu era suficient informat atunci cînd atribuia lui Petru Rareş distrugerea Cetăţii Noi [34]. Avînd în vedere faptul că lista pîrcălabilor de la Cetatea Nouă se încheie cu Iacob (4 noiembrie 1667 — 19 noiembrie 1669), mai exactă ni se pare [35] — şi nu numai în ceea ce priveşte Cetatea Nouă — informaţia lui Ion Neculce după care în 1675 „Scris-au atunce vizirul lui Dumitraşcu vodă. . . să trimeată să le strice pe toate (cetăţile *n.n.*), ca altă dată să nu mai vie oşti să intre într-însele". Şi, mai departe Ion Neculce adaugă : „trimis-au Dumitraşcu vodă pe Panaitachii uşerul Morona c-un agă turcu, pentru să strice cetăţile" [36].

În aceste condiţii, a atribui distrugerea Cetăţii Noi anului 1675 şi, ca atare, lui Dumitraşcu Cantacuzino, ni se pare a fi, în stadiul actual al cercetărilor, o încheiere care nu poate fi pusă la îndoială.

PRINCIPAUX RÉSULTATS HISTORIQUES DES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE LA CITÉ MÉDIÉVALE DE GÎDINŢI (DISTRICT DE ROMAN)

RÉSUMÉ

Les recherches archéologiques effectuées en 1964 et 1965 ont prouvé que «Cetatea Nouă » située au centre de la Moldavie à environ 5 km sud-est de la ville de Roman — est la seule fortification en pierre, construite entièrement au temps d'Étienne le Grand (1457 — 1504). A l'encontre des autres fortifications en pierre de la Moldavie féodale érigées sur des sites élevés, « Cetatea Nouă » a été élevée dans la vallée du Sireth, c'est-à-dire sur un terrain bas et sablonneux. Pour assurer dans ces lieux l'érection de cette cité les bâtisseurs ont construit un soubassement ingénieux composé de poutres massives en chêne (fig. 3 et 4/1) s'appuyant sur des poteaux enfoncés dans le sable (fig. 4/2).

Selon les données fournies par les recherches archéologiques, Cetatea Nouă a du être construite en deux phases. Dans la première phase, datée

[33] Pe baza documentelor publicate am putut întocmi lista pîrcălabilor de Cetatea Nouă pînă în noiembrie 1624. Documentele, încă nepublicate, ale veacului al XVII-lea au fost studiate de cercetătorul N. Stoicescu de la Institutul de istorie al Academiei Republicii Socialiste România care a întocmit lista pîrcălabilor Cetăţii Noi pînă la 19 noiembrie 1669. Pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziţie această listă mulţumim şi pe această cale lui N. Stoicescu.

[34] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Adamescu, p. 13.

[35] De altfel şi informaţia lui Grigore Ureche despre distrugerea tuturor cetăţilor Moldovei de către Alex. Lăpuşneanu se dovedeşte a fi inexactă (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 179). Atît în timpul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu (sept. 1552— noiembrie 1561 şi martie 1564—martie 1568), cît şi după aceea pîrcălabii de Cetatea Nouă apar în documente.

[36] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, Bucureşti, 1963, p. 64.

de 1466, on a construit le fort initial, entouré d'un fossé de défense à contrescarpe en maçonnerie (fig. 2). Dans la seconde phase, datant, selon l'auteur, de 1483, on a ajouté une courtine extérieure de forme rectangulaire avec des murs de 4 m d'épaisseur. Par la suite, la cité (le fort initial et la nouvelle enceinte) a été entourée d'un fossé de défense dans lequel on dirigea les eaux du Sireth : c'est d'ailleurs la seule cité de l'intérieur de la Moldavie entourée d'un fossé rempli d'eau. «Cetatea Nouă» considérée par l'auteur comme la plus puissante fortification de pierre de Moldavie au Moyen Age finit son existence en 1675 quand elle fut détruite par le voïvode Dumitrașcu Cantacuzino, par démentellement et incendie, sur l'ordre du Sultan.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Relevé d'ensemble de « Cetatea Nouă ».
Fig. 2. — Plan des fouilles effectuées 1964—1965 à Cetatea Nouă.
Fig. 3. — Fragment de profil du mur du nord-ouest et le plan de la Ire section (fort initial).
Fig. 4. — 1, réseau de poutres en chêne du fond du fossé de défense ; 2, poteaux verticaux et poutres horizontales formant le soubassement en bois de la cité.
Fig. 5. — 1, Une des tours rondes du fort initial — ; 2, bastion rectangulaire de la courtine extérieure de « Cetatea Nouă ».

DESCOPERIRI RECENTE ŞI MAI VECHI DE MONEDE ANTICE ŞI BIZANTINE ÎN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

În prezenta cronică continuăm cu publicarea descoperirilor monetare, tezaure şi descoperiri izolate, apărute în cursul anului 1965. În îndeplinirea sarcinii ce ne-am luat-o trebuie să recunoaştem că multe instituţii de cercetare şi colegi dela diferite muzee din ţară au sprijinit şi continuă să sprijine prin colaborarea lor efortul ce-l facem pentru ţinerea la curent a tuturor cercetătorilor cu descoperirea unei anumite categorii de izvoare: cele monetare.

Pentru aceste descoperiri, pînă la publicarea studiilor de ansamblu, cercetătorii aşteaptă publicarea unor informaţii scurte, dar dense, cuprinzînd datele esenţiale referitoare la aceste tezaure pe care să le poată întrebuinţa. Lucrul acesta este acum pe deplin posibil, întrucît numărul publicaţiilor de caracter arheologic s-a mărit în ultima vreme.

Ca şi în ceilalţi ani, pe lîngă descoperirile din cursul anului 1965, am menţionat şi descoperiri mai vechi, dar care ne-au ajuns la cunoştinţă abia în cursul anului 1965.

Am dat şi în această cronică unele ilustraţii privind monedele care ni s-au părut mai importante şi referitor la care am avut posibilitatea să executăm o fotografie.

Ca un element nou în cronica de faţă introducem un scurt comentariu, mai mult o observaţie marginală, dar făcută cu tot accentul necesar, prin care încercăm să scoatem în evidenţă o anumită latură şi o anumită etapă pe care o ilustrează în special materialul monetar prezentat de noi. În prezenta cronică materialul îngăduie două asemenea observaţii. Prima se mărgineşte să sublinieze prezenţa din ce în ce mai masivă şi mai insistentă a monedelor romane imperiale, în special din a doua jumătate a secolului al III-lea şi secolul al IV-lea e. n. pe teritoriul României. Asupra semnificaţiei şi rolului pe care le-au avut aceste monede pe plan social-economic, vom reveni cu altă ocazie.

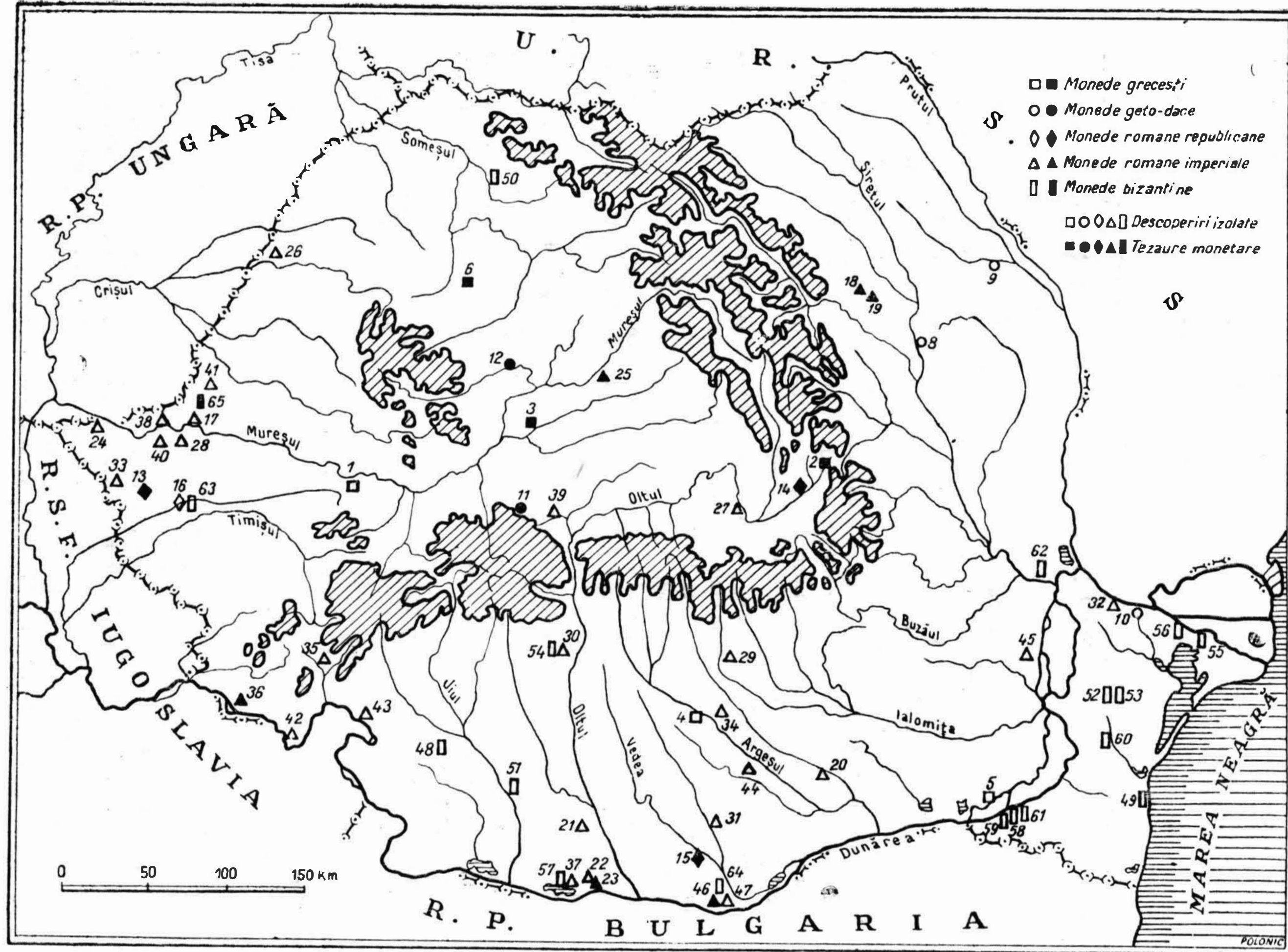
O altă latură nu mai puţin semnificativă şi pînă la un punct nouă, e constituită de prezenţa tot mai insistentă şi în tot mai numeroase localităţi a monedei împăraţilor Focas şi Heraclius (deci primele două decenii ale secolului al VII-lea), fapt care îşi are importanţa şi implicaţiile sale, atît în domeniul economic, cît şi în cel istoric general.

Ne mulţumim deocamdată cu aceste scurte sublinieri, rămînînd ca să revenim asupra problemei în general, în studii speciale.

I. *Monede greceşti*

1. *Cîmpuri-Surduc* (r. Ilia, reg. Hunedoara). Cercetările întreprinse de către Muzeul regional din Hunedoara, în a. 1963—1964, au dus la descoperirea pe dealul Cetăţeaua a numeroase documente de cultură materială dacică. Cu această ocazie s-au aflat şi două drahme emise de oraşele Dyrrhachium şi Apollonia (Illyria). Pe baza fotografiilor primite, se pot şi preciza numele magistraţilor: 'Αριμάστου 'Αφροδίσιος (fig. 1) (Dyrrhachium), A. Maier în *NZ*, N. F., I, 1908, p. 21, nr. 114 şi Φιλοδάμου-'Αρίστων (fig. 2) (Apollonia), A. Maier, *loc. cit.*, p. 14, nr. 94.

Informaţie: L. Mărghitan, Muzeul regional Deva.

Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România (hartă).

2. *Lemnia* (r. Tîrgu Secuiesc, reg. Braşov). Dintr-un tezaur de monede antice descoperit în această localitate în anul 1963 s-a putut salva o drahmă a oraşului Dyrrhachium (tip J. Schlosser, nr. 103) care ajunge la Muzeul din oraşul Sf. Gheorghe. Alte două exemplare, tot din Dyrrhachium, ajung în colecţii particulare. Restul s-a pierdut.

Informaţie: Székely Zoltán, Muzeul regional Sf. Gheorghe.

Fig. 1

3. *Pănade* (r. Mediaş, reg. Braşov). Un tezaur de 273 drahme din Dyrrhachium s-a descoperit în această localitate în anul 1964 şi a fost strîns graţie efortului depus de Lucreţia Meseşan, de la Muzeul din Mediaş.

Informaţie: Lucreţia Meseşan, Muzeul de istorie Mediaş.

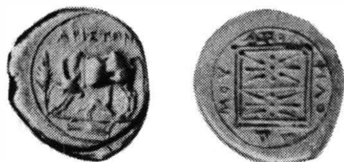

Fig. 2

4. *Pătroaia* (r. Găeşti, reg. Argeş). Locuitorii din această comună au descoperit, în împrejurări ce ne-au rămas necunoscute, o monedă antică de argint. Prin intermediul copiilor lor, elevi la şcoala medie din Găeşti, moneda a ajuns în anul 1962 în posesiunea profesorului de istorie din acea localitate, iar acesta a dăruit-o în 1965 Institutului de arheologie.

Fig. 3

Este vorba de o tetradrahmă emisă de Agathokles, rege din Bactria şi India. Exemplarul face parte din seria comemorativă emisă de către acest dinast. În cazul nostru comemorează pe Antiochus II (?). Ea are următoarea descriere (fig. 3):

Av. ANTI[ΟΧΟΥ], dr. vertical de sus în jos, în st., tot vertical de sus în jos ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ (în parte şters). Capul lui Antiochus cu diademă spre dr.

Rv. ΒΑΣΙΛΕΥΟΝΤΟΣ, în dr. vertical, de sus în jos ΑΓΑΘΟ[ΚΛΕΟΥΣ], în st., de sus în jos, iar în exergă, ΔΙΚΑΙΟΥ. Zeus, în picioare spre st., aruncînd fulgerul. În cîmp st. o cunună, iar în dr. jos o monogramă ştearsă.

Moneda a fost lovită cu ciocanul de mai multe ori pe av. dr. jos, din care cauză s-a aplatizat atît pe av. cît şi pe rv. în partea corespunzătoare. Ciocănirile sînt foarte probabil moderne.

AR. ↑ Greut. 16,45 g, diam. 33 mm. Conservarea slabă.

BMC, Bactria, pl. XXX, 5 Cf. B.V. Head., *Hist. Num* [2], p. 838.

Informaţie : prof. I. Minculescu, Găeşti şi B. Mitrea, Institutul de arheologie, Bucureşti.

5. *Roseţi* (r. Călăraşi, reg. Bucureşti). În această localitate s-a descoperit cam prin anul 1940 o monedă de bronz, emisă de cetatea Tomis, în etapa autonomă. Pe av. este reprezentat capul lui Zeus, iar pe rv. două protome de cai şi legenda TO sus şi APTE jos.

AE. ↑ Greut. 2,95 g, diam. 15 mm. Este de tip Regling, 2441. Exemplarul a fost văzut de noi şi se păstrează într-o colecţie particulară.

Informaţie : Ion Popescu-Dima, Bucureşti.

6. *Voivodeni* (r. Huedin, reg. Cluj). În această localitate s-a descoperit în a. 1964 un tezaur de 140 drahme ale cetăţii Dyrrhachium. Tezaurul se află în studiu la cercetătorii Institutului de istorie din Cluj.

Informaţie : D. Protase, Institutul de istorie, Cluj.

7. *România*. Fără preciziuni topografice în ceea ce priveşte locul descoperirii, ajunge în colecţiile Institutului de arheologie prin cumpărare, un stater de aur, care are următoarea descriere :

Av. Capul zeiţei Athena cu coif cu panaş spre dr.

Rv. Nike în picioare spre st., ţine în dr. întinsă o cunună verticală, iar în st. un stylis. În cîmp dr., de sus în jos, o legendă neclară : ΦΙΛΙΓΓΟΥ (?). Sub braţul dr. al zeiţei, o siglă nedistinctă.

AV. Greut. 6,165 g, diam. 17 × 16 mm. Conservarea mulţumitoare. Este probabil să avem de a face cu un stater al lui Filip al III-lea Arhideus, dar greutatea, mult sub cea normală mai ridică unele obiecţiuni şi impun rezerve.

Informaţie : B. Mitrea, Institutul de arheologie.

II. *Monede geto-dace*

8. *Brad* (r. Bacău, reg. Bacău). O monedă dacică de la sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n. s-a găsit în aşezarea geto-dacică din această localitate. Alte amănunte lipsesc deocamdată.

Al. Vulpe, în *Studii Clasice*, VI, 1964, p. 238.

9. *Iaşi* (reg. Iaşi). Pe şoseaua Nicolina din Iaşi s-a descoperit în anul 1964 o monedă de argint, imitaţie după tetradrahmele lui Filip al II-lea. Pe av. este reprezentat capul lui Zeus spre dr., iar pe rv. un călăreţ spre dr. Legenda este barbarizată. În spatele piciorului de dinapoi, în cîmp st. jos, se află o roată cu trei spiţe. A ajuns la Muzeul de istorie a Moldovei, Iaşi (fig. 4).

AR. Greut. 13,89 g, diam. 23 mm.

Informaţie : Şeiva Poilici, Muzeul de istorie a Moldovei, Iaşi.

10. *Somova* (r. Tulcea, reg. Dobrogea). Pe teritoriul acestei comune s-a descoperit, cu ani în urmă, o monedă de argint care are figurat pe av. un cap tînăr diademat spre dr., iar pe rv. un călăreţ spre st. şi legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΟΣΚΩΝΟΣ. Didrahmă, greut. 7,45 g, diam. 25 mm. Alte exemplare asemănătoare mai sînt semnalate ca descoperite în preajma oraşului Tulcea şi probabil comuna Mihai Viteazul, r. Istria, reg. Dobrogea.

C. Preda, *Monede de un tip necunoscut provenind din Dobrogea*, în *SCIV*, 15, 1964, 3, p. 401—402 şi fig. 1.

11. *Tilişca* (r. Sibiu, reg. Braşov). În cursul campaniei de săpături arheologice din anul 1961, întreprinse de către Muzeul Brukenthal din Sibiu, s-a descoperit în cuprinsul cetăţii dacice din această localitate, un vas de lut ce conţinea 14 matriţe de bronz din care 4 erau rateuri şi 3 manşoane suport din fier. Aceste tipare monetare imită sau mai precis copiază în mod fidel

Fig. 4

denarii romani din timpul republicii. Matriţele poartă evidente urme de întrebuinţare. Pe baza studiului întocmit de către descoperitorul lor, tiparele monetare reproduc efigii şi legende ale următorilor denari republicani : 1. L. Sempronius Pitio, Sydenham, 402, a. 145—138 (tiparul 1 şi 2 cu av. şi rv. aceleiaşi monede) ; 2. M. Marcius, Sydenham, 500, a. 119—110, numai av ; aversul denarului lui M. Lucilius Rufus, Sydenham, 599, a. 100—95 ; rv. unui denar anonim, tip Sydenham, 723, a. 85—84 : rv. cu capul zeiţei Venus şi S.C. tip neprecizat, capul zeiţei Venus şi S.C., tip neprecizat : rv. C. Naevius Balbus, tip Sydenham, 769 : a 78—77 : cele două av. anterioare sînt de la acest tip de denar şi av. monedei L. Plaetorius Cestianus, tip Sydenham, 792 a. 76—71.

Nicolae Lupu, *Die Münze in der dakischen Burg von Tilişca* în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 1964, 7, 1, p. 5—38, cu reproduceri în text şi un bogat şi preţios comentariu.

12. *Turda* (împrejurimi). În împrejurimile acestui oraş, în urmă cu cira 25 de ani, cu ocazia unor lucrări de terasament de cale ferată, s-a descoperit un tezaur de monede, în număr de circa 100—160. După informaţiile pe care le avem monedele sînt dacice şi anume de tipul „scyphat". Patru exemplare au ajuns în posesia înv. Nicolae Chiţoran din Bălteni, r. Horezu, care le-a donat muzeului din Horezu-Măldăreşti.

Informaţie : Gh. Matache, Muzeul de istorie, Slatina.

III. *Monede romane republicane*

13. *Biled* (r. Sînicolaul Mare, reg. Banat). Un tezaur de monede romane republicane a fost descoperit în primăvara anului 1965 în grădina unui locuitor, cu ocazia lucrărilor agricole. Monedele, după cîte sîntem informaţi, s-au aflat într-un vas de lut ce nu s-a păstrat. Din această descoperire au putut fi salvate patru exemplare, din care două au ajuns prin donaţie la MNA şi două, în colecţie particulară la Timişoara. Toate cele patru exemplare sînt de la Marcus Antonius, de tip general Grueber, *BMC*, Est, 189 tip general, a. 32—31 î.e.n. sau Sydenham, 1215, tip general a. 32—31 î.e.n. Monedele sînt mult tocite de circulaţie.

Informaţie : T. Nussbaum, Timişoara.

14. *Peteni* (r. Tîrgu-Secuiesc, reg. Braşov). Tezaurul de denari romani din timpul republicii şi obiecte de podoabă dacice de argint, menţionat de noi în *SCIV*, XII, 1961, 1, p. 149, nr. 25, este publicat acum de autor cu toate datele necesare. Pentru monedele romane republicane se dă un inventar cronologic al tuturor celor 39 exemplare recuperate, menţionîndu-se greutatea,

diametrul şi tipul fiecărei piese după H.A. Grueber, *BMC*. Potrivit acestei cronologii, cea mai veche monedă a fost emisă de către magistratul monetar. L. Sempronius Pitio, tip Grueber, Roma 711, a. 172—151, iar cea mai recentă de către magistratul M. Plaetorius Cestianus, de tip Grueber, Roma, 3543, a. 68 î.e.n.

Székely Zoltán, *Noi tezaure dacice descoperite în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 58—63.

15. *Poroschia* (r. Alexandria, reg. Bucureşti). În legătură cu tezaurul de denari romani republicani descoperit în această localitate în anul 1964, şi menţionat de noi în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 612, nr. 32 Maria Chiţescu publică o amplă notă preliminară cu privire la această importantă descoperire.

Maria Chiţescu, *Notă asupra tezaurului de monede romane republicane de la Poroschia (r. Alexandria)*, în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 169—175.

16. *Timişoara* (reg. Banat). În comuna Freidorf, încadrată azi în oraşul Timişoara, s-a găsit, cu ani în urmă, un denar roman din timpul republicii. Moneda este emisă de către magistratul C. Licinius Macer şi este de tipul Grueber, *BMC*, 2467, anul 85 î.e.n. sau Sydenham, 732 anul 83 î.e.n. Are greutatea de 3,81 g şi diam. de 18×22 mm. Se păstrează într-o colecţie particulară la Timişoara.

Informaţie: T. Nussbaum, Timişoara.

IV. *Monede romane imperiale*

17. *Arad* (r. Arad, reg. Banat). Pe teritoriul oraşului, mai precis pe terenul fermei GAS-Ciala, cu prilejul unor lucrări de extragere a pietrişului, s-au descoperit în a. 1964, printre altele, şi patru denari romani din timpul imperiului. Se pare că ar fi fost aflaţi în morminte de inhumaţie. Monedele sînt de la următorii împăraţi: Titus, *BMC*, 58, a. 80 Cohen [2], 312. Antoninus Pius, *BMC*, 811, a. 152—153: Faustina sen., *BMC*., 93, Cohen [2], 175, Faustina iun. *BMC*, 93, a. 161—176.

Monedele sînt bine conservate, iar cea de la Titus prezintă urme de tocire prin circulaţie (pe cînd celelalte trei nu sînt tocite). Se păstrează la Muzeul din Arad.

Informaţie: E. Dörner, Muzeul regional Arad.

18. *Bîrgăuani* (r. Piatra Neamţ, reg. Bacău). În cursul anului 1965 s-au descoperit în această localitate două tezaure de monede romane imperiale. Ambele au ajuns în colecţiile Muzeului din Piatra Neamţ şi sînt studiate de către cercetătorii locali.

Informaţie: C. Matasă, Muzeul arheologic regional, Piatra Neamţ.

19. *Bozienii de Sus* (r. Roman, reg. Bacău). În iunie 1963, s-a descoperit la punctul „La velniţă", cu ocazia unor lucrări, un tezaur de monede antice. Din acest tezaur au putut fi salvate 12 monede şi vasul în care ele se păstrau. Cronologic monedele se înşiră astfel: M. Volteius, 2 exemplare (Sydenham, 774, a. 76); Ti. Claudius, 1 exemplar (Sydenham, 770, a. 78—77); M. Antonius, 8 exemplare, unele fragmentare, diferite tipuri şi Vespasian, 1 ex. tip *BMC*, 39. Exemplarele de la M. Antonius sînt de bronz argintat. Moneda emisă de Vespasian este tocită. Vasul de lut este decorat cu patru proeminenţe aşezate simetric, în cruce pe mijlocul recipientului. El este lucrat cu mîna. Totul se păstrează la Muzeul din Roman.

Informaţie, V. Ursache, Muzeul de istorie Roman şi Maria Chiţescu, Institutul de Arheologie, Bucureşti.

20. *Bucureşti*. Cu ocazia unor lucrări de canalizare s-a descoperit o monedă de bronz de la Diocleţian. Exemplarul a fost donat Institutului de arheologie şi este de tip Cohen [2], 184 (Inv. 1295).

Informaţie: Constantin Preda, Institutul de arheologie, Bucureşti.

21. *Caracal* (r. Caracal, reg. Oltenia). În a. 1932, cu ocazia plantării unui stîlp de telefon s-a descoperit o monedă de bronz de la Hadrian. A ajuns într-o colecție particulară la Timișoara. AE. Greut. 5,8 g, diam. 23 mm.

Informație : T. Nussbaum, Timișoara.

22. *Celei* (r. Corabia, reg. Oltenia). În împrejurimile acestei localități s-a descoperit în anul 1963 o monedă de bronz care a fost emisă de provincia Macedonia în timpul imperiului roman. Pe av., este reprezentat capul lui Alexandru cel Mare cu coif spre dr. și în jur legenda ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Υ].

Rv. Efigia ștearsă și legenda ΚΟΙΝΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΝΕΩΚΟΡ...

AE. ↓ Greut. 6,03 g, diam. 23 mm. Conservarea slabă.

BMC, Macedonia, p. 26, nr. 138, tip apropiat.

Moneda a fost donată Institutului de arheologie de către Gh. Georgescu-Corabia.

Informație: Gh. Georgescu-Corabia și B. Mitrea, Institutul de arheologie, București.

23. *Celei* (r. Corabia, reg. Oltenia). Dintr-un tezaur de denari romani din timpul imperiului, descoperit în această localitate prin anul 1923 și care ar fi cuprins în momentul descoperirii un număr de aproximativ 200 de exemplare, s-au achiziționat pentru Muzeul din Caracal vreo 130 de exemplare. După informațiile primite de la prof. D. Tudor, monedele se eșalonează din timpul lui Nero și pînă la Septimiu Sever. Un studiu se află în pregătire.

Informație : Prof. D. Tudor, București.

24. *Cenad* (r. Sînicolaul Mare, reg. Banat). O monedă de bronz, de la Gallienus (253—268), probabil tipul Cohen [2], 932, a fost găsită în localitatea de mai sus în a. 1930 și a ajuns într-o colecție particulară la Timișoara.

AE. Greut. : 3,06 g, diam. 19 × 22 mm.

Informație : T. Nussbaum, Timișoara.

25. *Cristești* (r. Tg. Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară).

Cu prilejul unor lucrări edilitare în ziua de 17 septembrie 1964, lucrătorii au găsit o pușculiță de lut ars, de culoare roșie, care conținea 17 denari romani imperiali. Din conținutul descoperirii A. Zrinyi de la Muzeul din Tg. Mureș a reușit să achiziționeze 13 exemplare, care aparțin următorilor împărați : Domitianus (1), Traianus (4), Hadrianus (4) și Antoninus Pius (4).

Cea mai veche monedă a fost emisă în anul 75, iar cea mai recentă în 152. Monedele, intrate în colecțiile Muzeului Tg. Mureș, se află în studiu și vor fi publicate de D. Protase și A. Zrinyi.

Informație : D. Protase, Institutul de istorie, Cluj.

26. *Episcopia Bihorului* (r. Oradea, reg. Crișana). O monedă de bronz de la Claudius II (268—270) s-a descoperit în această localitate în a. 1939, cu ocazia unor săpături. A ajuns într-o colecție particulară la Timișoara.

AE. Greut. 3,6 g, diam. 16—18 mm.

Informație : T. Nussbaum, Timișoara.

27. *Feldioara* (r. Sf. Gheorghe, reg. Brașov). Pentru colecțiile cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România a fost achiziționat în oct. 1960 un lingou roman de aur. Exemplarul are lungimea de 194,5 mm ; lățimea de 20—22,5 mm ; grosimea de 6—9,7 mm ; greutatea de 393,27 g, iar titlul aurului este de 950‰ . Autorul, în urma unor intinse cercetări pe teren, a ajuns la concluzia că bara de aur a fost descoperită în localitatea Feldioara, în anul 1880. „Se pare" scrie mai departe același autor, „că tot de la Feldioara sau din împrejurimile acestei localități provin încă patru lingouri romane de aur, găsite prin 1934.

Unul din ele, distrus de plug, a fost topit. Celelalte trei au fost oferite în 1934 „unei mari instituţii spre a fi achiziţionate, dar operaţia nu s-a perfectat. Ele au fost publicate de către G. Elmer, *Excurs über die römischen Goldbarren aus Sirmium Naissus und Thessalonike und ihre Datierung*, în Numizmatičar, Belgrad, 2, 1935, V, p. 19—20.

Autorul dă o descriere şi ilustrare a fiecărei bare amintite şi face unele consideraţii istorice interesante în legătură cu data cînd au fost puse în circulaţie, precum şi cu explicarea prezenţei lor în această parte a Transilvaniei.

Nota noastră anterioară, publicată în *SCIV*, XII, 1961, 1, p. 150, nr. 34, trebuie corectată în sensul de mai sus.

O. Iliescu, *Un lingou roman de aur descoperit în Transilvania*, în *Revista Muzeelor*, II, 1965, 1, p. 6—11 (extras).

28. *Felnac* (r. Arad, reg. Banat). O monedă de bronz de la Maximianus Herculius, de tip Cohen [2], 54, în exergă NЄ, a fost găsită în a. 1965 pe teritoriul localităţii de mai sus. Se păstrează într-o colecţie particulară la Arad.

Informaţie: E. Dörner, Muzeul regional Arad.

29. *Glodeni* (r. Tîrgovişte, reg. Ploieşti). Un denar de la Hadrian a fost găsit în Glodenii din Deal de către locuitorul Ion C. Ancuţa, la o dată ce nu se mai poate preciza. Moneda a ajuns în colecţia învăţătorului pensionar din localitate, Buică Ionescu.

Informaţie: Popa Alexandru, student la Institutul de petrol şi gaze, Bucureşti.

30. *Govora*—împrejurimi (r. R. Vîlcea, reg. Argeş). D. Tudor aminteşte că în împrejurimile acestei localităţi s-au descoperit importante monede antice. Unele din aceste descoperiri au ajuns în colecţia particulară a pr. Petre Gheorghe din localitate. Este semnalat printre altele un sesterţ de la Caligula (Cohen [2] 27), un bronz de la Vespasian, altele de la Volusian şi Quietus. Publicarea acestor monede de către posesorul lor este de dorit ca să se facă cît mai curînd, dîndu-se toate amănuntele topografice de care dispune.

D. Tudor, *Comunicări epigrafice, II*, în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 184, nota 20.

31. *Gurueni* (r. Alexandria, reg. Bucureşti).

Pe teritoriul comunei s-a descoperit în decembrie 1964 o siliqua de la Constantius al II-lea, purtînd titlul de Caesar.

Av. Capul împăratului laureat, spre dr. În jur, cerc perlat.

Fără legendă.

Rv. CONSTAN TIVSCAESAR. Victorie cu cunună şi ramură de palmier, în mers grăbit spre st. În exergă [?] H [N?].

AR. Greut. 2,91 g. Diam. 20 mm. Conservare bună.

Cohen [2], 15 variantă. Anii: 323—337.

Se păstrează la Muzeul de istorie din Alexandria.

Informaţie: Alex. Marinescu, Muzeul de istorie, Alexandria.

32. *Isaccea* (r. Tulcea, reg. Dobrogea). Un bronz mic de la Vespasian, mult tocit, a fost descoperit în cuprinsul cetăţii Noviodunum de către I. Barnea, în campania de săpături din anul 1964. Moneda a ajuns la Institutul de arheologie.

Informaţie: I. Barnea şi B. Mitrea, Institutul de arheologie.

33. *Jimbolia* (r. Timişoara, reg. Banat). În anul 1962 s-a descoperit, cu ocazia lucrărilor agricole, o monedă de bronz de la Diocleţian. După descrierea ce mi s-a trimis, este tipul Cohen [2], 541. A ajuns într-o colecţie particulară la Timişoara.

Informaţie: T. Nussbaum, Timişoara.

34. *Mătăsaru* (r. Găeşti, reg. Argeş). Trei monede de bronz din epoca imperială romană au fost descoperite în cursul săpăturilor sistematice întreprinse în această localitate în anul 1964, sub conducerea lui Gh. Bichir. Starea precară de conservare nu ne-a îngăduit decît cu aproxi-

mație identificarea lor: una de la Orbiana (?) soția lui Severus Alexander, alta probabil de la Gallienus (sau epoca pînă la Aurelian) și o a treia, pentru care nu putem preciza decît că aparține secolului al III-lea e.n.

Informație: Gh. Bichir și B. Mitrea, Institutul de arheologie.

35. *Mehadia* (r. Orșova, reg. Banat). Ca descoperită în această localitate în a. 1932 o monedă de bronz de la Gallienus, de tip Cohen [2], 932, ajunge într-o colecție particulară la Timișoara.

AE. Greut. 2,42 g, diam. 19 mm.

Informație: T. Nussbaum, Timișoara.

36. *Moldova Nouă* (r. Moldova Nouă, reg. Banat). Pe teritoriul acestei localități s-a descoperit în iulie 1965 un tezaur de peste 900 monede de bronz din timpul imperiului. Prin grija autorităților tezaurul a fost îndreptat la Muzeul din Timișoara. Pe baza cîtorva exemplare ajunse la Institut și care sînt din secolul al IV-lea, este probabil că întregul tezaur se datează în aceeași vreme. S-au făcut cercetări la fața locului și se pregătește un amplu studiu asupra conținutului tezaurului.

Informație: I. Chiper, Institutul de istorie, București și Maria Chițescu, Institutul de arheologie, care a făcut cercetări la locul descoperirii.

37. *Orlea* (r. Corabia, reg. Oltenia). Printre monedele strînse de pe teritoriul acestei localități și ajunse în muzeul local, ne-au fost prezentate spre identificare următoarele exemplare: o monedă de bronz emisă de orașul Pautalia, sub Marc Aureliu, o altă monedă de bronz emisă de orașul Nicopolis pros Istron sub Elagabal, de tip Pick 1955, două monede de bronz bătute de orașul Nicea sub Severus Alexander; una de bronz de la Constantius II de tip Cohen [2], 44 sq. și una de bronz de la Valens.

Toate aceste monede au fost strînse prin grija și neobositul efort ce l-a depus învățătorul pensionar Const. Iliescu, de la muzeul local.

Informație: Constantin Iliescu, învățător pensionar, Orlea.

38. *Pecica* (r. Arad, reg. Banat). La marginea de est a comunei, pe terenul dintre calea ferată și șoseaua care duce spre Arad, în timpul aratului s-a găsit un antoninian de la Gallienus, foarte probabil de tip Cohen [2], 388. A ajuns într-o colecție particulară.

Informație: E. Dörner, Muzeul regional Arad.

39. *Sibiu*, împrejurimi (r. Sibiu, reg. Brașov). Fără alte indicații topografice mai precise, decît că provine de pe lîngă Sibiu, ajunge în colecție particulară o monedă romană imperială de bronz din secolul al IV-lea. Pe avers se mai poate citi din legendă... IANVS NOB..., iar pe rev. se mai deslușește efigia unui soldat roman furios, străpungînd cu lancea un călăreț barbar, care se prăbușește de pe cal. Moneda a fost foarte probabil emisă de Iulianus, în calitate de Caesar și este de tipul Cohen [2], 9.

AE. Greut. 2,14 g, diam. 17 mm. Ajunge într-o colecție particulară la Timișoara.

Informație: T. Nussbaum, Timișoara.

40. *Sînpetru German* (r. Arad, reg. Banat). La est de comună s-a găsit la arat o monedă de bronz de la Constanțiu II. Este de tipul Cohen [2], 198, în exergă, ASIS. A ajuns la Muzeul din Arad.

Informație. E. Dörner, Muzeul regional Arad.

41. *Sînlana* (r. Criș, reg. Crișana). O monedă de bronz de la împăratul Carus (282—283), de tipul Cohen [2], 80 var., a fost descoperită în a. 1932 în această localitate și a ajuns într-o colecție particulară la Timișoara. În exergă A (?) XXI.

AE. Greut. 4,61 g, diam. 20 × 22 mm.

Informație: T. Nussbaum, Timișoara.

42. *Svinița* (r. Orșova, reg. Banat). În punctul numit de localnici „Ilișova", un muncitor din Svinița, în timp ce lucra la scos piatră de construcție, a găsit, în vara anului 1964, două monede romane imperiale de argint. Una (denar) a fost emisă sub domnia lui Severus Alexander (222—235) și este de tipul Cohen ², 21, iar cealaltă, un antoninian, aparține lui Filip Arabul (244—249) și corespunde tipului Cohen ², 165.

Ambele monede au fost achiziționate de Szalai Albert (student la Facultatea de istorie din Cluj), care, în luna mai 1965, le-a donat Cabinetului de numismatică al Institutului de istorie și arheologie Cluj.

Informație: D. Protase, Institutul de istorie Cluj.

43. *Turnu Severin* (reg. Oltenia). Un dupondius de la Traian, de tip *BMC*, 1052 = Coh ², 356, a. 116—117, s-a descoperit în oraș, cu ocazia unor lucrări în a. 1965. A intrat în colecție particulară.

Informație: Victor Bratu, București.

44. *Udeni* (r. Titu, reg. București). În anul 1928 s-a descoperit în comună o monedă de bronz de la Galeriu Maximian. Este de tip Cohen ², 22, iar în cîmp are sigla KΔ. A ajuns într-o colecție particulară la Timișoara.

AE. Greut. 1,95 g, diam. 20—21 mm.

Informație: T. Nussbaum, Timișoara.

45. *Viziru* (r. Brăila, reg. Galați). În această localitate s-a descoperit în a. 1929 o monedă de bronz de la Galeriu Maximian (293—311). După descrierea ce am primit-o este de tipul Cohen ², 78. În exergă, TS, iar în cîmp dr. Γ.

AE. Greut. 9,64 g, diam. 26×27. Se păstrează într-o colecție particulară la Timișoara.

Informație: T. Nussbaum, Timișoara.

46. *Zimnicea* (r. Zimnicea, reg. București). Cam prin anul 1953 s-a descoperit în împrejurimile orașului un tezaur de denari romani din timpul imperiului. Din această descoperire au fost prezentate zece exemplare, în februarie 1957, la Institutul de arheologie, spre identificare. Monedele prezentate se repartizează numeric și cronologic pe împărați, precum urmează: Adrian 1, Antoninus Pius 1, Faustina I 1, Marc Aureliu 5, Faustina II 1 și Lucilla 1. Este foarte probabil că întreg tezaurul să fie din secolele I—II e.n. Toate monedele s-au împrăștiat.

B. Mitrea, *Monedele antice și feudale descoperite la Zimnicea*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 248 și nota 23.

47. *Zimnicea* (r. Zimnicea, reg. București). O monedă mică de bronz de la Constantius II, de tipul Cohen ², 122 a fost descoperită în împrejurimile cetății getice, cu ocazia campaniei de săpături din a. 1949. A ajuns la Institutul de arheologie (inv. 1101).

Informație: B. Mitrea, Institutul de arheologie, București.

V. *Monede bizantine*

48. *Argetoaia* (r. Filiași, reg. Oltenia). Un follis de la Mauriciu Tiberiu și surfrapat apoi de către Focas în atelierul de la Constantinopol, s-ar fi găsit în cătunul Țințăreni, în a. 1905, cu ocazia săpăturilor lui Gr. Tocilescu. A ajuns în colecția generalului Sever Pretorian.

Comunicare Dr. Eugen Răsmeriță, la Soc. Num. Rom., la 28 febr. 1965.

49. *Constanța*, oraș (reg. Dobrogea). Ca provenind de pe teritoriul vechiului Tomis, ajunge în colecția lui Ioan Brudiu, din Constanța, o monedă de bronz (un follis) de la Focas. Exemplarul a fost văzut de noi în martie 1965 și a fost restituit posesorului.

B. Mitrea, Institutul de arheologie.

50. *Copalnic-Mănăștur* (r. Lăpuș, reg. Maramureș). În colecțiile Muzeului din Baia Mare a intrat o monedă romano-bizantină de aur, în greutate de 2,2 g. Este vorba de un semis-

sis, imitaţie barbară, probabil din secolul al V-lea. Moneda a fost descoperită în anul 1964, cu prilejul săpării unei fîntîni.

Informaţie: I. Nemeti şi M. Zdroba, Muzeul regional Baia Mare.

51. *Craiova*, împrejurimi (reg. Oltenia). Un solidus de la Anastasius, avînd pe rv. legenda VICTORI AAVGGGA şi în exergă CONOB, a fost prezentat Institutului de arheologie spre achiziţionare în octombrie 1965. Operaţia nu s-a putut perfecta. După informaţiile ofertantului moneda s-ar fi găsit prin împrejurimile Craiovei, înainte de cel de al doilea război mondial.

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie.

52. *Dobrogea* (?). Un follis de la Justinian I, emis înainte de anul 538, de tip *BMC*, 28, tip general, cu greut. 16,96 g şi diam. 32 mm, emis la Constantinopol, provine foarte probabil din Dobrogea şi a ajuns la Institutul de arheologie (Inv. 1298).

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie, Bucureşti.

53. *Dobrogea*. Ca descoperite în anul 1946 pe teritoriul Dobrogei, dar fără alte preciziuni topografice, ajung în colecţia Irimie Dimian doi folles emişi sub Focas la Nicomedia şi surfrapaţi apoi de Heraclius la Constantinopol.

Comunicare: Dr. Eugen Răsmeriţă, la Soc. Num. Rom., la 28 februarie 1965, Bucureşti.

54. *Dobrogea*. D. Tudor semnalează prezenţa unei monede de bronz bizantine, foarte probabil de la Iustinian I, ce s-a descoperit în Dobrogea şi a ajuns în colecţia pr. Gheorghe Petre.

D. Tudor, *Comunicări epigrafice II*, în SCIV, 16, 1965, 1, p. 184, nota 20.

55. *Mahmudia* (r. Tulcea, reg. Dobrogea). Un follis bizantin care după clasificarea lui Margaret Thomson este de atribuit lui Roman III (1028—1034), de tip *BMC*, Byzantine Coins, Michael IV, 6, s-a descoperit în cetatea romano-bizantină din localitate. Moneda a ajuns în colecţia Eniceicu din comună şi apoi, prin donaţie, într-o colecţie particulară din Bucureşti.

Informaţie: Dr. Eugen Răsmeriţă, Bucureşti.

56. *Nufărul* (r. Tulcea, reg. Dobrogea). În această localitate, care mai înainte a purtat denumirea de Ada Marinescu, iar mai înainte de Preslav, s-au descoperit importante monede bizantine. De la un localnic Institutul de arheologie a achiziţionat în a. 1965 un important lot de monede, în număr de 55 (inv. nr. 1299), descoperite în parte în a. 1964, în parte în anii anteriori. În primul rînd amintim un semifollis de la Heraclius, emis în monetăria de la Constantinopol, în anul I de domnie, deci a. 610—611. Este de tipul apropiat lui Wroth, *BMC*, 204, dar cu deosebirile de mai sus. Greut. 5,23 g. Restul monedelor bizantine de bronz se repartizează pe împăraţi, precum urmează: Ioan Tzimiskes-Vasile II (969—1025), 8 exemplare; Roman III (1028—34), 4 exemplare; Mihail IV (1034—41), 5 exemplare; Constantin IX (1042—55), 2; Isac I (1057—59), 2; Constantin X (1059—67), 4; Roman IV (1067—71), 10; Mihail VII (1071—78), 3 ?; Nicefor III (1078—81), 2; Alexius I (1081—1118), 9 (?) şi neidentificate 5. Ultimile monede amintite par a proveni dintr-un tezaur. În această direcţie ne îndreaptă patina uniformă la cele mai multe, precum şi indicaţia, este adevărat vagă, a descoperitorului că ar fi fost găsite în diferite răstimpuri, dar cam în acelaşi loc.

Trebuie subliniată apoi importanţa monedei lui Heraclius, care dovedeşte că în a doua decadă a secolului al VII-lea moneda bizantină de bronz continua să circule, e adevărat în mici cantităţi, pe litoralul fluvial al Dobrogei.

Informaţie: B. Mitrea, Institutul de arheologie.

57. *Orlea* (r. Corabia, reg. Oltenia). În localitate s-au găsit în cursul anului 1964 trei monede bizantine: un follis de la Iustinian I, de tip *BMC*, 39, anul 538—9, greut. 22,29 gr, diam. 41 mm, emis în monetăria de la Constantinopol; un semifollis de la Iustin II, de tip

BMC, 105, emis în monetăria de la Thessalonika în anul 568/9, cu greut. de 4,21 g şi diam. 21 mm şi în fine, un follis de la Roman III (1028—1034) după M. Thompson, de tip *BMC*, 6 (Mihail IV).

Informaţie: Constantin Iliescu, învăţător pensionar, Orlea.

58. *Păcuiul lui Soare* (satul Gîrliţa, com. Galiţa, r. Adamclisi, reg. Dobrogea). În cursul campaniei de săpături din anul 1964, s-a descoperit în sectorul „port" o monedă bizantină de electru de la Andronic II şi Mihail IX. Are greutatea de 2,89 g şi este de tipul Wroth, *BMC*, 19. Se datează între 1295—1320. A ajuns la Institutul de arheologie.

Informaţie: Petre Diaconu şi D. Vîlceanu, Institutul de arheologie, Bucureşti.

59. *Păcuiul lui Soare* (com. Galiţa, r. Adamclisi, reg. Dobrogea). Într-o scurtă prezentare a situaţiei cercetărilor arheologice de la cetatea bizantină, conducătorul săpăturilor notează că în „stratul feudal timpuriu" s-au găsit monede bizantine ce se datează în răstimpul dintre domniile lui Ioan Tzimiskes şi Alexius I Comnenul. În „stratul feudal" apar — alături de monedele bulgăreşti şi cele cîteva bizantine — monede tătăreşti, româneşti de la Vlaicu Vodă şi Mircea cel Bătrîn, precum şi monede apusene. În sfîrşit, se remarcă şi o serie de monede atribuite, îndeobşte, despotului Ivanko.

P. Diaconu, *Cetatea bizantină de pe insula Păcuiul lui Soare*, în *Revista Muzeelor*, II, 1965, 1, p. 15—16 (extras).

60. *Pantelimonul de Sus* (Ulmetum (r. Hîrşova, reg. Dobrogea). În această localitate, prin anii 1942—1943, s-a găsit un follis emis de către Focas la Thesalonika şi surfrapat apoi de către Heraclius la Constantinopol, în a. 5 de domnie, adică în anul 614—615. Moneda a ajuns în colecţia Dr. Eugen Răsmeriţă din Bucureşti, care a dăruit-o Institutului de arheologie. Greut. 11 g, diam. 3,5 mm.

După comunicarea Dr. Eugen Răsmeriţă, Bucureşti, la Soc. Num. Rom., la 28 febr. 1965.

61. *Pîrjoaia* (com. Canlia, r. Adamclisi, reg. Dobrogea). Pe teritoriul acestui sat, pe malul Dunării, în faţa punctului hidrografic denumit „Gura Rîului", Vasile Culică a strîns personal în cursul mai multor ani, în urma retragerii apelor Dunării, numeroase monede. Dintre acestea menţionăm deocamdată pe cele bizantine, ce ne-au fost prezentate spre clasificare: Anastasius I, (491—518), 6 exemplare (din care două exemplare cu valoarea de K = 20 nummia şi 4 ex. pentanummia), Iustin I (518—527), 53 de exemplare, dintre care unele cu probabilitate pot fi atribuite acestui împărat. Din punct de vedere al nominalului, patru exemplare au valoarea M = 40 nummia, şase au valoarea K = 20 nummia; trei exemplare au valoare I = 10 nummia, iar restul de 40 exemplare sînt alte nominaluri mai mici. Din timpul lui Iustinian I, (527—565) au fost strînse 29 de exemplare. Dintre acestea, trei exemplare au indicele de valoare M, patru indicele de valoare K, două exemplare au indicele de valoare IS = 16, douăsprezece exemplare au indicele I = 10, iar opt exemplare au indicele E = 5. De la Iustin II (565—578) au fost strînse 20 de exemplare. Dintre acestea trei exemplare au indicele de valoare M, douăsprezece exemplare au indicele de valoare K şi cinci exemplare au indicele de valoare I. De la Tiberiu II Constantin (578—582) avem două exemplare de decanummia. Cel mai recent exemplar identificat este un bronz de la Mauriciu Tiberiu (582—602), cu indicele de valoare K, din anul al treilea al domniei, emis în monetăria de la Thessalonika, în a. 584—585. O publicaţie amănunţită este în curs.

Informaţie: V. Culică, Călăraşi şi B. Mitrea, Institutul de arheologie, Bucureşti.

62. *Şendreni* (r. Galaţi, reg. Galaţi). O monedă bizantină de bronz de la Mihail al IV-lea Paphlagonianul (1034—1041) s-a descoperit în această localitate în campania de săpături din a. 1962, pe podeaua unui bordei.

I. Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în Revue Roumaine d'histoire. III, 1964, 3, p. 414.

63. *Timişoara* (r. Timişoara, reg. Banat). În punctul numit „Pădurea Verde" s-a descoperit în a. 1923 un follis de la Iustinian I. Este un 40 nummia, cu indicele Δ, emis în monetăria de la Constantinopol în anul 17, adică 543/4, *BMC*, 71. A ajuns într-o colecţie particulară la Timişoara.

Informaţie: T. Nussbaum, Timişoara.

64. *Zimnicea* (r. Zimnicea, reg. Bucureşti). Un follis de la Mauriciu Tiberiu, emis în monetăria din Constantinopol, cu sigla A şi anul 7, axul ↙, greut. 10,29 g, şi diam. 29 mm. A fost găsit de un locuitor pe teritoriul oraşului. Moneda se datează în a. 588—589. Este de tipul I. I. Tolstoi, *Monnaies byzantines*, 1912, p. 524, 84. A ajuns la Institutul de arheologie (inv. 1100,8).

Cf. B. Mitrea, *Monede antice şi feudale descoperite la Zimnicea*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 255, nr. 27.

65. *Zimandu Nou* (r. Arad, reg. Banat). Tezaur de circa 400 monede ungureşti de argint din secolul al XII-lea, descoperit în a. 1964.

Informaţie: Constantin Iliescu, învăţător pensionar, Orlea.

BUCUR MITREA

LISTA PRESCURTĂRILOR

AnnÉp	—	Année Épigraphique.
AR	—	Archeologické Rozhledy.
ArchHung	—	Archaeologia Hungarica. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Kiadványai. Acta Archaeologica Musei Nationalis Hungarici.
ARMSI	—	Academia Română. Memoriile Secţiei Istorice, seria II, 1886/1887—1916/1919, seria III, 1922/1923—1944/1945.
BCMI	—	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, I—XXXVIII, Bucureşti, 1908—1945.
BerRGK	—	Deutsches Archäologisches Institut. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission.
BMJV	—	Buletinul Muzeului jud. Vlaşca „Teohari Antonescu", Bucureşti, I—III, 1935—1945.
BSNR	—	Buletinul Societăţii Numismatice Române, Bucureşti I—XLI, 1904—1947.
BZ	—	Byzantinische Zeitschrift.
CIL	—	Corpus Inscriptionum Latinarum.
CIMRM	—	M. J. Vermaseren, Corpus inscriptionum et monumentarum religionis Mithriacae, I, 1956; II, 1960, Haga.
Dacia	—	Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, Bucureşti, I—XII, 1924—1947; N. S., I, 1957; II, 1958; III, 1959; IV, 1960; V, 1961; VI, 1962; VII, 1963; VIII, 1964.
DissPann	—	Dissertationes Pannonicae.
DolgCluj	—	Dolgozatok-Travaux de la section numismatique et archéologique du Musée National de Transylvanie, Cluj, I—X, 1910—1919.
ED	—	Ephemeris Dacoromana, Bucureşti—Roma, I—X, 1923—1945.
Glasnik-Sarajevo	—	Glasnik Hrvatskih zemalijkih muzeja u Sarajevu.
ILS	—	Dessau, Inscriptiones latinae selectae.
Izvestiia—Varna	—	Izvestiia—Bulletin de la Société Archéologique de Varna.
KS	—	Краткие сообщения Института Истории материальной культуры Академии Наук СССР.
Materiale	—	Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R., vol. I (1953); Materiale şi cercetări arheologice, vol. II (1956); vol. III (1957); vol. IV (1957); vol. V (1959); vol. VI (1959); vol. VII (1960); vol. VIII (1962).
MIA	—	Материалы и исследования по археологии СССР.
MIA—Chişinău	—	Материалы и исследования юго-запада СССР и Румынской Народной Республики.

PA	—	Památky Archeologické.
PZ	—	Prähistorische Zeitschrift.
RE	—	Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft.
RN	—	Revue Numismatique.
RPAN	—	Revista de Preistorie şi Antichităţi Naţionale, Bucureşti, I—IV, 1937—1940.
SA	—	Советская археология.
SCIV	—	Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti.
SCN	—	Studii şi cercetări de numismatică, Bucureşti.
SCŞCluj	—	Studii şi cercetări ştiinţifice, Cluj.
SlovArch	—	Slovenska Archeologia.
VDI	—	Вестник древней истории.
WiadArch	—	Wiadomosci Archeologiczne.
WPZ	—	Wiener Prähistorische Zeitschrift.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII — REVISTĂ DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE — CLUJ
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE — IAȘI
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI

— Seria arta plastică

— Seria teatru — muzică — cinematografie

REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
STUDII CLASICE

E R A T Ă

pagina:	rîndul:	în loc de:	se va citi:
327	6 de sus	săpăturilor	spălărilor
329	5 de jos	păşuni	păpuşi

Revista „Studii şi cercetări de istorie veche" nr. 2/1966.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCIV, tomul 17, nr. 2, Bucureşti, 1966, p. 221—430

I. P. „Informaţia" — c. 3134

43828

Lei 15